

Sotahistoriallinen aikakauskirja

43

Journal of Military History

43

Published by:

The Association for Military History in Finland

Sotahistoriallinen Aikakauskirja

43

Helsinki 2023

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry

TOIMITUSKUNTA

Riitta Blomgren, Mikko Karjalainen, Pasi Kesseli, Tapio Koskimies,
Johanna Palokangas, Pasi Tuunainen

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat vertaisarvioituja

ENGLISH SUMMARIES

Tapio Kakko

TAITTO JA TYPOGRAFIA

Irmeli Kuhlman

ISSN 0357-816X

Myynti/Distributor

TIEDEKIRJA

Snellmaninkatu 13

00170 Helsinki

Finland

Tel +358 9 635 177

e-mail tiedekirja@tsv.fi

www.tiedekirja.fi

Tallinna Raamatutrükikoda OÜ

Tallinn 2023

Lukijalle

Vuoden 2023 Sotahistoriallinen aikakauskirja tarjoaa jälleen luettavaa laajalla perspektiivillä ajasta ennen itsenäistymistä talvi- ja jatkosodan kautta sotien jälkeiseen kauteen.

Mukana on myös erikoisuus: professori emeritus Ohto Mannisen vuonna 1977 tekemä marsalkka Mannerheimin sota-aikaisen adjutanttin Ragnar Grönvallin henkilöhaastattelu, joka julkaistaan Aikakauskirjassa lähes sellaisenaan.

Ohto Manninen täytti syyskuussa 80 vuotta. Hän on tehnyt merkittävän ja tuotteliaan, jo 1960-luvulla alkaneen uran historian tutkijana. Manninen liittyi kiinteästi myös Suomen Sotahistoriallisen Seuran vaiheisiin. Hänet nimitettiin ensimmäisen kerran Seuran hallitukseen varajäsenenä jo vuonna 1981. Varsinaisena jäsenenä hän toimi vuosina 1984–2014. Lisäksi hän oli Aikakauskirjan toimituskunnassa vuodesta 1987 vuoteen 2021 saakka. Tämä Aikakauskirja on omistettu Ohto Manniselle arvostuksen osoituksena pitkästä ja ansiokkaasta työstä sotahistoriallisen tutkimuksen ja Suomen Sotahistoriallisen Seuran hyväksi.

Muista artikkeleista aikaan ennen itsenäistymistä sijoittuu kirjoitus Venäjälle ja Saksaan sotilaskoulutukseen vuosina 1914–1917 lähteneistä kannaksalaisista, talvi- ja jatkosotien aikaan puolestaan artikkelit rintamasotilaskotisarista, upseerikoulutuksesta ja joukkokieltäytymisistä. Sotien jälkeisistä ilmiöistä kertovat artikkelit, joiden aiheina ovat Puolustusvoimien materiaalin kehittäminen 1940–1950-luvuilla ja näkemykset kevyiden aseiden tulivoimasta 1950-luvun Puolustuslaitoksessa. Lisäksi käsitellään reserviä suomalaisessa puolustus suunnittelussa ja sotataidossa itsenäisyyden alusta 1960-luvulle.

Luettavina ovat myös perinteiset »vakiot»: matkakertomus ja kirjallisuuskatsaukset. Matka-artikkelin myötä lukija pääsee mukaan Seuran Lapinmatkalle. Kirjallisuuskatsauksissa jäsenille esitellään vuonna 2022 ilmestynyttä Suomea koskevaa sotahistoriallista kirjallisuutta sekä valotetaan Venäjällä tapahtunutta muutosta suhtautumisessa sotahistoriaan ja sen vaikutuksia tutkimukseen ja julkaisutoimintaan.

Venäjän sotahistoriallisia tutkimustrendejä ja aiheeseen liittyviä julkaisuja esitteleviä katsauksia on julkaistu Aikakauskirjassa vuodesta 2016 lähtien. Ensimmäisessä katsauksessa todettiin Venäjällä tehtävän myös laadukasta ja monipuolista Suomeen liittyvää sotahistoriallista tutkimusta; tutkijat esimerkiksi käyttivät suomalaista lähdeaineistoa, ja kiinnostus sai jotkut jopa opettelemaan suomen kielen. Vuoden 2023 katsauksessa todetaan, että Venäjän helmikuussa 2022 aloittaman Ukrainan sodan myötä venäläisten näkemykset historiasta ja samalla myös tutkimus ovat muuttuneet radikaalisti. Tutkittavien aiheiden kirjo Venäjällä supistuu, eikä poikkeamia Kremlin julistamasta linjasta juuri hyväksytä. Luonnollisesti tällä on vaikutusta venäläisiin tulkintoihin myös Suomen (sota)historiasta.

Toimituskunta toivottaa Seuran jäsenistölle antoisia lukuhetkiä vuoden 2023 Aikakauskirjan parissa.

SOTAHISTORIAALLISEN AIKAKAUSKIRJAN TOIMITUSKUNNAN PUOLESTA
Riitta Blomgren

Sisällys

Lukijalle	5
HANNU TAKALA Venäjän armeijaan ja Saksaan jääkärikoulutukseen Kannakselta vuosina 1914–1917 lähteneet	8
MAIJA IKONEN Rintamasotilaskotisisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa	27
HANNU LIIMATTA Upseerikoulutuksen järjestelyt talvi- ja jatkosodassa	49
KARI HUHTALA Joukkokieltäytymiset kenttäarmeijassa syksystä 1941 kevääseen 1942	73
PETTERI JOUKO Uusi ja hidas alkua – Puolustusvoimien materiaalisesta kehittämisestä vuosina 1945–1955	96
AKI PIESALA Näkemykset kevyiden aseiden tulivoimasta 1950-luvun Puolustuslaitoksessa	125
JUSSI PAJUNEN Reservi suomalaisessa puolustussuunnittelussa ja sotataidossa vuosina 1917–1966	146
OHTO MANNINEN Mannerheimin adjutanttin Ragnar Grönvallin haastattelu 1977	178
TAPIO KOSKIMIES Retki Lapin sodan taistelupaikoille	204
PASI TUUNAINEN Lievä pudotusta – katsaus vuoden 2022 sotahistorialliseen kirjallisuuteen	213
CARL-FREDRIK GEUST (Sota)historia politiikan apuvälineenä Venäjällä	249
Liitteet	258
SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND RF Toimintakertomus vuodelta 2022	263

Contents

To the reader	5
HANNU TAKALA	
Enlistment into Russian and German Armies on Karelian Isthmus in 1914–1917	8
MAIJA IKONEN	
Field Canteen Workers’ Battlefield Experiences in Winter and Continuation Wars	27
HANNU LIIMATTA	
Officer Education and Training during Winter and Continuation Wars	49
KARI HUHTALA	
Refusals to Fight in Field Army between Fall of 1941 and Spring of 1942	73
PETTERI JOUKO	
Slow New Start – Defense Procurements in 1945–1955	96
AKI PIESALA	
Views on Stopping Power of Light Weapons in Finland’s Defense Forces in 1950s	125
JUSSI PAJUNEN	
Role of Reserves in Finnish Defense Planning and Doctrines in 1917–1966	146
OHTO MANNINEN	
Interview of Mannerheim’s Aide-de-Camp Ragnar Grönvall in 1977	178
TAPIO KOSKIMIES	
Touring Lapland War Battlefields	204
PASI TUUNAINEN	
Slight Decline – Review of Military Historic Titles of 2022	213
CARL-FREDRIK GEUST	
(Military) History as Political Tool in Russia	249
Appendices	258
THE ASSOCIATION FOR MILITARY HISTORY IN FINLAND	
Annual Report 2022	263

HANNU TAKALA

(s. 1963), filosofian tohtori. Turun yliopiston arkeologian dosentti. Esihistorian lisäksi Takala on tutkinut sisällissodan taisteluita Lahden seudulla ja Karjalan kannaksella. Lisäksi hän on tutkinut Karjalan museoiden kohtaloita talvisodassa sekä puna-armeijan sotasaaliskäytäntöjä ja suomalaiselle kulttuuriomaisuudelle aiheuttamia tuhoja jatkosodassa.

Venäjän armeijaan ja Saksaan jääkärikoulutukseen Kannakselta vuosina 1914–1917 lähteneet

Johdanto

Ensimmäinen maailmansota ja sen heijastusvaikutukset Suomeen näkyivät monien muiden tapahtumien lisäksi myös siten, että vuosina 1914–1917 joukko nuoria miehiä värväytyi Venäjän armeijaan ja osa lähti hakemaan sotilaskoulutusta Saksasta. Lähtijöillä oli monenlaisia motiiveja erilaisista henkilökohtaisista syistä Suomen itsenäistymisen ajamiseen ja venäläistämistoimien vastustamisesta seikkailunhaluun. Suomen ajautuminen taloudelliseen ahdinkoon ja työttömyys vaikuttivat varsinkin syksyn 1914 lähtijöihin.¹

Tässä artikkelissa tutkitaan Karjalan kannakselta Venäjän armeijaan värväytyneitä sekä Saksaan jääkärikoulutukseen lähteneiden määriä ja verrataan niitä muualta Karjalasta ja Suomesta lähteneisiin. Artikkelii liittyy Kannaksen vallankumousvuosia käsittelevään tutkimushankkeeseen, johon kuului arkistotutkimuksia Venäjällä sekä arkeologisia maastokartoituksia Kannaksella 2017–2018. Käsillä oleva artikkeli perustuu kuitenkin kokonaisuudessaan aihetta käsittelevään aikaisempaan suomalaiseen tutkimukseen, jota on täydennetty arkistoihin talletetulla muistitiedolla. Tarkoituksena on selvittää, millaisia eroja Venäjän rajalla sijainneen Karjalan kannaksen lähtijöiden määrissä oli muuhun Suomeen verrattuna ja mistä mahdolliset erot johtuvat.²

Karjalan kannas on maantieteellisesti selvärajainen Laatokan ja Suo-

menlahden välinen maa-alue, joka kaakossa rajautuu Nevajokeen ja luoteessa Viipurinlahdelta Hiitolaan kulkevalle linjalle. Kannaksella oli kaksi kaupunkia, Viipuri ja Käkisalmi, sekä yli 20 maalaiskuntaa, joista osa Suomenlahden saarilla.³

Venäjän armeijaan värväytyneet

Ensimmäiset värväytymiset Venäjän armeijaan tapahtuivat pian maailmansodan syttymisen jälkeen syksyllä 1914 ja jatkuivat vuoteen 1917 saakka. Tuomas Hopun tutkimuksen perusteella Suomesta lähti Venäjälle kaikkiaan 699 miestä, joista 84 oli kirjoilla Viipurin läänissä. Heistä 35 oli Viipurista tai Viipurin maalaiskunnasta, mikä on kaupungeista kolmanneksi eniten Helsingin ja Tampereen jälkeen.⁴ Tilastoinnissa Viipurin kaupungin ja maalaiskunnan lukemat on syytä ilmoittaa yhdessä, sillä Viipurin esikaupunkialueet sijaitsivat maalaiskunnan puolella, missä myös suurin osa kaupungin työläisistä asui. Lisäksi on syytä olettaa, että moni maalaiskuntalainen on jälkikäteen ilmoittanut syntymäpaikakseen Viipurin kaupungin.

<i>Syntymäkunta</i>	<i>Lähtijöitä</i>
Antrea	2
Kirvu	4
Kivennapa	3
Lavansaari	1
Muolaa	2
Räisälä	1
Terijoki	1
Uusikirkko	1
Viipuri	35
Epävarma	1
<i>Yhteensä</i>	51

Taulukko 1. Yhteenveto Karjalan kannakselta Venäjän armeijaan lähteneistä kirjoillaoloseurakunnan mukaan.⁶

Pelkästään Kannaksella kirjoilla olleita oli lähtijöiden joukossa yhteensä 51. Viipurin seudun lisäksi lähtijöitä oli kahdeksasta pitäjästä. Eniten lähteneitä eli neljä oli Kirvusta, joista yhden syntymäkunta on tosin epävarma. Kivennavalta lähti kolme, Muolaasta ja Antreasta kaksi sekä Lavansaarelta, Räisälästä, Terijoelta ja Uudeltakirkolta yksi henkilö kustakin. Yhden henkilön tiedoissa on epäselvyyttä, oliko hän kirjoilla Viipurissa vai Käkisalmissa. Kannakselta lähteneistä 18 valmistui upseereiksi ja 33 palveli rivimiehinä tai vastaavina.⁵ Lähtijöiden tarkemmat tiedot on esitetty liitteessä 1 (s. 258) ja kunnittainen jako taulukossa 1. Taulukossa Viipurissa ja Viipurin maalaiskunnassa syntyneet on laskettu yhteen.

Mirko Harjula on tutkinut Venäjän armei-

Venäläinen sotilasleiri Viipurin Hiekan kaupunginosassa 1890–1899. Viipurin varuskunnissa palveli autonomian aikana useita tuhansia venäläisiä sotilaita, joten maan asevoimat tulivat tutuiksi viipurilaisille kuin muillekin Karjalankannaksella asuneille. Kuva: Etelä-Karjalan museo / Wiipuri-museon kokoelma / WMWE1241:188.

A Russian military camp was located in Hiekka on the outskirts of Viipuri in 1890–1899. Thousands of Russian soldiers served in the garrisons in Viipuri during Finland's autonomy, and the presence of the Russian military became a familiar sight to the town's residents and people from elsewhere on the Karelian Isthmus. Photo: South Karelia Museum / Wiipuri Museum Collection / WMWE1241:188.

jan suomalaistaustaisia upseereita syntymäpaikan mukaan, jolloin tulokset eroavat hiukan siitä, missä henkilö oli värväytyessään kirjoilla. Harjula on tutkinut myös aktiiviupseereita, jolloin armeijassa palvelleiden kokonaismäärä on huomattavasti suurempi kuin pelkästään sodan aikana värväytyneiden. Harjulan laskujen mukaan Venäjän armeijassa palveli yhteensä 553 suomalaistaustaista upseeria, joista 355 oli syntynyt Suomessa. Heistä 69 oli Karjalassa ja näistä 33 Viipurissa syntyneitä.

Viipurin läänissä syntyneitä aktiiviupseereita oli yhteensä 35.⁷

Ensimmäiset suomalaiset värväytyivät Venäjän armeijaan heti elokuussa 1914, kun sota syttyi. Heidän joukossaan olivat muiden muassa Kannaksella asuneet Johannes Kokko Uudeltakirkolta ja Kosti Niemelä. Kokko oli rivimies, mutta Käkisalmessa tai Viipurissa kirjoilla ollut Niemelä valmistui upseeriksi. Eniten Venäjän armeijaan värväydyttiin koko Suomesta syksyllä 1914. Kannakselta lähti tuon vuoden aikana kaikkiaan 32, vuonna 1915 seitsemän ja vuonna 1916 kahdeksan henkilöä. Kolmen lähtijän värväytymisvuosi ei ole tarkalleen tiedossa. Viimeinen lähtijä oli 1917 värväytynyt viipurilainen Artturi Arvelin, joka palasi myöhemmin Suomeen.⁸

Suomalaiset osoittautuivat sodan syttyessä hyvin lojaaleiksi hallitusvaltaa kohtaan, minkä vuoksi venäläisten pelot suomalaisten ryhtymisestä kapinaan tai liittymisestä vihollisen tueksi eivät toteutuneet. Päinvastoin venäläiset antoivat kiitosta muiden muassa Suomen rautateiden toiminnasta venäläisjoukkojen siirtelyn yhteydessä ja myöhemmin Punaisen Ristin toiminnasta.⁹ Tämän vastapainona puheet Venäjästä irtautumisesta kasvoivat, jolloin Venäjää kohtaan osoitettu tuki näytti petolliselta toiminnalta. Esimerkiksi Laatokan Karjalan Jaakkimasta lähtöisin ollut kansanedustaja Tekla Hultin purki turhautumistaan päiväkirjassaan ja syytti sekä Venäjän armeijaan lähteneitä suomalaisia että haavoittuneille venäläissotilaille apua antaneita suomalaisia yksityishenkilöitä ja yrityksiä puolueellisuudesta ja yksinkertaisuudesta tilanteessa, jossa Venäjän armeijan voitto merkitsisi Suomen perikatoa, kuten Hultin tilannetta kuvasi.¹⁰

Karjalan kannaksella oli rajamaakuntana muuta Suomea läheisemmät yhteydet Venäjälle, mikä näkyi esimerkiksi tiiviinä kauppasuhteina. Kannaksesta myös muodostui 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen venäläisten merkittävä kesäasutuspaikka. Huipussaan kesäasutus oli 1900-luvun alkuvuosina, jolloin Kannaksen itä- ja eteläosissa Rajajoelta Viipurin maalaiskuntaan saakka vietti kesää noin 50 000 venäläistä vuosittain, enimmillään jopa 100 000.¹¹

Tämän lisäksi 1900-luvun alussa Viipurissa palveli 6 000–7 000 Venäjän armeijaan kuulunutta sotilasta, ja vuonna 1917 määrä oli noin 10 000. Sotaväellä oli asemapaikkoja muuallakin Kannaksella.¹² Näin ollen juuri kukaan Kannaksella asunut ei voinut välttyä kohtaamasta venäläisiä siviilejä tai sotilaita tai jopa käymästä itse Venäjällä.

Hyviä suhteita vastaan vaikutti poliittinen tilanne, sillä Venäjällä ehdotettiin useaan kertaan rajansiirtoa Kannaksella. Ensimmäinen ehdotus 1800-luvun jälkeen tapahtui 1907, mikä herätti voimakasta vastustusta koko maassa. Seuraavan kerran venäläiset esittivät rajansiirtoa 1908, 1909 ja 1911. Kyseessä oli koko Viipurin läänin tai vain Kannaksen itäisimpien kuntien liittäminen Venäjään. Viimeisen kerran rajansiirtoa ryhdyttiin käsittelemään vuonna 1912, mikä johti esitykseen koko niin sanotun Vanhan Suomen liittämisestä Venäjään vuonna 1914. Keisari Nikolai II ilmoitti jopa suostuvansa esitykseen, jota suomalaiset tiukasti

vastustivat, mutta syttynyt maailmansota esti lopulta konkreettiset toimet. Rajansiirtoehdotuksia vastustettiin kansalaisadressein sekä erityisesti Viipurissa järjestetyissä suurissa mielenosoituksissa ja kansalaiskokouksissa, joista osa muuttui väkivaltaisiksi ja sai Venäjän-vastaisia piirteitä.¹³

Kirvulainen Väinö Simonen (oikealla) Venäjän armeijan sanitäärin asussa. Tuomas Hoppu / Vieno Lumpeen arkisto.

Väinö Simonen (right) from Kirvu in the Russian military sanitarian's uniform. Tuomas Hoppu / Vieno Lumme's archive.

Jääkärikoulutukseen lähteneet

Venäjän armeijaan lähteneitä huomattavasti suuremmaksi joukoksi muodostui kuitenkin ryhmä, joka lähti jääkärikoulutukseen Saksaan. Jääkärivärväys alkoi Karjalassa syyskuussa 1915, kun Jussi Sihvo saapui Viipuriin ja perusti värväystoimiston sekä *Karjalan Aamulehden* konttoriin Pohjolankadulle että *Karjala*-lehden toimitukseen Aleksanterinkadulle. Sihvon lisäksi Karjalassa toimi värvääjinä viisi yliopiston Karjalaisen osakunnan opiskelijaa ja kolme jääkärien koulutuspaikasta Saksan Lockstedtista komennettua värväriä.¹⁴

Ensimmäiset jääkäreiksi koulutettavat, niin sanotut Pfadfinder-kursilaiset, lähtivät jo tammi–helmikuussa 1915. Saksalaisten kanssa oli sovittu koulutuksesta 200 miehelle, mutta lähtijöiden määrä jäi tuon alle. Tilanteet kuitenkin muuttuivat, ja saksalaisten kanssa tehdyn sopimuksen mukaan päädyttiin lopulta siihen, että Saksassa voitaisiin kouluttaa vahvennettu suomalainen pataljoona, johon kuuluisi 1439 miestä. Tätä varten käynnistettiin syksyllä 1915 suuri värväysoperaatio, jonka tavoitteeksi värväreille ilmoitettiin jopa 2 000 miehen tarve, ja jonka tuloksena jääkäreiksi päätyi lopulta lähes 1900 hengen joukko.¹⁵

Juhana Lassilan jääkäriiliikettä koskevien tutkimusten mukaan koko Karjalasta lähti jääkäreiksi 235 miestä ja Viipurin läänistä 189 henkilöä, joista kaupunkilaisia oli 58.¹⁶ Muolaan Perkjärvellä 1906 syntynyt Aatu Virolainen on muistellut äitinsä kertomana, että Muolaasta olisi lähtenyt useita nuoria miehiä jääkäreiksi. Joukossa oli muistin mukaan Lehtokylän kansakoulun opettajan neljä poikaa.¹⁷ Muistitieto pitää paikkansa, sillä opettaja Antti Sihvo työskenteli tuolloin Muolaassa, ja hänen lapsistaan neljä vanhinta poikaa lähti jääkäreiksi. Heistä Jussi ja Arne olivat jo vuonna 1914 levittäneet aktivistien lehtisiä Kannaksella, ja molemmat osallistuivat myöhemmin jääkärivärväykseen.¹⁸

Kuntakohtaista tilastoa on aiemmin tehnyt jääkäriiliikettä tutkinut Matti Lauerma, joka perusti tietonsa alkuperäiseen jääkärimatrikkeliin. Sen tietojen mukaan eniten lähtijöitä oli Pohjanmaan kunnista. Karjalasta lähti eniten Kaukolasta (23 miestä), ja lukema oli kaikista Suomen kunnista neljänneksi korkein. Seuraavaksi eniten karjalaisia lähti Kirvusta (12). Muita Karjalan kuntia Lauerma ei mainitse.¹⁹ Kokonaiskuvan saamiseksi on jääkäreiksi lähteneiden kotipaikat tilastoitu tässä tutkimuksessa uudemman kerran. Lähteenä on käytetty vuonna 1975 il-

Syntymäkunta	Lähtijöitä
Antrea	5
Hiitola	2
Johannes	2
Jääski	2
Kaukola	23
Kirvu	13
Kivennapa	3
Käkisalmi	2
Muolaa	4
Pyhäjärvi Vpl.	5
Räisälä	3
Sakkola	2
Säkkijärvi	1
Terijoki	1
Uusikirkko	2
Valkjärvi	4
Viipuri	37
Yhteensä	111

Taulukko 2. Yhteenveto Karjalan kannakselta jääkäreiksi lähteneistä syntymäkunnan perusteella.²⁰

mestynyttä *Suomen jääkärien elämäkerrastoa*. Taulukkoon 2 on koottu Kannakselta lähteneet kunnittain syntymäpaikan mukaan. Taulukossa Viipurissa ja Viipurin maalaiskunnassa syntyneet on laskettu yhteen taulukon 1 tapaan. Tarkempi nimilista on liitteessä 2 (s. 259).

Taulukosta 2 nähdään, että Kannakselta olisi lähtenyt yhteensä 111 henkilöä Saksaan. Heistä Viipurissa tai Viipurin maalaiskunnassa syntyneitä oli yhteensä 37. Seuraavaksi eniten lähtijöitä oli Kaukolasta ja Kirvusta Vuoksen pohjoispuolelta. Taulukossa huomio kiinnittyy väkirikkaiden Kivennavan, Muolaa ja Uudenkirkon kuntien vähäisiin lukuihin.

Ajallisesti eniten lähtijöitä Kannakselta oli syyskuun 1915 ja maaliskuun 1916 välisenä aikana, jolloin kaikkiaan 100 miestä liittyi 27. Jääkäripataljoonaan. Helmi–maaliskuussa 1915 kuusi kannakselaista ehti liittyä Pfadfinder-kurssille, heidän joukossaan oli muiden muassa Pyhäjärvellä syntynyt Karl Lenhart Oesch. Viimeinen oli syyskuussa 1917 liittynyt Johannes Huuhtanen Kivennavalta.

Taulukon 2 lukemia tarkasteltaessa on kuitenkin pidettävä mielessä, että tiedot osoittavat värväytyneen syntymäkuntaa, joka on saattanut olla eri kuin virallinen asuinkunta tai henkikirjoituskunta. Toisaalta vielä 1910-luvulla maanviljelijäperheiden jälkeläisten voi suurelta osin olettaa asuneen nuorukaisena samassa pitäjässä, missä olivat syntyneet, mutta muiden ammattien harjoittajilla ja erityisesti opiskelijoilla kirjoillaolokunta on jo suurella todennäköisyydellä vaihtunut. Kaikissa jääkäritilastoissa on juuri tämän vuoksi heittoa. Tunnetuin esimerkki lienee Sihvon veljesten tapaus: jääkäreiksi lähteneiden neljän veljeksien kotipaikka oli lähtöhetkellä Muolaa, mutta syntymäpaikan mukaan tarkasteltaessa Aarne ja Johannes (Jussi) on tilastoitava Virolahdelle, Ilmari Viipurin läänin Pyhäjärvelle ja Sam Nurmekseen.

Jääkärivärväys Kannaksella

Jääkärivärväyksen onnistumiseen vaikutti useita syitä, joista yksi oli paikallisviranomaisten asenne. Jääkäreitä perusteellisesti tutkineen Matti Lauerman mukaan nimismiesten suhtautuminen värväreihin oli Kannaksella myönteistä ainakin juuri Vuoksen pohjoispuolella Räisälässä, Käkisalmissa ja Kurkijoella.²¹

Viipurin lisäksi aktiivista värväystä harjoitettiin Vuoksenlaaksossa, koko eteläisellä Kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Jussi Sihvon mukaan värvurit toimivat erityisesti Muolaan (sitemmin Äyräpään) Vuosalmella, missä kansanedustaja Kalle Kustaa Pykälä otti tehtävän vastuulleen, sekä Räisälässä, missä jo aiemmin omaa aktivistiryhmää johtanut Matti

Juhana Vakkilainen Viipurista liittyi jääkärikoulutukseen tammikuussa 1916 ja otti sodan jälkeen osaa Aunuksen retkeen. Hän kuoli jo 1919 vain 24-vuotiaana. Vakkilainen kuvattuna Sortavalassa 1918–1919. Kuva: Museokeskus Vapriikki / Haiharan museosäätiön kokoelma.

Juhana Vakkilainen from Viipuri began jaeger training in January 1916. He participated in the Aunus expedition after the war. He died in 1919 at a young age of 24. Vakkilainen was photographed in Sortavala in 1918–1919. Photo: Vapriikki Museum / Haihara Museum Foundation Collection.

Läheniemi ryhtyi hoitamaan värväystä.²² Pykälä murhattiin sattumoisin vain viikko sen jälkeen, kun hän lupautui värväriksi, mutta murhan on yleisesti todettu olleen henkilökohtainen kosto paikallisesta oikeusjutusta ilman yhteyttä jääkärivärväykseen, vaikka juttu jäi lopulta ratkaisematta.²³

Kaukolassa paikalliset opettajat olivat aktiivisessa roolissa värväreinä. Antrea, Heinjoki, Imatra, Kirvu, Kuokkala, Käkisalmi, Pyhäjärvi ja Vuoksenniska olivat muita paikkoja, joissa värväystä tapahtui. Yksittäisiä lähtijöitä houkuteltiin värväreiden tuttavien joukosta sieltä täältä pitkin Kannasta. Nopeitakin värväysmatkoja tehtiin muiden muassa Terijoen suuntaan. Räisälässä kiersi erityisesti Vilppu Paavilainen, jonka työn tuloksena pitäjämästä lähti erään muistelijan mukaan viisi nuorta miestä Saksaan.²⁴

Venäläisten silmissä jääkäri liike oli maanpetoksellista toimintaa, kuten Matti Lackman on osoittanut.²⁵ Riskit kiinnijäämisestä olivat korkealla, minkä vuoksi niin lähtijöiden kuin värväreidenkin toimintaa leimasi varovaisuus, jopa salamyhkäisyys. Jokainen joutui miettimään, kenelle uskalsi aikeistaan puhua, sillä liikehdinnän ja maasta poistumisten alkaessa lisääntyä joukkoon tuli myös kavaltajia ja urkkijoita. Näin tieto muiden muassa Sortavalan, Räisälän ja Kirvun värväyksistä levisi viranomaisille.

Värväystoimien tutkintaa Suomessa johtanut tutkintatuomari Nikolai Maskevits sai kuulusteluissa tammikuussa 1917 selville, että jo syksyllä 1915 oli Räisälässä pidetty kokous, jossa oli pohdittu jääkäri värväyksen järjestämistä. Mukana olivat tiedot kertoneen Heikki Inkisen mukaan olleet Anton Pitkänen, Tauno Kuisma, Juho Niukkanen, Matti Läheniemi ja Vilppu Paavilainen. Heistä Maskevits määräsi kolme viimeksi mainittua pidätettäväksi. Tieto kulki toisinkin päin, sillä Niukkanen, Läheniemi ja Paavilainen saivat tiedon uhkaavasta vaarasta ja ehtivät paeta Kainuuseen.²⁶ Samalla tavalla Tauno ja Arne Sihvo saivat Viipurin lääninsihteeri Gustaf Molanderin tyttäriltä jouluna 1915 tiedon kesken ravintola Espilässä vietettyä iltaa, että heistä oli tehty ilmianto maaherranvirastoon. Serkukset lähtivät siltä istumalta hotelliin ja sieltä parin päivän välein edelleen Helsinkiin saatuaan vielä lisävaroitukset pidätysuhasta.²⁷

Varsinaisesti jääkäri värväys alkoi paljastua venäläisille vähitellen vuoden 1915 aikana, mutta vasta joulukuussa saatiin yksityiskohtaista tietoa,

kun Saksasta palannut jääkäri Edvard Bruhn pidätettiin Torniossa.²⁸ Tuomas Hoppu nostaa jääkäriliikkeen paljastumiseen johtaneiden tapahtumien tärkeysjärjestyksessä tämän kiinnijäämisen rinnalle tai ohikin Viipurin läänin kuvernöörin von Pfalerin raportin, jonka perusteella venäläiset saivat värväysorganisaatiosta yksityiskohtaisen käsityksen.²⁹

Raporttia tarkemmin selvittänyt Oiva Turpeinen on päätellyt, että von Pfaler pääsi jo joulukuun alussa jääkärivärväyksen jäljille ja sai selville kolme henkilöä, jotka värväsivät Karjalasta väkeä Ruotsiin ja mahdollisesti Saksaan. Näistä von Pfaler nimesi Kaukolan Suokkalan kylän kansakoulun opettajan Juho Salon ja Kaukolan Ojajärven asemakylän opettajan Anton Pitkäsen. Kolmas värväri jäi nimettömäksi. Kaiken lisäksi raportissa epäiltiin, että Kaukolasta oli lähtenyt Ruotsiin 8–10 nuorta miestä, joista neljä mainittiin nimeltä: kaksi Sihvon veljestä sekä Harakka ja Ohvo.³⁰

Tammikuussa 1916 jonkinlaisena värvärinä Viipurissa toiminut Paavo Valkonen ryhtyi pahaksi onnekseen houkuttelemaan Saksaan siviili-asuista Viipurin maalaiskunnan poliisia, joka luonnollisesti kiinnostui tiedoista, pidätti Valkosen ja toimitti hänet kaupungin nimismiehen puheille. Siellä Valkonen kertoi sen mitä tiesi värväysorganisaatiosta, mutta ilmeisesti väritti tarinaansa sen verran, että viranomaiset eivät saaneet riittävästi luotettavia tietoja, vaan joutuivat vielä toimimaan huhujen varassa. Kuitenkin von Pfalerin huoli lisääntyi ja hän epäili, että Kaukolan lisäksi Hiitolasta, Kirvusta ja useilta muilta paikkakunnilta oli matkustettu suurin joukoin Ruotsiin ja Saksaan.³¹

Jos lähtijöiden houkutteleminen oli paikoin vaarallista ja hankalaa, aina ei ollut helppoa saada värväreitäkään. Viipurilainen Edla Linnala on kertonut, miten hänet yritettiin houkutelaa jääkärivärvääjäksi, koska värväreiden joukkoon haluttiin saada myös joku työväestön keskuudessa luottamusta herättävä henkilö. Linnala oli liittynyt jo vuonna 1911 Talikkalan Naisyhdistykseen ja Ihanneliittoon, ja hän työskenteli Suomi-Henkivakuutusyhtiön konttorissa. Näin ollen hän olisi ollut mitä sopivin värväri, mutta kertomansa mukaan ei ottanut tehtävää vastaan. Joka tapauksessa Linnala kertoo, miten vakuutusyhtiön konttoriin Vaasankadulla olisi tehty 1915 tai 1916 viranomaistarkastus värväysepäilyjen vuoksi.³²

Työväen suhtautuminen jääkärivärväykseen ei ollut pelkästään kielteistä. Esimerkiksi viipurilaisessa Lundin leipomoliikkeessä jääkärivär-

väyksen aikaan 15-vuotiaana kondiittorina työskennellyt Yrjö Marttila on muistellut, miten hänen isänsä, joka oli jäsenenä työväenliikkeessä, piti jääkäriiliikettä hyväksyttävänä toimintana. Samoin ainakin yhden Talikkalan Tovereihin kuuluneen miehen huhuttiin lähteneen jääkäriksi, vaikka varmaa tietoa ei ole. Kyseisen Paavo Kasken nimi puuttuu jääkäri-matrikkeleista.³³

Jääkärivärväyksen paljastuminen johti useisiin pidätyksiin, ja lopulta noin 70 henkilöä päätyi Pietariin tutkintavankiloihin, joista he vapautuivat vasta Venäjän maaliskuun 1917 vallankumouksen yhteydessä.³⁴ Yksi tällainen vangittu värväri oli Säiniöllä asunut kauppias Vilkko, jolla oli myymälä Punaisenlähteen torin varrella olleessa kauppahallissa. Tieto perustuu Vilkolla työssä olleen parikymppisen kotiapulaisen muistelmiin.³⁵

Kannakselta Venäjälle ja Saksaan lähteneet

Venäjän armeijaan värväytyneitä ja jääkärikoulutukseen lähteneitä tutkittaessa on mielenkiintoista huomata, että miehiä lähti samaan aikaan molempiin suuntiin. Vaikka suurin osa Venäjälle lähteneistä lähti vuoden 1914 puolella, lähtijöitä riitti vielä vuosille 1915 ja 1916, jolloin jääkä-

<i>Lääni</i>	<i>Miehiä kirjoilla 31.12.1914</i>	<i>Venäjän armeijaan värväytyneitä</i>	<i>Venäjälle värväytyneiden %-osuus läänin miespuolisesta väestöstä</i>	<i>Saksaan jääkärikoulutukseen lähteneitä</i>	<i>Saksaan lähteneiden %-osuus läänin miespuolisesta väestöstä</i>
Uudenmaan	194891	301	0,15	262	0,13
Turun ja P.	255014	63	0,02	190	0,07
Hämeen	176707	131	0,07	139	0,08
Viipurin	276149	84	0,03	189	0,07
Mikkelin	101226	8	0,007	58	0,06
Kuopion	173768	29	0,017	177	0,1
Vaasan	268575	33	0,012	523	0,19
Oulun	180526	29	0,016	318	0,18
<i>Koko maa</i>	1626856	678	0,04	1871	0,16

Taulukko 3. Venäjän armeijaan värväytyneiden sekä jääkärikoulutukseen manner-Suomesta lähteneiden määrä lääneittäin.³⁶

Uudeltakirkolta lähtöisin ollut Selim Isakson värväytyi jääkärikoulutukseen maaliskuussa 1915. Sodan jälkeen hän jäi töihin Puolustusvoimiin ja toimi muun muassa Polkupyöräpataljoona 1:n komentajana. Vapaussodan muistopäivänä 16.5.1925 hän komensi joukkoja Terijoella, Isakson kuvan keskellä. Kuva: Museovirasto / Historian kuvakokoelma / F. E. Fremlingin kokoelma.

Selim Isakson from Uusikirkko enlisted into jaeger training in March 1915. He stayed with the defense forces after the war, serving as the commander of the 1st Bicycle Battalion among other duties. In the War of Liberation Memorial Day festivities in Terijoki on May 16, 1925, he was the parade commander and is seen in the center of the photo. Photo: Finnish Heritage Agency / Historical Picture Collection / F. E. Fremling's collection.

rivärväys oli kuumimmillaan. Yksi lähti Venäjälle vielä vuoden 1917 puolella. Jääkäreiksi lähteneistä ylivoimaisesti suurin osa lähti syksyn 1915 ja kevään 1916 välisenä aikana. Vain muutama lähti tämän jälkeen, ja kuusi alkuvuonna 1915 lähtenyttä ehti Pfadfinder-kursseille.

Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että Viipurin läänistä lähti itään 84 miestä ja länteen 189 miestä. Taulukkoon 3 on Tuomas Hopun ja Juhana Lassilan tutkimuksista koottu tiedot niin Venäjälle kuin Saksaankin lähteneistä lääneittäin sekä laskettu uudelleen lähtijöiden suhteellinen osuus läänien miespuolisesta väestöstä väestötilastojen perusteella.

Karjalankannas vuoden 1915 kuntarajojen mukaan. Kartta: Onni-Pietari Puttonen.

The Karelian Isthmus in 1915 with the municipal boundaries shown. Map: Onni-Pietari Puttonen.

Kun verrataan lähtijöitä määrällisesti kotipaikan mukaan lääneittäin, huomataan että Viipurin läänistä lähti kolmanneksi eniten miehiä Venäjälle Uudenmaan ja Hämeen läänin jälkeen ja neljänneksi eniten Saksaan. Kuitenkin Viipurin läänin alueella asui selvästi enemmän miehiä kuin muissa lääneissä, kaikkiaan 17 % koko maan miespuolisesta väestöstä, joten lähtijöitä oli tähän suhteutettuna selvästi vähemmän kuin miespuolisten määrä olisi antanut olettaa.

Koko maan miespuolisesta väestöstä Venäjän armeijaan värväytyi 0,04 % ja jääkäreiksi 0,16 %. Eniten Venäjälle lähtijöitä suhteessa läänin miespuolisiin asukkaisiin oli Uudenmaan läänistä (0,15 %) ja Hämeen

läänistä (0,07 %). Viipurin läänin lukema on kolmanneksi suurin (0,03 %) ja niukasti maan keskiarvoa pienempi. Saksaan Viipurin läänistä lähtijöitä oli selvästi maan keskiarvoa vähemmän, ja lähtijöitä oli suhteessa vähemmän ainoastaan Mikkelin läänissä.

Viipurin läänistä lähti siis Venäjälle 84 nuorukaista, joista Kannakselta oli kotoisin 51, mikä on 61 % kaikista läänin lähtijöistä. Kannaksella oli tuolloin 129 827 miespuolista asukasta,³⁷ joten tästä määrästä lähtijöitä oli 0,04 %. Lukema vastaa koko maan keskiarvoa, ja on ainoastaan pienempi kuin Uudenmaan sekä Hämeen läänistä lähteneiden suhteellinen osuus tarkastelualueen miespuolisesta väestöstä.

Jääkärikoulutukseen syntymäpaikan mukaan Kannakselta lähteneitä oli 111, mikä on 0,04 % koko Viipurin läänin miespuolisten henkilöiden määrästä, mutta 0,09 % Kannaksen miespuolisesta väestöstä. Lukema on hiukan suurempi suhteutettuna koko läänistä lähteneiden määrään ja samalla hiukan suurempi kuin Mikkelin, Hämeen sekä Turun ja Porin läänin lukemat. Tässä on pidettävä mielessä, että kaikki Kannaksella syntyneet eivät olleet siellä enää kirjoilla Saksaan lähtiessään.

Kokonaisuutta tarkasteltaessa Juhana Lassila hämmästelee Karjalan ja Viipurin läänin alhaisia lukemia jääkäreiksi lähteneiden suhteellisesta osuudesta, mutta ei tarkemmin etsi syytä tähän.³⁸ Toisaalta taulukon 3 mukaan Karjalan lukemien kanssa samaa luokkaa ovat Mikkelin, Hämeen sekä Turun ja Porin läänien lukemat. Matti Lauerma pitää erojen yhtenä selittäjänä jääkärivärväreiden toimintaa. Karjalan osalta hän näkee rajansiirtoehdotusten vaikuttaneen siihen, että jääkäreiksi värväytyminen oli maakunnassa sentään suositumpaa kuin vuosien 1902 ja 1903 kutsuntalakkoilu.³⁹ Unohtaa ei sovi sitäkään, että Karjalasta ja Kannakselta oli yksinkertaisesti pisin matka länsirannikolle ja erityisesti Tornioon, josta rajanylitys tapahtui. Matka oli pitkä ja vaarallinen, mikä on voinut vaikuttaa lähtemistä harkinneiden ajatuksiin. Tähän myös Lauerma kiinnittää huomiota.⁴⁰

Vastaavasti Venäjän armeijaan lähtemistä helpottivat Kannaksella ja Viipurin ympäristössä ennestään tiiviit yhteydet Venäjälle ja aiempi kanssakäyminen sekä kielitaito. Tämä näkyi Tuomas Hopun mukaan ainakin Viipurin läänistä upseerikoulutukseen lähteneiden suhteellisen korkeassa osuudessa.⁴¹

Yhteenveto

Karjalan kannakselta lähti kirjoillaolokunnan perusteella yhteensä 51 miestä Venäjän armeijaan ja syntymäkunnan perusteella 111 miestä Saksaan jääkärikoulutukseen vuosina 1914–1917. Kannaksen miespuolisesta väestöstä Venäjälle lähti 0,04 % ja Saksaan 0,09 %. Venäjälle lähteneiden määrä on täsmälleen sama kuin koko maan keskiarvo, mutta Saksaan lähteneiden suhteellinen osuus on selvästi koko maan keskiarvoa pienempi.

Kannakselta oli autonomian aikana tiiviit ja suorat yhteydet Venäjälle ja kanssakäyminen oli jatkuvaa. Maailmansodan aikana Kannaksen poikki matkustaneita venäläisiä pakolaisia autettiin pyyteettömästi, ja yhtä lailla sodassa haavoittuneiden venäläisotilaiden auttaminen sai suurta suosiota nimenomaan Kannaksella. Näiden seikkojen olisi luullut vaikuttavan siihen, että Venäjän armeijaan olisi lähtenyt Kannakselta selvästi suurempi joukko kuin lähtijöitä lopulta oli. Ainakin kynnyksellä Venäjän armeijaan lähtemiselle oli Kannaksella matalampi verrattuna niihin, joilta kontaktit venäläisiin puuttuivat.

Yhtä ja yksiselitteistä syytä lähtijöiden alhaiseen määrään on vaikea löytää, mutta syitä pohdittaessa on huomioon otettava vuonna 1907 alkaneet rajansiirtoehdotukset, joiden mukaan autonomisen Suomen itäraja olisi siirtää lännemmäksi. Rajansiirtoehdotukset toistuivat tiheään ja herättivät laajaa vastustusta. Mitä suurimmalla todennäköisyydellä nämä epäoikeudenmukaisiksi koetut esitykset vaikuttivat siihen, että halukkuus lähteä Venäjän armeijaan nimenomaan Kannakselta jäi vähäiseksi.

Jääkärikoulutukseen Kannakselta lähti enemmän miehiä kuin Venäjälle, mutta määrä jäi koko maahan verrattuna pieneksi. Jääkäriärväys Kannaksella oli suhteellisen aktiivista, joten se ei yksin selitä Kannaksen alhaista lukemaa. Todennäköisintä on, että vaarallinen ja pitkä matka Suomen halki Tornioon on vaikuttanut laskevasti lähtijöiden määrään.

Lähdeviitteet

- ¹ Lauerma, Matti: *Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27*. WSOY, Helsinki 1966, s. 269–273; Hoppu, Tuomas: *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa I. maailmansodassa 1914–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Helsinki 2005, s. 73, 117–121; Hoppu, Tuomas: *Jääkärit Saksan tiellä. Jääkärien tarina kirjojen ja päiväkirjojen valossa*. Postimuseo, Tampere 2016, s. 18–20.
- ² Kiitän artikkelin valmistumisesta FT Tuomas Hoppua, joka luovutti alkuperäiset Venäjän armeijaan lähteneiden nimi- ja taustatiedot sekä kuvituskuvan kirjoittajan käyttöön.
- ³ Hämynen, Tapio: Mikä Karjala? Teoksessa *Kahden Karjalan välillä, kahden riikin riitamaalla*. T. Hämynen (toim.), Joensuun yliopisto, Joensuu 1994, s. 23; Raivo, Petri: Karjalan kasvot: näkökulma Karjalan maisemaan. Teoksessa *Karjala – historia, kansa, kulttuuri*. Nevalainen, Pekka & Hannes Sihvo (toim.), SKS, Helsinki 1998, s. 12–15. Tämän tutkimuksen aikana Kannaksen kunnat olivat: Antrea, Heinjoki, Hiitola, Johannes, Jääski, Kaukola, Kirvu, Kivennapa, Koivisto, Kuolemajärvi, Kyyrölä, Käki-salmi, Käkisalmen maalaiskunta., Lavansaari, Metsäpirtti, Muolaa, Pyhäjärvi, Rautu, Räisälä, Sakkola, Seiskari, Suursaari, Säkkijärvi, Terijoki, Tytärsaari, Uusikirkko, Valk-järvi, Viipuri ja Viipurin maalaiskunta. Kuntaliitokset ja kyläkuntien itsenäistymiset muuttivat kuntalistaa seuraavina vuosikymmeninä.
- ⁴ Hoppu (2005), s. 75–78. Rivimiehiksi värväytyi Hopun laskujen mukaan 570 ja sota-koululaisiksi 122 Suomesta lähtenyttä miestä.
- ⁵ Tuomas Hoppu, henk.koht. tiedonanto 4.8.2020: aineisto on erotettu Tuomas Hopun tutkimuksen taustatilastoista.
- ⁶ Tuomas Hoppu, henk.koht. tiedonanto 4.8.2020.
- ⁷ Harjula, Mirko: »Ryssänuuseerit». *Ensimmäisen maailmansodan Venäjän asevoimien suomalaistaustaiset upseerit 1914–1956*. Books on Demand, Helsinki, 2013, s. 22–23, 451–463.
- ⁸ Hoppu (2005), s. 68–69, 73 sekä tutkimuksen tausta-aineisto.
- ⁹ *Kertomus haavoitettujen ja sairaitten sotilaitten hoitoa tarkoittavan yhdistyksen sekä yhdistyksen varustaman kenttäläsaretin toiminnasta maailmansodan aikana 1914–1917*. Yhdistyksen toimikunta, Helsinki (1918), s. 49–51; Luntinen, Pertti: *Venäläisten sota-suunnitelmat Suomen separatismia vastaan*. Tampereen yliopisto, Tampere 1984, s. 134–135.
- ¹⁰ Hultin, Tekla: *Päiväkirjani kertoo 1914–1918 II*. Sanatar, Helsinki 1938, s. 69–70, 164.
- ¹¹ Hämäläinen, Vilho: Karjalan kannaksen venäläisen kesäasutuksen poliittinen luonne. *Historiallinen aikakauskirja 1/1969*, s. 6; Hämäläinen, Vilho: *Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonoman ajan lopulla*. Tampereen yliopisto, Tampere 1974, s. 104; Hämäläinen, Vilho: *Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutuskysymys maamme itsenäisyyden kaudella*. Tampereen yliopisto, Tampere 1983, s. 9; Hämäläinen, Vilho: Vanhan Suomen venäläiset huvila-asukkaat. Teoksessa *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Pauli Kurkinen (toim.), Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 1985, s. 121.
- ¹² Marjomaa, Risto & Jukka Partanen: *Autonomian ajan sotilaitos Viipurin läänissä*. Teoksessa *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*. Kaukiainen Yrjö, Risto Marjomaa & Jukka Nurmiainen (toim.), Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 2014, s. 444, 446.
- ¹³ Luntinen (1984), s. 61–62; Leino-Kaukiainen, Pirkko & Jukka Partanen: *Tiellä venäläiseen Suomeen*. Teoksessa *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*. Kaukiainen Yrjö, Risto Marjomaa & Jukka Nurmiainen (toim.), Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 2014, s. 507–509.
- ¹⁴ Sihvo, Jussi: *Jääkärivärveys Etelä-Karjalassa*. WSOY, Helsinki 1937, s. 30–32; Lauerma (1966), s. 207–208.
- ¹⁵ Lauerma (1966), s. 92–95, 179–183.

- ¹⁶ Lassila, Juhana: Mistä he tulivat ja mitä miehiä jääkärit olivat? Teoksessa *Suomen jääkärit, itsenäisyytemme kärkijoukko*. Jääkärisäätiö (toim.), Docendo Oy, Jyväskylä 2019, s. 206, 208.
- ¹⁷ Työväen arkisto (TA), Työväen muistitietotoimikunnan keruu (TMT) 175:2866.
- ¹⁸ Lauerma, Matti: Sihvon jääkärioveljekset. Teoksessa *Karjalainen elämäkerrasto*. Jaakko Paavolainen (toim.), WSOY, Helsinki 1961, s. 339–352; Sihvo, Sami & Ohto Manninen: Aarne Sihvo. Teoksessa *Suomen jääkärit, itsenäisyytemme kärkijoukko*. Jääkärisäätiö (toim.), Docendo, Jyväskylä 2019, s. 529.
- ¹⁹ Lauerma (1966), s. 258–259; Tervasmäki, Vilho: Jääkäriiliike eri maakunnissa. Teoksessa *Jääkäriiliike*. Antero Auranen (toim.), Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 9/1984, s. 49; Leino-Kaukiainen & Partanen (2014), s. 118.
- ²⁰ *Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975*. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XIV. Jääkäriliitto ry, Helsinki.
- ²¹ Lauerma (1966), s. 208.
- ²² Sihvo (1937), s. 40–43, 47.
- ²³ Esim. *Karjala* 3.10.1915, Kaamea salamurha; *Viipurin Sanomat* 6.10.1915, Kansanedustaja K. K. Pykälän murha; *Viipurin Sanomat* 17.11.1915, Kansanedustaja K. K. Pykälän murha; *Karjala* 8.8.1916, Kansanedustaja K.K. Pykälän murha.
- ²⁴ TA, TMT 170:2772; Sihvo (1937), s. 43–45, 47, 51, 52, 78.
- ²⁵ Lackman, Matti: *Suomen vai Saksan puolesta. Jääkärien tuntematon historia*. Otava, Helsinki 2000, s. 109–113.
- ²⁶ Turpeinen, Oiva: *Keisarillisen Venäjän viranomaisten suhtautuminen jääkäriiliikeseen*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 7. Helsingin yliopisto, Helsinki 1980, s. 157–163.
- ²⁷ Sihvo (1937), s. 140–145.
- ²⁸ Lauerma (1966), s. 244–245; 729; Turpeinen (1980), s. 34–39; Lackman (2000), s. 128.
- ²⁹ Hoppu (2016), s. 74–75.
- ³⁰ Turpeinen (1980), s. 52–54.
- ³¹ Sama, s. 75–76.
- ³² TA, TMT 21:294.
- ³³ TA, TMT 23:331; 21: 293.
- ³⁴ Lauerma (1966), s. 245–246, 729–730; Turpeinen (1980), s. 274–279; Hoppu (2016), s. 77.
- ³⁵ TA, TMT 165:2618.
- ³⁶ *Suomen tilastollinen vuosikirja* 1916, Kirkonkirjoihin merkitty väestö kunnittain; Hoppu (2005), s. 76; Lassila (2019), s. 208. Lassila käyttää omissa suhdeluviissaan vuoden 1910 kirkonkirjoja, mutta tässä on käytetty läänikohtaista tilastoa 31.12.1914 kirjoilla olleen väestön mukaan. Näin ollen suhdeluviissa on pientä, mutta ei merkittävää eroavaisuutta Lassilan lukemiin. Taulukon lukemista puuttuu 15 Ahvenanmaalta jääkäreiksi lähtenyttä.
- ³⁷ *Suomen tilastollinen vuosikirja* 1916, Kirkonkirjoihin merkitty väestö kunnittain. Laskennassa huomioon otetut Kannaksen kunnat on lueteltu alaviitteessä 2.
- ³⁸ Lassila (2019), s. 208–209.
- ³⁹ Lauerma (1966), s. 260–261. Laueramalla on ollut lähtijöiden kotimaakunnan ja -läänin määrittelyssä epätarkkuuksia, jotka hän itsekin myöntää, ja tämä on vaikuttanut tulosten erilaisuuteen ja tulkintoihin esimerkiksi Lassilaan nähden.
- ⁴⁰ Lauerma (1961), s. 340.
- ⁴¹ Hoppu (2005), s. 76.

Enlistment into Russian and German Armies on Karelian Isthmus in 1914–1917

A considerable number of Finns enlisted into the Russian army or went to Germany for military training during World War I. The Karelian Isthmus was a stretch of land that jutted out against the Russian border and was the easternmost region of Finland. It differed from the rest of the country in both geographical position and history. The article compares the difference in the number of men who enlisted into military service abroad on the Karelian Isthmus with the numbers of the rest of Finland and examines reasons for the difference.

A total of 699 Finnish men enlisted into the Russian army in 1914–1917. Of them, 51 had their registered domicile on the Karelian Isthmus. Over the same period, 1,871 men went to Germany to receive jaeger training, and 111 of them came from the Karelian Isthmus. Comparison of these figures against the number of Finland's male population shows little difference in the ratio of enlistees into the Russian army between the Karelian Isthmus and the other parts of the country. However, significantly fewer men went to Germany from the Karelian Isthmus.

Although the proximity of Russia and close connections with St. Petersburg and other regions of Russia during the years of autonomy lowered the threshold for leaving for Russia for military service, the number of enlistees on the Karelian Isthmus was not any higher than in the rest of the country. The most likely reasons for this were Russia's repeated proposals for moving the border westward and attempts to annex the Karelian Isthmus to Russia. These negative aspects led to the eventual decline in willingness to join the Russian army.

The number of men who departed the Karelian Isthmus for Germany was higher than the number of those who elected to join the Russian army. However, their number remained small compared with the rest of the country, even though recruiters were relatively active in the area. An apparent reason was the prospect of a long and hazardous journey across Finland to Tornio on the Swedish border.

Rintamasotilaskotisisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa

Johdanto

Naisten rooli ja kokemukset sodassa on aihepiiri, joka on viime vuosikymmeninä kerännyt kasvavaa kiinnostusta historian tutkimuksen piirissä. Etenkin lotista ja kotirintaman naisista on julkaistu tutkimuksia. Lotta Svärd -järjestön lisäksi kuitenkin myös monet muut naisjärjestöt kantoivat kortensa kekoon sotaponnistusten eteen niin rintamalla kuin kotirintamallakin, mutta näistä naisista on kirjoitettu toistaiseksi melko vähän. Yksi vähäisen huomion kohteena ollut naisryhmä on sotilaskotisisaret. Aiemmassa sotahistoriallisessa tutkimuksessa sotilaskotisisaria on käsitelty muiden rintamalla työskennelleiden naisten osana, jolloin sotilaskotisisarten omia kokemuksia on käsitelty vain ohimennen. Sotilaskotityöstä on kirjoitettu joitakin historiikkeja, mutta painopiste on ollut Sotilaskotiliiton ja sotilaskotiyhdistysten toiminnallisessa tasossa.

Vuonna 2022 Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa hyväksytty pro gradu -tutkielmani *Palvelen poikiani viimeiseen saakka: Rintamasotilaskotisisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa* paikkaa sotilaskotisisaria koskevaa tutkimusaukkoa,¹ ja tämä artikkeli perustuu siihen. Tutkimuksen tarkoituksena on sotilaskotisisarten omiin kokemuksiin pohjautuen tarkastella sitä, millaista vapaaehtoisina toimineiden sotilaskotisisarten työ rintamalla oli. Miten rintamasotilaskotisisaret näkivät oman työnsä ja oman roolinsa rintamalla? Millaiselta sota näytti sotilaskotisisarten silmin katsottuna?

Tutkimus perustuu rintamalla työskennelleiden sotilaskotisisarten itse

tuottamaan aineistoon. Tutkimusaineisto koostuu muistelmista, päiväkirjoista sekä kirjeistä muistelman-aineiston ollessa hallitseva lähdeyyppi. Tutkimuksen metodina on käytetty laadullista sisällönanalyysia. Muistitietoaineiston erityispiirteenä on, kuten historian tutkijat Sari Näre ja Jenni Kirves kuvaavat, että muistitieto ei yksiselitteisesti kerro siitä, mitä mennessä tapahtui ja tapahtuiko se todella juuri niin, vaan siitä, miltä mennyt muistelijasta tuntui. Yksityiskohdat voivat olla puutteellisia tai jopa virheellisiä, mutta muistitieto kuvaakin ennen kaikkea mielen sisäistä todellisuutta.² Tutkimusaineiston rajattu saatavuus ja hajanaisuus ovat tuoneet haasteita tutkimuksen toteuttamiselle. Toisaalta tutkimus ei pyrikään luomaan yhtä täydellistä tulkintaa sotilaskotisisarten sotakokemuksista, vaan nostaa esille yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia sotilaskotisisarten kokemuksissa.

Sotilaskotityön perusta

Sotilaskotitoiminnan juuret ulottuvat kristillisiin nuorisjärjestöihin 1800-luvun Sveitsissä ja Yhdysvalloissa. Suomeen sotilaskotityö tuli Saksasta, jossa 1800-luvun loppupuolella ideoitiin kasarmialueiden yhteyteen tiloja, joissa sotilaat voisivat vapaa-aikanaan levätä, tavata ystäviä, lukea, kirjoittaa kirjeitä ja viihtyä Jumalan sanan parissa. Ensimmäinen sotilaskoti Suomessa perustettiin Helsinkiin saksalaisten joukkojen sotilaskodiksi sisällissodassa. Loppuvuodesta 1918 lähtien sotilaskoteja alettiin perustaa varuskuntapaikkakunnille ympäri Suomen. Useilla paikkakunnilla nimenomaan naiset olivat toiminnan alullepanijoita. Sotilaskotityön kristillisyyteen liittyvä alkuperä näkyi myös suomalaisessa sotilaskotitoiminnassa. Sotilasapisto toimi tiiviissä yhteistyössä sotilaskotiyhdistysten kanssa, ja etenkin alkuvaiheessa toiminnassa oli kirkon sisälähetystyön piirteitä.³

Eri paikkakunnilla toimivat sotilaskotiyhdistykset järjestäytyivät vuonna 1921 Sotilaskotiliiton alaisuuteen. Sotilaskotiliiton sääntöjen mukaan liiton tärkeimpänä tehtävänä on Suomen armeijan avustaminen sotilaskotityön kautta niin sodan kuin rauhankin aikana.⁴ Samana vuonna Sotilaskotiliiton perustamisen kanssa perustettiin myös Lotta Svärd -järjestö, jonka kanttiinitoiminta oli sodan aikana varsin samantyyppistä kuin sotilaskotisisarten toiminta. Sotilaskotisisaret ja lotat ovat

menneet monesti sekaisin niin aikalaisten parissa, sodan populaarissa muistelussa kuin akateemisessa historiankirjoituksessakin. Joka tapauksessa kyseessä oli kaksi toistaan erillistä järjestöä erillisine toimintoineen.

Motiivit rintamapalveluksen takana

Talvi- ja jatkosodan aikana rintamalla työskennelleiden sotilaskotisarten tarkka määrä ei ole tiedossa, sillä sotilaskotisisaria koskevia aineistoja tuhoutui sodan loppuvaiheessa. Eräs arvio sotilaskotisarten kokonaismääräksi on noin 3 000 rintamasisarta, mutta tätä arviota on myös epäilty liian alhaiseksi.⁵ Sotilaskotisarten määrän arviointia vaikeuttaa sotilaskotityön organisaatorakenne, jossa sotilaskotiyhdistykset toimivat Sotilaskotiliiton alaisuudessa, mutta kaikkien yhdistysten tiedot eivät ole sisältyneet Sotilaskotiliiton arkistotietoihin. Lisäksi sodan loppuvaiheessa ei ollut aikaa luetteloida kaikkia rintamalle lähteneitä sotilaskotisisaria.⁶

Moni aineistoni sotilaskotisisarista ei itse aktiivisesti pyrkinyt rintamasotilaskotityöhön. Varsin tyypillistä vaikuttaa olleen se, että naisia kysyttiin rintamasotilaskotityöhön ilman heidän omaa aloitettaan. Monilla heistä oli aiempaa kokemusta sotilaskotityöstä, jolloin sotilaskotiyhdistysten johtohenkilöt saattoivat tietää heidät osaaviksi sotilaskotisisariksi, jotka pärjäisivät rintamalla. Kaikki rintamalle pyydyt naiset eivät kuitenkaan mainitse, että he olisivat olleet aiemmin mukana sotilaskotityössä. Tavanomainen sotilaskodissa työskentely saattoi myös muuttua yhtäkkiä rintamasotilaskotityöksi sodan sytyttyä, jos sotilaskoti sijaitsi rintaman läheisyydessä.⁷

Useat naiset päätyivät sotilaskotityöhön lottatyön kautta. Sotilaskotisarten keskuudessa vaikuttaa olleen yleistä se, että naiset olivat ensiksi liittyneet lottiin ja mahdollisesti työskennelleekin lottatehtävissä, minkä jälkeen vasta kiinnostuivat sotilaskotityöstä. Yksi kiinnostuksen herättänyt seikka oli, että Sotilaskotiliiton kautta rintamalle lähteminen oli mahdollista huomattavasti nuorempana kuin Lotta Svärd -järjestön kautta.⁸ Lotissa ikäraja komennukselle oli 20 vuotta, vaikka sodan pitkittyessä ja henkilöstöpulan vuoksi ikävaatimuksista myös joustettiin.⁹ Moni nuori lotta harmistui, kun halu rintamalle lähtöön olisi ollut kova, mutta järjestön ikärajat eivät sallineet rintamakomennukselle lähtöä.

Liikkuva sotilaskoti vierailemassa etulinjassa Tohmajärven lähellä heinäkuussa 1941. Kuva: Esko Manninen / SA-kuva.

A mobile canteen has arrived on the front line near Tohmajärvi in July 1941.
Photo: Esko Manninen / Finnish Defense Forces.

Tällöin he keksivät kääntyä Sotilaskotiliiton puoleen, jonka kautta järjestyi mahdollisuus lähteä rintamasotilaskotityöhön.¹⁰

Muistelmissa rintamalle lähdön motiiveina kerrotaan olleen etenkin lähtijän itsensä isänmaallisuus ja uskonnollisuus. Toisaalta isänmaallisuuden korostaminen voi liittyä haluun välittää tietynlainen kuva muistemien lukijalle. Useampi sotilaskotisisar myös kertoo lähteneensä rintamalle velvollisuudentunnosta sen jälkeen, kun oma veli oli kaatunut tai haavoittunut rintamalla. Tällöin naiset kokivat, että heidän täytyi lähteä vuorostaan rintamalle palvelemaan isänmaata, kun perheen miehistä ei enää ollut rintamalle lähtijöiksi.¹¹

Useampi talvisodan evakko kertoi myös lähteneensä rintamasotilaskotityöhön kaipauksesta vanhaa kotiseutuaan Karjalaa kohtaan. Läh-
tökohtaisesti sotilaskotisisaret eivät itse valinneet palveluspaikkaansa,

mutta näissä tapauksissa sisarille oli nimenomaan tarjottu paikkaa sotilaskodissa Karjalassa. Muutama nainen kertoo myös rintamasotilaskotityön taustalla vaikuttaneeksi motiiviksi halun päästä lähemmäksi tuttua rintamalla sotivaa miestä, kuten kihlattua tai ihastusta. Toisaalta monet sotilaskotisisaret eivät kerro tarkemmin motiiveistaan rintamalle lähdön taustalla.¹²

Nuoret sotilaskotisisaret

Aineistoni sotilaskotisisaret olivat pääasiassa parikymppisiä naisia nuorimpien ollessa jopa vain 15–16-vuotiaita tyttöjä. Nuorimmat olivat vielä koululaisia, vanhemmat työssä tai yliopisto-opinnoissa. Koululaisia lähti rintamalle etenkin kesälomallaan ja koulujen ollessa suljettuina. Yliopisto-opiskelijat jättivät opintonsa tauolle rintamalle lähtiessään. Usean työssäkäyvän sisaren työ liittyi entuudestaan maanpuolustustoimintaan

Jonoa äänislinnalaisessa sotilaskodissa toukokuussa 1942. Kuva: sot.virk. J. M. Wuorela / SA-kuva.

Soldiers line up for a cup of coffee. Äänislinna, May 1942. Photo: Military Specialist J. M. Wuorela / Finnish Defense Forces.

esimerkiksi armeijan esikunnassa, ompelimosassa tai kotirintaman sotilaskodissa. Muistelmissa kerrotaan voimassa olleen työvelvollisuuden myötä sotilaskotityöhön tulleen myös naisia, jotka täyttivät työvelvoitteen hankkimalla itse työpaikan rintaman sotilaskodeista.¹³

Sotilaskotisisarten yleisesti nuoren iän vuoksi vanhempien mieltäpiteellä oli suurta merkitystä rintamalle lähdön suhteen. Vanhemmat saattoivat olla epäileväisiä, mutta varsinaisesta vastustuksesta rintamasotilaskotityötä kohtaan ei kerrota. Aineistoni rintamasisarista kaikki olivat naimattomia, mutta muutama sisar oli kihloissa.¹⁴ Tämä on linjassa sen kanssa, että myös rintamalla toimineista lotista suurin osa oli nuoria naimattomia naisia.¹⁵ Avioituneilla naisilla ei useinkaan ollut samanlaista mahdollisuutta rintamalle lähtöön, sillä huollettavina saattoivat olla lapset ja koti. Lisäksi aviomiehet eivät välttämättä suhtautuneet myötemielisesti vaimon rintamalle lähtöön.¹⁶ Rintamalla työskenteli naimattomien nuorten naisten lisäksi keski-ikäisiä naisia, joiden lapset olivat isoja.¹⁷ Keski-ikäisistä rintamasotilaskotisisarista kirjoitetaan sotilaskotisisarten muistelmissa, mutta yhdeltäkään vanhemmalta sotilaskotisisarelta ei löytynyt omia muistelmia tai muuta lähdeaineistoa.

Rintamalle lähtö

Syksyllä 1939 Sotilaskotiliitossa alettiin varautua mahdolliseen tulevaan sotaan. Sotilaskotiliiton alaisuudessa olevia sotilaskotiyhdistyksiä kehoitettiin hankkimaan tietoonsa sodan aikana sotilaskotityöhön käytettävissä olevat henkilöt.¹⁸ Jatkosodassa Sotilaskotiliiton Helsingin keskustuomisto vastasi uusien sotilaskotisisarten rekrytoinnista. Uusille rintamasotilaskotisisarille jaettiin Helsingin toimistolla toimintaohjeet ja varustus. Sieltä sisaret jatkoivat johonkin eri paikkakunnilla sijainneista sotilaskotikeskuselimistä, joista heidät lähetettiin henkilöstöä tarvitseviin sotilaskoteihin.¹⁹ Jatkosodan alussa rintamasotilaskotisisartyöhön pyrkiville järjestettiin myös pikakursseja, joihin sisältyi käytännön harjoittelua ja aatteellisia luentoja sotilaskotityöstä.²⁰ Muistelmissa ja muussa aineistossa ei kuitenkaan kerrota mahdollisesti saadusta koulutuksesta. Yleisesti mainitaan vain komennuksesta sopiminen sekä litteroiden ja työasun hakeminen toimistolta.²¹

Sotilaskotisisarten rintamatyöskentelyn pituus vaihteli. Aineistossani

muutama nainen kertoi työskennelleensä lähes koko talvi- ja jatkosodan ajan. Toinen ääripää olivat sisaret, jotka työskentelivät rintaman sotilaskodeissa lomittajana yhden kesän tai huomattavasti lyhyemmänkin ajan, kuten yhden viikon kesästä. Useimpien sisarten aika rintamalla oli jotain tältä väliltä, joistakin kuukausista muutamaan vuoteen. Vaikuttaa siltä, että yleensä komennuksen kesto ei ollut määritelty etukäteen, vaan sisaret palvelivat rintamalla niin kauan, kunnes halusivat palata siviiliin. Yleisimpiä syitä rintamapalveluksen lopettamiselle aineistoni sotilaskotisarten keskuudessa olivat opintojen jatkaminen ja vanhempien toive kotiinpaluusta. Sisaria palasi myös siviiliin siitä yksinkertaisesta syystä, että heidän pitämänsä sotilaskoti lopetettiin eikä heille ollut tarvetta muissakaan sotilaskodeissa.²²

Sotilaskotisarten työskentelyolosuhteet olivat myös varsin erilaisia sijainnista ja sodan vaiheesta riippuen. Sotilaskoteja oli kaikkialla siellä, missä sotilaitakin saaristosta Karjalan korpimaihin. Sotilaskoti saatettiin perustaa mahdollisuuksien mukaan esimerkiksi taloon, parakkiin, korusuun, teltaan tai yksinkertaisimmillaan väliaikaiseksi myyntipisteeksi avoimeen ulkoilmaan. Toiset sotilaskodit olivat aivan etulinjan tuntumassa, toiset kauempana etulinjan hälystä. Myös linja- ja kuorma-autoihin perustettiin liikkuvia sotilaskoteja.²³

Rintamasotilaskotityö talvisodassa

Talvisodan syttyttyä useimmat rintama-alueella sijainneet sotilaskodit jouduttiin lakkauttamaan, jolloin kiinteitä sotilaskoteja oli vähän.²⁴ Talvisodan sotilaskodit olivatkin tyypillisesti linja- ja kuorma-autoihin perustettuja liikkuvia koteja. Autot lähtivät liikkeelle pimeyden laskeuduttua, tekivät kierroksen rintaman läheisyydessä eri joukkojen luona ja palasivat takaisin lähtöpisteeseen viimeistään aamun sarastaessa.²⁵ Sotilaspappien välityksellä sotilaskotisaret saivat tiedon siitä, missä liikkuvien sotilaskotien toivottiin vierailevan. Sotilaskotiautoista myytiin elintarvikkeita sekä jaettiin sanomalehtiä, tupakkaa ja paketteja.²⁶ Myös rannikkosotilaista pidettiin huolta. Rannikon kiinteiden rannikkosotilaskotien lisäksi korvikepisteitä perustettiin linnakkeiden etuasemiin ja kasematteihin. Lisäksi toimintavalmiudessa olleille tykkimiehille toimitettiin kahvia.²⁷

Eräs sotilaskotiautossa palvellut sisar kertoo, että sotilaskotiauto lastattiin täyteen Viipurissa sijaitsevalla sotilaskodilla, josta se lähti rintamakerrokselleen. Rintamalla auton saapumista odotettiin usein kovasti, sisaret toivotettiin tervetulleiksi ja kauppa kävi tiuhaan tahtiin. Haasteita toivat huonossa kunnossa olevat maantiet, joilla isojen autojen oli vaikea liikkua.²⁸ Vaikeiden tieolosuhteiden lisäksi haasteina mainitaan kovat pakkaset ja pommitukset.²⁹

Rintamasotilaskotityö jatkosodassa

Jatkosodassa sotilaskotityö muuttui järjestelmällisemmäksi. Yleinen periaate oli, että jokaisella pataljoonalla tai patteristolla oli oma sotilaskoti. Armeijakuntien yhteyteen perustettiin kuusi sotilaskotikeskuselintä, jotka vastasivat sotilaskotitoiminnasta kyseisen armeijakunnan alueella. Toimintaa johdettiin Sotilaskotiliiton keskuksista Helsingistä. Rannikkoseuduista vastuussa oli Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistys (RSHY), ja sodan aikaisista sotilaskodeista noin puolet olikin RSHY:n alaisuudessa. Kun jatkosodan liikekannallepanokäsky oli annettu, myös sotilaskotisisaret liittyivät keskityskuljetuksiin.³⁰

Sotilaskotisisarten kokemuksia hyökkäysvaiheessa määrittivät nopeaan tahtiin vaihtuvat paikat ja jatkuva kiertolaisuus lopullisen määränpään ollessa tuntematon. Yhdessä paikassa saatettiin viettää vain yksi tai kaksi yötä. Elämän kerrotaan olleen kaoottista venäläiskoneiden, konekivääritulen ja sirpaleiden väistelyä. Koska paikat vaihtuivat jatkuvasti, ei kiinteitä sotilaskoteja voitu perustaa. Siten sotilaskoteja pidettiin mm. teltoissa, ladoissa ja matkan varrella vastaan tulleissa käyttökelpoisissa taloissa, joskus myös täysin taivasalla.³¹

Sotatilanteen rauhoituttua vuoden 1941 loppupuolella pysyvien sotilaskotien perustamisesta tuli mahdollista, jolloin myös alettiin rakentaa kokonaan uusia rakennuksia sotilaskodeiksi. Ero jatkosodan hyökkäysvaiheen alkeellisiin sotilaskoteihin oli huomattava. Viihtyvyyteen ja kodikkuuteen pyrittiin kiinnittämään erityistä huomiota. Sotilaskodeissa ryhdyttiin järjestämään myös hengellisiä tilaisuuksia ja viihdytystoimintaa, ja ajanvietteeksi hankittiin radioita, gramofoneja, soittimia, pelejä ja sanomalehtiä, jolloin sotilaskodit täyttivät entistä paremmin tehtävänsä sotilaiden vapaa-ajanviettopaikkana.³² Samalla myös sotilas-

Sotilaskotien viihtyvyyteen pyrittiin kiinnittämään huomiota. Kuvassa sotilaskoti Karhunpesä kesällä 1943. Kuva: Aavikko / SA-kuva.

Attention was paid to creating a cozy environment. The photo depicts the canteen Karhunpesä (bear's den) in the summer of 1943. Photo: Aavikko / Finnish Defense Forces.

kotisisarten virkistykseksi alettiin järjestää yhteisiä sisariltoja ja vierailijoina saattoi käydä sotilaskotiyhdistyksen tai sotilaskotikeskuselinten johtoa.³³ Sotilaskotisisaret itse kuitenkin kertovat viihdytystoiminnasta varsin vähän. Hengellistä toimintaa vaikuttaa järjestetyn erityisesti kristillisinä juhlapyyhinä kuten jouluna ja pääsiäisenä.³⁴

Sotilaskotisisaret kertovat asemasodan aikaisen sotilaskotityön olleen varsin rutiininomaista. Päivien kuvaillaan muistuttaneen toisiaan ja

kuluneen tiiviisti sotilaskodin seinien sisällä. Arkinen työ sotilaskodilla koostui ennen kaikkea korvikkeen keittämisestä ja tarjoilusta, mahdollisesta leipomisesta, käyttötavaran myynnistä, tiskaamisesta ja siivoamisesta. Sotilaskotisisarten kokemukset kuitenkin eroavat toisistaan siinä, miten he asem sodan aikaisen työnsä kokivat. Toisaalla arkea kuvaillaan raskaaksi, puuduttavaksi ja vapaapäiviä vähäisiksi, kun taas toisaalla elämän kerrotaan olleen rauhanomaista ja vapaa-aikaa jääneen työltä, joka ei tuntunut fyysisesti raskaalta.³⁵

Jatkosodan perääntymisvaiheen käynnistyttyä kesällä 1944 kaaos palasi sotilaskotityöhön. Sotilaskotisisarten kertomuksista välittyy vetäytymisen kiire ja vaarallisuus ilmahyökkäysten ja tykkien jylyn alla sekä vallitsevan tilanteen epäselvyys. Perääntyminen oli väsyttävää ja katkonaista eivätkä toimintamahdollisuudet sotilaskotityöhön olleet mainittavat. Iso osa sotilaskodeista jouduttiin lopettamaan ja henkilökunta kotiutettiin, mutta pieni osa jatkoi joukkojensa mukana. Käyttöön otettiin myös jälleen sotilaskotiautot.³⁶

Sotilaskotisisaren rooli

Vaikka naiset kertovat rintamasotilaskotityön olleen käytännössä korvikkeenkeittoa, tarjoilua ja myyntiä, näkivät sotilaskotisisaret työnsä merkityksen paljon tätä laajemmin. Sisarille suunnatussa *Sotilaskotisisar*-lehdessä korostetaan, että sotilaskotityön päämääränä oli pelkän korvikkeen kaatamisen sijaan kodin tunnelman luominen sekä kodin rakkauten ja lämmön antaminen pojille.³⁷ Lähdeaineistossani sotilaskotisisaret painottavat sitä, että sotilaskotityön merkitys piili ennen kaikkea siinä, että jokaisen sotilaan hyvinvoinnista pyrittiin pitämään tasaveroisesti huolta.

Aineistossa eräs sotilaskotisisar kertoo, että sotilaskotiin tulevien sotilaiden mielissä ei ollut vain korvike, vaan heistä oli mukavaa tulla kodikkaaseen ympäristöön viettämään aikaa muiden sotilaiden kanssa. Sotilaat arvostivat sitä, että sotilaskodin viihtyvyyteen oli panostettu ja että sotilaskotisisaret huomioivat jokaisen sotilaan henkilökohtaisesti kiireestä huolimatta.³⁸ Lähdeaineistossa kerrotaan erästäkin tapauksesta, jolloin uupuneet miehet halusivat heti ensimmäisenä taistelusta palatessaan tulla sotilaskodille juomaan mehua ja korviketta. Vihollisen

puolelle loukkuun jäänyt ja sieltä pelastettu sotilas ei jaksanut puhua, mutta tuli silti sotilaskodille viettämään aikaa muiden sotilaiden ja sisarten kanssa.³⁹ Täten voitaneen nähdä, että sotilaskodin tärkeimpänä tehtävänä oli pelkän korvikkeen sijasta tarjota sotilaille henkistä turvaa, lohtua, huolenpitoa, virkistystä ja yhdessäoloa.

Sotilaskotisisarille asetettiin korkeat ihanteet. *Sotilaskotisisar*-lehdessä korostettiin, että sotilaskotisisaren on oltava kuin äiti tai sisko, joka luo viihtyisän tunnelman ja pitää huolta jokaisesta kodin jäsenestä. Sisaren tulisi säteillä iloa ja hyvyyttä sekä rohkaista, kuunnella, ymmärtää ja lohduttaa sotilaita. Sotilaskotisisarella on oltava lämmin ja puhdas sydän eikä hän koskaan saa olla »pahanilmanlintu» tai »keimaileva hupakko». ⁴⁰ Lehdessä korostettiin myös sitä, että sotilaskotisisarten tulisi myös muistuttaa sotilaita Jumalasta, joka varjelee Suomen kansaa ja vie sen valoa kohti.⁴¹

Korkeat ihanteet aiheuttivat sisarille paineita oikeanlaisen sotilaskotisisaruuden toteuttamiseen ja johtivat riittämättömyyden tunteeseen, sillä sisaret vaikuttavat suhtautuneen työhönsä vakavasti ja omistautuneesti. Päiväkirjoissaan he harmittelevat sitä, että voivat tehdä sotilaiden hyväksi niin vähän. He näkevät oman roolinsa nimenomaan huolenpitäjinä, jolloin sotilaiden hyvinvointi tulee aina ensimmäisenä.⁴² Kun sisarten tehtävänä oli levittää hyvää mieltä ympärilleen, heidän oli ihanteiden mukaan jätettävä omat murheensa taka-alalle. Voisi uskoa, että rintaman raskaissa olosuhteissa ilon säteileminen ja omien vaikeuksien piilottaminen ei ollut helppoa. Ihanteellisuuteen pyrkiminen tulee esille myös vähäpätöisemmissä seikoissa. Muistelmissa kerrotaan, että korvikkeen loppuminen kesken olisi ollut suuri häpeä, joten korviketta tuli kaataa hitaasti silloin, kun se oli vähissä, eikä uusi korvikesatsi ollut vielä valmiina.⁴³

Sisarten rooli naisina rintamalla oli kahtalainen. He työskentelivät miehissä ympäristössä, jossa sukupuoli erotti heidät enemmistöstä. Jotkut sisaret kertovat iloinneensa siitä, että heidät nähtiin nimenomaan naisina miesten keskellä, mutta toisaalla sisaret halusivat tulla nähdyksi osana rintamajoukkoa ilman sukupuolen korostamista. Joka tapauksessa sisarten tekemä työ ja huolenpidon vaatimus sopivat hyvin yhteen naisen perinteisen sukupuoliroolin kanssa.⁴⁴

Naisten kohtaamat asiattomuudet

Sisaret joutuivat sukupuolensa tähden toisinaan myös ikäviin tilanteisiin rintamalla. Sotilaskotisisarten muistelmista nousee vahvasti esiin joidenkin miesten ahdistelu ja epäasiallinen käytös sotilaskotisisaria kohtaan. Muistelmissa kerrotaan, kuinka miehet yrittivät pakottaa naisia lähtemään mukaansa tai pyrkivät väkisin naisten majapaikkaan eivätkä uskoneet naisten kieltäytymistä. Kaikissa lähdeaineistossa kerrotuissa välikohtauksissa naiset pääsivät tilanteista pakoon oman kekseliäisyytensä tähden tai muiden miesten avustuksella. Myös palveluspaikan vaihtamisesta kerrotaan.⁴⁵ Voitaneen kuitenkin uskoa, että kaikilla naisilla ei ollut pakotietä erilaisista ahdistavista tilanteista.

Ahdistelu rintamalla vaikutti olleen yleistä peilaten siihen, miten paljon miesten ahdistelusta kerrotaan sotilaskotisisarten muistelmissa. Näiden tapausten esiin tuominen muistelmissa liittyy myös *Tunte-maton sotilas-* ja *Sissiluutnantti*-romaanien käynnistämään keskusteluun lottien ja laajemminkin rintamanaisten väitetystä epäsiiveellisyydestä rintamalla. Tuomalla tapauksia esille muistelmissaan naiset korostavat sitä, että he käyttäytyivät rintamalla asiallisesti, mutta miesten käytös oli heille häpeäksi. Naiset kertoivat tehneensä rintamalla selväksi, että he olivat tulleet sinne tekemään työtä, eivät huvittelemaan tai juhlimaan miesten kanssa.⁴⁶

Sotilaskotisisarten muistelmista välittyy myös pettymys siitä, jos naiset nähtiin vain objekteina heidän tekemänsä työn sijaan. Muistelmissa kerrotaan, että kun Syvärin rannalle Mandrogaan avattiin uusi sotilaskoti, oli eräs upseeri kimmastunut siitä, että paikan hoitajaksi tuli nuoren ja nätin tytön sijasta »vanha akka», josta ei ollut mitään iloa.⁴⁷ Tällöin naisten työn merkityksenä nähtiin vain heidän viehättävyytensä, joka epäilemättä tuntui sotilaskotisisarista suurelta vähättelyltä.

Uhat ja vaikeudet rintamalla

Työ rintamalla oli vaarallista. Yleisesti rintamalla työskentelevien naisten uhkina olivat tykistötuli, ilmapommitukset, desantit ja partisaanit. On arvioitu, että rintamalla surmansa sai vuosina 1939–1945 yhteensä 383 naista.⁴⁸ Sotilaskotisisaret olivat yhtä lailla alttiina ympäristössä vaaniville

vaaroille. Vaarakerrointa lisäsi se, että monet sotilaskotisisaret työskentelivät varsin lähellä rintamaa. Vuosien 1939 ja 1944 välillä rintamaolosuhteissa kuoli Sotasampo-sivuston mukaan seitsemän sotilaskotisisarta.⁴⁹ Rintamalla vastaan tulleet vaaratilanteet olivat moninaisia. Sotilaskotisisaret kertovat niin palavasta majapaikasta, pommituksista, vihollisen hyökkäyksen seurauksena romahtaneeseen sotilaskotiin loukkuun jäämisestä kuin työskentelystä saarella, jonne vihollinen teki maihinnousun. Erityisen usein on kuitenkin mainittu desantit, joita sisaret kohtasivat silmästä silmään desanttien tehdessä tiedustelua sotilaskohteissa tai hyökätessä sotilaskotiin.⁵⁰

Pelko oli siten rintamalla jatkuvasti läsnä. Toisaalta joissakin kertomuksissa pelon olemassaolo kielletään täysin, minkä muistelijat uskovat liittyneen nuoruuteen. Sotilaskotisisaret eivät myöskään pelänneet vain omasta puolestaan, vaan vielä vahvemmin tuttujen asiakkaidensa puolesta. Sisaret olivat jatkuvasti huolissaan miehistä ja surivat sotilaiden

Somerin taistelussa heinäkuussa 1942 vaurioitunut Somerin saaren sotilaskoti muistuttaa sotilaskotityön vaarallisuudesta. Kuva: Niilo Aarnio / SA-kuva.

The canteen on Someri Island sustained battle damage in July 1942 – a reminder of the inherent dangers faced by canteen employees. Photo: Niilo Aarnio / Finnish Defense Forces.

karuja kohtaloita. Myös haavoittuneiden kohtaamisen kerrotaan olleen raskasta. Sairasautot pysähtelivät sotilaskodeissa matkallaan joukkosidontapaikalle, jolloin sisaret palvelivat haavoittuneita.⁵¹ Eräänkin ker-
ran yhden haavoittuneen sotilaan kerrotaan menehtyneen sotilaskodin
pihaan sen jälkeen, kun sisaret olivat tarjoilleet mehua ja kahvia ja läh-
teneet hakemaan kyseiselle haavoittuneelle sotilaalle kirjepaperia sai-
raalamatkaa varten.⁵²

Sotilaskotisisarten muistelmissa ja päiväkirjoissa kerrotaan myös
suuresta järkytyksestä ja tyrmistyksestä, kun he kuuluivat kolmen johto-
asemissa olleen sotilaskotisisaren surmasta lähellä Murtovaaran kylää
heinäkuussa 1942.⁵³ Sotilaskotiliiton ja sotilaskotikeskuselinten johto-
henkilöillä oli tapana tehdä neuvonta- ja tarkastusmatkoja rintaman
sotilaskoteihin. Yhdestä tällaisesta tavanomaisesta matkasta tuli kohta-
lokas. Sotilaskotiliiton puheenjohtaja Toini Jännes, liiton edustaja ken-
raalitar Greta Palojärvi ja 5. Sotilaskotikeskuselimen talouspäällikkö
Faini Aflecht kiersivät tapahtuma-aikaan Uhtuan ja Kiestingin suunnan
sotilaskodeissa. Matkalla Kiestinkiin sotilaskotisisarten auto ajoi vihollis-
sen väijytykseen eikä mitään ollut tehtävissä. Kaikki kolme sotilaskoti-
sarta sekä autonkuljettaja ja samassa autossa ollut suojamies kuolivat.⁵⁴

Sodan puitteet tekivät sotilaskotityöstä henkisesti kuluttavaa. Rin-
taman eristyneet olosuhteet johtivat yksinäisyyteen etenkin niissä soti-
laskodeissa, joissa oli vain yksi sisar kerrallaan työssä. Toisaalta yksinäi-
syyttä vaikuttavat poteneen erityisesti tavallisia rivisisaria vastuulli-
semmassa asemassa olleet sekä pidempään rintamalla palvelleet sisaret.
Työ vaati sisarilta suurta sopeutumiskykyä, sillä monet sotilaskodit vaih-
toivat paikkaansa jatkuvasti. Sisaret kertovat, että ajoittain toivottomuus
ja koti-ikävä saivat heistä vallan. He kertovat, että välillä ei olisi millään
jaksanut jatkaa työntekoa, mutta oli pakko, sillä sotilaatkin jaksoivat
taistella. Vaikeat olosuhteet johtivat myös sairastumisiin. Muistelmissa
kerrotaan sekä fyysisen että henkisen terveyden romahtamisista.⁵⁵

Ilo, ystävyys ja romantiikka sodassa

Vaikka rintama oli ympäristönä rankka, kuului rintamatyöskentelyyn
iloisiakin hetkiä. Näistä iloista kerrotaan pidättyväisesti pieninä mainin-
toina. Iloa vaikuttavat tuoneen kirjeet ja paketit kotoa, ympäröivän

Sotilaskotisisaren ja sotilaan vihkimistilaisuus Suojärvellä helmikuussa 1943.
Kuva: Luutnantti Pekka Kyytinen / SA-kuva.

The wedding of a sister and a soldier in Suojärvi in February 1943.
Photo: Lieutenant Pekka Kyytinen / Finnish Defense Forces.

luonnon ihailu, kiitollisuus elämästä ja usko tulevaisuuteen. Ennen kaikkea iloa toivat toveruus ja ystävyys. Sisaret ystävyistyivätkin sekä työtovereidensa että asiakkaidensa kanssa.⁵⁶

Lähteissä kerrotaan etenkin asiakkaiden kanssa vietetystä ajasta. Sotilaskotisisaret kestivät vieraita, jotka tulivat sotilaskodille iltaisin sulkemisaan jälkeenkin. Sisaret myös vierailivat sotilaiden korsuissa juttelemassa ja viettämässä aikaa. Sotilaskotisisaret vaikuttavat viettäneen aikaa sekä miehistön että upseeriston parissa, mikä on linjassa sotilaskotisisarille osoitetun vaateen kanssa, että kaikkia sotilaita oli kohdeltava samalla tavalla sotilasarvosta riippumatta. Sotilaiden kerrotaan olleen mukavia ja ystävyyden veljellisiä.⁵⁷ Veljellisyyttä korostetaan jälkikäteen tehdyissä muistelmissa luultavasti osaltaan siksi, ettei sotilas-

kotisisaria epäiltäisi siveettömänä nähdystä käytöksestä.

Sisarten välisestä ystävyydestä kerrotaan vähemmän. Sisaret kehuvat pikemminkin miespuolisia ystäviään kuin naispuolisia tovereitaan. Lot-tatutkija Tiina Kinnunen on kiinnittänyt huomiota siihen, että naisten välinen ystävyys on teema, joka on jäänyt myös lottien muistelmissa sivuun, kun työteliäisyyttä ja siveellisyyttä on pyritty korostamaan.⁵⁸ On yllättävää, että sisarten välisestä ystävyydestä kerrotaan niin vähän, koska kollegoiden ystävyysuhteilla voisi uskoa olleen iso merkitys sisarten viihtyvyyden ja henkisen kestäkyvyn kannalta. Sotilaskotisisaret kertovat elämästään usein me-muodossa määrittelemättä, ketä »meihin» kuuluu.⁵⁹ Yhdessä harvoista ystävyyskuvauksista kuitenkin kerrotaan pitkistä vuosikymmeniä kestäneistä ystävyyksistä, jotka saivat alkunsa työtovereudesta rintamalla.⁶⁰

Vaikka sotilaskotisisarten roolina oli pitää huolta miehistä ja kannustaa heitä, kerrotaan sotilaskotisisarten muistelmissa myös miesten osoittamasta huolenpidosta ja ystävällisyydestä. Erityisesti mainintoja saavat sellaiset tapaukset, joissa miehet olivat oma-aloitteisesti alkaneet kohentaa naisten puutteellisia asuinolosuhteita rintamalla esimerkiksi auttamalla kamiinan kanssa ja hankkimalla tarvikkeita. »Poikien» kerrotaan auttaneen myös sotilaskodin töissä hakemalla vettä, puita ja täydennystä tai jopa auttamalla tiskaamisessa. Vaikka sisaret joskus kohtasivat työssään miesten epäasiallista käytöstä, suurimman osan miehistä vakuutellaan olleen kunnollisia ja reiluja.⁶¹

On luonnollista, että myös parisuhteita muodostui eristäytyneissä olosuhteissa, joissa aikaa vietettiin tiiviisti yhdessä. Romanttisista suhteista ei kuitenkaan kerrota lähteissä yhtä avoimesti kuin ystävyysuhteista. Seurusteluvaihetta ei useinkaan kuvata, vaan asia nostetaan esille vasta avioliittoaikeiden yhteydessä. Syynä varovaisuudelle on luultavasti se, että kun sodanjälkeisessä keskustelussa rintamanaisten leimattiin lähteneen rintamalle vain miesten takia, eivät sisaret halua antaa puhtia näille väitteille. Kirjeaineisto tarjoaa kuitenkin kurkistuksen maailmaan, jossa miesten vetovoimaa ei ole piiloteltu. Sotilaskotisisaren ja ystävien välisissä kirjeissä keskitytään sisaren vaihtuviin miessuhteisiin ystävän kannustaessa sotilaskotisisarta etsimään miehen rintamalta sekä itselleen että ystävälle.⁶²

Johtopäätökset

Sotilaskotisisarten sotakokemuksen muodostumiseen vaikuttivat vahvasti sotilaskodin sijainti, rintamalla työskentelyn kesto ja sodan vaihe. Talvisota oli lyhyt ponnistus, jolloin työtä tehtiin pääasiassa rintamalla vierailevissa, liikkuvissa sotilaskodeissa. Jatkosodassa sisaret sen sijaan kulkivat joukkojen mukana. Jatkosodan hyökkäys- ja perääntymisvaihetta määrittivät ennen kaikkea kiertolaisuus, alati muuttuvat ja kehnot olosuhteet sekä epävarmuus. Asemasotavaiheessa työ saattoi sen sijaan tuntua rattoisalta, mutta pidemmän päälle samanlaisina ohi liipuvat päivät alkoivat monen sisaren kohdalla tuntua puuduttavilta ja vuosia kestävä sota mielettömältä. Jos sisar työskenteli rintamalla vain yhden kesän tai sitä lyhyemmän ajan, kokemus saattoi olla varsin erilainen verrattuna niihin sisariin, jotka olivat värjötelleet paukkupakkasissa, kuunnelleet tykkien jylyä päivästä toiseen ja murehtineet rintamalla kuluvia nuoruusvuosia.

Pommitukset, desantit ja yllättävät tilanteet tekivät sotilaskotisisarten työskentely-ympäristöstä vaarallisen, mutta uhkana oli myös omien sotilaiden arvaamattomuus, sillä sotilaskotisisarten kokemuksista nousee esiin myös epäasiallinen käyttäytyminen naisia kohtaan. Sota ei kuitenkaan ollut sotilaskotisisarten silmin pelkkää kurjuutta ja vaikeuksia. Rintamalla ystävästyttiin ja rakastuttiin, ja iloittiin pienistäkin seikoista.

Aineistoni sotilaskotisisaret vaikuttavat olleen varsin sitoutuneita työhönsä, jonka näkivät tärkeäksi velvollisuudekseen. He pyrkivät vastaamaan ihannetta sotilaskotisisaresta, joka pitää ehdoita ja epäitsekäästi huolta jokaisesta sotilaasta äidin tai siskon tavoin. Sotilaskotisisaret näkivät roolinsa ja merkityksensä rintamalla paljon korvikkeenkeittäjää laajempana. He eivät vain keittäneet korviketta, jakaneet tupakkaa, leiponeet pullaa ja myyneet käyttötavaraa, vaan myös kannustivat, kuuntelivat murheet, järjestivät sotilaille ohjelmaa ja tarjosivat kodinomaisten turvapaikan sodan kauhujen keskellä. Sielläkin, missä sotilaskoti oli vain avoin katos ulkoilmassa tai alkeellinen koti teltassa, pysyi tärkeimpänä asiana sotilaiden tukeminen ja hyvän mielen levittäminen. Toisin sanoen sotilaskotisisaret ylläpitivät toiminnallaan kenttäarmeijan taistelutahtoa. Sotilaskotisisarten työn merkitys kiteytynee parhaiten erään veteraanin kertomaan: »Muistan aina tapahtuman Kiestingistä

syksyltä 1941. Tulimme yöllä motista, väsyneinä ja mustina. Te sisaret tarjositte meille kuutamossa tulokahvit. Silloin tunsin, että kannattaa sentään elää.»⁶³

Lähdeviitteet

- ¹ Ikonen, Maija: »*Palvelen poikiani viimeiseen saakka*» – rintamasotilaskotisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2022.
- ² Näre, Sari ja Jenni Kirves: Esipuhe. Teoksessa *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga, Helsinki 2008, s. 8.
- ³ Airio, Pentti: *Sotilaskotityötä 100 vuotta 1918–2018*. Sotilaskotiliitto ry, Helsinki 2018, s. 15–17.
- ⁴ Airio (2018), s. 185.
- ⁵ Vanonen, Annamari: Sotilaskotijärjestö sodassa. Teoksessa *Sotilaskotisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Avustus- ja eläkesäätiö Tuki, Helsinki 2010, s. 15.
- ⁶ Airio (2018), s. 12, 185, 224.
- ⁷ Ikonen (2022), s. 18–19.
- ⁸ Sama, s. 20.
- ⁹ Latva-Äijö, Annika: Siellä jossakin: kuinka komennuksella elettiin? Teoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toim. Annika Latva-Äijö ja Marita Pohls. Otava, Helsinki 2009, s. 362.
- ¹⁰ Ikonen (2022), s. 17.
- ¹¹ Sama, s. 13–15.
- ¹² Sama, s. 15–16.
- ¹³ Sama, s. 15–19.
- ¹⁴ Sama, s. 18, 21.
- ¹⁵ Peltokorpi, Kaisa-Maria: *On eletävä kun koska tahansa voi kuolla: lottien selviytyminen sodassa 1939–1945*. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2011, s. 19.
- ¹⁶ Heikkinen (2012), s. 55, 56.
- ¹⁷ Lagerbohm, John: »Tuolla edessä on vielä kauheimmat oltavat.» Teoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Otava, Helsinki 2010a, s. 32.
- ¹⁸ Lahtero, Jouko: *Vihreät sisaret: Sotilaskotiliitto 1921–1971*. Otava, Helsinki 1974, s. 84.
- ¹⁹ Airio (2018), s. 214.
- ²⁰ Sisaret rintamalla. Teoksessa *Onneksi on sode: 90 vuotta sotilaskotityötä*. Toim. Marjatta Hinkkala. Sotilaskotiperinneyhdistys, Hämeenlinna 2008, s. 134.
- ²¹ Ikonen (2022), s. 22.
- ²² Sama, s. 19, 87–89.
- ²³ Sama, s. 5.
- ²⁴ Sulamaa, Kaarle: Sotilaskodit sodan aikana. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY, Helsinki 1999, s. 755.
- ²⁵ Lahtero (1974), s. 90.
- ²⁶ Airio (2018), s. 187.
- ²⁷ Sama, s. 188.
- ²⁸ Vuoristo, Ines: Sotilaskoti autossa rintamalla. *Kansa Taisteli* 12/1967.
- ²⁹ Wenman, Saima: Viipurissa 1939–1940 ja jatkosota. Teoksessa *Sotilaskotisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Avustus- ja eläkesäätiö Tuki, Helsinki 2010, s. 105–106.
- ³⁰ Airio (2018), s. 191–192, 206, 237.
- ³¹ Ikonen (2022), s. 25–27.

- ³² Airio (2018), s. 216.
- ³³ Lahtero (1974), s. 112–113.
- ³⁴ Ikonen (2022), s. 45.
- ³⁵ Sama, 28–29.
- ³⁶ Sama, s. 31–32.
- ³⁷ Kodin hoitajat sotilaskotisaren koulutajana. *Sotilaskotisisar*, 1/1944.
- ³⁸ Karppinen, Vuokko: Sotilaskodin kanttiinissa Kiestingin suunnalla. Teoksessa *Yhteinen tulikoe: Naisten kertomaa vuosilta 1939–44*. Toim. Salme Sadeniemi, Kerttu Saarenheimo, Toini Palme ja Elsa Vuorjoki. Otava, Helsinki 1978, s. 23.
- ³⁹ Räsänen-Lemaitre, Aino Marja: Kello 3.30. *Kansa Taisteli*, 2/1959.
- ⁴⁰ Wessberg, Aili: Mitä sotilaskotisisar sanoo nuoremalleen. *Sotilaskotisisar*, 2/1944.
- ⁴¹ Bergholm, Katri: Merkkimme. *Sotilaskotisisar*, näyttenumero/1943; Pärssinen, Aune: Mietteitä ja kokemuksia kentältä. *Sotilaskotisisar*, 1/1944.
- ⁴² Ikonen (2022), s. 39–40.
- ⁴³ Karppinen (1978), s. 233.
- ⁴⁴ Ikonen (2022), s. 43–45.
- ⁴⁵ Sama, s. 78–79.
- ⁴⁶ Sama, s. 78–80.
- ⁴⁷ Veijalainen, Anna-Liisa: *Nainen rintamalla: sota sotilaskotisisaren silmin*. Minerva, Helsinki 2006, s. 111–112.
- ⁴⁸ Lagerbohm, John: Noin neljäsataa naissankarivainajaa. Teoksessa *Me puolustimme elämä: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Otava, Helsinki 2010b, s. 37.
- ⁴⁹ Sotasampo. *Menehtyneet*. [<https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>], luettu 10.12.2021.
- ⁵⁰ Ikonen (2022), s. 49–51.
- ⁵¹ Sama, s. 51–52, 60.
- ⁵² Salmio, Hilikka: *Vihreä sisar korpisodassa 1939–1944*. Kirjayhtymä, Helsinki 1992, s. 128.
- ⁵³ Ikonen (2022), s. 53–55.
- ⁵⁴ Airio (2018), s. 242–244.
- ⁵⁵ Ikonen (2022), s. 56–59, 61.
- ⁵⁶ Sama, s. 62–63.
- ⁵⁷ Sama, s. 64–66.
- ⁵⁸ Kinnunen, Tiina: *Kiitetyt ja parjatut: lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki 2006, s. 256–257.
- ⁵⁹ Ikonen (2022), s. 69.
- ⁶⁰ Mikkola, Eila: Oi niitä aikoja. Teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Avustus- ja eläkesäätiö Tuki, Helsinki 2010, s. 98–99, 101.
- ⁶¹ Ikonen (2022), s. 66, 82.
- ⁶² Sama, s. 74–75.
- ⁶³ Salmio (1992), s. 142.

Field Canteen Workers' Battlefront Experiences in Winter and Continuation Wars

The article examines the war experience of volunteer women who served in the field canteens of the Soldier's Home Association in the Winter and Continuation Wars. The topic has received little attention from historians. The article is based on women's personal recollections and its objective is to investigate the nature of the work carried out by these »sisters«, how they saw their role on the battlefield, and how the war appeared to them on a personal level. The article is based on the thesis »*Palvelen poikiani viimeiseen saakka*»: *Rintamasotilaskotisisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa* (»I will serve my boys till the end»: Field Canteen Workers' Battlefront Experiences in Winter and Continuation Wars), awarded by the Association for Military History in Finland in 2022.

Primary sources consisted of first-hand accounts and memoirs, diaries and letters. The method of the study was qualitative content analysis. The limited availability and fragmented nature of source material presented challenges during the research. However, the aim of the study was not to establish one all-encompassing interpretation of field canteen workers' wartime experiences, but to highlight similarities and differences between the ways sisters experienced life on the battlefield.

Women whose experiences the study sought to examine were unmarried, approximately twenty years of age or younger. While some volunteered for frontline service on their own initiative, others were personally asked to leave for the front. Some volunteers had previous experience of serving in the Soldier's Home Association. Many of them

had become interested in the association's after joining the Lotta Svärd voluntary auxiliary paramilitary organization for women. Since the association had more flexible standards for age than Lotta Svärd, many young women decided to join the association, driven by religiousness, patriotism and a sense of duty in particular.

Sisters' experiences varied significantly depending on in which phase of the war they served on the front, and how long their service was. In the brief but intense Winter War, sisters worked primarily in mobile canteens fitted out on buses and trucks that shuttled back and forth in the immediate rear of the contact line during the hours of darkness. In the Continuation War, sisters moved with the fighting men. During the initial offensive phase, they felt like drifters because the situation was in constant flux and the setting up of permanent canteens was therefore impossible. During the prolonged trench warfare phase, the sisters felt that every day was the same and they were stuck in mundane routines, but the period was also described as easy and relaxing. Experiences of the retreat phase are dominated by chaos, uncertainty and the cessation of field canteen services. Longest-serving sisters experienced all three phases of the long conflict, which accentuated the feeling of the attritive nature and heavy burden of the war.

Field canteen workers served in an inherently dangerous environment. Their primary concerns were artillery fire, air attacks, enemy infiltrators and unexpected contingencies of many sorts. Fear was a constant companion during daily chores – although some sisters denied its existence. The grueling battlefield conditions caused illness and mental strain. Sisters had to be prepared not only for external threats but also for the capriciousness of soldiers. Harassment and inappropriate behavior on the part of the men are a dominant theme in sisters' recollections. However, despite the rigors of life on the front, the cloud had a silver lining, and even the smallest things could bring happiness and enjoyment. Friendship was an important source of joy. Sisters forged close friendships with coworkers and clients alike. Living in a closely knit community also led to budding romances.

The women of the Soldier's Home Association were committed to their work and strove to cherish an ideal of a mother or a sister whose unselfish service to fighting soldiers was her first priority. Their days were filled with brewing ersatz coffee, food servicing, occasional baking, selling

utility items and keeping the canteen spotless. However, sisters themselves saw their contribution in a much wider concept: their first and foremost duty was to provide mental support to soldiers and ensure their wellbeing under stressful wartime conditions. The underlying principle was to treat all men equally regardless of their rank. Sisters encouraged soldiers and listened to their worries, arranged entertainment in red-letter days and offered a homelike sanctuary where to spend leisure time. All this bolstered on its part the fighting spirit of the field army.

HANNU LIIMATTA

(s. 1957), sotatieteiden tohtori, eversti evp. Artikkelin perustuu kirjoittajan väitöskirjaan *Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Itsenäisen Suomen jalkaväkitaatiikan kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä* (Maanpuolustuskorkeakoulu 2018).

Upseerikoulutuksen järjestelyt talvi- ja jatkosodassa

Suomalainen upseerikoulutusjärjestelmä – perus-, jatko- ja täydennyskoulutus – saavutti vakiintuneet muotonsa 1920–1930-luvuilla. Kadettiupseereille ja reservinupseereille sen kautta muodostunut osaaminen joutui kovimpaan mahdolliseen tulikokeeseen talvi- ja jatkosodassa, eikä saavutettuja tuloksia tarvitse tänäkään päivänä hävetä. Sotien aika pakotti muokkaamaan koulutusjärjestelmää vastaamaan poikkeusolojen sanelemia vaatimuksia. Valtaosa muutoksista oli onnistuneita, mutta mukaan mahtui myös myöhemmin lyhytjänteiseksi osoittautuneita ratkaisuja.

Johtajatuksena ammattitaitoisen päällystön merkityksestä sodankäynnissä ovat – monesti lainatut, mutta edelleenkin ajankohtaiset – ajatukset, jotka Sotaväen väliaikainen päällikkö, kenraalimajuri Vilho Petteri Nenonen lausui Sotakorkeakoulun avajaisissa vuonna 1924. Hän totesi, että sodankäynti suomalaisissa metsä- ja talviolosuhteissa edellytti toisenlaisia toimintaperiaatteita kuin taistelu Keski-Euroopan avoimilla ja tiheään asutuilla seuduilla. Kaikkea siinä tarvittavaa taitoa ei voinut ammentaa ulkomailta. Omaperäisen strategian ja taatiikan kehittäminen edellytti, että armeijan johtotehtävissä palveli omat kansalliset erityispiirteemme hyvin tuntevia upseereja, jotka olivat saaneet oppinsa kotimaisissa sotilasopetuslaitoksissa.¹

Johtamisen perusopit Reserviupseerikoulusta ja Kadettikoulusta

Säännöllinen reservinupseerikoulutus sodan ajan joukkueenjohtajiksi ja komppanianpäälliköiksi alkoi Haminassa 1. huhtikuuta 1920. Ennen

Talvisotaan mennessä jalkaväen komppanianpäälliköistä noin neljännes ja pataljoonan komentajista lähes puolet oli koulutustaustaltaan kadettiupseereja. 1. kadettikurssi opiskelemissa Arkadian kadettikoulussa. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

When the Winter War broke out, approximately one quarter of infantry company commanders were cadet officers. Among battalion commanders their share was higher at almost fifty percent. The first cadet course undertaking theoretical studies in the Arkadia Cadet School. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

talvisodan alkamista ehdittiin Reserviupseerikoulussa kouluttaa sodan ajan kenttäarmeijan tarpeisiin reilut 14 000 reservin upseeria. Talvisodan jalkaväen komppanianpäälliköistä lähes kaksi kolmasosaa oli reservinupseereja, ja heistä yhdeksän kymmenestä oli saanut johtajaoppinsa nimenomaan Haminan Reserviupseerikoulun kursseilla.²

Itsenäisen Suomen Kadettikoulu oli aloittanut toimintansa Helsingissä jo aiemmin, tammikuussa 1919. Maavoimien kadettikurssin kesto oli aluksi puolitoista vuotta, josta se pidentyi 1930-luvun alussa kahdeksi vuodeksi. Tulevien sodan ajan komppanianpäälliköiden tärkeimmät oppiaineet olivat taktiikka sekä taistelu-, ase- ja ampumakoulutus.³

Talvisodan alkuun mennessä Kadettikoulusta ja Merisotakoulusta ehti valmistua reilut 1 500 upseeria. Tämä tarkoittaa, että 1930-luvun lopulle tultaessa lähes kaksi kolmasosaa vakinaisessa palveluksessa olevista upseereista oli saanut jokseenkin yhtenäisen upseerin peruskoulutuksen.

Talvisodan jalkaväen komppanianpäälliköistä noin neljännes ja pataljoonan komentajista lähes puolet oli koulutustaustaltaan kadettiupseereja.⁴

Jatkokoulutusta ylimpiin tehtäviin Sotakorkeakoulussa

Upseereja Puolustusvoimien ylimpiin rauhan ja sodan ajan komentaja- ja esikuntatehtäviin jatkokouluttavan Sotakorkeakoulun toiminta alkoi 3. marraskuuta 1924, jolloin ensimmäiset 30 upseeria ilmoittautuivat koulun oppilaksi. Opintonsa tuolloin aloittaneista ja sittemmin kor-

Sotakorkeakoulun opintoihin kuuluivat erilaiset opintomatkat. Kuvassa Sotakorkeakoulun kurssi linnoitusopin retkellä Karjalan kannaksella kesällä 1925. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Field trips were an integral part of the War College curricula. The photo shows a course touring fortifications on the Karelian Isthmus in the summer of 1925. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

keisiin komentajatehtäviin kohonneista upseereista mainittakoon vaikkapa majurit Paavo Talvela, Hjalmar Siilasvuo ja Antero Svensson sekä kapteenit Kustaa Tapola ja Aaro Pajari.⁵

Yleisesikuntaupseerikurssin tärkeimmät oppiaineet olivat taktiikka, sotahistoria ja strategia. Taktiikan opinnot etenivät nousujohteisesti siten, että ensimmäisellä vuosikurssilla opiskeltiin jalkaväkirykmentin sekä divisioonan ja toisella vuosikurssilla armeijakunnan taistelua. Esimerkiksi vuoden 1930 ensimmäisen vuosikurssin kesäkenttäharjoituksessa opiskelijoiden tehtävänä oli laatia Karjalan kannaksella armeijakunnan osana viivyttävän divisioonan komentajan tilanteenarvostelu, päätös ja käskyt. Seuraavana kesänä toisella vuosikurssilla opiskelijat laativat kenttäharjoituksessa Suomenlahden ja Saimaan välille ryhmitetyn armeijakunnan komentajan hyökkäyssuunnitelman Viipurin takaisin valtaamiseksi.⁶

Ennen talvisotaa Sotakorkeakoulusta valmistui yhteensä 367 yleisesikuntaupseeria. Heistä 265 oli suorittanut opintonsa yleisessä osastossa ja 54 teknillisiä valmiuksia painottavassa sotateknillisessä osastossa. Lisäksi ulkomaisilla yleisesikuntaupseerikursseilla, lähinnä Saksassa, Ranskassa ja Ruotsissa, oli vuosina 1919–1939 opiskellut 55 upseeria.⁷

Ylimääräisten harjoitusten alkaessa ylipäällikön sijoitettavissa sodan ajan Puolustusvoimien ylempiin johtajatehtäviin oli Ari Raunion mukaan yhteensä 392 yleisesikuntaupseeria. Vajaa puolet, 171 upseeria, sijoitettiin kenttäarmeijan ja loput puolustusministeriön, Päämajan, Kotijoukkojen esikunnan sekä meri- ja ilmapuolustuksen komentaja-, esikunta- ja päällystötehtäviin. Jatkosodan liikekannallepanossa sodan ajan tehtäviin sijoitettiin 378 yleisesikuntaupseeria, joista kenttäarmeijaan määrättiin 183 upseeria.⁸

Täydennyskoulutusta Taistelukoulussa ja Suojelus kuntain Päällystökoulussa

Upseerien täydennyskoulutus oli jäänyt itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina pitkälti joukko-osastojen omalle vastuulle. Arkistojen kätkeistä löytyy esimerkiksi asiakirjoja, joissa sotaväen johto vuonna 1919 kehotti joukko-osaston komentajia kiinnittämään huomiota erityisesti upseeriensa taktiseen koulutukseen.

Upseerien täydennyskoulutus oli aluksi joukko-osastojen omalla vastuulla. Savon Jääkärirykmentin upseeristoa yhteiskuvassa vuonna 1924. Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Major units were initially responsible for the continuing education of their officers. Officers of Savo Jaeger Regiment, 1924. Military Museum / Finnish Defense Forces.

Upseerit oli velvoitettava lukemaan sotatieteellistä kirjallisuutta ja tutkimaan erityisesti maailmansodan kokemuksia. Heille oli säännöllisesti järjestettävä komentajan itsensä johtamia esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia. Lisäksi upseerien oli »talvipuheina» laadittava harjoitustöinä sotilasaiheisia kirjoituksia sekä taktisia tilanteen arviointeja ja päätöksiä. Divisioonan puitteissa tuli järjestää sotapelejä, maastontiedusteluja ja kenttäharjoituksia, joissa opeteltiin tekemään taistelun mukaisia päätöksiä ja antamaan niiden edellyttämiä käskyjä. Opiskelun tueksi 16 tärkeimmälle varuskuntapaikkakunnalle perustettiin erityisiä sotilaskirjallisuuden upseerikirjastoja.⁹

Tultaessa 1920-luvun jälkimmäiselle puoliskolle alkoi kuitenkin näyttää siltä, ettei hajanainen joukko-osastokohtainen opetus riittänyt, vaan oli tarvetta myös keskitetylle ja yhtenäiselle täydennyskoulutukselle. Aluksi se oli tarkoitus järjestää Suojeluskuntain Päälystökoulun kurs-

seilla Tuusulassa. Kadetti- ja suojeluskuntaupseerien lähtötasoerot arvioitiin kuitenkin niin suuriksi, että ajatuksesta luovuttiin ja Puolustusvoimiin luotiin oma täydennyskoulutusjärjestelmä.¹⁰

Viipurin Markovillassa 1. syyskuuta 1927 aloittaneen Taistelukoulun opetuksen pääaine oli taktiikka. Esimerkiksi sodan ajan pataljoonan komentaja- ja esikuntatehtäviin valmistavan kapteenikurssin 630 tunnin opetusohjelmasta taktiikkaa oli yli puolet, 340 tuntia. Opetuksessa painotettiin käytännönläheisyyttä, jonka vuoksi pataljoonan johtamista opiskeltiin ennen kaikkea kartta- ja maastoharjoituksissa. Samalla niiden yhteydessä tutustuttiin puolustuksen painopistealueeseen Karjalan kannaksella.

Ennen talvisotaa Taistelukoulun kursseilla koulutettiin alun toistatuhatta upseeria. Talvisodan aktiiviupseeritaustaisista komppanianpäälliköistä reilu kolmannes ja pataljoonan komentajista puolet oli täydennyskoulutettu sodan ajan tehtäviinsä Taistelukoulussa.¹¹

Suojeluskuntien reservinupseerien täydennyskoulutuksen kehtona toimi Suojeluskuntain Päälystökoulu. Se aloitti toimintansa vuonna 1919 Hämeenlinnassa ja siirtyi sieltä Tuusulaan vuonna 1921. Suojeluskuntatoiminnan peruskurssien lisäksi koulussa järjestettiin ennen talvisotaa komppanianpäällikkö- ja joukkueenjohtajakursseja, joilla kehitettiin erityisesti nuoremman reservin päälystön valmiuksia sodan ajan johtajatehtäviin. Vuosina 1926–1935 koulussa järjestettiin myös muun muassa seitsemän puolen vuoden pituista komentajakurssia, joilla valmennettiin sodan ajan pataljoonan komentajan tehtäviin satakunta upseeria.¹²

Talvisota siirsi reserviupseerikurssit Niinisaloon

Talvisodan ylimääräiset harjoitukset ja sodan ajan joukkojen perustaminen pakottivat muuttamaan upseerien koulutusjärjestelmää. Puolustusministeriön 8. ja 9. lokakuuta 1939 antamalla käskyillä suljettiin Sotakorkeakoulu, Taistelukoulu, Suojeluskuntain Päälystökoulu, Kadettikoulu ja Reserviupseerikoulu.¹³

Reserviupseerikoulutusta ei kuitenkaan lopetettu, vaan kurssien toimeenpano siirrettiin Haminasta Niinisaloon perustettuun Sotakoulutuskeskukseen. Talvisodan ja välirauhan aikana siellä järjestettiin kah-

Reservinupseerikoulutusta annettiin jatkosodan aikana Niinisaloon perustetussa Sotakoulutuskeskuksessa. Upseerikoulun 56. kurssin päättäjäistilaisuus Niinisalossa 14.6.1943. Eversti V. Kauppila ja majuri Väänänen suorittavat rivistön tarkastuksen. Kuva: Sundström / SA-kuva.

The Combat Training Center in Niinisalo delivered reserve officer training during the Continuation War. The graduation ceremony of course no. 56 on June 14, 1943. Colonel V. Kauppila and Major Väänänen review the parade troops. Photo: Sundström / Finnish Defense Forces.

deksan kurssia, joilta valmistui 8 000 uutta reservinupseeria. Ensimmäinen jatkosodan aikainen kurssi käynnistyi 1. elokuuta 1941 oppilaanaan muun muassa tuleva kenraaliluutnantti ja Pääesikunnan päällikkö Ermei Kanninen¹⁴. Reservinupseerien koulutus jatkui katkoksitta aina tammikuuhun 1945 saakka, jolloin se Liittoutuneiden valvontakomission vaatimuksesta keskeytettiin.¹⁵

Reservinupseerit olivat etulinjan johtajia, joten he kokivat kovissa taisteluissa suuria tappioita. Talvisodan menetysten ja sittemmin jatkosodan upseeritarpeiden täyttämiseksi monet sotien aikaisista kursseista olivatkin oppilasmäärältään varsin suuria. Hyökkäysvaiheen menetysten seurauksena vuodenvaihteen 1941/1942 kurssille pelkästään jalkaväkilinjalle otettiin yli tuhat miestä, eli yli kaksi kertaa enemmän kuin koko Reservinupseerikoulussa oli ollut oppilaita sotia edeltäneillä kursseilla. Rauhallisemman asemasotavaiheen aikaan jalkaväkilinjan oppilasvah-

vuus puolittui, mutta kohosi jälleen noin 700 oppilaaseen kesän 1944 kiivaiden torjuntataistelujen aikaan.¹⁶

Sotavuosien 1939–1945 aikana koulutettiin yhteensä reilut 16 000 uutta reservinupseeria. Sotien aikana kaatui yli 4 000 reservinupseeria. Haavoittuneina rivistä poistuneiden määrää on vaikeampi arvioida, sillä osa heistä palasi tervehdyttyään takaisin rintamalle tai kotijoukkojen koulutuskeskuksiin.¹⁷

Katkoksia kadettikoulutuksessa

Maasotakoulun 25-vuotisparaati Santahaminassa tammikuussa 1944. Kadettikoulun johtaja, eversti Into Salmio jakaa uusille kadettiupseereille arvomerkinauhhat. Kuva: Osvald Hedenström / SA-kuva.

The 25th anniversary parade of the Land Warfare School in Santahamina in January 1944. Colonel Into Salmio awards rank stripes to newly promoted cadet non-commissioned officers. Photo: Osvald Hedenström / Finnish Defense Forces.

Kadettikoulussa oli syksyn 1939 ylimääräisten harjoitusten alkaessa käynnissä kaksi kadettikurssia. Niistä vanhempi kurssi keskeytettiin heti ja kadetit komennettiin joukko-osastoihinsa. Nuorempi, vasta toukokuun lopussa alkanut kadettikurssi jatkoi opiskeluaan Niinisolassa jouluun loppuun saakka. Nuoremmat kadetit ehtivät siis opiskella kaksivuotisista opinnoistaan vain noin seitsemän kuukautta, ennen kuin heidät lähetettiin sodan ajan tehtäviinsä.¹⁸

Ensimmäinen talvisodan jälkeinen kurssi aloitti opinnot toukokuussa 1940 Helsingin Munkkiniemessä, josta Kadettikoulu siirtyi saman vuoden lopussa Santahaminaan. Väli rauhan aikaan aloitettiin kaksi uutta kurssia. Tammikuussa ja kesäkuussa 1941 käynnistyneet kurssit keskeytettiin kuitenkin jo vähän ennen jatkosodan alkamista. Koska kurseista jälkimmäinen, 26. Kadettikurssi, oli ehtinyt opiskella vain pari viikkoa, sen koulutusta jatkettiin hyökkäysvaiheen jälkeen heinäkuussa 1942. Kadettikoulun nimi oli tällä välin muutettu Maasotakouluksi. Viimeinen jatkosodan aikainen kurssi, kadettikurssi 27 alkoi heinäkuussa 1943. Sen opintojen oli määrä kestää seuraavan vuoden joulukuuhun. Puna-armeijan suurhyökkäyksen vuoksi kurssin opinnot keskeytettiin ennen aikojaan jo 19. kesäkuuta 1944, ja kadetit lähetettiin johtajatehtäviin rintamalle.¹⁹

Sotien aikaisilta viideltä, keskimäärin noin vuoden pituiselta kadettikurssilta, valmistui yhteensä tuhatkunta upseeria. Reserviupseerikurssien tapaan myös kadettikurssit olivat oppilasmääriltään suuria. Kun sotaa edeltäneiltä kadettikursseilta oli valmistunut keskimäärin 80 upseeria, talvisodan jälkeisten kurssien valmistumisvahvuudet olivat yli kaksinkertaiset, noin 200 upseeria. Huippuna oli historian suurin, kahdessa osassa toimeenpantu 26. Kadettikurssi, jonka valmistumisvahvuus oli yli 400 upseeria.²⁰

Kurssivahvuuksien kasvattamiselle oli luonnolliset syynsä. Kuten edellä on jo mainittu, peruskoulutettuja upseereja oli jo muutenkin liian vähän, minkä lisäksi taistelutappiot kasvattivat vajetta. Esimerkiksi väli rauhan aikana vuonna 1940 pelkästään Maavoimien ja Ilmavoimien tarpeeksi laskettiin noin 4 000 upseeria, mutta palveluksessa oli vain vähän yli 2 000 aktiiviupseeria. Talvi-, jatko- ja Lapin sodissa kaatui lähes viisi ja puolisataa kadettiupseeria tai kadettia²¹, mikä vastaa noin kuuden–seitsemän sotaa edeltäneen ajan kadettikurssin oppilasmäärää.

Sodan ajan tarpeiden lisäksi suurilla kurssivahvuuksilla haluttiin

varmistaa sekin, että palveluksessa olisi riittävästi peruskoulutettuja upseereja myös tulevia rauhan vuosia varten. Tälle oli entistä paremmat edellytykset, sillä Santahaminaan mahtui kaksinkertainen määrä kadetteja Munkkiniemeen verrattuna.²²

Vänrikit ja kapteenit kadetin puvussa

Poikkeuksellisten olosuhteitten takia sotien aikaiset kurssit olivat myös oppilasainekseltaan epäyhtenäisempiä kuin aikaisemmat rauhan ajan kadettikurssit. Esimerkiksi 27. Kadettikurssille oli ollut yli 600 hakijaa. Kurssille hyväksyttiin 246 oppilasta, joiden sotilasarvot vaihtelivat vänrikistä kapteeniin. Osa heistä oli ollut mukana jo talvisodan taisteluissa, kun taas osalla ei ollut reserviupseerikurssia laajempaa käytännön johtajakokemusta. Yhdessä tavallista lyhyemmän koulutusajan kanssa tämä aiheutti haasteita opetuksen järjestelyille ja sisällölle.²³

Kadettikoulun johtajan eversti Into Salmion helmikuussa 1941 antaman käskyn mukaan kadettien opetusta tuli kehittää talvisodan tuoreiden sotakokemusten perusteella. Yleissivistäviä aineita ja muutakin luento-opetusta oli vähennettävä ja opetuksen painopiste siirrettävä taktiikan, taistelukoulutuksen ja aselajitaitojen käytännön harjoitteluun. Kadeteille oli järjestettävä vähintään yksi vahvennetun pataljoonan sotapeli. Taktisen ajattelun lisäksi harjoituksissa oli kehittävä kadettien käs-kynäntö- ja päätöksentekotaitoa ja muita sodassa tarvittavia valmiuksia.²⁴

Kadettikurssilla 26 opiskellut kapteeni ja Mannerheim-ristin ritari Yrjö Keinonen, myöhempi jalkaväenkenraali ja Puolustusvoimain komentaja, on luonnehtinut muistelmissaan, että »kurssin ohjelma oli täsmällisesti määritetty, tehtävät selviä ja yksinkertaisia». Samalla kurssilla opiskellut majuri Olli Vuorio yhtyy Keinosen näkemyksiin. Hänen kertomansa mukaan aselajioppia saatiin paljonkin, mutta suuren oppilasmäärän takia opetuksen järjestelyt jäivät osin teoriapainotteisiksi. Tätä korvasi osaltaan se, että kokeneemilta kurssiveljiltä saatiin käytännön neuvoja toiminnasta sodan ajan olosuhteissa.²⁵

Vaikka poikkeusolot asettivat omat haasteensa niin opetuksen kuin ehkä oppilasaineksenkin laatuun, kadettiupseerien perusopetus pystyttiin pitämään käynnissä lyhyitä katkoksia lukuun ottamatta läpi pitkien

sotavuosien. Sen sijaan jatko- ja täydennyskoulutuksen tila oli huonompi, sillä Sotakorkeakoulu ja Taistelukoulu eivät olleet lainkaan toiminnassa sotavuosien aikana.

Sotakorkeakoulun opettajat sodan ajan joukkoihin

Päämajan koulutusosaston päällikkö eversti Into Salmio oli jo vähän ennen talvisodan alkamista tehnyt aloitteen ylimääräisten harjoitusten vuoksi keskeytetyn yleisesikuntaupseerikoulutuksen jatkamisesta. Tämä ilmenee koulutusosastolla 24. marraskuuta 1939 laaditusta perustelu-muistiosta, jossa esitettiin lopettamispäätöksen kumoamista jatkamalla loppuun syksyllä 1939 keskeytetyn yleisesikuntakurssin opinnot. Vain viikkoa myöhemmin syttynyt talvisota kuitenkin romutti hyvän aikeen ja päätökseksi jäi asiakirjan laitaan lyijykynällä tehty kuittaus »ad acta» (taltioidaan, ei aiheuta toimenpiteitä).²⁶

Opintojen uudelleen käynnistäminen olisikin ollut jo käytännön syistä mahdotonta, sillä koulussa ei tuossa vaiheessa enää ollut henkilö-kuntaa. Opettajat oli sijoitettu Ahvenanmaalle tarkoitettuun sodan ajan esikuntaan, jonka rungolle muodostettiin joulukuun alussa Ryhmä Talvelan esikunta Tolvajärvelle.²⁷

Talvisodan jälkeen entiset Sotakorkeakoulun opettajat pysyivät sijoitettuina sodan ajan joukkoihinsa. Ajatus yleisesikuntaupseerikoulutuksen jatkamisesta jäi itämään, mutta Päämajan ja Maavoimien esikunnan koulutuskäskyistä ilmenee, että sen aloittamista päätettiin siirtää ensin syksyyn 1940 ja sittemmin syksyyn 1941. Jatkosodan hyökkäysvaiheen alettua aikeesta luovuttiin. Kesken jääneen kurssin opiskelijoille myönnettiin yleisesikuntaupseerin arvot vuosina 1942–1943 ilman lisäopintoja, mutta uusia yleisesikuntaupseereja ei asemasotavaiheen aikana enää koulutettu.²⁸

Ukkoutuvatko yleisesikuntaupseerit?

Lähdeaineiston perusteella näyttää siltä, että kysymykseen koulutuksen jatkamisesta palattiin seuraavan kerran vasta toukokuussa 1944. Silloin Aunuksen Ryhmän esikunnasta tehtiin Päämajalle aloite sodan ajan

yleisesikuntaupseerikurssien järjestämisestä. Aloittekirjelmän oli allekirjoittanut esikuntapäällikkö, eversti Ilmari Karhu. Allekirjoituksen yhteydessä oleva merkintä »käskystä» viittaa kuitenkin siihen, että yleisesikuntaupseerien vähyteen oli havahtunut itse Ryhmän komentaja ja vuosina 1926–1929 Sotakorkeakoulun johtajana toiminut kenraaliluutnantti Lennart Oesch. Tätä näkemystä tukee myös se, että Karhun päiväkirjassa, johon hän muutoin näyttää kirjanneen varsin tarkasti omia ajatuksiaan, ei asiasta ole mainintaa.²⁹

Päämajassa koulutusosaston päällikkö, eversti Harry Hirki valmisteli aloitteen pohjalta komentoesikunnan päällikölle kenraaliluutnantti Viljo Tuompolle esityksen yleisesikuntaupseerien koulutuksen jatkamisesta. Sen saatesanoista ilmenee, että Hirki oli ilmeisesti puhunut asiasta Tuompolle jo aiemminkin, sillä lähetesivulla on lause: »Asiasta olen aikoinaan tehnyt useampia esityksiä, joista viimeisin oheisena.» Käytävissä olleesta koulutusosaston lähdeaineistosta näitä esityksiä ei tätä kirjoitettaessa kuitenkaan ole löytynyt.³⁰

Eversti Hirkin kirjelmästä ja sen liitteenä olevista järjestelytoimiston laskelmista ilmeni, että kenttäarmeijassa ja Päämajassa oli 583 yleisesikuntaupseerin vakanssia. Niihin oli määrättävissä 272 yleisesikuntaupseeria. Tämä tarkoitti sitä, että yli puolet tehtävistä jouduttiin jättämään tyhjiksi tai täyttämään muilla kuin yleisesikuntaupseerikoulutuksen saaneilla upseereilla.

Yleisesikuntaupseerivajaus ei luonnollisestikaan ollut hyvä asia sen enempiä yhtymien esikuntien johtamiskyvyn kuin laajemmin ajateltuna koko kenttäarmeijan taktisen ajattelun kehittymisenkään kannalta. Sotien aikana hankittu kokemus saattoi toki monessakin tehtävässä korvata puuttuvan muodollisen yleisesikuntaupseerin pätevyuden. Esimerkkinä tästä voidaan – Ylipäällikön itsensä lisäksi – mainita vaikkapa Jouko Hynninen, joka palkittiin sodan aikaisista ansioistaan Mannerheimristillä ja joka yleni sittemmin vuonna 1966 kenraalimajuriksi, vaikkei hän ei ollut käynyt Sotakorkeakoulua.³¹ Ongelmana kuitenkin oli, että vajaus kohdentui nimenomaan sellaisiin tehtäviin, joissa olisi tarvittu nuorille yleisesikuntaupseereille ominaista suunnittelukykyä ja taktisen ajattelun tuoreutta.

Vuoden 1943 lopulle tultaessa sodan ajan upseeriylennyksiä oli tehty siten, että palveluksessa olleista yleisesikuntaupseereista 36 oli kenraalin, 89 everstin ja 127 everstiluutnantin, mutta enää vain 55 majurin soti-

lasarvossa. Kokemuksen ja ylennysten myötä upseerit olivat kohonneet ylempiin tehtäviin komentajiksi ja esikuntapäälliköiksi. Kun uusia kursseja ei järjestetty, divisioonatason esikunnat jäivät vähitellen vajaiksi yleisesikuntaupseereista. Rauhallisissa asemasotaolosuhteissa kyllä pärjättiin, mutta kuten Hirki varoitti: »... on pelättävissä, että – mikäli joudutaan [uuteen] liikuntasotaan – tulee sattumaan kaikenlaisia häiriöitä, ellei ao. tsto.upseereille anneta valmennusta ye.ups tehtävissä.»³²

Ratkaisuksi sodan ajan pikakurssi?

Hirki esitti, että Suojeluskuntain Päälystökoulussa ryhdyttäisiin järjestämään kolmen kuukauden pituisia sodan ajan yleisesikuntaupseerikursseja. Oppilaiksi oli tarkoitus valita yhtymien esikunnista päteviksi osoittautuneita majureja ja kapteeneja, joilla oli rintamakokemusta ja edellytykset yleisesikuntaupseerin tehtävään. Esikuva ajatukselle oli saatu

Suomalaisten upseerien koulutustaso mitattiin talvi- ja jatkosodassa, eikä tuloksia tarvinnut hävetä. Käskynjako rintamalla. Kuva: SA-kuva.

Briefing on the front. The standard of training received by Finnish officers was put to test in the Winter and Continuation Wars, and the results were nothing to be ashamed of. Photo: Finnish Defense Forces.

Saksasta, jossa oli jo aiemmin ryhdytty järjestämään vastaavanlaisia kursseja. Kurssin tärkeimmät oppiaineet olivat yleinen taktiikka, ase-lajitaktiikka ja esikuntapalvelu, ja se antoi pätevyyden yleisesikunta-upseerin sodan ajan tehtäviin. Lopullisen oppiarvon saadakseen upseerini oli täydennettävä opintojaan sodan jälkeisillä yleisesikuntaupseerikursseilla. Ensimmäinen kurssi oli tarkoitus järjestää vuoden 1944 lopussa.³³

Reunamerkitöjen mukaan Aunuksen Ryhmän esikunnan kirjelmä ja koulutusosaston sen pohjalta tekemä esitys toimitettiin komentoesikunnan päällikölle kenraaliluutnantti Viljo Tuompolle 20. toukokuuta 1944. Todennäköistä on, että tämänkin esityksen kohtalona oli »ad acta», koska jo vajaat kolme viikkoa myöhemmin Karjalan kannaksella alkoi puna-armeijan suurhyökkäys.³⁴ Aloitteen toimeenpanon suhteen oltiin siis jo pahasti myöhässä.

Sodissa 1939–1945 kaatui yhteensä 37 Sotakorkeakoulun käynnyttä yleisesikuntaupseeria³⁵. Se tarkoitti kahden–kolmen 1930-luvulla järjestetyn kurssin yleisen opintosuunnan oppilasmäärää ja syvensi entisestään yleisesikuntaupseerivajetta.

Mainittakoon tässä yhteydessä myös, että muutamille upseereille tarjoutui sodan aikanaikin mahdollisuus syventää osaamistaan ulkomaisilla yleisesikuntaupseerikursseilla. Esimerkiksi vuosina 1942–1943 neljä maavoimien upseeria kävi kahden ja puolen kuukauden pituisen sodan ajan yleisesikuntaupseerikurssin Saksan sota-akatemiassa. Kenttäärmiejan yleisesikuntaupseeritilanteelle muutaman upseerin lisäkoulutuksella ei ollut merkitystä.³⁶

Täydennyskoulutusta komentajakursseilla Tuusulassa

Taistelukoulun toiminta oli lopetettu lokakuussa 1939, ja vuoden 1940 Moskovan rauhassa Markovillan koulu oli jäänyt uuden rajan taakse. Päälylystön merkittävimmäksi täydennyskoulutuspaikaksi muodostuikin tämän jälkeen Suojeluskuntain Päälylystökoulu. Talvisodan aiheuttaman katkoksen jälkeen päälylystökoulussa oli syyskuussa 1940 ryhdytty järjestämään peruskursseja suojeluskuntien aluepäälliköille ja sotilasohjaajille. Jatkosodan alettua koulusta tuli Kotijoukkojen esikunnan alainen Jalkaväen koulutuskeskus numero 1. Sen toiminta jatkui keskeytyksittä syk-

syyn 1944 saakka, jolloin Suojeluskuntajärjestö välirauhansopimuksen seurauksena lakkautettiin.³⁷

Kevään 1942 ja syksyn 1942 välisenä aikana Päälystökoulussa toimeenpantiin yli 60 täydennyskurssia, joille osallistui yli 3 000 oppilasta. Koulussa järjestettiin yhdeksän rintamaupseerikurssia, kymmenen pataljoonankomentajakurssia, yksi esiuupseerien orientoiva kurssi, sekä lukuisia kranaatinheitin-, panssarintorjunta- ja kouluttajakursseja.³⁸

Rintamaupseerikurssi oli täydennyskurssi nuoremmille vänrikin tai luutnantin arvoisille reservin- ja aktiiviupseereille, jotka toimivat joukkueenjohtajina tai komppanianpäällikköinä rintamajoukoissa. Kaksi- viikkoisen kurssin tavoitteena oli syventää oppilaiden taktisia ja taisteluteknisiä käytännön taitoja maasto- ja ampumaharjoituksissa. Keskeisessä asemassa olivat opiskelijoiden keskenään käymät keskustelut eri rintamosien sotakokemuksista. Niistä kootut pöytäkirjat lähetettiin Kotijoukkojen esikunnan lisäksi Päämajan koulutusosastolle hyödynnettäväksi taktisissa ohjeissa. Syksyyn 1942 mennessä rintamaupseerikurssin oli käynyt yhteensä 1 000 upseeria. Tämän jälkeen päällikkö- ja joukkueenjohtajakurssien järjestämistä vastuu siirtyi rintamayhtymille.³⁹

Yhtenä syynä koulutusvastuun siirrolle oli se, että Suojeluskuntain Päälystökoulussa ryhdyttiin syyskuusta 1942 alkaen järjestämään täydennyskoulutusta tuleville pataljoonan komentajille. Noin kolme viikkoa kestänyt pataljoonankomentajakurssi oli alun perin tarkoitettu rintamajoukkojen »nuoremmille majureille ja vanhemmille kapteeneille, jotka saattaisivat tulla hoitamaan pataljoonan komentajan tehtäviä».⁴⁰

Vuodesta 1943 alkaen oppilasvalinnan periaatteita kuitenkin muutettiin siten, että kurssit avattiin myös kotijoukkojen vanhemmille upseereille. Ratkaisua voi pitää perusteluna sikäli, että luonnollisesti muutkin kuin rintamajoukkojen upseerit tarvitsivat jatkokoulutusta. Taustalla näytävät kuitenkin olleen myös raadollisemmat, upseerien uralla etenemiseen ja ylentämiseen liittyneet syyt. Tätä osoittaa Kotijoukkojen esikunnan kirjelmä, jonka mukaan myös sellaisille upseereille, jotka olivat »ilman omaa syytään joutuneet kouluttajiksi Kotijoukkoihin», oli tarjottava mahdollisuudet edetä sotilasuralla. Vuosina 1942–1944 järjestettiin kymmenen pataljoonankomentajakurssia. Niistä viimeinen jouduttiin keskeyttämään kesän 1944 suurhyökkäyksen takia.⁴¹

Tammikuussa 1944 Päämajan operatiivinen osasto ehdotti pataljoonankomentajakurssien avaamista myös kokeneimmille, rintamalla pit-

kään komppanianpäällikköinä toimineille reservinupseereille. Esitystä perusteltiin sillä, että jatkokoulutuksen kautta heistä saataisiin kasvatettua ammattitaitoista komentajareserviä. Mahdollisuus edetä komentajatehtäviin olisi hyvä kannustin komppanianpäällikköinä ansioituneille reservinupseereille. Koulutusosaston suunnitelmien mukaan ensimmäinen kahdeksan viikkoa kestävä kurssi reservinupseereille oli tarkoitus järjestää heinä–elokuussa 1944. Kesäkuussa 1944 muuttuneen sotatilanteen takia kurssit kuitenkin peruttiin.⁴²

Tuoreinta oppia itärintamalta

Reservinupseerien kurssien lisäksi pitämättä jäivät myös rykmentin-komentajien komentajakurssit, jotka nekin oli ollut tarkoitus aloittaa kesällä 1944. Tammikuussa Päälystökoulussa kuitenkin järjestettiin yksi viisipäiväinen kurssi vanhemmille esiupeereille. Siitä käytettiin nimitystä »esiupeerien orientoiva kurssi».⁴³

Kurssi oli monessakin mielessä merkittävä opetustilaisuus. Oppilaina oli varsin arvovaltaista joukkoa. Päämajan operatiivisen osaston päällikön eversti Valo Nihtilän ja maavoimatoimiston päällikön everstiluutnantti Sakari Haahden lisäksi kurssille osallistui puolensataa rintamajoukkojen komentajaa, esikuntapäällikköä ja operatiivisen alan esiupeeria. Kurssin tarkoituksena oli perehdyttää osallistujat puna-armeijan uusimpaan hyökkäystaktiikkaan, hyökkäyksen torjumisen edellytyksiin sekä oman puolustuksen järjestelyyn. Kurssin luennoitsijana oli saksalainen eversti Ernst Nobis, jolla oli kerrottavana tuoreita tietoja puna-armeijan suurhyökkäyksen torjunnasta saaduista kokemuksista. Nobis oli aiemmin käynyt luennoimassa kokemuksistaan myös Päämajan ylimmälle johdolle Mikkelissä. Koulutustilaisuus jäi ainutkertaiseksi, sillä vastaavanlaisia ylemmän johdon kursseja Suojeluskuntain Päälystökoulussa ei enää järjestetty.⁴⁴

Suojeluskuntain Päälystökoululla olikin jatkosodan aikana merkittävä asema päälystön taktisen osaamisen kehittämisessä. Jalkaväen taktiikan kehittämisen näkökulmasta erityisen tärkeitä olivat pataljoonan-komentajakurssit. Kymmenellä kurssilla lisäpätevyyttä komentajan tehtävään sai reilut 200 upseeria, joista satakunta palveli komentajan tehtävässä⁴⁵. Koulutusosaston ilmoituksen mukaan toukokuussa 1944 oli

kurssittamatta noin sata pataljoonan komentajaksi sopivaa upseeria. Tämä tarkoittaa sitä, että noin puolet pataljoonan komentajista oli ehtinyt saada täydennyskoulutusta komentajatehtävään ennen suurhyökkäyksen alkamista.⁴⁶

Kuukauden pituisella kurssilla ei tietenkään kyetty tekemään valmiita pataljoonan komentajia, mutta opetuksessa pyrittiin keskittymään oleelliseen. Kurssin 110 tunnista lähes puolet, 43 tuntia käytettiin rykmentin ja pataljoonan hyökkäys- ja puolustustaktiikkaan. Neljännes ajasta oli varattu keskusteluille, joissa käsiteltiin oppilaiden kokemuksia venäläisten ja omien joukkojen taktiikasta. Kurssin johtajana toimivat majurit Usko Herranen ja Paavo Hirvelä, joilla molemmilla oli aikaisempaa sotakokemusta pataljoonan komentajan tehtävistä.⁴⁷

Luento, joka jäi pitämättä

Tuoreimmat opit Suojeluskuntain Päälystökoulun taktiikan opetukseen oli saatu Saksasta. Taktiikan luentoja itsekin pitänyt Päälystökoulun johtaja, eversti Eino Virkki palasi viimeisimmältä tiedonhankintamatkalta Saksasta 10. kesäkuuta 1944, jolloin puna-armeijan suurhyökkäys Karjalan kannaksella oli jo käynnissä.⁴⁸

Viimeisen komentajakurssin oppilaaksi muiden joukossa oli valittu Jalkaväkirykmentti 1:n kolmannen pataljoonan komentaja majuri Veikko Tammisto. Jos hän olisi ehtinyt kuulla Virkin luennon viimeisimmistä matkakokemuksistaan, hän olisi oppinut, että ...»[puna-armeijan] hyökkäystä edeltävä erittäin tehokas tykistövalmistelu kohdistuu voimakaimpana puolustajan etulinjaan, jonka se yleensä onnistuu moukaroimaan niin perusteellisesti, että siellä oleva elävä voima ja materiaali tuhoutuvat kokonaan.» Suurhyökkäyksen alettua kurssi oli keskeytetty, eikä Tammisto koskaan kuullut luentoja. Majuri Veikko Tammisto katosi Valkeasaaren tulimyrskyssä 10. kesäkuuta 1944.⁴⁹

Suorin tie ei aina ole lyhin

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että itsenäisyyden alussa rakennettu reservinupseerien ja kadettiupseerien peruskoulutusjärjestelmä

osoittautui käyttökelpoiseksi myös poikkeusoloissa. Se kykeni reagoimaan muuttuviin olosuhteisiin ja sodan kulloistenkin vaiheiden sanelemaan muutoksiin johtajatarpeessa. Taistelutappiot kyettiin ainakin määrällisesti korvaamaan ja säilyttämään kenttäarmeijan joukkueet ja kompaniat päällystönsä osalta johtamiskykyisinä sodan loppuun saakka. Pataljoonan komentajatasen perusosaaminen turvattiin sodan ajan tarpeisiin räätälöidyllä täydennyskoulutuksella.

Se, mitä Päämajan ylin johto ei kenties ajatellut kyllin pitkäjänteisesti, oli ylimmän päällystön jatkokoulutuksen eli yleisesikuntaupseerikursien täydellinen alasajo. Talvisodan alla tehty päätös Sotakorkeakoulun toiminnan keskeyttämisestä oli toki ymmärrettävä, olihan tuossa tilanteessa kaikki irti saatavat resurssit keskitettävä armeijan ydintehtävään rintamalle. Jälkikäteen täysin ymmärrettävää ei sen sijaan ole se, ettei koulutusta käynnistetty uudelleen talvisodan tai viimeistään jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen. Tappioiden korvaamisen lisäksi uusien kursien käynnistäminen hyökkäysvaiheen jälkeen olisi ollut omiaan edistämään sotataidollisen ajattelun tuoreuden säilyttämistä myös pitkinä asemasotavuosina.

Yleisesikuntaupseerien vaje näkyi konkreettisesti muun muassa siinä, ettei Päämaja useista kentältä tulleista esityksistä huolimatta halunnut asettaa ohjesääntökomiteaa eikä muita tulevien sotatoimien kannalta tarpeellisia suunnitteluelimiä kenttäarmeijan taktiikan, koulutuksen ja sodan ajan organisaatioiden kehittämiseksi. Kehittämiskykyisimmätkin upseerit istuivat tiukasti rintamatehtävissä tarkkailemassa asemasodan tapahtumattomuutta. Päämajan näkökulmasta kenties »toisarvoisiin» tehtäviin heitä ei katsottu voivan irrottaa, vaikka jälkikäteen ajateltuna siitä olisi saattanut pitemmän päälle koitua paljonkin yhteistä etua. Sotien aikaista katkosta yleisesikuntaupseerien koulutuksessa voita-
neenkin pitää yhtenä syynä siihen, ettei suomalaisessa sotataidossa tapahtunut merkittävää edistystä asemasotavuosien aikana.

Henkilöstöjärjestelmän kehittäminen on pitkävaikutteinen prosessi – niin sotien aikaan kuin tänäkin päivänä. Yhdessä kohtaa lunastettavat pikavoitot saattavat pahimmillaan johtaa vaikeasti korjattaviin ja kauaskantoisiin vahinkoihin toisaalla. Suorin tie ei tässäkään tapauksessa ole lyhin tie.

Lähdeviitteet

- ¹ Seppälä, Helge: *Sotakorkeakoulu 1924–1974*. Joensuu 1974, s. 18–19.
- ² Käsky reserviupseerikurssien aloittamisesta SM n:o 98.21.Y.1./20.4.1921, R-633/11, Kansallissarkisto (KA); Kilkki, Pertti: artikkeli teoksessa *Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979*, Joensuu 1978, s. 333; Mikola, Keijo: artikkeli teoksessa *Ympyröiltä kansalaisvastuuseen. RUK:n 50-vuotisjuhlakirja*, Tapiola 1970, s. 245; Sipponen, Olavi – Suhonen, Martti: *Talvisodan kompanian- ja patterinpäälliköt*. Porvoo 1963, s. 77 ja 83–89.
- ³ Kilkki (1978), s. 182–194; Kadettikoulutuksen sisällöstä, ks. esim. Koulutusneuvottelukunnan mietintö vuodelta 1927 n:o 951/X/10/27, T-14794/12, KA.
- ⁴ Huhtala, Kari: *Joukkosi eessä*. Kadettikunta ry. ja Suomen Marsalkka Mannerheimin Kadettisätiö sr., Lahti 2020, s. 14–24; *Kadettiupseerit 1920–2010*. Kadettikunta ry. ja Upseeriliitto ry. Porvoo 2010, s. 1110–1117; Kilkki (1978), s. 188–204; Sipponen – Suhonen (1963), s. 77. Ks. myös Kilkki, Pertti: Talvisodan pataljoonan ja patteriston komentajat. *Tiede ja ase* n:o 30, 1972, s. 134–182.
- ⁵ Seppälä (1974), s. 18; Kurenmaa, Pekka: *Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi. Seitsemän vuosikymmentä 1924–1994*. Maanpuolustuskorkeakoulu 1994, passim; *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä 2009*. Maanpuolustuskorkeakoulun perinneyhdistys, Siltala. Juva 2009, passim; SE Ia n:o 2444/867/5.5.1920 ja YE n:o 1288/20/sal/17.5.1920, R-70/40, KA.
- ⁶ Kurssin Y6 kesäkenttäharjoitusten 1930 ja 1931 tilanteet ja tehtävät, kapteeni Ragnar Gustafssonin taktiikan kansio, aineisto kirjoittajan hallussa.
- ⁷ Kurenmaa (1994), liite 3, diplomin saaneet upseerit 1924–1993; Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen*. Joutsa 1996, s. 27–31 ja liite 1.
- ⁸ Raunio, Ari: artikkeli teoksessa *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä* (2009), s. 105.
- ⁹ Kiertokirje ja ohje, Ohjeita armeijassa toimeenpantavia taktillisia harjoituksia varten Ia n:o 724/110/1.7.1919, R-70/25, KA; Ohjeita upseeriston edelleen kehittämistä varten joukko-osastossa, SE Os. Ia n:o 2677/912/14/19.5.1920, R-70/54, KA; Upseerikirjastoista, SE Os. Ep. Ia n:o 1780/148/9./8.5.1923, R-76/27, KA.
- ¹⁰ Vuonna 1927 asetetun koulutusneuvottelukunnan päivämätön mietintö vuodelta 1927 n:o 951/X/10/27, T 14794/12, KA.
- ¹¹ Ahto, Sampo: artikkeli teoksessa *Taistelukoulu 1927–1977*. Joensuu 1977, s. 14, 72 ja 298–333; Sipponen – Suhonen (1963), s. 77 ja Kilkki (1972), s. 153.
- ¹² Raikkala, Hannes: *Suojeluskuntain historia III. Kamppeileva kansa*. Vaasa 1966, s. 154–156; Alahonko, Seppo: *Kaikki isänmaalle. Suojeluskuntain Päälystökoulu 1919–1944*. Taistelukoulun perinneyhdistys, Puolustusvoimain Koulutuksen Kehittämiskeskus 1998, s. 8, 65–149 ja oppilasluettelot.
- ¹³ Mainittujen lisäksi lakkautettiin Sotateknillinen koulu ja Sotilashallinnollinen koulu sekä eräitä muita kursseja. PLM n:o 637/39/sal/8.10.1939, T 17814/27, KA; n:o 874/39/J3. sal/9.10.1939, T 2862/2, KA ja PM n:o 100/K1/4.11.1939, T 17649/1, KA; Taistelukoulun ja Suojeluskuntain Päälystökoulun lakkauttamisesta lisäkäskey, PLM n:o 625/39/sal/6.10.1939, T 2862/3, KA.
- ¹⁴ Palokangas, Markku (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1997–2018*. WSOY 2018, s. 113; Kanninen, Ermei: *Vuodet myrskyn varjossa*. Otava, Keuruu 1996, s. 53–54.
- ¹⁵ Käsky kurssin alkamisesta, Pv.PE n:o 114/Koul.1/40/26.9.1940, Sark 1588/16, KA; Kilkki (1978), s. 333. *Ympyröiltä kansalaisvastuuseen. RUK:n 50-vuotisjuhlakirja* (1979), s. 37–40, teoksen liitteenä olevat kurssien 51–61 matriikkelit, s. 90–134.
- ¹⁶ Sama.
- ¹⁷ Sama. Mikola (1970), passim. Eri lähteissä esitetyt luvut poikkeavat jonkin verran toisistaan. Suuruusluokkana tässä esitetty tarkkuus lienee kuitenkin riittävä. Niinisaalon reserviupseerikoulutuksen muistomerkin jalustassa on ilmoitettu vuosina 1939–1945 koulutettujen reserviupseerien määräksi 16 037, ks. Kilkki (1978), kuva s. 340.
- ¹⁸ Kilkki (1978), s. 351–357; kurssien alkamisesta, PLM n:o 1476/40/Järj.1. sal/10.5.1940

- ja Pv.PE n:o 51/Koul.1.40/sal/7.10.1940, SARk 1588/16, KA ja n:o 422/Koul., T 2863/3, KA; kadettikurssi 27:sta, PM n:o 330/Koul.1/2.sal/15.1.1944, T 17654/1, KA.
- ¹⁹ Sama.
- ²⁰ *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), kurssien 25–27 matrikelitiedot, 1118–1122 ja Kilkki (1978), taulukot s. 189 ja 352. Vahvuustiedot poikkeavat joiltakin osin toisistaan, eroavuuksien osalta luotettavampana voidaan pitää ensiksi mainittua lähdettä. Heinämäki, Anssi – Paloheimo, Aito: Historian suurimman kadettikurssin valmistumisesta 70 vuotta, *Kylkirauta* 3/2013, s. 44–45.
- ²¹ Huhtala (2020), s. 14–24.
- ²² Upseeritarpeesta PM jaosto I, ei numeroa, 27.6.1940 ja Kadettikoulu n:o 34/I/sal/.6.1940 (ei päivämäärää), SARk 1588/16, KA; tappioista tarkemmin esim. Kurenmaa, Pekka – Lentilä, Riitta: artikkeli teoksessa Leskinen – Juutilainen (toim.): *Talvisodan pikkujättiläinen*. WSOY 2006, s. 1150–1162; Kadettiupseeristö sodissa 1939–1940 ja 1941–1944 teoksessa Palokangas, Marko (toim.): *Kestävää koristaa kunnia. Kadetti-perinteitä ja -kasvatusta 90 vuotta itsenäisessä Suomessa*. Tampere 2009, s. 103.
- ²³ Käsky 27. Kadettikurssin järjestämisestä: Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssi-toiminta ajalla 1.1.–30.6.44, PM n:o 330/Koul.1/2.sal/15.1.1944, T 17654/1, KA; Fallenius Olli: Kadettikurssi 27 päättyi dramaattisesti. *Kylkirauta* 2/2014, s. 46–47.
- ²⁴ Kadettikoulun johtajan käsky n:o 470/I/2/5.2.1941, T 17651/8, KA; Kilkki (1978), s. 354–357.
- ²⁵ Keinonen, Yrjö: *Huipulla. Muistelmia puolustusvoimain komentajan kaudeltani*. Jyväskylä 1977, s. 14; Olli Vuorion haastattelu 27. marraskuuta 2015, muistiinpanot tekijällä. Vuorio opiskeli 26. Kadettikurssilla. Yksityiskohtaisemmin kurssista, ks. Roudasmaa, Stig: *XXVI kadettikurssi Maasotakoulussa 1942–1943*. Helsinki 1992, passim.
- ²⁶ Koulutusosaston perustelumustio, Pm. sotakorkeakouluopetuksesta talvella 1939–40, ei numeroa, päivätty 24.11.1939, T 17649/1, KA.
- ²⁷ Ryhmä Talvelan perustaminen, PM n:o 624/Op.1. sal/6.12.1939, SARk 1588/4, KA.
- ²⁸ Koulutuksen suuntaviivat, PM n:o 994/Koul.1/40 sal/13.4.1940, SARk 1588/16, KA, ja sen perusteella maavoimissa annettu käsky, Ma.VE n:o 252/XIII/12/40. sal, ei päivämäärää, MPKK:n kirjasto; Pv.PE n:o 320/Koul.1/40/sal/15.1.1940, MPKK:n kirjasto.
- ²⁹ Aunuksen Ryhmän esikunta (Aun.RE) n:o 4194/1c/51/5.5.1944 ja Koulutusosaston kirjelmä komentoesikunnan päällikölle, ei numeroa, päivätty 18.5.1944, T 17654/1, KA; Oeschista ks. Lipponen (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikunta, biografiat*. WSOY, Porvoo 1997, s. 290; Ilmari Karhun päiväkirjasta ks. Kemppi, Jarkko: *Kenraalimajuri Ilmari Karhu*. Liettua 2017, s. 200–208.
- ³⁰ Koulutusosaston kirjelmä komentoesikunnan päällikölle, ei numeroa, päivätty 18.5.1944, T 17654/1, KA.
- ³¹ Sama; Järjestelyosaston laskelma yleisesikuntaupseerien määrästä yhtymittäin, YE-upseerien vakanssien määrä, ei numeroa, päivätty 9.11.1943, T 17653/3, KA; Sotakorkeakoulua käymättömistä kenraaleista ks. Syrjö, Veli-Matti: *Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996. Historia*. Porvoo 1998, s. 64.
- ³² Aun.RE:n aloite n:o 4194/1c/51/5.5.1944 ja koulutusosaston kirjelmä komento-esikunnan päällikölle, ei numeroa, päivätty 18.5.1944, T 17654/1, KA; Järjestelyosaston laskelma yleisesikuntaupseerien määrästä, ei numeroa, päivätty 9.11.1943, T 17653/3, KA.
- ³³ Sama. Ks. myös Aun.RE n:o 4194/1c/51/5.5.1944, T 17654/1, KA.
- ³⁴ Sama.
- ³⁵ Sama. Raunio (2009), s. 106–107; Kurenmaa (1994), oppilasluettelot, s. 241–244.
- ³⁶ Opiskelijoiden komentamisesta ks. PM n:o 3406/Koul.1/13. sal/22.8.1942, T 17652/6, KA. Upseerit olivat majurit Axel Suvantola, Lauri Airila, Pauli Nysten ja Olavi Valtonen; Airilan ja Nystenin matkakertomukset, T 17652/8 ja T 17644/20, KA; Tynkkynen (1996), s. 156.
- ³⁷ Alahonko (1998), s. 7–8, 239–241 ja 268–272; Luettelo koulutuskeskuksista, KotijE n:o 326/Järj.3/2.sal/3.7.1941, T 15708/1, KA.

- ³⁸ Alahonko (1998), s. 163–169, oppilasluettelot s. 241–259.
- ³⁹ Rintamapuseerikursseista Kilkki (1978), s. 382; Alahonko (1998), s. 172; kurssien kertomuksia, SkPK n:o 285. Adj/12.5.1942; PM n:o 1942/Koul./22. sal/20.5.1942, T 17652/13, KA ja PM n:o 498/Koul.1/2. sal/29.1.1943, T 18002/12, KA; Rintamapuseerikurssien koulutusvastuun siirrosta ks. PM n:o 330/Koul.1/2. sal/14.1.1944: Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalla 1.1.–30.6.1944, T 17654/1, KA.
- ⁴⁰ Käskyt, PM n:o 1224/Koul.1/11. sal/17.3.1943, n:o 883/Koul.1/11. sal/6.2.1944 ja n:o 3491/Koul.1/11. sal/22.5.1944, T 17653/6, KA; PM n:o 2647/Koul.1/11.sal/8.6.1943, T 17653/6, KA.
- ⁴¹ Sama. Kotijoukkojen esikunnan kirjelmät, KotijE n:o 2055/Koul.1/281. sal/28.10.1943 ja KotijE n:o 406/Koul.1/233. sal/4.3.1944, T 17654/7, KA; Alahonko (1998), s. 164–166, oppilasluettelot s. 249–258.
- ⁴² Eversti Valo Nihtilän ja everstiluutnantti Sakari Haahtin allekirjoittama esitys, PM n:o 94/Op.1/14c. sal/20.1.1944, T-15709/7, KA; kenraalimajuri Aarne Blickin esitys, VI AKE n:o 81/IIIb/1. sal/27.1.1944, jossa Oeschin merkintä »*asiallinen ja tarkoituksenmukainen ehdotus*», lähete Aun.RE n:o 950/Ia/51/3.2.1944, T 17654/7, KA; komento-osaston lausunto, PM n:o 608/Kom.1/a/sal/9.2.1944; koulutusosaston tehtävänanto, PM n:o 1006/Koul.1/11. sal/12.2.1944; suunnitelma PM n:o 406/Koul.1/233. sal/4.3.1944; aikataulu PM n:o 921/Koul.1/233.sal/17.5.1944, kaikki T 17654/7, KA.
- ⁴³ Rykmentinkomentajakurssien suunnittelusta eversti Hirkin allekirjoittama esitys, numerotta, T 17654/7, KA; esipuseerien orientoivasta kurssista koulutusosaston esitys kurssin toimeenpanosta, ei numeroa, päivätty 5.11.1943 ja PM n:o 6537/Koul.1/11. sal/17.12.1943, T 17653/6, KA. Samassa kansiossa on useita muitakin kurssia koskevia asiakirjoja.
- ⁴⁴ Sama. Nobisin luentoaineisto monisteina ja painettuna julkaisuna kansiossa T 21443/1, KA.
- ⁴⁵ Alahonko (1998), oppilasluettelot s. 249–258; Ripatti, Pekka: artikkeli teoksessa Leskinen – Juutilainen (toim.): *Talvisodan pikkujättiläinen*. WSOY 2006, s. 745–770; Kilkki (1978), s. 382. Mainittakoon, että kyseessä on suuruusluokkatieto, sillä oppilasmäärissä on jonkin verran ristiriitaisuuksia. Alahonko mainitsee kurssin käyneiden määräksi 252 upseeria. Luvusta on kuitenkin vähennettävä viimeisen, keskeytetyn kurssin oppilaat. Kilkki ja Ripatti ilmoittavat koulutettujen upseerien määräksi 207 upseeria, mikä taas oppilasluetteloiden perusteella tuntuu liian pieneltä määrältä.
- ⁴⁶ Koulutusosaston kysely pataljoonien komentajien koulutustarpeesta, PM n:o 2684/Koul.1/11. sal/24.4.1944, T 17654/7, KA ja kirjelmä komentopäällikölle, päivätty 18.5.1944, T 17654/1, KA; Ripatti (2006), s. 753. Ripatin mukaan jatkosotaan perustettiin 197 jalkaväkipataljoonaa.
- ⁴⁷ Opetussuunnittelusta kurssien 6 ja 10 ohjelmat, SkPK n:o 789/Adj.sal/E/22.9.1943 ja n:o 503/Adj. sal/E/25.5.1944, T 17653/6, KA; kurssinjohtajista ks. Tynkkynen (1996), s. 159.
- ⁴⁸ Tiedonhankinnasta kursseja varten, esim. SkPK n:o 379/Adj.sal/Ä/24.4.1944, T 17654/4, KA; Virkin matkakertomus numerotta, päivätty 17.6.1944, T 17654/4, KA.
- ⁴⁹ Alahonko (1998), oppilasluettelot s. 258 ja *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 945; Lainaus Virkin matkakertomuksesta, ei numeroa, päivätty 17.6.1944, T 17654/4, KA, s. 1; Mäkitalo, Janne – Vainio, Jukka: *Valkeasaarella läpimurto. Jalkaväkirykmentti 1 jatkosodassa*. Saarijärvi 2013, s. 251 ja 288.

Officer Education and Training during Winter and Continuation Wars

The Finnish officer education and training scheme consisting of basic training, further education and continuing education evolved and took an established form in the 1920s and 1930s. The knowledge and skills of the officer corps were put to the acid test during the war years in 1939–1945, and the outcome bears comparison still today.

Training of reserve officers for platoon leader's duties began in Hamina in April 1920, and over 14,000 men were trained for the needs of a wartime field army before the Winter War. Basic training of commissioned officers had commenced in the Cadet School in Helsinki in January 1919. Slightly over 1,500 active-duty officers graduated from the school for peacetime and wartime leadership duties.

The War College was founded in November 1924 to deliver continuing education for officers aiming at high command and general staff positions. Approximately 350 general staff officers graduated from the college before the Winter War. Further education of active-duty officers was the responsibility of the Tactical Combat School established in September 1927 in the Markovilla building in Viipuri, where slightly over 1,000 officers received education for battalion commander level duties before the war. The Civil Guard Command School, located in Tuusula, gave further education for reserve officers in Civil Guard service.

The »additional field training exercise» arranged prior to the outbreak of the Winter War combined with demands posed by the build-up of forces led to changes in the officer training and education system. Reserve officer training was relocated in the newly established Combat Training Center in Niinisalo, while the Cadet School, Tactical Combat School, War

College and Civil Guard Command School were closed, and instructors were assigned their wartime duties.

Training of reserve officers continued without interruption until January 1945, the number of trainees eventually exceeding 16,000 men. Officer casualties were high in frontline service, as indicated by the fact that over 4,000 reserve officers were killed in action during the war years. The Cadet School reopened soon after the Winter War, but courses were subsequently discontinued twice, first during the offensive phase of the Continuation War, and later during the Red Army onslaught in the summer of 1944. Approximately 1,000 officers graduated from five short cadet courses arranged during the war. Nearly 550 cadet officers and cadets were killed in action in the Winter War, Continuation War and Lapland War. The number equaled the strength of approximately six or seven pre-war cadet courses.

While basic training of reserve and active-duty officers could be continued throughout the long war years, further and continuing education were worse off due to the complete closure of the War College and Tactical Combat School, although battalion commander courses could be arranged in the Civil Guard Command School as a substitute to corresponding Tactical Combat School education. Slightly over 200 officers were in this way prepared for commander's duties in ten courses during the Continuation War. Approximately one half of wartime battalion commanders underwent this program before the June 1944 Soviet offensive.

The need for restarting general staff officer education was not recognized until May 1944 due to the critical shortage of general staff officers: less than 300 officers were available for 600 vacancies. Vacant posts were either left empty or filled with men who had not received formal general staff officer education. The shortage was crucial in positions that would have required planning skills and fresh tactical thinking, both of which are inherent characteristics of newly graduated general staff officers.

The plan was to run three-month general staff officer courses in the Civil Guard Command School according to the German model, the first course being scheduled to take place in late 1944. However, three weeks after the scheme was approved, the Red Army launched its offensive. Time for the implementation of the plan had run out.

Thirty-seven War College graduates were killed in action in 1939–1945. The number corresponded to the strength of two or three general studies tracks of courses arranged in the 1930s, and the losses accentuated even more the shortage of general staff officers. Although the decision to close the War College just before the Winter War is understandable, there is no clear justification for not resuming courses either after the Winter War or at the beginning of the trench warfare phase of the Continuation War at the latest.

The shortage of general staff officers made itself felt in several ways. For example, despite requests from the field, the General Headquarters did not want to set up a committee to write and revise field manuals or nominate working groups for the development of the tactics, training and wartime organization of the field army, which were all seen necessary with a view to conducting future operations. The discontinuation of general staff officer education may be regarded as one contributor to the practical stagnation in the development of Finnish art of war during the years of trench warfare.

(s. 1964), yleisesikuntaupseeri, sotahistorian harrastelijatutkija. Julkaisut: *Joukkosi eessä* (2020), *Kumpujen kätköistä* (2021) ja *Velvollisuutenani on ilmoittaa, että* (2022).

Joukkokieltäytymiset kenttäarmeijassa syksystä 1941 kevääseen 1942

Siinä missä rintamakarkuruutta, etenkin kesän 1944 karkuruutta, on tutkittu ja siitä on kirjoitettu paljonkin, milloin tieteellisen tutkimuksen muodossa milloin populistisesti, joukkokieltäytymiset ovat vähemmän tutkittu ilmiö, joka ajallisesti keskittyy vajaan vuoden ajanjaksolle syksystä 1941 kevääseen 1942. Varsinaista tieteellistä tutkimusta asiasta ei ole lainkaan, joskin sitä sivutaan kahdessakin Sotakorkeakoulun diplomityössä: P. J. Junttilan *Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–1944 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset* vuodelta 1952 ja A. Leinosen *Taistelukuntonsa menettäneen joukon taistelukyvyyn palauttaminen Suomen sotien 1939–45 kokemusten valossa* vuodelta 1979. Samoin asiaa sivutaan Jukka Kulomaan sotilaskarkuruutta käsittelevässä väitöskirjassa *Käpykaartiin?* vuodelta 1995 ja Harri Heinilän joukkojen mielialaa vanhaa rajaa ylittäessä käsittelevässä lisensiaattityössä *Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941* vuodelta 1997.

Asian tutkimista haittaa huomattavasti se, että tapaukset pyrittiin, hyvin luonnollisista syistä, yleensä hoitamaan mahdollisimman pitkälle oman joukon sisällä, eikä tapahtumista, etenkin jos ne saatiin hoidettua sisäisesti, välttämättä raportoitu ylöspäin tai edes tehty merkintöjä ainaakaan sotapäiväkirjaan. Tästä syystä kokonaisten komppanioiden ja jopa pataljoonien kieltäytymisestä lähtemästä hyökkäykseen tai etulinjaan ei ole joissain tapauksissa mitään mainintaa sotapäiväkirjoissa. Samoin rajanveto joukkokieltäytymisen, sotapelkuruuden, esimiehen käskyn täyttämättä jättämisen ja erilaisten yhteisten tyytymättömyyden ilmausten välillä on joissain tapauksissa vaikea.

Joukkokieltäytyminen, tai kapina kuten se Sotaväen rikoslain 10. lu-

vussa virallisesti nimettiin, tarkoitti sotilaiden yhdessä tekemää kieltäytymistä täyttämästä esimiehen antamaa käskyä. Kyseessä oli erittäin raskas rikos, josta sodan aikana maksimirangaistus oli kuolemantuomio ja minimirangaistuskin kuusi vuotta kuritushuonetta tai, mikäli kapinoitsijat esimiehen kehotuksesta palasivat järjestykseen, kaksi vuotta kuritushuonetta. Vihollisen läheisyys oli aina raskauttava asianhaara, joka korotti tuomiota. Pelkästä kapinan suunnittelustakin oli minimirangaistus kolme kuukautta vankeutta.

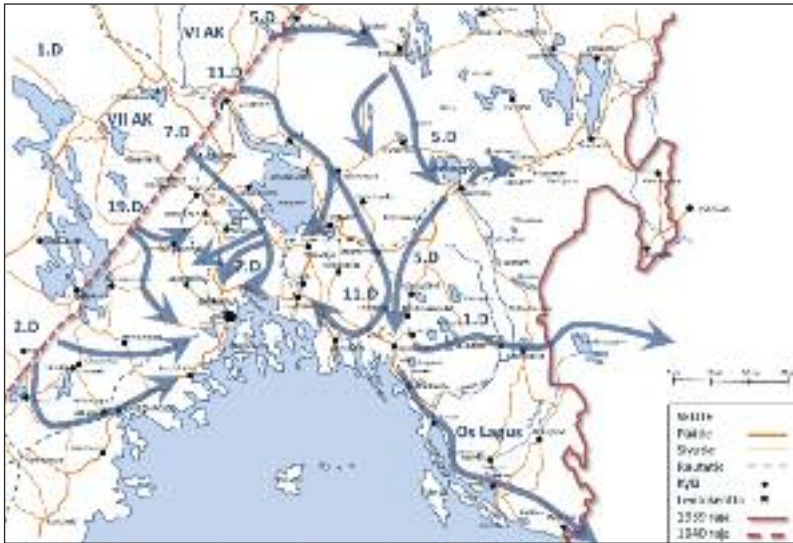
Sotapelkuruus, jota käsitelti Sotaväen rikoslain 7. luku, tarkoitti käytännössä yksittäisen miehen pakenemista taistelusta tai taistelun välttelmistä. Raskauttavien asianhaarojen vallitessa siitä voitiin tuomita vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneeseen, mutta mikäli pakenija vietti tai yritti vietellä muita mukaansa, rangaistuksena oli kuolemantuomio tai elinkautinen kuritushuonevankeus.

Yksittäisen sotilaan kieltäytymistä täyttämästä esimiehen palveluksessa antamaa käskyä käsiteltiin Sotaväen rikoslain 11. luvussa sotakuuliaisuuden rikkomisena, josta sodan aikana minimirangaistus oli kuusi kuukautta vankeutta. Mikäli rikos tehtiin vihollisen läheisyydessä ja siitä oli tuntuva haittaa sotatoimille, maksimirangaistus oli kuolemantuomio tai elinkautinen kuritushuonevankeus. Sotakuuliaisuuden rikkominen käsitti myös erilaiset tyytymättömyyden ilmaisut esimiesten toimia kohtaan tai palveluksesta aiheutuneiden vaivojen takia. Mikäli tällaiset tyytymättömyyden ilmaisut aiheuttivat järjestyshäiriöitä, aiheuttaja voitiin tuomita enintään kolmen vuoden vankeusrangaistukseen.

Vanhan rajan ylitys Kannaksella ja Aunuksessa heinä–syyskuussa 1941

Jo Moskovan rauhan rajaa ylitettäessä ja erityisesti saavutettaessa vanha raja Laatokan pohjoispuolella ja Kannaksella elokuun lopulla ja syyskuun alussa 1941 muutamassa reserviläispataljoonassa esiintyi tyytymättömyyttä hyökkäyssotaan yleisesti ja erityisesti vanhan rajan ylittämiseen.

Ensimmäinen dokumentoitu¹ joukkokieltäytyminen tapahtui 19. Divisioonaan kuuluneessa Jalkaväkirykmentti 16:ssa jo 13.7. Rykmentin III pataljoonan hyökätessä heti Moskovan rauhan rajan toisella puolella olevaan Niinisyrjän kylään sen 8. komppania, lukuun ottamatta upseereita ja 27 aliupseeria ja miestä, kieltäytyi hyökkäämästä ja lähti liik-

Karjalan Armeija heinäkuussa 1941. Kartta: Kari Huhtala.

The Army of Karelia in July 1941. Map: Kari Huhtala.

keelle vasta muutaman tunnin kestäneen esimiesten taivuttelun jälkeen. Syynä tapahtumaan lienee ollut rykmentissä laajemminkin vallalla ollut mielikuva Aunukseen hyökkäämisen tarpeettomuudesta, koska »Saksa hoitaa asian». Kieltäytymisestä ei aiheutunut kurinpidollisia seuraamuksia, mutta se oli yksi niistä tapahtumista, jotka johtivat rykmentin komentajan eversti Matti Laurilan erottamiseen elokuun alussa. Päämajan komento-osaston päällikön kenraalimajuri Viljo Tuompon elokuussa tekemän selvityksen mukaan koko divisioonassa oli esiintynyt heinäkuussa paljon pelkuruutta ja varsinkin JR 16:ssa upseerien oli ollut vaikea saada joukkoja lähtemään liikkeelle.²

7. Divisioona oli edennyt raskaasti taistellen Jänisjärven lounaispuolitse kohti Sortavala, jonka sai saarrettua 11.8. kuluessa. Kun kaupungin lopullinen valtaaminen aloitettiin iltopäivällä 14.8., JR 30:n I pataljoona sai käskyn vallata kaupungin pohjoispuolella olleen Liikolanmäen. Hyökkäys ei kuitenkaan onnistunut, kun pataljoonan 1. ja 3. komppania lähes kokonaisuudessaan, yhteensä 207 miestä, kieltäytyivät hyökkää-

mästä. Rykmentin ja divisioonan komentaja pitivät puhuttelun selustaan siirretyn pataljoonan kieltäytyneille miehille, ja kun Sortavala saatiin vallattua seuraavana päivänä, se tarjosi mahdollisuuden »unohtaa» tapaus, eikä kurinpidollisiin toimenpiteisiin asian vuoksi ryhdytty.³

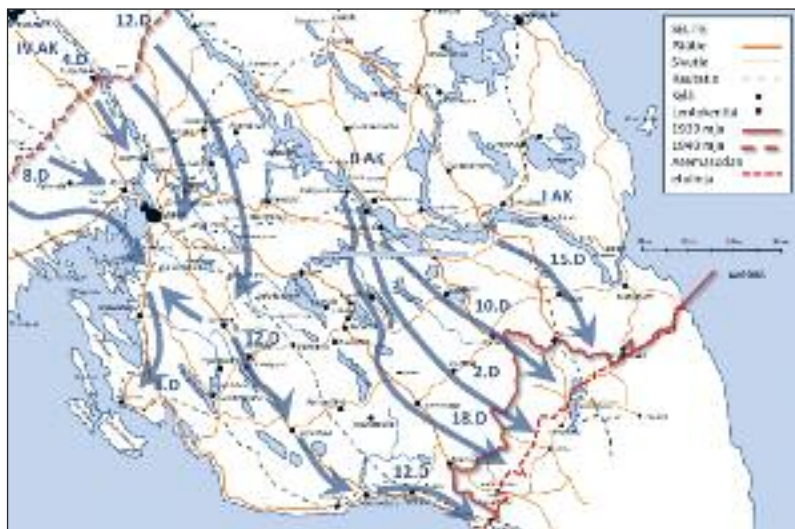
7. Divisioonaan kuuluneen JR 9:n III pataljoonan siirtyessä Laatokan pohjoispuolella Impilahdelta kohti vanhaa rajaa sen joukoissa oli jo ilmennyt haluttomuutta. Pataljoonan ollessa 29.8. marssilevolla Uomaalla sen 8. ja 9. komppanian sekä konekiväärikomppanian keskuudessa laadittiin kirje, jossa todettiin miesten olevan valmiita puolustamaan omia rajoja, mutta he eivät aikoneet hyökätä rajan yli. Komppanioiden päälliköiden ja pataljoonan komentajan voimin ei asiaa saatu selvitettyä, ja kun seuraavana aamuna pataljoonan piti lähteä marssille kohti rajaa, vain sen 7. komppania lähti liikkeelle. Pataljoona määrättiin lepoon, ja rykmentin komentajan puhuttelun jälkeen kaikki miehet ilmoittivat olevansa halukkaita jatkamaan taisteluita. Neljä yllyttäjiksi todettua miestä, mukana yksi upseerikokelas, tuomittiin 7. Divisioonan kenttäoikeudessa salakapinasta 6–8 kuukauden vankeusrangaistuksiin.⁴

17. Divisioonan siirtyessä pois Hangon rintamalta Aunukseen heinäkuun puolivälissä se jätti Hankoniemelle JR 55:n ja sai tilalle siihen asti Merivoimien komentajan reservinä olleen JR 61:n. Täysin ilman taistelukokemusta ollut rykmentti otti rintamavastuun Sântämän lohkolla 18. jolloin siinä jo esiintyi epäsoldaalisuutta ja taisteluhaluttomuutta. Divisioonan hyökätessä Sântämään 3.9. yksi rykmentin komppanioista kieltäytyi hyökkäämästä. Tilanne saatiin selvitettyä puhuttelulla, eikä se johtanut kurinpidollisiin toimenpiteisiin, mutta osin tämän tapauksen takia rykmentin komentaja eversti Martin Berg siirrettiin syyskuun lopulla kotijoukkoihin.⁵

Kannaksella vanhan rajan ylittämiseen liittyvät joukkokieltäytymiset keskittyivät 2. Divisioonaan sen ylittäessä Rajajoen Ohdan suunnassa. JR 7 hyökkäsi joen yli divisioonan kärkenä 3.9. aamulla, jolloin sen III pataljoonan 9. komppania, kaikkiaan 70 aliupseeria ja miestä, kieltäytyi ylittämästä rajaa. Rykmentin komentajan puhuttelun jälkeen komppania lähti liikkeelle lukuun ottamatta kahdeksaa miestä, jotka vangittiin. Kieltäytyjiä oli myös rykmentin 12. komppaniassa (kuusi miestä) ja 5. komppaniassa (kaksi miestä).⁶ Kevyt Osasto 6 oli hyökkäyksessä alistettu JR 7:lle. Osaston ylittäessä Rajajoen samana iltapäivänä kaikkiaan 68 miestä sen 2. komppaniasta kieltäytyi ylittämästä jokea.⁷ Illalla JR 28:n

3. komppania joutui vihollisen tykistökeskitykseen ja hajautui ollessaan ylittämässä Rajajokea. Tapahtuman jälkeen komppanian miehistä 50 kieltäytyi ylittämästä vanhaa rajaa. Divisioonan komentajan puhuttelun jälkeen valtaosa miehistä ilmoitti olevansa valmis palaamaan palvelukseen, mutta »varotoimena» heidät hajautettiin muihin divisiooniin. Muutama lopullisesti kieltäytynyt tuomittiin 3–4 vuoden kuritushuone-rangaistuksiin.⁸

Myös kolmannessa 2. Divisioonan rykmentissä tapahtui joukkokieltäytyminen vanhaa rajaa ylitettäessä. JR 48:ssa oli ollut jo sodan alussa yksittäisiä kieltäytymisiä. Divisioonan reservinä ollut rykmentti oli siirtymässä 13.9. rintamavastuuseen Ohdan kylän alueelle, kun rykmentin III pataljoonasta 33 miestä ilmoitti kieltäytyvänsä ylittämästä rajaa. He selittivät, että olivat valmiit puolustamaan isänmaata, mutta eivät suostuneet taistelemaan vieraalla maaperällä. Rykmentin komentajan puhuttelun jälkeen miehet kuitenkin muuttivat mieltään ja palasivat pataljoonaansa. Seuraavana aamuna II pataljoonan ollessa ylittämässä Rajajokea lähes 200 miestä kieltäytyi ylittämästä rajaa samalla perusteella. Rykmentin komentaja piti jälleen puhuttelun, mutta 83 miestä kieltäytyi edelleen,

Kannaksen valtaus elokuussa 1941. Kartta: Kari Huhtala.

The conquest of the Karelian Isthmus in August 1941. Map: Kari Huhtala.

heistä valtaosa 5. komppaniasta, josta mielenilmaus oli lähtenyt liikkeelle. Lopullisesti kieltäytyneet tuomittiin jo seuraavana päivänä divisioonan kenttäoikeudessa kapinasta kymmenen vuoden kuritushuonerangastuksiin sekä aliupseerit ja korpraalit menettämään sotilasarvonsa.⁹

Kannaksella myös 10. ja 15. Divisioonassa tapahtui joukkokieltäytymisiä vanhaa rajaa ylittäessä. JR 43:n edetessä Lipolasta Kirjasaloon osa sen 3. komppanian miehistä kieltäytyi 3.9. illalla ylittämästä vanhaa rajaa.¹⁰ Täysin reserviläispohjainen JR 15 hyökkäsi Raudusta Lempäälänjärven pohjoispuolelle ja ylitti vanhan rajan Koskitsanjoella 4.9. aamulla. Tällöin rykmentin I pataljoonassa, pääosin sen 2. komppaniassa, miehet kieltäytyivät hyökkäämästä vedoten luvattuun lepoon, kunhan vanha raja on saavutettu.¹¹ Seuraavana päivänä JR 57:n hyökätessä samalla alueella sen 7. komppania kieltäytyi illalla lähtemästä liikkeelle yötä vasten.¹² Toisin kuin 2. Divisioonassa, kaikissa näissä kolmessa tapauksessa joukko saatiin nopeasti lyhyen levon ja esimiesten puhuttelun jälkeen liikkeelle, eikä tapahtumista aiheutunut kurinpidollisia seuraamuksia.

Eteneminen Petroskoihin ja Syvärille syksyllä 1941

Elokuu 1941 oli suomalaisille erittäin raskas, sillä taistelutappiot nousivat kuukauden aikana 8 800 kaatuneeseen (vain helmikuussa 1940 tappiot olivat suuremmat). Karjalan Armeijan suuret tappiot yhdistettynä usean viikon jatkuvaan etenemiseen ja taisteluun synnyttivät avointa vastarintaa elokuun lopulla ja syyskuun alussa, jolloin tapahtuivat ensimmäiset joukkojen väsymyksestä johtuvat joukkokieltäytymiset. Tilanne kärjistyi, kun hyökkäystä jatkettiin oletetun tavoitteen eli Syvärin eteläpuolelle ja vihollinen aloitti vereksin voimin vastahyökkäyksen.

11. Divisioonaan kuulunut JR 50 oli edennyt 3.9. alkaen pohjoisesta kohti Kinnasta koko ajan taistellen ja valtaosan ajasta maaston kautta koukaten. Rykmentin saavuttaessa Kintaan 7.9. sen II pataljoona suunnattiin ilman lepoa suoraan länteen katkaisemaan Prääsä–Petroskoi-maantietä. Pataljoonan lähtiessä liikkeelle sen 4. komppania kokonaan ja valtaosa 6. komppaniasta, kaikkiaan 19 aliupseeria ja 212 miestä, jäi majoitusalueelle tai palasi sinne omin luvun. Pataljoonan ja rykmentin komentajan puhuttelun sekä viivästyneen ruokailun jälkeen kaikki läh-

Eteneminen Syvärille ja Petroskoihin syyskuussa 1941. Kartta: Kari Huhtala.

Advance to the Svir and Petrozavodsk in September 1941. Map: Kari Huhtala.

tivät liikkeelle, eikä asiasta aiheutunut kurinpidollisia seurauksia.¹³

5. Divisioonaan kuulunut JR 23 ylitti 14.9. Syvärin voimalaitoksen kohdalla. Seuraavaksi päiväksi suunniteltu hyökkäys voimalaitoksen itäpuolella olevan asutuskeskuksen valtaamiseksi ei onnistunut, kun yli 100 miestä rykmentin 1. ja 8. komppaniasta kieltäytyi taistelusta. Esimiesten puhuttelun jälkeen osa miehistä suostui palaamaan riviin, mutta lopullisesti kieltäytyneet tuomittiin 3–7½ vuoden kuritushuonerangaistuksiin.¹⁴ Kaksi viikkoa myöhemmin reservissä ollut rykmentin 3. komppania käskettiin aamuyöllä 27.9. voimalaitoksen alueelle, jolloin osa miehistöstä kieltäytyi lähtemästä. Komppanian päällikön puhuttelun jälkeen komppania lähti liikkeelle, mutta sen saapuessa rykmentin komentopaikalle osa komppaniasta kieltäytyi jälleen jatkamasta matkaa. Pataljoonan komentajan puhuttelun jälkeen kuusi miestä kieltäytyi lopullisesti muun komppanian siirtyessä tehtävään. Komppanian päällikkö vapautettiin tehtävästään samana päivänä, ja kenttäoikeus tuomitsi kieltäytyjät myöhemmin enimmillään 7½ vuoden kuritushuonerangaistuksiin.¹⁵

11. Divisioonaan kuuluneen JR 29:n hyökätessä Prääsästä kohti Matroosaa sen I pataljoonan kaikista komppanioista koottu lähetystö kävi 23.9. aamuyöllä rykmentin komentajan luona pyytämässä pataljoonalle lepoa. Kun tämä ei johtanut toimenpiteisiin, pataljoonan 2. komppania ja konekiväärikomppania ilmoittivat kieltäytyvänsä lähtemästä marssille. Kun pataljoona aamulla lähti marssille, kaikki komppaniat seurasivat kuitenkin mukana, eikä asia johtanut kurinpidollisiin toimenpiteisiin.¹⁶

17. Divisioonan edettyä Podporozen itäpuolelle ruotsinkielisen JR 61:n II pataljoona oli selustassa Syvärin pohjoispuolella reservinä. Illalla 30.9., muutamaa päivää ennen suunniteltua etulinjaan siirtymistä, 10 aliupseerin delegaatio kävi pataljoonan komentajan luona ilmoittamassa, ettei pataljoonan miehistö halua jatkaa hyökkäyssotaa vieraalla maalla. Pataljoonan komentajan raportoitua asiasta eteenpäin divisioonan komentaja piti pataljoonalle puhuttelun, jossa kertoi kieltäytymisen seuraukset ja käski pataljoonan palata takaisin majoitusalueelleen, mikä tapahtuikin. Seuraavana yönä kuitenkin pataljoonassa laadittiin kaksi divisioonan komentajalle osoitettua kirjettä, joissa vaadittiin miesten väsymykseen vedoten, ettei heitä laitettaisi etulinjaan, vaan käytettäisiin selustapalveluksessa. Toisen kirjeen oli allekirjoittanut 94 aliupseeria ja miestä 4. komppaniasta ja toisen 118 aliupseeria ja miestä 5. komppaniasta. Seuraavana aamuna pataljoona otettiin uudelleen kokoon, nyt suomenkielisten pioneerien aseellisesti piirittämänä, ja sen miehistö sai valita joko linjaan lähdön tai kenttäoikeuden välillä. 15 miestä 4. komppaniasta kieltäytyi lähtemästä linjaan, ja heidät tuomittiin aloitteen tekijöinä kapinasta kahdeksaksi vuodeksi kuritushuoneeseen.¹⁷

Lokakuun alussa 7. Divisioonaan kuuluneen Taisteluosasto Kuistion (vahvennettu JR 9) kaksi pataljoonaa kieltäytyi peräkkäisinä öinä ylittämästä Syväriä. Taisteluosaston oli tarkoitus ylittää lähes 400 metriä leveä joki ruuhilla Syvärinniskan luona 5.10. vastaisena yönä, mutta yritys epäonnistui, kun kärkeen määrätyn JR 51:n III pataljoonan 8. ja 9. komppania kieltäytyivät nousemasta veneisiin. Uusi yritys suunniteltiin seuraavaksi yöksi, mutta sekään ei onnistunut, kun nyt karkijoukoksi määrätyn JR 9:n I pataljoonan varusmieskomppaniat kieltäytyivät nousemasta veneisiin. Vasta kolmas yritys 6.10. iltapäivällä onnistui, kun JR 9:n I pataljoona komentajansa puhuttelun jälkeen ylitti Syvärin rykmentin kärkenä. Kummankaan pataljoonan miehille ei tapahtumasta aiheutunut kurinpidollisia seuraamuksia, mutta JR 51:n III pataljoonan

komentaja vaihdettiin muutamia päiviä tapahtuman jälkeen. Syynä kieltäytymisiin olivat pimeällä suoritettava outo taistelutoiminta ja osin myös väsymys ja haluttomuus edetä Syvärin eteläpuolelle sekä johtajien katteettomat lupaukset hyökkäyksen pysäyttämistä Syvärille.¹⁸

Vihollinen aloitti 14.10. Orenšenskojen alueella hyökkäyksen 7. Divisioonan joukkoja vastaan. Divisioonan aloittaessa vastahyökkäyksen 17.10. JR 51:n I pataljoonan kaikissa kiväärikomppanioissa osa miehistä kieltäytyi lähtemästä hyökkäykseen, yhteensä 9 aliupseeria ja 65 miestä. Kun pataljoonan komentajan puhuttelu ei saanut miehiä tottelemaan, heidät koottiin rykmentin esikuntaan, jossa divisioonan sotatuomari piti alustavan kuulustelun. Tässä vaiheessa valtaosa miehistä ilmoitti olevansa valmiita palaamaan palvelukseen. Divisioonan komentajan päätöksellä heidät määrättiin palvelukseen ilman kurinpidollisia toimenpiteitä, ja pataljoonassa heistä muodostettiin erillinen osasto. Lopullisesti kieltäytyneitä oli neljä miestä, jotka tuomittiin kenttäoikeudessa kapinasta kuolemanrangaistukseen. Päätös kuitenkin alistettiin tarkastettavaksi Sotaylioikeuteen, joka lievensi tuomiot seitsemäksi vuodeksi kuritushuonetta.¹⁹ Kahden viikon raskaiden taistelujen jälkeen tilanne saatiin vakiinnutettua, mutta kuten JR 30:n historiikki asian ilmaisee, »äärimmäisissä rasituksissa suorastaan loppuun kuluneet miehet eivät enää kaikissa tapauksissa jaksaneet taistella, vaan pyrkivät välinpitämättöminä vetäytymään taakse». Vihollisen aloittaessa uuden hyökkäyksen 30.10. aamulla rykmentissä 160 miestä kieltäytyi hyökkäyksestä.²⁰

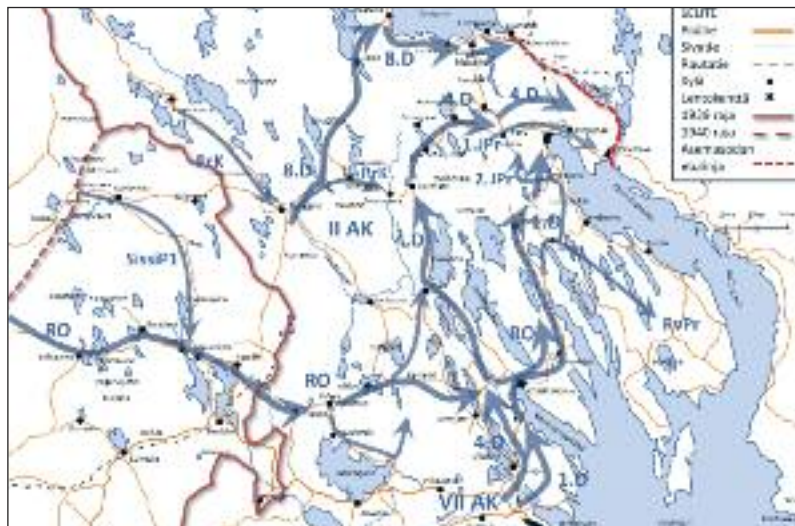
Vihollinen uusi hyökkäyksensä Orenšenskojejärven alueella joulukuun puolivälissä lyöden vastassaan olleet 7. Divisioonan joukot ja eteni 18.12. Goran kylän reunaan saartaen osan suomalaisjoukoista. Hyökkäys yllätti valmiiksi fyysisesti ja psyykkisesti väsyneet suomalaisjoukot, ja alueella olleiden JR 30:n I pataljoonan ja JR 9:n varusmiesrunkoisen I pataljoonan komentajilla oli suuria vaikeuksia johtaa taistelua ja pitää väsyneet miehet linjassa. Kummassakin pataljoonassa suuri joukko miehiä irtautui linjasta 19.12. omin luvuin. Heidä otettiin kiinni selustassa, jossa divisioonan komentaja piti heille puhuttelun. Puhuttelun jälkeen kaikki miehet suostuivat palaamaan yksikköihinsä lukuun ottamatta kahta miestä JR 9:n 2. komppaniasta, jotka tuomittiin 20.12. divisioonan pikaoikeudessa kuolemaan vihollisen läheisyydessä tehdystä kieltäytymisestä täyttämästä esimiehen palveluksessa antamaa käskyä ja teloitettiin samana päivänä. Samaan aikaan VI Armeijakunnan reservinä ollut

Rajajääkäripataljoona 4 käskettiin 19.12. Goran alueelle tukemaan taistelua, jolloin kaksi aliupseeria ja 40 miestä kieltäytyi lähtemästä etulinjaan. Kaksi päivää kestäneiden puhuttelujen jälkeen kaikki muuttivat mielensä ja palasivat yksikkönsä.²¹

Maaselän valtaus loppuvuonna 1941

Petroskoin valtauksen jälkeen lokakuun alussa joukoissa esiintyi runsaasti tyytymättömyyttä, kun hyökkäystä jatkettiin pohjoiseen kohti Maaselkää ja Karhumäkeä, eivätkä joillekin joukoille annetut lupaukset lepoon pääsemisestä toteutuneet. Mielialoihin vaikuttivat laskevasti myös vaikeakulkuinen maasto, räntäsateet ja alkavat pakkaset sekä se, että huolto ei pysynyt etenevien joukkojen perässä.

Petroskoin valtauksesta käytyihin raskaisiin taisteluihin osallistunut JR 29 (pl. III pataljoona) siirrettiin 9.10. kaupunkiin kasarmimajoitukseen ja irrotettiin divisioonastaan VII Armeijakunnan reserviksi. Kun

Maaselän valtaus loka–marraskuussa 1941. Kartta: Kari Huhtala.

The conquest of the Maaselkä Isthmus in October and November 1941.
Map: Kari Huhtala.

rykmentti 15.10. käskettiin liikkeelle osallistumaan Suununjoen ylimenohyökkäykseen, lähes 200 aliupseeria ja miestä kieltäytyi lähtemästä liikkeelle ilmoittaen syyksi annetut lupaukset pitkästä levosta ja kotiuttamisesta. Rykmentin komentajan puhuttelun jälkeen 11 aliupseeria ja 107 miestä kieltäytyi edelleen ja tuomittiin kenttäoikeudessa 2½–5 vuoden kuritushuonerangaistuksiin.²²

JR 26:n pataljoonat olivat lokakuun alkuun mennessä kuluneet niin pahasti, että rykmentin III pataljoona hajotettiin ja sen miehet sijoitettiin I ja II pataljoonaan. 4. Divisioonan edetessä Pälläsjärveltä Kumsaan rykmentin 6. komppania menetti Puolivälin motin taisteluissa 16.10. kaatuneina kuusi ja haavoittuneina 15 miestä, mukaan lukien kaikki joukkueenjohtajat. Komppania oli levossa seuraavan päivän, mutta kun II pataljoona 18.10. aamulla lähetettiin koukkaamaan maastoitse, 6. komppania kieltäytyi lähtemästä lukuun ottamatta kahta uutta joukkueenjohtajaa, kolme aliupseeria ja kahta lääkintämiestä. Komppania jäi majoitusalueelle, mutta rykmentin komentajan puhuttelun ja vuorokauden levon jälkeen komppania hyökkäsi seuraavana aamuna taas muun rykmentin mukana. Tapahtumasta ei aiheutunut kurinpidollisia seuraamuksia.²³

4. Divisioonaan kuulunut JR 5 (pl. III pataljoona) oli edennyt Petroskoin valtauksen jälkeen Suojun aseman pohjoispuolelle, jonne sen II pataljoona ryhmittyi lepoon 19.10. Pataljoonan keskuudessa levisi huhu, että se saa olla ainakin kaksi viikkoa levossa, ja kun pataljoona 26.10. yöllä herätettiin ja käskettiin lähtöön Suununjoelle, sen 7. komppania, jonka vahvuus oli siinä vaiheessa enää 25 miestä, kieltäytyi lähdöstä. Komppanian päällikön kysyessä yksitellen jokaiselta mieheltä, lähteekö tämä liikkeelle, koko komppania lopulta suostui lähtöön, eikä tapahtumasta aiheutunut kurinpidollisia seurauksia.²⁴

JR 5:n III pataljoona alistettiin 16.10. Osasto Lyytiselle (vahvennettu Äänisen Rannikkopatteristo) Kontupohjanlahden varmistusta varten. Pataljoona suoritti yli kilometrin leveän Kontupohjanlahden ylimenon syysmyrskyssä 2.11., jolloin 18 aliupseeria ja 68 miestä kieltäytyi ylityksestä. Muun pataljoonan tekemän ylimenon jälkeen eversti Arvo Lyytinen piti kieltäytyneille puhuttelun, jolloin kuutta miestä lukuun ottamatta muut suostuivat palvelukseen. Tapahtumasta ei aiheutunut kurinpidollisia seuraamuksia.²⁵

8. Divisioonan valmistautuessa etenemään Karjalan Maaselän itäpuo-

lella vihollinen hyökkäsi 4.11. Maaselänlahden kaakkoispuolella olleen Kevyt Osasto 9:n aseisiin, jolloin JR 4:n 7. komppania palautti etulinjan vastahyökkäyksellä. Rykmentin hyökätessä seuraavana aamuna divisioonan suunnitelman mukaisesti Kalalammen lounaispuolelle 7. komppania määrättiin jälleen rykmentin kärkikomppaniaksi. Tällöin 64 miestä eli lähes koko jäljellä ollut komppania kieltäytyi hyökkäyksestä vedoten edellisen päivän vastahyökkäyksen aiheuttamaan uupumukseen. Kieltäytymisen levitessä muualle pataljoonaan koko divisioonan hyökkäys keskeytettiin. Puhuttelun jälkeen komppania suostui jälleen palvelukseen lukuun ottamatta kolmea miestä, jotka tuomittiin kenttäoikeudessa 2–3 vuoden kuritushuonerangaistuksiin. Tapahtuman seurauksena pataljoonan komentaja vaihdettiin 7.11.1941.²⁶

JR 56:n I pataljoona alistettiin Karhumäen valtausoperaation yhteydessä 18.11. Ryhmä Oinoselle ja edelleen JR 45:lle. Kaksi päivää myöhemmin pataljoona lähetettiin avaamaan motti, johon JR 45:n kaksi pataljoonaa oli joutunut Vaaksjärven itäpuolella. Kun pataljoonan puolenpäivän aikaan piti lähteä liikkeelle, miehistö kieltäytyi hyökkäämästä ja pataljoona siirrettiin varmistustehtävään.²⁷

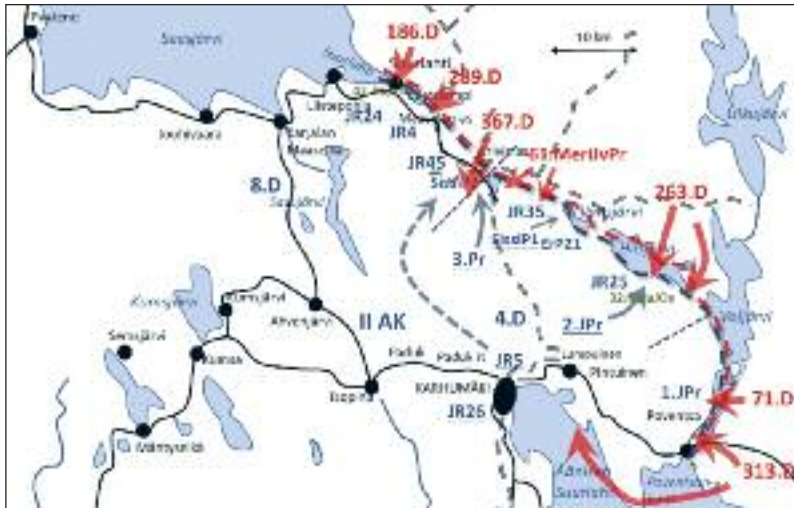
2. Jääkäriprikaati oli edennyt raskaissa erämaataisteluissa ensin Petroskoihin ja sieltä kohti Karhumäkeä. Väsynyt prikaati ja sen mukana Jääkäripataljoona 7 irrotettiin rintamasta ja siirrettiin 20.11. lepoon Käppäselkään. Kun 1. Divisioonan hyökkäys Karhumäkeen eteni vain hitaasti, prikaati lähetettiin avuksi. JP 7:n saadessa 29.11. käskyn lähteä rintamaan sen miehistö kieltäytyi lähtemästä. Pataljoonan komentajan puhuttelun jälkeen pataljoona kuitenkin lähti marssille lukuun ottamatta 3. komppaniasta 26 miestä, jotka tuomittiin kapinasta kenttäoikeudessa 8–8½ vuoden kuritushuonerangaistuksiin. Tapahtuma rasitti niin paljon pataljoonan komentajaa, että hän ilmoittautui sairaaksi. Kun pataljoona seuraavana päivänä määrättiin hyökkäämään Padukin itäisen aseman maastoon, 1. ja 2. komppania kokonaan sekä osia konekiväärikomppaniasta, kaikkiaan 25 aliupseeria ja 139 miestä, kieltäytyi lähtemästä. Pataljoonan ja rykmentin sekä Ryhmä Oinosen komentajan puhuttelun jälkeen kieltäytyneiden määrä supistui 33:een, jotka tuomittiin niin ikään kapinasta 8–8½ vuoden kuritushuonerangaistuksiin. Jääkäripataljoona 7 taisteli vajailla osillaan 1.–3.12., mutta siirrettiin sen jälkeen selustaan, koska sitä ei enää pidetty hyökkäyskelpoisena. Pataljoona lakkautettiin helmikuun lopussa 1942.²⁸

Samaan aikaan kun 2. Jääkäriprikaati hyökkäsi Padukin itäiselle asemalle etelästä, 4. Divisioona hyökkäsi sinne pohjoisesta. JR 35:n I pataljoona aloitti etenemisen 29.11. aamulla tavoitteenaan Kumsajoen silta aseman vieressä. Eteneminen tapahtui hitaasti vaikeassa maastossa ja rätäsateessa. Pataljoonan saavuttaessa illalla vihollisen asemat lopen uupuneet, sateessa kastuneet ja pakkasen kohmettamat miehet jättivät asemansa ja palasivat omin luvun takaisin majoitusalueelle. Rykmentin johto hyväksyi tilanteen ja antoi pataljoonan levätä yön ja seuraavan aamun. Pataljoonan hyökätessä uudelleen 30.11. iltapäivällä se oli kuitenkin taisteluhaltu, jolloin se määrättiin kahden vuorokauden lepoon. Tapahtuma ei johtanut kurinpidollisiin toimiin.²⁹

Maaselkä vuodenvaihteessa 1941–1942

Päämaja oli jo marraskuussa 1941 kehottanut kaikkia esimiehiä tarkkailemaan joukkojen mielialaa sekä huolehtimaan fyysisen ja henkisen väsymyksen poistamisesta riittävällä levolla ja henkisellä valistustyöllä. Tämä ei kuitenkaan aina ollut mahdollista tai sitä ei toteutettu, tai pahimmissa tapauksissa annettiin katteettomia lupauksia hyökkäyksen pysäyttämistä, levosta ja kotiuttamisesta. Tilanne kärjistyi vuodenvaihteessa 1941–42 Maaselän kannaksella, jossa ennen vuotta 1911 syntyneiden miesten kotiuttamiseen liittyvät pataljoonien ja rykmenttien vanhentamiset olivat juuri meneillään, mutta levon ja kotiutuksen sijasta joukot joutuivatkin torjumaan vihollisen uudenvuodenpäivänä Suurlahden, Krivin ja Hiisjärven alueilla aloittamaa hyökkäystä.

JR 26:n III pataljoona oli suurten tappioiden vuoksi hajotettu jo lokakuussa 1941. Kaksipataljoonainen rykmentti siirrettiin Karhumäen valtauksen jälkeen kaupunkiin vartiopalvelukseen ja odottamaan kotiuttamista. Kun rykmentti käskettiin 15.12. jälleen rintamaan Karhumäen koillispuolelle, koko miehistö kieltäytyi lähtemästä vedoten annettuihin lupauksiin pitkästä levosta ja kotiutuksesta. Kun rykmentin komentajakaan puhuttelu ei auttanut ja kyseessä oli koko rykmentin kieltäytyminen, Karjalan Armeijan komentaja kenraali Erik Heinrichs tuli itse keskustelemaan miesten edustajien kanssa. Tapaamisen jälkeen tehtiin päätös 1911 ja sitä ennen syntyneiden siirtämisestä I pataljoonaan ja pataljoonan kotiuttamisesta, mikä toteutettiin 28.12. mennessä. II

Maaselkä vuodenvaihteessa 1941/1942. Kartta: Kari Huhtala.

Maaselkä at the turn of the year 1941/1942. Map: Kari Huhtala.

pataljoonaan siirrettiin 1912 syntyneet ja sitä nuoremmat, joista puolestaan ei-helsinkiläiset siirrettiin JR 5:n III pataljoonaan. Kun vihollinen aloitti hyökkäyksen uudenvuodenpäivänä, jäljellä olevista II pataljoonan miehistä muodostettiin 4.1. kaksi komppaniaa, jotka oli tarkoitus lähettää Hiisjärvelle. Komppaniat kuitenkin kieltäytyivät »sotamiesneuvoston» kokoontumisen jälkeen yhtenä miehenä lähtemästä. Pataljoonan komentaja pidätti »sotamiesneuvoston puheenjohtajan» ja sen jälkeen puhutteli henkilökohtaisesti jokaista miestä, millä hän sai toisen komppanian lähtemään linjaan samana iltana ja toisenkin komppanian seuraavana päivänä. Kaksikomppaniainen pataljoona taisteli Hiisjärven alueella 5.–7.1., mutta yksittäisiä kieltäytymisiä tapahtui edelleen. Tammi-kuun puolivälissä pataljoona siirrettiin selustaan Äänislinnaan ja kotiutettiin maaliskuussa 1942.³⁰

Suurlahden ja Liistelammen välillä vihollinen pääsi 3.1.1942 aamupäivällä murtautumaan juuri vanhemmista ikäluokista muodostettujen ja kotiuttamista odottavien JR 24:n II ja III pataljoonan aseisiin. Vastahyökkäykseen käskettiin JR 4:n varusmiesrunkoinen I pataljoona, jonka enää noin 60-miehisestä 1. komppaniasta nelisenkymmentä kieltäytyi

lähtemästä liikkeelle. Valtaosa kieltäytyneistä palasi puhuttelun jälkeen riviin, mutta 14 yllyttäjää ja lopullisesti kieltäytynyttä tuomittiin kenttäoikeudessa.³¹

32. Rajajääkäriosasto (vahvennettu 32. Rajakomppania) oli siirretty syyskuussa 1941 Karjalan Armeijaan alistettuna edelleen 11. Divisioonalle. Koska rajajoukkoja pidettiin taistelukyvyltään normaaleja jalkaväkijoukkoja parempina, osastoa oli käytetty Maaselän Kannaksen valtaustaistelussa taistelukestävyytensä äärirajoilla. Kun vihollinen laajensi hyökkäystään 3.1.1942 myös Hiisjärven suunnalla, Karhumäessä II Armeijakunnan viimeisenä reservinä ollut osasto alistettiin 4. Divisioonalle ja käskettiin Hiisjärvelle vastahyökkäykseen. Osaston saatua käskyn se kuitenkin kieltäytyi lähes kokonaan perustellen asiaa väsymyksellä, aina pahimpiin paikkoihin joutumisella sekä lähestyvällä kotiuttamisella. Huolimatta pataljoonan ja divisioonan komentajan puhuttelusta miehet kieltäytyivät edelleen lähtemästä, vaikka olivatkin valmiita olemaan vartiotehtävissä Karhumäessä. Vasta 6.1., kaksi päivää kestäneiden kuulustelujen ja puhuttelujen jälkeen, miehet suostuivat lähtemään liikkeelle ja osasto hyökkäsi samana päivänä JR 25:lle alistettuna Hiisjärven eteläpuolella kärsien raskaita tappioita.³²

Vihollisen päästyä 1.1.1942 murtoon Krivin aseman luona JR 5:n III pataljoona alistettiin 8. Divisioonalle. Pataljoona siirtyi 3.1. aamulla Krivjärven lounaispuolelle tehtäväänään hyökätä Krivin asemalle. Rykmentissä oli juuri ennen uutta vuotta saatu tehtyä miehistön vaihdot, jolloin ennen vuotta 1911 syntyneet miehet oli kotiutettu ja III pataljoonaan oli siirretty nuorempia miehiä kotiutettavasta JR 26:sta. Osin epäoikeudenmukaisiksi koettujen kotiuttamisten ja osin miesten sekoittamisen vuoksi noin 60 miestä 9. komppaniasta kieltäytyi lähtemästä hyökkäykseen. Pataljoonan komentajan puhuttelun jälkeen suurin osa miehistä kuitenkin suostui hyökkäämään. Koko pataljoona oli kuitenkin haluton, eikä hyökkäys kuten seuraavana päivänä tehty uusi yrityskään onnistunut.³³

Epäoikeudenmukaiset kotiuttamiset keväällä 1942

Rintamatilanteen vuoksi ei keväälle 1942 suunniteltuja kotiuttamisia voitu täysin toteuttaa suunnitelman mukaan. Tämä johti siihen, että

ikäluokkia kotiutettiin epätasaisesti eri rintamilta ja jopa saman rintaman eri yhtymistä, mikä johti tyytymättömyyteen ja joihinkin joukkokieltäytymisiin ja erityisesti Itä-Karjalassa ja Maaselän suunnalla erilaisiin ylemmille johtoportaille lähetettyihin adresseihin ja miehistödelegaatioihin. Mielenilmauksia ei kuitenkaan enää taistelutilanteen muutenkin rauhoituttua ollut läheskään samassa mittakaavassa kuin syksyllä ja talvella.

JR 36:n II pataljoona oli kotiutettu jo joulukuussa 1941, I pataljoona siirretty keväällä 15. Prikaatiin, ja vanhennettu III pataljoona puolestaan oli Kannaksella 15. Divisioonan selustassa reservissä. III pataljoonassa käynnistyi illalla 10.3.1942 mielenosoitus, kun 9. ja 11. komppanian miehet menivät pataljoonan komentopaikalle vaatimaan selvitystä kotiuttamisen viivästyttämisestä. Muutaman tunnin kuluttua miehet palasivat rauhallisesti majoitusalueelle, mutta seuraavana aamuna osa miehistä kieltäytyi työpalveluksesta. Kuulustelujen ja divisioonan komentajan puhuttelun jälkeen miehet jatkoivat palvelusta normaalisti.³⁴

Vihollisen hyökkäys Maaselän kannaksella tammikuussa 1942 oli vaikeuttanut uudelleen järjestelyjä ja siirtänyt suunniteltuja kotiuttamisia, mikä puolestaan aiheutti miehissä väärinkäsityksiä. Maaliskuun alussa oli mm. JR 24:n III pataljoona vanhennettu, vaikka pataljoonaa ei ollut suunniteltukaan kotiutettavaksi. Tilanne kärjistyi 17.5. aamulla, kun yli 200 miestä, pääosin 8. komppaniasta, kieltäytyi lähtemästä linjaan. Pataljoonan komentaja sai lopulta varoituslaukauksia ampumalla valtaosan miehistä lähtemään linjaan, mutta noin 20 miestä tuomittiin lopulta seitsemän vuoden kuritushuonerangaistuksiin.³⁵

Myös JR 25:n I ja II pataljoona oli vanhennettu maaliskuun alussa 1942, vaikka pataljoonia ei ollut tarkoitukseen kotiuttaa. I pataljoonassa oli tehty jo 21.4. adressi rykmentin komentajalle kotiuttamisista, minkä seurauksena pataljoonan ja rykmentin komentajat pitivät puhuttelun miehille. Kun asian suhteen ei kuitenkaan tapahtunut mitään, 29.5. aamulla 30 aliupseeria ja 158 miestä vanhemmista ikäluokista kieltäytyi lähtemästä linjaan ja vaati kotiutusta seuraavien kahden viikon aikana. Kieltäytyneet tuomittiin 4. Divisioonan kenttäoikeudessa 3–3½ vuoden kuritushuonerangaistuksiin.³⁶ Vain viikko tämän jälkeen, 4.6., II pataljoonassa vanhemmista ikäluokista 64 miestä kieltäytyi palveluksesta ilmoittaen syyksi epäoikeudenmukaisen kotiuttamisen. Kun komppanian päällikön, pataljoonan komentajan ja rykmentin komentajan pu-

huttelut eivät auttaneet, kieltäytyneet miehet pidätettiin ja pataljoona määrättiin divisioonan reserviksi. Osa miehistä palasi lopulta yksikköön ja ilmoitti suostuvansa palvelukseen, mutta kenttäoikeus tuomitsi kuusi aliupseeria ja 28 miestä 3½–4 vuodeksi vankeuteen.³⁷

Erilaisista muista tyytymättömyyden ilmaisuista (adresseista ja delegaatioista) ei yleensä tullut joukoille kurinpidollisia seuraamuksia, mutta silloin kun ne vietiin kenttäoikeuteen, ne käsiteltiin sotakuuliaisuuden rikkomuksina.

Lopuksi

Joukkokieltäytymisten syyt voidaan jakaa karkeasti neljään kategoriaan:

- hyökkäyssotaan yleensä ja erityisesti vanhan rajan ylittämiseen syyskuussa 1941 liittyvät »moraaliset» kieltäytymiset
- Itä-Karjalassa ja Maaselän suunnalla syksyllä ja loppuvuonna 1941 tapahtuneet kieltäytymiset joukkojen saavuttaessa sekä fyysisen että psyykkisen suorituskykynsä rajat
- Maaselän suunnalla vuodenvaihteessa 1941/42 tapahtuneet kieltäytymiset johtuen odotetun ja osin luvattun levon keskeytymisestä vihollisen aloittaessa vastahyökkäyksen
- epäoikeudenmukaisiksi koetuista kotiuttamisista johtuvat syyt keväällä 1942.

Syksyn 1941 ja vuodenvaihteen 1941–42 joukkokieltäytymiset koskettivat huomattavaa osaa kenttäarmeijasta, sillä pelkästään dokumentoituja tapauksia oli 23 joukko-osastossa (rykmentissä ja prikaatissa), 37 pataljoonassa ja lähes 80 perusyksikössä. Kaikki tapaukset olivat hyvin luonnollisesti jalkaväessä, joka kantoi raskaimman osan etenemisestä. Kun jatkosodan alussa oli 50 jalkaväkirykmenttiä sekä lisäksi kolme prikaatia, joukkokieltäytymisiä oli siis lähes joka toisessa näistä. Lähes kaikki joukkokieltäytymiset tapahtuivat reserviläisrykmenteissä. Vain kolmessa tapauksessa varusmiesjoukko (tai tässä vaiheessa enää varusmiesrunkoinen joukko) kieltäytyi suorittamasta saamaansa tehtävää. Samoin vain kahdessa rajajääkärijoukossa tapahtui joukkokieltäytyminen.

Joukkokieltäytymiset keskittyivät Aunuksen ja Maaselän suuntiin, joissa myös oli valtaosa joukoista ja joissa edettiin maantieteellisesti ja ajallisesti pisimpään. Huomattavaa on, ettei Maaselästä pohjoiseen ol-

leissa 14., 3. ja 6. Divisioonassa ollut dokumentoituja joukkokieltäytymistapauksia yhtä poikkeusta lukuun ottamatta.³⁸ Vanhimpien ikäluokkien kotiuttamisten jälkeen keväällä 1942 kieltäytymisiä ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta enää tapahtunut asemasodan aikana.³⁹

Esimiehet näyttävät pääsääntöisesti suhtautuneen kieltäytymistapauksiin ymmärtäväisesti. Puolessa dokumentoiduista tapauksista tilanteesta selvittiin komppanian päällikön tai pataljoonan tai rykmentin komentajan puhuttelulla ja/tai lyhyellä levolla ja ruokailulla, eivätkä nämä tapaukset johtaneet kurinpidollisiin toimiin. Tapauksissa, jotka vietiin kenttäoikeuteen, tuomiot olivat 3–10 vuotta kuritushuonetta, eikä maksimirangaistusta eli kuolemantuomiota käytetty. Valtaosalla tapahtumista ei ollut yleistilanteeseen merkittävää vaikutusta, pois lukien Maa-selän suunta vuodenvaihteessa 1941/42, jolloin vihollisen aloittaessa oman hyökkäyksensä ja samaan aikaan kokonaisten pataljoonien kieltäytyessä hyökkäyksestä tai lähtemästä rintamaan joukkokieltäytymisillä oli suuri vaikutus.

Lähdeviitteet

¹ Junttila mainitsee JR 22:n yhden pataljoonan kieltäytyneen osallistumasta Korpiselän taisteluihin 7.7.1941. Lähteenä on kuitenkin tukevan kenttätykistörykmentin yhden patterin päällikön lausunto, eikä JR 22:n tai sen alayksiköiden sotapäiväkirjoissa (spk) ole mitään mainintaa tapahtumasta (Junttila, P J): *Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–1944 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset*. Diplomityö, Sotakorkeakoulu 1952, s. 50). Joissakin teoksissa mainitaan 2./Kev.Os 18:n kieltäytyneen jo 9.7.1941 hyökkäämästä Haapavaaraan. Sotapäiväkirjojen (Kev.Os 18 spk 15876 ja 2./Kev.Os 18 spk 16988, Kansallisarkisto [KA]) mukaan kyseessä ei ollut kieltäytyminen, vaan komppanian sekasortoinen pako. Divisioonan komentaja käski komppanian hajotettavaksi tapahtuman jälkeen »pelkuruuden ja rintamakarkuruuden» vuoksi. Samoin joissakin teoksissa viitataan JR 10:ssä ja JR 52:ssa Omelian mottitaistelujen jälkeisiin joukkojen väsymisestä johtuneisiin hyökkäysten epäonnistumisiin kieltäytymisinä.

² III/JR 16:n spk 10741, KA; tapahtumasta ei ole mainintaa rykmentin tai komppanian sotapäiväkirjoissa; Laaksonen, Lasse: *Viina, hermot ja rangaistukset – Sotilasilijohdon henkilökohtaiset ongelmat 1918–1945*. Docendo, Jyväskylä 2017, s. 307–312.

³ Esik/JR 30:n spk 11165; I/JR 30:n spk 11262; 1./JR 30:n spk 11192; 3./JR 30:n spk 11200, KA; Kuosa, Maunu: *Täss’ Savon joukko tappeli – Jalkaväkirykmentti 30 1941–1944*. Helsinki 1968, s. 84; Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? – Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Painatuskeskus, Helsinki 1995, s. 141.

⁴ Esik/JR 9:n spk 9916; III/JR 9:n spk 10022; 8./JR 9:n spk 9971; 9./JR 9:n spk 9976; 3.KKK/JR 9:n spk 9995, KA; Kulomaa (1995), s. 142, liite IV; Heinilä, Harri: *Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941. Jalkaväkirykmenttien miesten suhtautuminen siihen*. Licensiaattityö, Helsingin yliopisto 1997, s. 59–67.

⁵ Laaksonen (2017), s. 215–216; rykmentin ja pataljoonien sotapäiväkirjat eivät mainitse

- tapahtumaa, ja komppanioiden sotapäiväkirjat eivät ole säilyneet; JR 61:n historiikki (Nykvist, Nils-Erik: *Sextiettian – Infanteriregemente 61 1941–1944*. RT-print, Pieksämäki 2008) ei mainitse tapahtumaa lainkaan.
- ⁶ JR 7:n spk 9578, KA; Kulomaa (1995), s. 142, liite IV.
- ⁷ Kev.Os 6:n spk 16916; 2./Kev.Os 6:n spk 16919, KA; Kulomaa (1995), s. 142, liite IV.
- ⁸ I/JR 28:n spk 11118; I/JR 28:n spk 12445, KA; Leinonen, A: *Taistelukuntonsa menettäneen joukon taistelukyvyyn palauttaminen Suomen sotien 1939–45 kokemusten valossa*. Diplomityö, Sotakorkeakoulu 1979, s. 7, liite 1.1; Kulomaa (1995), s. 142, liite IV.
- ⁹ JR 48:n spk 12184; I/JR 48:n spk 12282; II/JR 48:n spk 12316; 5./JR 48:n spk 12226; 8./JR 48:n spk 12239; III/JR 48:n spk 12328, KA; Kulomaa (1995), s. 142, liite IV; Leinonen (1979), s.7, liite 1.1; Virtanen, Kari: *Jalkaväkirykmentti 48 jatkosodassa*. Keuruuprint, Keuruu 1986, s. 136–138; Heinilä (1997), s. 73–82.
- ¹⁰ Härkönen, Toivo: *Jalkaväkirykmentti 43 jatkosodassa*. Länsi-Savo Oy, Mikkeli, 1992, s. 82; Heinilä (1997), s. 50; III/JR 22:n spk 10791 ei mainitse tapahtumaa, vaan toteaa ainoastaan »mieliala matala sateesta ja tyytymätön rajanylityksestä»; komppanian sotapäiväkirja ei ole säilynyt.
- ¹¹ Pekola, Antti: *Karhun kämmen lyö. JR 15:n historia*. JR 15:n historiatoimikunta, Rauma 1995, s. 67; rykmentin sotapäiväkirja ei mainitse tapahtumaa, ja pataljoonan ja komppanian sotapäiväkirjat eivät ole säilyneet; Pekola (1995) ja Heinilä (1997) mainitsevat myös divisioonan pioneerijoukkueen kieltäytyneen hyökkäämästä, mutta sotapäiväkirjan mukaan pioneerit poistuivat, koska eivät kyenneet suorittamaan heille määrättyä räjäyttämistehtävää.
- ¹² Esik / JR 57:n spk 13218, KA; Pekola, Antti: *Kannaksella loppuun asti – JR 57 taistelee*. Fenix-kustannus oy, Vantaa 2001, s. 78; rykmentin alajohtoportaiden sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa.
- ¹³ 11.D:n spk 5980; II/JR 50:n spk 12584; 5./JR 50:n spk 12499; 6./JR 50:n spk 12508. KA; Kulomaa (1995) liite IV; Leinonen (1979), s. 8, liite 1.1; Sorko, Kimmo: *Kolmen rintaman rykmentti JR 50 1941–1944*. Saarijärven ofset, Saarijärvi 1988, s. 106–108; Heikkinen, Taavetti: *Rintaman poliisi – valvontauseerin päiväkirja 1941–1944*. Gummerus, Helsinki 2010, s. 79.
- ¹⁴ Leinonen (1979), liite 1.1; rykmentin tai sen alajohtoportaiden sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa lukuun ottamatta 3./JR 23:n spk 10822, KA.
- ¹⁵ 3./JR 23:n spk 10822; 1.KKK/JR 23:n spk 10840, KA; rykmentin muut sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa; Kulomaa (1995) liitteen IV mukaan tuomittuja oli 77 koko pataljoonasta, mutta sotapäiväkirjamerkintöjen mukaan kieltäytyneitä oli vain 3. komppaniasta ja lopulta vain kuusi; *Kansa Taisteli* 9/1968.
- ¹⁶ I/JR 29:n spk 11123, KA; Kulomaa (1995) liite IV; Leinonen (1979), liite 1.1.
- ¹⁷ II/JR 61:n spk 13589, KA; Kulomaa (1995), s. 149 ja liite IV; Nykvist (2008) ei mainitse tapahtumaa lainkaan.
- ¹⁸ III/JR 51:n spk 12671; 8./JR 51:n spk 2642; Esik/JR 9:n spk 9917 ja 9918, KA; kuten useassa tapauksessa, I/JR 9:n sotapäiväkirjassa on ainoastaan merkintä »Suunniteltu hyökkäys jäi suorittamatta» ja 3. komppanian sotapäiväkirjassa merkintä »Ylityksestä ei yön aikana tullut mitään»; Kulomaa (1995) ei mainitse lainkaan I/JR 9:n kieltäytymisiä; Leinonen (1979, s.9) mainitsee vain »toisen pataljoonan»; Junntila (1952), s. 52; Keinonen, Yrjö: *Kärkijoukkona Syvärille*. Tammi, Helsinki 1971 s. 111–114; Hahtela, Martti, Antti Juutilainen & Väinö Salmela: *Taisteleva JR9*. Pohjois-Karjalan kirjapaino, Joensuu 1987, s. 125–129; *Kansa Taisteli* 10/1968.
- ¹⁹ I/JR 51:n spk 12656, KA; Kulomaa (1995) liite IV.
- ²⁰ Leinonen (1979), liite 1.1; Kuosa (1968), s. 148–166; kieltäytymisestä ei ole mitään merkintöjä JR 30:n tai sen alayksiköiden sotapäiväkirjoissa, eikä myöskään Kuosa mainitse tapahtumaa.
- ²¹ Kieltäytymisistä ei ole mitään mainintaa sotapäiväkirjoissa; Kulomaa (1995), s. 150 ja liite IV; Koukkunen, Jarkko: *Kylmä helvetti – Goran kylän taistelut vuodenvaihteessa 1941–1942*. Otava, Helsinki 2017, s. 69–82; Hahtela ym. (1987), s. 181.

- ²² JR 29:n spk 11124; 6./JR 29:n spk 11140 KA; Kulomaa (1995), s. 145, 150 ja liite IV; Leinonen (1979), s. 10, liite 1.1; Susitaival, Paavo: *Rykmentti taistelee – Jalkaväkirykmentti 29 vuosina 1941–42*. WSOY, Porvoo 1948, s. 233; Heikkinen (2010), s. 108–109.
- ²³ JR 26:n spk 11015; II/JR 26:n spk 11032; 6./JR 26:n spk 11023, KA; Nordberg, Erkki: *Ässät jyllää – stadin kundit jatkosodassa*. Gummerus, Latvia 2019, s. 116, 165.
- ²⁴ Tervasmäki, Vilho: *Aaverykmentti kolmella kannaksella – JR 5:n tie jatkosodassa 1941–1944*. WSOY, Porvoo 1983, s. 85–87; rykmentin tai sen alajohtoportaiden sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa.
- ²⁵ Ään.RPston spk 25486, KA; pataljoonan tai sen alayksiköiden sotapäiväkirjoissa ei ole mainintaa tapahtumasta. Ainoa merkintä tapahtumasta on Äänisen Rannikkopatteriston sotapäiväkirjassa oleva maininta »Eversti Lyytinen meni yli ensimmäisen portaan mukana ja eteni kärkipartiossa (ilman everstin mukanaoloa olisi eteneminen ollut kyseenalaista, niin haluttomia olivat joukot sotoimiin).»; Kulomaa (1995) liite IV; Leinonen (1979), s. 9, liite 1.1; Tervasmäki (1983) ei mainitse tapahtumaa.
- ²⁶ JR 4:n spk 9073; Esik/JR 4:n spk 9078; III/JR 4:n spk 9182, KA; tapahtuma on kuitattu 7. komppanian sotapäiväkirjassa maininnalla »Kello 8 komppania läksi hyökkäykseen, jossa tavoite jäi saavuttamatta.»; Kulomaa (1995) liite IV; Leinonen (1979), liite 1.1; Lopmeri, Olavi: *Punamustarykmentti – Jatkosodan Jalkaväkirykmentti 4, osa 2*. Tumma-vooren kirjapaino, Vantaa 1987, s. 133.
- ²⁷ Kulomaa (1995) liite IV; JR 45 spk 11965, KA; JR 56:n sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa.
- ²⁸ JP 7:n spk 14026; 1./JP 7:n spk 14037; 2./JP 7:n spk 14038; 3./JP 7:n spk 14039, KA; Sorko, Kimmo: *Seiskan sotatie – Jääkäripataljoona 7*. Gummerus, 1995, s. 129–130; Kulomaa (1995), s. 146; Leinonen (1979), liite 1.1.
- ²⁹ I/JR 35:n spk 11708, KA; komppanioiden sotapäiväkirjat eivät mainitse tapahtumaa.
- ³⁰ JR 26:n spk 11016; I/JR 26:n spk 11030; II/JR 26:n spk 11033, KA; Kulomaa (1995), s. 147 ja liite IV; Leinonen (1979) liite 1.1; Junttila (1952), s. 53; Nordberg (2019), s. 163–174.
- ³¹ Leinonen (1979) liite 1.1; Lopmeri (1987), s. 236; tapauksesta ei ole mitään merkintöjä rykmentin tai sen alajohtoportaiden sotapäiväkirjoissa.
- ³² 32. RajajK:n spk 21053, KA; Leinonen (1979), s. 11, liite 1.1; Kärkkäinen, Yrjö: *Rajajääkärikomppania sodassa 1941–1944*. Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2013, s. 57.
- ³³ III/JR 5:n spk 9367; 12./JR 9:n spk 9311, KA; Leinonen (1979) liite 1.1; Tervasmäki (1983) ei mainitse tapahtumaa.
- ³⁴ JR 36:n spk 11724; III/JR 36:n spk 11769; 9./JR 36:n spk 11739, 11744 ja 11752, KA; Leinonen (1979) liite 1.1.
- ³⁵ JR 24:n spk 10859; 8./JR 24:n spk 10874, KA; Leinonen (1979) liite 1.1; Junttila (1952), s. 57.
- ³⁶ Esik/JR 25:n spk 10909; I/JR 25:n spk 10974 ja 10915; 2./JR 25:n spk 10918, 10921 ja 10920; 3./JR 25:n spk 10928; 1.KKK/JR 25:n spk 10937, KA; Leinonen (1979) liite 1.1; Junttila (1952), s. 57
- ³⁷ II/JR 25:n spk 10909; 7./JR 25:n spk 10947, KA; Leinonen (1979) liite 1.1.
- ³⁸ JR 53:n spk 12846, KA; Kiestingin mottitaisteluiden aikana JR 53:n 6. komppania irrotettiin 10.9.1941 rintamasta, mutta odotetun levon sijasta määrättiin suoraan Lohilahahteen, jolloin komppania kieltäytyi lähtemästä. Pataljoonan ja rykmentin komentajan puhuttelun jälkeen komppania saatiin seuraavana päivänä liikkeelle, mutta siitä hävisi omille teilleen 20 miestä. Komppanian sotapäiväkirja ei mainitse tapahtumaa, ja ainoa merkintä päivältä on uuden komppanian päällikön saapuminen.
- ³⁹ Divisioona J:n tehdessä vastahyökkäyksen Jeletjärvellä 8.5.1942 II/JR 12:ssa osa miehistä kieltäytyi hyökkäämästä ja 12. Prikaatin 11. komppania kieltäytyi 18.8.1942 taisteltuaan jo kuukauden tietömmässä erämaassa seuraamasta vihollisen partisaaniprikaatia Ontajärven itäpuolelle; 4./JR 12:n spk 10364, KA; Leinonen (1979), s. 12, liite 1.1; 12. Prikaatin sotapäiväkirjoissa ei ole mainintaa tapauksesta.

Refusals to Fight in Field Army between Fall of 1941 and Spring of 1942

Soldiers' refusal to fight in the fall of 1941 and at the turn of the year 1941/1942 affected a significant part of Finland's field army. Cases were documented in 23 major units (regiments and brigades), in 37 battalions and in nearly 80 units. All occurred in the infantry, which is understandable because foot soldiers carried the heaviest burden during the offensive phase. Considering that the army had 50 infantry regiments and three infantry brigades at the beginning of the Continuation War, it can be deduced that mass refusals took place in almost every other major unit. However, in only three cases did a unit composed of conscripts (or, more accurately, a unit formed around a core of conscripts) refuse to carry out its assigned tasks. Mass refusals were recorded in just two border jaeger units.

Reasons for mass refusals can be divided into four broad categories.

1. »Morally justified» refusals linked to the offensive in general and to the crossing of the pre-Winter War border in particular in September 1941. When Finnish troops reached the »old border» to the north of Lake Ladoga and on the Karelian Isthmus in late August and early September, discontent appeared in some battalions composed of reservists, stemming from the offensive in general. The crossing of the border only aggravated the situation.

2. Heavy losses sustained by the Army of Karelia combined with continuous advance and repeated engagements for several weeks in a row aroused open protests in late August and early September 1941. The first mass refusals caused by fatigue among the men occurred at the same time. Dissatisfaction peaked when the offensive was resumed across the

Svir River, which had been the anticipated objective, and fresh enemy forces launched a counteroffensive. Discontent was also rife following the capture of Petrozavodsk in early October because the advance was continued north from the town towards Maaselkä and Karhumäki and promises of rest and recuperate never materialized. Other factors that led to sagging mood among soldiers included difficult terrain, sleet and rain, the onset of winter and the inability of supply trains to keep pace with the combat forces.

3. The oldest age groups serving on the Maaselkä Isthmus were slated for discharge in late 1941 and early 1942. However, on the New Year's Day, troops were committed to counter an enemy attack on the Suurlahti, Krivi and Hiisjärvi sections, and hopes of discharge and rest waned. This, together with unfounded promises of terminating the offensive and of subsequent rest and discharge caused widespread disgruntling and led to several mass refusals that affected the overall situation on the battlefield.

4. Discharges planned for the spring of 1942 could not be carried out fully as planned because of the prevailing situation on the front. As a result, discharges were divided unequally between sectors and even between formations fighting on the same section, which in turn caused dissatisfaction and some mass refusals. In Eastern Karelia and on the Maaselkä section, this led to addresses and troops' delegations being sent to talk to the higher echelons.

Mass refusals were most common on the Aunus and Maaselkä fronts where most troops were deployed and where the offensive phase was the longest in terms of both duration and terrain covered. It is noteworthy that there was but one documented case in the 14th, 3rd and 6th Divisions deployed to areas to the north of Maaselkä. After the discharge of the oldest age groups in the spring of 1942, the number of refusals during the trench warfare phase fell to nearly zero.

It appears that most commanding officers understood the views of soldiers who refused to fight. In one half of the documented cases, issues were settled with a few stern words from the company or battalion commander and by offering a brief respite for rest and meals, and no punitive actions ensued. In the cases that were taken to courts martial, sentences ranged from three to ten years in penitentiary, but the ultimate punishment, i.e., death sentence, was never put into practice. Most cases had little effect on the general operational situation with the exception

of the major mass refusal on the Maaselkä section in late 1941 and early 1942 when entire battalions refused to initiate an attack or move to the contact line to repel enemy attacks. This had a major local impact on the current situation.

(s. 1964), eversti evp., filosofian tohtori, sotahistorian professori
Maanpuolustuskorkeakoulussa. Julkaissut tutkimuksia erityisesti
Suomen puolustusvalmisteluista kylmän sodan aikana.

Uusi ja hidas alku – Puolustusvoimien materiaalisesta kehittämisestä vuosina 1945–1955

Johdanto

Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo kirjoitti vuoden 1949 alussa kaksi muistiota sotilaspoliittisesta tilanteesta tasavallan presidentti J. K. Paasikivelle. Sihvo korosti Suomen sotilaspoliittisen aseman muuttuneen vuotta aiemmin solmitun YYA-sopimuksen seurauksena. Suomi oli – halusi se tai ei – lännen ja idän rajapinnalla. Välitöntä sotaa ei ollut näköpiirissä, mutta mikäli sellainen alkaisi, se muodostuisi pitkäksi. Suursodasta muodostuisi kuluttava kamppailu sen jälkeen, kun länsiliittoutuneet olisivat onnistuneet mobilisoimaan voimavaransa. Uusi maailmanpalo olisi siis eräällä lailla toisen maailmansodan toisinto. Millaiseksi Suomen asema muodostuisi? Suomen voisi olla vaikea pysyä mahdollisen sodan ulkopuolella, sillä se ei kyennyt edes valvomaan, saati puolustamaan aluettaan. Vaikka Pariisin rauhansopimus rajoitti merkittävästi Puolustusvoimien kykyä torjua hyökkäyksiä, tasavallan presidentin ja muun poliittisen johdon oli suunnattava voimavaroja puolustuksen kehittämiseen, sillä »se erikoinen pidättyvyys, jolla maanpuolustuksen valmisteluihin on sodan päättymisestä lähtien suhtauduttu, ei käsittääkseni voi enää jatkua.»¹

Sihvon ylipäällikölleen lähettämät muistiot olivat osa laajempaa kirjeenvaihtoa, jolla hän yritti lähes epätoivoiseen sävyyn vakuuttaa poliittista johtoa puolustusvalmisteluiden tärkeydestä. Näihin valmisteluihin

kuului myös materiaalisen valmiuden kehittäminen, jota tässä artikkelissa tarkastellaan.

Puolustusvoimien ensimmäinen sodan jälkeinen perushankintaohjelma – A-ohjelma – toteutettiin vuosina 1955–1957. Ohjelman yleispiirteitä on esitetty aiemmassa tutkimuksessa, mutta sen pitkäkestoinen ja rehellisyyden nimissä pitkäpiimäinen valmistelu ei ole herättänyt suurempaa kiinnostusta. Tämän artikkelin päämääränä onkin valottaa erityisesti A-ohjelman ja sitä seuranneen H-ohjelman valmistelua osana Puolustusvoimien varustamisen kokonaisuutta.²

Aluksi on paikallaan määritellä pari käsitettä, jotka esiintyvät läpi tekstin. Mitä tarkoitetaan perushankintavaroilla? Valtion tulot ja menot jakautuivat vuosittaisissa tulo- ja menoarvioissa 20 pääluokkaan, joista Puolustusvoimat käytti pääluokkia 9 ja 20. Ensin mainitulla rahoitettiin Puolustusvoimien varsinainen toiminta, muun muassa asevelvollisten sekä kiinteistöjen ylläpito, henkilökunnan palkat ja harjoitustoiminta. Perushankintavarat kuuluivat pääluokkaan 20. Aikakauden määritelmän mukaan perushankinnoilla tarkoitettiin vahvistettuihin hankintaohjelmiin sisältyvien sotavarusteiden hankintaa. Esimerkiksi koulutukseen käytettävien ampumatarvikkeiden tai harjoituslentokoneiden hankintoja ei tullut toteuttaa pääluokan 20 varoilla, vaikka ajoittain näin oli pakko tehdäkin.³

Liittoutuneiden valvontakomissio tiesi kaiken Puolustusvoimien materiaalivalmiudesta

Toista maailmansotaa seuranneita vuosia voi osuvasti kutsua puolustuksen epätietoisuuden vuosiksi. Syyskuussa 1944 solmitun Välirauhan-sopimuksen ehtoihin sisältyi saksalaisten karkottaminen Lapista. Tehtävän toteutti lopulta varsin pieneksi supistunut III Armeijakunta, sillä pääosa jatkosodan aikaisesta kenttäarmeijasta – 460 000 miestä – kotiutettiin jo joulukuun loppuun mennessä. Välirauhan ehtojen toteutumista valvomaan asetetun Liittoutuneiden valvontakomission (LVK) määräyksestä valtaosa sotamateriaalista varastoitiin 15 keskusvarikkoon. Lisäksi LVK edellytti Puolustusvoimien siirtyvän talvisotaa edeltävään rauhanajan kokoonpanoon sekä vaati liikeyksiköiden käytännön toteutuksesta vastanneen suojaluskuntajärjestön lakkauttamista, minkä

Valvontakomissio valvoi tarkasti sotavarustusta, sen määrää ja tuotantoa. Valvontakomission neuvostoupseereita Helsingissä syksyllä 1944. Kuva: Osvald Hedenström / Hakkapeliitta-lehti / Sotamuseo.

The Allied Control Commission kept a close eye on Finland's war material, including amount and production. Soviet officers of the commissions photographed in Helsinki in the fall of 1944. Photo: Osvald Hedenström / Hakkapeliitta journal / Military Museum.

myötä edellytykset kenttäarmeijan uudelleenperustamiselle luhistuivat. Kuin naulana puolustusvalmiuden arkkuun Pääesikunta⁴ kielsi kaikki liikekannallepanovalmistelut tammikuussa 1945.⁵

Kenelläkään ei ollut selkeää käsitystä, mitä kenttäarmeijan varikoihin varastoidulle materiaalille tapahtuisi tai oliko laajan reserviläisarmeijan perustaminen tulevaisuudessa edes mahdollista. Enteet eivät olleet suotuisat, sillä lähinnä neuvostoupseereista koostunut LVK oli erittäin kiinnostunut sotavarustuksesta, jolla oli muodostettu yli puolen miljoonan miehen kenttäarmeija. Valvontakomissiolle toimitettiin kuukausittain käyttöön luettelot, joihin oli listattu Puolustusvoimien materiaali eriteltynä varikoissa säilytettävään materiaaliin ja joukko-osastojen käytössä olevaan materiaaliin.⁶

Luovutettujen tietojen yksityiskohtaisuutta kuvaa hyvin se, että esimerkiksi toukokuussa 1946 toimitetun koonnoksen pituus oli 252 sivua. LVK selvitti perin pohjin myös materiaalin alkuperän. Pääesikunnan järjestelyosaston oli tarkoin eriteltävä kotimaassa tuotettu ja ulkomailta ostettu materiaali hintatietoineen. Selvittääkseen, pitivätkö suomalaisten antamat ilmoitukset paikkansa esimerkiksi kotimaisen teollisuuden sotatarustetuotannosta LVK vaati tiedot kaikista taisteluvälinemateriaalin tuotantoon osallistuneista yrityksistä sekä niiden käyttöön toimitetuista raaka-aineista. Vertailemalla edellä kuvattuja tietoja epäluuloinen LVK kykeni varmistumaan suomalaisten antamien tietojen paikkansapitävyydestä sekä muodostamaan kattavan kokonaiskuvan suomalaisen sotateollisuuden tuotantokapasiteetista. Jotta suomalaiset eivät kyenneet piilottamaan materiaalia sisäasiainministeriön alaisuuteen kuuluneiden poliisin ja Rajavartiolaitoksen varastoihin, Valvontakomissio edellytti täsmälliset tiedot myös niiden hallussa olleesta materiaalista.⁷

Pariisin rauhansopimus ei ratkaissut kysymystä ylijäämämateriaalista

Merkittävien aserajoitusten lisäksi vuonna 1947 solmittu Pariisin rauhansopimus rajoitti Puolustusvoimien koon 41 900 sotilaaseen. Sopimus ei eritellyt rauhanajan ja sodan ajan joukkoja toisistaan, ja Suomi sitoutui tuhoamaan tai luovuttamaan ylijäämämateriaalin liittoutuneille vuoden 1948 aikana Neuvostoliiton ja Britannian antamien ohjeiden mukaisesti. Tämän lisäksi Suomi ei saanut varastoida, hankkia tai valmistaa sotamateriaalia, jonka määrä ylitti sopimuksessa määritetyn Puolustusvoimien tarpeen.⁸

Lisäohjeita ylijäämämateriaalin luovuttamisesta tai tuhoamisesta ei tullut vuoden 1948 aikana, sen sijaan Neuvostoliitto ehdotti Suomelle helmikuussa vuonna 1948 sopimusta ystäväyydestä, avunannosta ja yhteistoiminnasta (YYA-sopimus). Sopimus solmittiin jo huhtikuussa 1948, ja se edellytti Suomen puolustavan aluettaan kaikilla käytettävissä olevilla voimillaan, mikäli Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutui Saksan tai sen liittolaisen hyökkäyksen kohteeksi.⁹

Puolustusvalmistelujen kannalta tilanne oli ristiriitainen ja vaikea. Millaisin voimin YYA-sopimuksen artikloihin oli varauduttava? Oliko

Puolustusministeri Emil Skog ja puolustusvoimain komentaja Aarne Sihvo keskustelemassa valtioneuvoston juhlasalissa puolustusrevision informaatio-tilaisuudessa 7.4.1949. Kuva: Pentti Kangas / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Minister of Defense Emil Skog and commander of the Defense Forces Aarne Sihvo involved in discussion during the presentation of the defense white paper in the Government Palace on April 7, 1949. Photo: Pentti Kangas / Military Museum / Finnish Defense Forces.

liikekannallepanoon nojautuvien sodan ajan Puolustusvoimien muodostaminen mahdollista, vai oliko tehtävä toteutettava vain Pariisin rauhansopimuksen määrittämien joukoin? Tulkinta kääntyi Pääesikunnassa ensin mainittuun suuntaan, sillä YYA-neuvotteluiden ollessa vielä kesken presidentti Paasikivi oikeutti Puolustusvoimat aloittamaan liikekannallepanovalmistelut.¹⁰

Myös vuonna 1949 mietintönsä jättänyt Puolustusrevisiokomitea päätyi johtopäätöksiin, joiden mukaan jo rauhan aikana oli tehtävä valmistelut, jotka varmistaisivat riittävän nopean ja varman liikekannallepanon sodanajan Puolustusvoimien perustamiseksi.¹¹

Revision valitsema näkökulma oli mielenkiintoinen ja rohkea, sillä kuten aiemmin todettiin, Pariisin rauhansopimus ei eriteltyt rauhan ajan

ja sodan ajan vahvuuksia toisistaan. Revisio lähtikin tulkinnasta ja oletuksesta, jonka mukaan Yhdistyneiden kansakuntien peruskirja antoi oikeuden ja mahdollisuuden kaikille valtioille puolustaa aluettaan. Suomalaisulkinnan mukaan tämä koski myös valtioita, jotka eivät olleet YK:n jäseniä – siis myös Suomea, joka hyväksyttiin järjestön jäseneksi vasta vuonna 1955.¹²

Huolimatta sotilaspoliittisten reunaehtojen asteittaisesta selkiytymisestä 1940-luvun lopussa suunnitteluperusteet ja edellytykset materiaaliselle kehittämiselle olivat edelleen ohuet. Merkittävä osa valtion varoista kului muun muassa sotakorvauksiin ja menetetyiltä alueelta evakuoitujen asuttamiseen. Myös Puolustusvoimien rauhan ajan kokoonpano ja sodan ajan kokoonpano olivat yhä vahvistamatta. Pääesikunnassa valmisteltiin siirtymistä prikaatipohjaiseen sodan ajan kenttäarmeijaan, mutta Puolustusrevisio suositteli mietinnössään rykmenttipohjaista rauhanajan kokoonpanoa, joka ei toteutuessaan olisi täysin tukenut jouhevaa joukkojen perustamista. Niin ikään Pääesikunnan operatiivisen osaston ja järjestelyosaston välillä oli jo selkiintyneestä tilanteesta huolimatta yhä ristivetoa siitä, voitaisiinko Pariisin rauhansopimuksen enimmäismäärää ylipäänsä ylittää.¹³

Materiaalilaskelmat osoittivat varustusta olleen liian vähän!

Sotamateriaalin ylijäämäkysymys oli sodan ajan joukkojen varustamisen kannalta täysin ratkaiseva, ja Pääesikunta laati jo 1940-luvun lopulla laajat selvitykset varastoidun sotamateriaalin käyttötarpeista. Aseet jaettiin kahteen kategoriaan: koulutuskäytössä oleviin aseisiin ja varsinaisiin taisteluaseisiin. Molempiin kategorioihin sisältyville aseille oli varattava myös täydennysaseet. Taisteluaseille oli varattava kuuden kuukauden sotatoimia ja koulutusaseille kuuden vuoden kulutusta vastaavat määrät täydennysaseita. Viimeksi mainittua perusteltiin muun muassa sillä, että sotakorvausten takia Puolustusvoimilla ei ollut mahdollista toteuttaa uudishankintoja, mikä pitikin paikkansa. Sodan ajan varastointia määrittävä kuuden kuukauden varausnormi taas perustui jatkosodan aikaiseen varauskäytäntöön.¹⁴

Aseiden laskettiin kuluvan niin rauhan kuin sodan aikana. Taisteluaseiden kulutusprosentiksi – siis taistelutappioksi taisteluissa – arvioitiin

30–600 % kuuden kuukauden sotatoimien aikana. Etulinjassa käytettävien panssarikauhujen arvioitu tappioprosentti oli asteikon yläpäässä, kun taas raskaiden ilmatorjuntakanuunoiden tappioprosentti oli kuuden kuukauden aikana ainoastaan 30 %. Koulutusaseiden kulutusprosentti oli selkeästi taisteluseita alempi. Se asettui yleensä 60 %:n tuntumaan. Arviot asetappioista tuntuvat häkellyttävän suurilta, mutta niiden oli tarkoituskin näyttää suurilta, sillä laskelmat perustuivat kesän 1944 kii-vaissa suurtaisteluissa kärsittyihin asemenetyksiin.¹⁵

Rauhanajan koulutukseen varattavien aseiden määrä oli selvästi suu-rempi kuin varusmiespalvelusta suorittavien määrä. Esimerkiksi kivää-reitä varattiin koko henkilöstölle, ja kullekin oli varattava kaksi kivääriä: kuluneempi taistelukoulutukseen ja parempi varsinaiseen ampumakou-lutukseen. Näin ollen kivääreiden kokonaismäärä nousi 80 000:een. Koska valtaosalle varusmiespalveluksen suorittavista oli asiakirjan mu-kaan tarkoitus kouluttaa myös konepistoolin käsittely, niidenkin rauhan ajan tarve nousi suureksi.¹⁶

Laskelmien lopputulema oli hämmästyttävä. Puolustusvoimilla oli joissain materiaalityhmissä liian vähän aseita. Kun rauhan ajan kuuden vuoden kulutus ja arvioidut kuuden sotakuukauden asetappiot laskettiin yhteen, esimerkiksi konepistoolia oli 80 000 liian vähän. Sen sijaan kivääreiden ylijäämä oli lähes 350 000. Pääesikunta lähti tarvelaskelmis-saan siitä, että rauhansopimuksen sallimat taistelujoukot aseistetaan mahdollisimman tulivoimaisella aseistuksella, mikä selittää osin konepis-toolitarpeen. Varustuksen liikamääräksi ilmoitettiin aseita, joiden taiste-luarvo oli jo lähes olematon. Näistä mainittakoon 25 millimetrin rans-kalaiset panssarintorjuntatykit, joiden teho oli osoittautunut olematto-maksi jo jatkosodassa sekä ruotsalaiset 6,5 millimetrin kiväärit. Kenttä-tykistön ylijäämämateriaaliksi ilmoitettiin jäykkälavettiset, 1800-luvun lopun perua olevat ranskalaiset kenttätykit. Ilmavoimien ylijäämälistaan kuuluivat Pariisiin rauhansopimuksen kieltämät pommikoneet ja kaikki taistelukoneet paitsi jo kovin kuluneet Messerschmitt-hävittäjät.¹⁷

Edellä esitetty laskentamalli ulottui myös ampumatarvikkeisiin. Kou-lutukseen oli varattava kuuden vuoden kulutusta vastaava määrä ampu-matarvikkeita, ja sodan ajan varaustarve oli kuuden kuukauden arvioitua kulutusta vastaava määrä. Laskelmien perusteella varastoissa oli satojen miljoonien käsiasepatruunoiden vaje ja kenttätykistöltä uupui miljoonia laukauksia.¹⁸

Puolustusministerinä toiminut Emil Skog kuvaa muistelmissaan lueteloiden herättäneen suurta närkästystä ulkoasianministeriössä, joka välitti luettelot voittajavaltioille vuonna 1948. Miten puolen miljoonan sotilaan kenttäarmeijan materiaali ei muka riittänyt 41 900 miehen varustamiseen? Tästä huolimatta niin Neuvostoliitto kuin Britannia pidättyivät vakavista jatkotiedusteluista vuosien ajan, ja materiaali jäi toistaiseksi suomalaisten haltuun. Varmuus materiaalin kohtalosta ratkesi vasta vuonna 1952.¹⁹

Ensimmäistä hankintaohjelma luonnosteltiin jo vuonna 1949

Sotien jälkeen varastoissa oli runsaasti materiaalia, mutta se oli osin vanhentunutta. Pulaa oli myös henkilökohtaisesta varustuksesta. Kuvassa koulutusta 75 K/40 -panssarintorjuntatykillä 1. Divisioonan ampumaleirillä Rovajärvellä kevättalvella.1951. Kuva: Tuomi / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Large amounts of material were in store after the war, but some of it was obsolete. Lack of soldier's personal equipment was also obvious. The photo shows infantrymen in training at the 1st Division's shooting camp in Rovajärvi in the late winter of 1951. The weapon is a 75 K/40 anti-tank gun. Photo: Tuomi / Military Museum / Finnish Defense Forces.

Voittajavaltioille lähetetyt materiaalilaskelmat eivät hätkähdyttävästä lopputuloksesta huolimatta olleet harhautusta. Sotatalouspäällikön allekirjoittaman muistion mukaan Puolustusvoimien hallussa oleva materiaali oli riittämätön täyttämään rauhansopimuksenkin edellyttämät toimet, ja ennen kaikkea varikoissa oleva materiaali vanheni päivä päivältä.²⁰

Sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Toivo Haaki määräsiikin selvitettäväksi nopeasti, mitä materiaalia Puolustusvoimien olisi hankittava kyetäkseen toteuttamaan koulutustehtävän rauhan aikana ja aloittamaan sotatoimet (minimiohjelma), sekä laadittavaksi laskelman koko sotavarustuksen täydentämiseksi kuuden kuukauden sotatoimia varten (kokonaisohjelma).²¹

Asiakirjassa ei määritetty tarkasti, millaisille sodan ajan Puolustusvoimille kokonaisohjelma oli suunniteltava, eikä se olisi ollut mahdollistakaan, sillä sodan ajan kokoonpanoa ei ollut vielä kukaan vahvistettu. Puolustushaaraesikuntien ja Pääesikunnan osastojen vastaukset olivat sen mukaiset. Ääripäitä edustivat Ilmavoimien esikunnan ja Merivoimien esikunnan vastaukset. Ensin mainittu ilmoitti tarvitsevansa koulutusta varten 60 uutta taistelukonetta sekä sodan ajan tarpeeseen lisäksi 350 taistelukonetta. Merivoimien esikunta totesi lakonisesti, että Pääesikunnan antamat suunnitteluperusteet olivat niin puutteelliset, että vastausta ei ollut mahdollista antaa.²²

Kehnoista vastauksista huolimatta puolustushaaraesikunnat ja Pääesikunnan osastot veloitettiin laatimaan ilmeisesti ensimmäinen sodan jälkeinen pidemmän ajan perushankintasuunnitelma. Pikemminkin kyseessä oli vuosien 1950–1956 varojen käytön alustava suunnitelma, joka nivoutui valtiontalouden sopeuttamissuunnitelmiin. Valtiovarainministeriön asettama finanssitoimikunta edellytti heinäkuussa 1949 laatimallaan kirjelmällä kaikilta hallinnonaloilta varojenkäyttösuunnitelmia vuosille 1950–1956. Aiempi lyhyen aikavälin selvitys oli vanhentunut markan voimakkaan devalvoitumisen takia. Arvioiden ei edellytetty olevan erityisen tarkkoja, vaan oli » – – lähinnä osoitettava menoerän suuruusluokka, onko se 10 miljardia, 1 miljardi, puoli miljoonaa vai 100 000 markkaa». ²³

Pääesikunta lähetti elokuussa 1949 puolustusministeriöön laskelmasa, jonka kokonaissumma nousi noin 110 miljardiin markkaan. Hankintaohjelma oli ylimalkainen, ja sotatalousosaston muistiossa todettiin-

Käyttäjä	Varojen kohdennus	Kustannus (miljardia markkaa)
Merivoimat	10 000 tonnin laivasto-ohjelman toteutus Rannikkotyökistön kalusto- ja ampumatarvikehankinnat Tutkakaluston hankinnat	41,72
Ilmavoimat	Harjoitus- ja taistelukonekaluston hankinnat Raskaan ilmatorjuntatyökistön modernisointi Kenttäarmeijan ilmatorjunnan uudishankinnat	27,6
Maavoimien taistelu- välineet	Taisteluvälineiden peruskorjaus Taisteluvälineiden uudishankinnat (suurin ryhmä pst-aseistus)	8,7
Kaasunsuojelu	Välineistön uudishankinnat	0,5
Lääkintä- varusteet	Lääkintämateriaalin uudishankinnat	2,77
Pioneerimateriaali	Pioneerikoneiden, räjähdysaineiden ja pioneerivälineiden hankinnat	8,3
Tutka- ja viestikalusto	Tutkien, radioiden ja puhelinkaluston uudishankinnat	8,6
Kuljetus- välineet	Maavoimien kuljetusvälineiden peruskunnostus ja hankinnat	2,66
Talous- ja vaatetus- materiaali	Talous- ja vaatetusmateriaalin uudishankinnat	1,2
Rakentaminen	Kasarmien ja varastojen peruskorjaukset ja rakentaminen	6,0

Taulukko 1. Vuoden 1949 hankintalaskelma.

kin, että » – – laskelman laatimisen aikana oli sodan ajan organisaatiomme kokonaan avoin ja rahan arvo oleellisesti toinen kuin nyt. Yksityiskohtaisemmat laskelmat osoittaisivat nyt varmasti huomattavasti suurempia lukuja». Rahan arvolla sotatalousosasto viittasi kahteen vuonna 1949 toteutettuun devalvaatioon, joiden seurauksena dollarin kurssi markkaan nähden nousi yli 80%.²⁴

Valtaosa Pääesikunnan sotatalousosaston saamista laskelmista perustui Pariisin rauhansopimuksen enimmäisvahvuuden mukaisten Puolustusvoimien varustamiseen, mutta esimerkiksi lääkintämateriaalin hankintatarve oli laskettu liikekannallepanoa varten muodostettavia joukkoja varten.²⁵

Taulukon summat asettuvat oikeisiin mittasuhteisiin, kun niiden rin-

nalla tarkastellaan Puolustusvoimien käyttöön saamia pääluokan 20 perushankintavaroja vuosina 1945–1950. Niiden kokonaissumma oli vain 600 miljoonaa markkaa.²⁶

Sihvon synkkä arvio puolustuksen tilasta

Ilmeisesti laadittu suunnitelma herätti Puolustusvoimissa jotain toivoa paremmasta, sillä se esitti huhtikuussa 1950 seuraavalle vuodelle perushankintavaroja lähes 7 miljardia markkaa. Esitys oli sisällöltään epäyhtenäinen eikä sisältänyt alkeellisintakaan priorisointia. Pääesikunnan huolto-osaston esittämät palosangot – jotka eivät varsinaisesti edes kuuluneet pääluokan 20 edellyttämiin perushankintoihin – ja Ilmavoimien esitys 30 uudenaikaisen taisteluhävittäjän hankinnasta olivat asiakirjassa sulassa sovussa keskenään. Sotatalouteen tottuneen puolustushallinnon oli ilmeisesti yhä vaikea sopeutua valtiontalouden suunnitteluun, sillä sodan aikana rahoitussuunnittelu oli toteutettu paljolti puolustuksen ehdoin. Sakari Heikkinen ja Seppo Tiihonen pelkistävät vuonna 2009 julkaistussa valtiovarainministeriön juhlateoksessa Puolustusvoimien sodanaikaisen rahoituksen eläneen osin normaalin budjettitalouden ulkopuolista elämää: »Armeijan oli saatava, mitä armeija tarvitsi, siihen ei ollut valtiovarainministerilläkään paljoa sanottavaa.»²⁷

Vuoden 1951 budjettiesityksen supistuttua lopulta murto-osaan alkuperäisestä pettynyt Sihvo kirjoitti jälleen katsauksen presidentti Paasikivelle. Hän painotti YYA-sopimuksen edellyttävän liikekannallepanovalmisteluita, vaikka Pariisin rauhansopimus rajoittikin puolustusvoimien kokoa. Materiaaliosiossa hän keskittyi kuitenkin esittämään näkemyksiä Pariisin rauhansopimuksen enimmäismäärän mukaisten joukkojen varustamisesta. Tämä todennäköisesti johtui siitä, että sodan ajan kokoonpano oli yhä vahvistamatta. Sen sijaan Pariisin rauhansopimuksen puitteissa perustettavien joukkojen operatiiviset valmistelut olivat käynnistyneet jo vuoden 1950 alussa, kun Pääesikunta oli antanut ensimmäiset käskyt ns. täydennyskokoontalon muodostamiseksi.²⁸

Muistion liitteenä oli yksityiskohtainen hankintaluettelo, mutta jälleen kerran hankintakokonaisuutta oli vaikea hahmottaa. Luettelon ensimmäisellä sivulla esiintyneet 3 000 kaarisahaa olivat varmasti tärkeitä, mutta niiden tarpeellisuuden vertaaminen yli 200 lentokoneeseen tai 15

kaasuntutkimuslaukkuun oli ikääntyvälle ja yhä helpommin ärtyvälle Paasikivelle todennäköisesti piinallista.²⁹

Alustava perushankintatoimikunta laati selvityksen materiaalista

Muun muassa Paasikiveä tutkineen Tuomo Polvisen mukaan Korean sodan puhkeaminen kesällä vuonna 1950 oli sotilaspoliittinen katalysaattori maanpuolustuksen resurssien asteittaiselle lisäämiselle. Myös Puolustusvoimien sisäinen suunnittelu oli edennyt merkittävästi tultaessa uudelle vuosikymmenelle. Puolustusvoimien rauhanajan organisaatio valmistui vuonna 1951, vaikka sen vahvistaminen siirtyikin vuoden 1952 puolelle. Puolustusvoimain komentaja vahvisti maaliskuussa 1951 myös sodan ajan kokoonpanon, ja muutamaa kuukautta myöhemmin hän antoi käskyn puolustus suunnitelmien laatimisesta myös liikekannallepanossa perustettaville joukoille. Rauhan ajan kokoonpanon lisäksi Puolustusvoimille määriteltiin kolme eri kokoonpanoa. Täydennyskokoonpano (T-kokoonpano) oli käytännössä Pariisin rauhansopimuksen mahdollistama enimmäisvahvuus, siis 41 900. Liikekannallepanon suojaamiseen tarkoitettun suojajoukkokokoonpanon (su-kokoonpano) vahvuus oli noin 320 000. Liikekannallepanossa perustettavan täyden sodan ajan kokoonpanon vahvuus nousi noin puoleen miljoonaan.³⁰

Kokoonpanojen vahvistaminen ei poistanut sitä tosiasiaa, että Puolustusvoimien materiaalin tilanne ei ollut kohentunut lainkaan. Sihvo argumentoi yhä sinnikkäästi puolustuskyvyn kehittämistä YYA-sopimuksen velvoitteilla. Varikoissa ja varastoissa oli runsaastikin materiaalia, mutta se oli osin vanhentunutta. Tutkaverkoston ja nykyaikaisten hävitäjien puuttuminen ei mahdollistanut ilmatilan valvontaa tai puolustamista, ja laivasto oli täysin vanhentunut. Sihvo esitti, että materiaali-tilannetta selvittämään oli asetettava komitea, jonka tehtävänä oli perushankintaohjelman määrittely.³¹

Asiakirjat eivät kerro presidentti Paasikiven vastausta, mutta jo helmikuussa vuonna 1951 Yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Alonzo Sundman asetti perushankintojen alustavaa suunnittelua varten toimikunnan. Sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Urho Jonkka määrättiin toimikunnan puheenjohtajaksi.³²

Alustava perushankintatoimikunta totesi ensimmäisessä kokouk-

sessaan tärkeimmäksi tehtäväkseen materiaalipuutteiden selvittämisen kaikissa Puolustusvoimien eri kokoonpanoissa – siis myös täydessä sodan ajan kokoonpanossa. Perustettavien joukkojen määrä oli jokseenkin selvä, mutta materiaalin määrävahvuuksien määrittäminen oli edelleen pahasti kesken.³³

Selvitystyön jälkeen toimikunnan oli luotava alustava perushankintasuunnitelma, joka keskittyi ainoastaan tärkeimpään sotamateriaaliin, sillä paremman suunnitelman laati tulevaisuudessa perustettava varsinainen perushankintatoimikunta. Onkin tulkittavissa, että toimikunnan tehtävä oli luoda aiempaa paremmin perusteltuja esityksiä, joita Puolustusvoimat saattoi käyttää varojen hankintaan poliittisilta päättäjiltä.³⁴

Toimikunta aloitti työnsä huhtikuussa 1951 käskemällä Pääesikunnan osastoja ja puolustushaaraesikuntia laatimaan toimikunnalle perusteellisen selvityksen vastuullaan olleesta sotavarustuksesta. Määrällisen laskennan lisäksi tuli arvioida materiaalin kunto, käyttökelpoisuus sekä arvio siitä, mistä lisämateriaalia oli hankittavissa.³⁵

Materiaalilaskennat valmistuivat alkusyksystä 1951. Yksityiskohtaisen yhteenvedon tekeminen sadoista nimikkeistä ei tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista, mutta taulukko 2 antanee mielikuvan Puolustusvoimien hallussa olleesta keskeisestä materiaalista ja sen kunnosta. Toimikunnalle lähetetyt luettelot eivät jostain syystä sisältäneet lainkaan merivoimien aluksia.³⁶

Myös talous- ja vaatetusmateriaalitalanne oli heikko, se oli itseasiassa huonompi kuin ennen talvisotaa. Esimerkiksi asetakkeja oli varastoissa noin 70 000 sotilaalle. Taistelutoiminnassa välttämättömiä teräskypäriä oli ainoastaan reilut 35 000. Kenttäoloissa majoittumisen mahdollistaneita sotilasteltoja oli ainoastaan vajaalle 100 000 sotilaalle. Edes »malli Cajanderista» surullisen tunnetuiksi tulleita kokardeja ei olisi ollut jakaa »malli Skogissa» kuin noin 250 000 sotilaalle.³⁷

Saatuaan materiaaliselvityksen valmiiksi toimikunnan edellytettiin arvioivan sotamateriaalin sodan ajan kulutusta. Päämääränä oli selvittää varastoihin varattavan materiaalin tarve sekä luoda perusteita sodan aikaisen teollisuuden tuotantovaroja varten. Laskelmien tuli perustua jatkosodan kulutukseen. Tasapainoisen kuvan muodostamiseksi laskelmat oli jaettava sodan kolmeen vaiheeseen: hyökkäysvaihe, asemasotavaihe ja viimeisenä kesän 1944 vetäytymisvaihe.³⁸

Periaatteessa varausnormin laskentakaava oli ampumatarvikkeissa

<i>Nimike</i>	<i>Määrä</i>	<i>Vanhentunut</i>	<i>Vanhentunut, mutta käyttökelpoinen</i>	<i>Käyttökelpoinen</i>
Käsiaseet	665422	85585	260579	319240
Kranaatinheittimet	2912	1223	0	1689
Panssarintorjuntatykit	1293	225	885	183
Kevyet (kv.) kenttätykit	1351	43	697	611
Raskaat (rs.) kenttätykit	666	56	98	512
Panssarivaunut	192	35	84	73
Rs. ilmatorjuntatykit	277	36	134	107
Kv. ilmatorjuntatykit	740	-	186	554
Tutkat	8	-	8	
Radiot	7177	1569	2705	2843
Kenttäpuhelimet	23713		3154	20599
Jalkaväkimiina	530000		444000	86000
Panssariimiina	150000		150000	
Räjähdysaine	100 tn			100 tn
Kuorma-auto	845		795	50
Merimiina	3006		308	2698
Torpedo	192	52	75	65
Järeät rannikkotykit	30	2	24	4
Rs. rannikkotykit	81	13	68	
Hävittäjälentokoneet	55	55	0	
Harjoituskoneet	20		20	
Tiedustelukoneet	2	2		

Taulukko 2. Puolustusvoimien tärkein sotavarustus vuonna 1951.

yksinkertainen. Kullekin asetyypille määritettiin päivittäinen kulutusnormi. Valtakunnalliseen kokonaislukuun päästiin kertomalla asekohtainen kulutus maassa olevien aseiden sekä varauspäivien määrällä. Jos esimerkiksi valtakunnassa oli 100 panssarintorjuntatykkiä, joiden päivävaramäärä oli kaksi laukausta ja varauksen pituudeksi määritettiin kuuden kuukauden (180 vuorokautta) tarve, kyseistä ampumatarviketta oli oltava varastoissa 36 000 laukausta.³⁹

Alustavan perushankintatoimikunnan saamat kulutuslaskelmat osoit-

tautuivat heterogeenisiksi. Osa osastoista määritteli kulutusarvion päiväkohtaisesti, kun taas osa esitti arvion kuuden kuukauden kulutuksesta. Yksityiskohtaisimman arvion toimikunta sai Pääesikunnan jalkaväki-osastolta, jonka laskelmat tukeutuivat paljolti majuri Aarne Pönkäsen Sotakorkeakoulussa laatimaan diplomityöhön. Jalkaväkiosastonkin mukaan toimikunnan esittämien seikkojen täydellinen selvittäminen olisi edellyttänyt runsaasti arkistotutkimuksia, johon osastolla ei ollut aikaa. Osasto totesi johtopäätöksien tekemisen jatkosodan aikaisesta kulutuksesta vaikeaksi, koska kulutukseen vaikuttivat useat tekijät. Näin ollen ehdotukset ampumatarvikkeiden ja aseiden tuleviksi varausnormeiksi olivat ainoastaan viitteellisiä.⁴⁰

Perushankintatarpeet nousivat 200 miljardiin markkaan

Saatuun valmiiksi työnsä ensimmäisen vaiheen – sotamateriaalipuutteet – toimikunta siirtyi kokoamaan alustavaa perushankintaohjelmaa. Toimikunta pyysi Pääesikunnan osastoja ja puolustushaaraesikuntia valitsemaan ja lähettämään toimikunnalle ainoastaan sellaiset materiaalinimikkeet, joilla oli ehdotonta merkitystä taistelukelpoisuudelle ja jotka olivat liitettävissä tulevaisuudessa laadittavaan perushankintasuunnitelmaan. Suunnitelmaan tuli sisällyttää hinta-arvio. Pystyäkseen priorisoimaan edes jollain lailla saamansa luettelot toimikunta määräsi, että esitykset oli laitettava kiireellisyysjärjestykseen. Jotta taas materiaalinimike voitiin määrittellä kiireelliseksi, sen hankinnan tuli poistaa suojajoukkoihin kohdistuvia puutteita.⁴¹

Ohjeistuksesta huolimatta toimikunta sai tarkasteltavakseen sekavan vastauskimaran, koska luettelon laatijoilla ei ollut yhtenevää käsitystä siitä, mikä oli kiireellistä. Pääesikunnan taisteluvälineosaston mukaan lähes kaikki suojajoukkojen varustamiseen tähtäävä materiaali oli kiireellistä – siis 10 prikaatin sotavarustus. Koska Ilmavoimilla ei ollut ajanmukaista lento- tai tukeutumiskalustoa edes täydennyskoonpanoa varten, se sisällytti kiireellisimpinä hankittaviin materiaaliin muun muassa kolmen hävittäjälaivueen kaluston. Pääesikunnan kuljetusvälineosaston tärkein hankintaesitys oli autokompanioiden korjausväline-laatikot.⁴²

Kokonaisuuden ja hankintojen tärkeyden määrittämistä vaikeutti

myös se, että useiden nimikkeiden käyttö oli riippuvainen toisistaan, kuten Pääesikunnan viestiosasto totesi saatteessaan. Esimerkiksi radio ilman akkua on hyödytön tai hienokin kenttäkeskus muuttuu pian romuksi, jollei sille hankinnan yhteydessä osteta riittävää määrää varaosia. Lisäksi viestiosasto nosti saatteessaan esille hankinnan käytännön toteutukseen liittyviä ongelmia. Koska Puolustusvoimat ei ollut tehnyt useaan vuoteen perushankintoja, hinta- ja toimitusaika-arviot perustuivat merkittävältä osin valistuneisiin arvauksiin ja jatkosodan aikaisiin vanhentuneisiin hintatietoihin.⁴³

Pääesikunnan osastojen ja puolustushaaraesikuntien koostama hankintaluettelo muodostui valtavaksi. Tarkkojen hinta- ja määrätietojen esittäminen ei ole mahdollista, koska osalle hankintanimikkeistä oli määritetty ainoastaan yksikköhinta, mutta ei hankintamäärää. Näin ollen oheinen luettelo on pikemminkin suuntaa antava kuin tarkka selonteko.⁴⁴

- Maavoimien ampumatarvikkeet: 45–50 miljardia markkaa (mk)
- Pioneerivälineet: 3 miljardia mk
- Ilmavoimien lentokalusto ja tutkat: 15 miljardia mk (vain I vaihe, II vaihe 50–75 miljardia mk)
- Ilmatorjuntakalusto: 2 miljardia mk (vain I vaihe, myöhemmät vaiheet 10–12 miljardia mk)
- Rannikkotykiöstö: 20 miljardia mk
- Merivoimat (10000 tonnin laivanrakennusohjelma):
15 miljardia mk⁴⁵

Kun luetteloon lisätään maavoimien ase- ja panssarivaunutarve, viestivälineet ja muiden alojen esitykset, nousi ensimmäisen kiireellisyysluokan kokonaistarve reilusti yli 100 miljardin markan – oltiin siis jokseenkin samoissa asetelmissa kuin vuonna 1949, jolloin puolustusministeriölle oli esitelty 110 miljardin tarvelista. Kokonaistarve lähenteli peräti 200 miljardia markkaa.

Alustavan perushankintatoimikunnan pyynnön tuloksena oli siis »toiveiden tynnyri» vailla reaalista rahoitusperustaa. On kuitenkin huomattava, että suunnittelun lähtökohdat olivat edelleen heikot. Puolustusvoimilla ei ollut käytössään pitkän aikavälin rahoituskehystä, jonka puitteissa suunnitella tulevia hankintoja. Näin ollen työ oli käynnistettävä keräämällä ensin laajasta aineistosta yhteinen kooste eri alojen tarpeista. Jos asiaa tarkastellaan vielä laajemmasta näkökulmasta, vaikuttaa siltä,

että oli luotava järjestelmä ja toimintamallit, joiden puitteissa Puolustusvoimat suunnitteli perushankintansa. Tämän järjestelmän luominen oli osoittautuva kivikkoiseksi ja pitkäkestoiseksi.

Alku- ja hätäohjelmien luonnostelu alkoi jo vuonna 1952

Puolustusvoimain komentaja esitteli marraskuussa 1952 presidentti Paasikivelle, pääministeri Urho Kekkoselle ja puolustusministeri Emil Skogille kaksi hankintaohjelmaa osana laajaa sotilaallista yleiskatsausta. Sihvo välitti ylipäällikölleen inhorealistisen kuvan materiaalitilanteesta jälleen kerran, mutta katse oli myös tulevaisuudessa. Katsauksessa käsiteltiin pelkistetysti kahta varustamisohjelmaa. Noin 5,2 miljardin markan alkuohjelman (A-ohjelma) tavoitteena oli koulutusedellytysten sekä erityisesti ilmavalvonnan ja puolustuksen kohentaminen. Hankintaohjelmaan sisältyi muun muassa 30 hävittäjäkonetta sekä merivoimien aluksia.⁴⁶

Laajempi ohjelma oli pitkän tähtäimen hankintaohjelma, jonka kokonaissumma nousi lähes 40 miljardiin markkaan. Tavoitteena oli luoda ajallisesti rajoitettu puolustuskyky, jonka aikana maan teollisuus oli tarkoitus mobilisoida sotatuotantoon. H-ohjelman toteuttamisen jälkeenkin suojajoukkojen ja sodan ajan kokoonpanoon kuuluvien joukkojen varustamiskokonaisuuteen jäi suuria aukkoja.⁴⁷

Käytössä ollut asiakirja-aineisto ei paljasta yksityiskohtia, miten Puolustusvoimat oli päätyneet kokonaissummaltaan yhteensä noin 45 miljardin markan perushankintasuunnitelmaan, sillä olivathan alustavan perushankintatoimikunnan vuoden alussa kokoamat ensimmäisen kiireellisyydsluokan tarpeet nousseet yli 100 miljardin markan. Sen verran tiedetään, että hankintakokonaisuudet oli hyväksytty tarkastajiston kokouksessa lokakuussa 1952.⁴⁸

Myös se tiedetään, että varojen käytön suunnittelu ontui yhä pahasti. Puolustusvoimain komentaja kommentoi puolustusministeriölle kitkerästi vuoden 1953 varojen kohdentamista: »On aiheellista todeta, että edellä kosketellut, puolustusvoimain kannalta toisarvoiset hankinnat ovat merkittävältä osin aiheutuneet siitä, että puolustusministeriössä on jatkuvasti otettu vastaan esityksiä määrärahojen käytöstä suoraan Pääesikunnan osastoilta tai meri- ja ilmavoimien esikunnista välittämättä niistä

määräyksistä, joita puolustusvoimain komentaja on alaisilleen antanut sanottujen esitysten teosta.»⁴⁹

Vikaa löytyi siis myös Pääesikunnan sisäisestä työskentelystä. Esimerkiksi tarkasteltaessa vuoden 1953 varojen käyttöesitystä eräässä kokouksessa jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Kustaa Tapola totesi yksiselitteisesti, että Pääesikunnan työskentelytapa oli väärä. Aselajitarkastajat ja puolustushaarojen komentajat joutuivat kokoamaan esityksiä ilman kunnollisia suunnitteluperusteita ja vailla kokonaiskäsitystä hankintojen tavoitteista. Työ osoittautui usein turhaksi, koska varat eivät riittäneet suunniteltuun hankintaan. Tapola totesi kärkevästi, että »Operatiivisella osastolla on asiantuntemus kokonaiskäsityksessä ja sen on annettava riittävän ajoissa suuntaviivat muiden työskentelylle». Vuosittaista suunnittelurytmiä kuvaa hyvin se, että operatiivinen osasto joutui kyseisen kokouksen jälkeen laatimaan muutamassa tunnissa uuden esityksen perushankintamäärärahojen käytöstä.⁵⁰

Toivoa paremmasta – alku- ja hätäohjelmien suunnitteluperusteet tarkentuivat sotakorvaustaakan päätyttyä vuonna 1953

Tarkastajiston hyväksyttyä A- ja H-ohjelmien pääpiirteet Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Sundman antoi tarkemman suunnittelu-tehtävän puolustusvoimien tarkastajistolle, johon kuuluivat meri- ja ilmavoimien komentajat ja aselajitarkastajat. Tarkastajiston tuli muodostaa oman puolustushaaransa tai aselajinsa hankinnoista kiireysjärjestys kuukaudessa. Kiireinen aikataulu johtui ilmeisesti siitä, että laadit-

tavia esityksiä oli mahdollista ehdottaa jo vuoden 1954 tulo- ja menoarvioon.⁵¹

Suurin osa Maavoimille suunnattavista alkuohjelman varoista oli tarkoitus käyttää uusien panssarintorjunta-aseiden ja kevyiden ilmatorjunta-aseiden sekä niiden ampumarvikkeiden hankintoihin. Toisen suuren kokonaisuuden muodosti radiokalusto ja kol-

	<i>A-ohjelma (miljoonaa markkaa)</i>	<i>H-ohjelma- (miljoonaa markkaa)</i>
Maavoimat	1650	25937,4
Laivastovoimat	914	5702
Lentovoimat	2642	6682,2
Yhteensä	5206	38321,6

Taulukko 3. A- ja H-ohjelmien suunnittelukehykset vuonna 1953.

mannen pioneerien vesistö- ja sulutusmateriaali. Merivoimille hankittavaan materiaalin lukeutui kaksi saaristotykkipivenettä, miinalaiva sekä kaksi raivaajaa. Varoja oli tarkoitus kohdentaa merisulutusvälineiden kunnostukseen sekä kymmenien merenkulkututkien hankintaan. Alkuohjelman puitteissa lentovoimille tuli hankkia 30 hävittäjäkonetta sekä muodostaa ilmavalvontaverkko, johon sisältyi lähes 50 ilmavalvontatutkan lisäksi suuntaradioverkko.⁵²

Puolustusvoimain komentaja perusteli pidemmän aikavälin H-ohjelman tavoitteita kertomalla sen mahdollistavan » – – paktin (YYA-sopimus, PJo) mukaiset tehtävät kohtalaisessa sodassakin muutaman kuukauden ajan». Tähän viittaa myös se, että ampumatarvikkeet muodostivat maavoimien suurimman hankintakokonaisuuden, muun muassa pitkälti toista miljoonaa kranaatinheittimen laukausta. Uusia aseita oli tarkoitus hankkia ainoastaan panssarin- ja ilmatorjuntaan. Toiseksi suurin maavoimien hankintakokonaisuus kohdentui viestikalustoon. Surkeaa vaatetustilannetta oli tarkoitus paikata ostamalla päällysvaatetus noin 75 000 miehelle. Koska ilmatorjuntatykistö ja rannikkotykistö oli vuonna 1952 liitetty maavoimiin, niiden hankintojen suunnittelu kuului maavoimille. Rannikkotykistön hankinnoissa painottuivat viesti- ja valvontalaitteistot. Ilmatorjunnalle oli ostettava uutta, suunnitelmassa erittelemtöntä ilmatorjuntakalustoa usealla miljardilla markalla.⁵³

Merivoimien hankintaosuus oli supistettu versio vuonna 1950 laaditusta meripuolustusohjelmasta. Suurimmat alukset oli pudotettu suunnitelmista, mutta hankintakokonaisuuteen sisältyi yhä miinalaiva, kaksi saaristotykkipivenettä, moottoritykkiveneitä ja raivaajia sekä suurimpina neljä saattajaa. Aluskaluston lisäksi ohjelmaan sisältyi suuren merimiinamäärän kunnostus sekä valvonta- ja viestikaluston uudishankintoja.⁵⁴

Ilmavoimien hankintasuunnitelma oli mielenkiintoinen, sillä 60 hävittäjäkoneen hankinnan myötä konevahvuus olisi noussut yli Pariisin rauhansopimuksessa mainittujen rajoitusten – sisältyihän A-ohjelmaan jo 30 hävittäjäkonetta aseistuksen kera. Lisäksi ilmapuolustuskokonaisuuteen sisältyi laajan tutka- ja johtamisverkoston täydentäminen.⁵⁵

Sotavarustetoimikunta määritteli määrä- ja jakovahvuudet sodan ajan joukoille

Puolustusvoimain komentaja muodosti tarkempaa suunnittelua varten sotavarustetoimikunnan ja lakkautti samalla alustavan perushankinta-toimikunnan. Sotavarustetoimikunta oli tehtäviltään ja kokoonpanoltaan laajempi kuin edeltäjänsä. Sitä johti Pääesikunnan huoltopäällikkö. Varsinaisiksi jäseniksi määrättiin operatiivisen, järjestely- sekä sotatalousosastojen päälliköt. Pääesikunnan muut osastopäälliköt sekä ilma- ja merivoimien esikuntapäälliköt toimivat toimikunnan asiantuntijajäseninä. Valmistelutyötä varten toimikunnan alaisuuteen perustettiin työvaliokunta, jonka jäsenille käynnistettävä työ oli päätoiminen tehtävä. Sen puheenjohtajana toimi majuri Kauko Pöyhönen Pääesikunnan järjestelyosastolta. Uuden toimikunnan tehtäväkenttä oli laaja. Sen tuli selvittää varastoidun materiaalin käyttö- ja jakokelpoisuus eri joukkotyypeille, määrittää perustettavaksi suunniteltujen joukkojen materiaalin minimitarve sekä varastoinnin järjestelyt. Selvitystyön perusteella toimikunnan oli laadittava luettelot hankittavasta materiaalista kiireysjärjestyksessä.⁵⁶

Sotavarustetoimikunnan työskentelyn kuvaaminen ei ole mahdollista tässä yhteydessä, mutta se luokitteli vuoden 1953 alussa varastoidun materiaalin uudelleen ja määritteli alajohtoportailta saamiensa tietojen perusteella »ratkaisevat nimikkeet» -materiaalin, joka oli sotatoimien kannalta ehdottoman välttämätöntä.⁵⁷

Jo suunnitteluvaiheessa oli selvää, että kaikkia joukkotyyppisiä ei ollut mahdollista varustaa saman tasoisesti. Näin ollen kullekin joukkotyypille oli määritettävä määrävahvuus, siis materiaali, jotta joukko olisi »mahdollisimman» sotakelpoinen, mutta myös »supistettu jakovahvuus», mikä tarkoitti materiaalin minimimäärää, jolla joukko oli toimintakykyinen. Vertailemalla olemassa olevaa materiaalmäärää ja määrävahvuuksissa esitettyä tarvetta työvaliokunnan oli mahdollista aloittaa tehtävänsä kolmas osa: paikantaa kriittisimmät puutteet sekä luoda perusteltu näkemys hankintojen tarkeys- ja kiireysjärjestyksestä.⁵⁸

Määrä- ja jakovahvuustyö saatiin päätökseen vuoden 1954 puoliväliin mennessä, ja tulokset esiteltiin Puolustusvoimain komentajalle heinäkuussa 1954. Komentaja hyväksyi esittelystä kokonaisuuden, joka sisälsi materiaalin jakovahvuudet perustettaville joukoille sekä esityksen siitä,

mitä joukkoja oli lopulta mahdollisuus perustaa. Pääosa maavoimien joukoista oli varustettavissa jakovahvuuksien mukaisella varustuksella. Merivoimien alusyksiköistä pääosa muodostui vasta alusten pakko-ot-
tojen kautta. Näin ollen laivasto-osien kyky välittömään perustamisen jälkeiseen toimintaan oli varsin rajallinen. Ilmavoimista olivat perustettavissa ilman uudishankintoja vain ilmavalvontaosat.⁵⁹

Alkuohjelman suuruus nousi lopulta 6,5 miljardiin markkaan

Sotavarustetoimikunnan alkuperäiseen toimeksiantoon kuului myös materiaalihankintojen kiireysjärjestyksen muodostaminen. Perus- ja jakovahvuuksien tultua määritetyiksi toimikunta siirtyi kuitenkin ratkaisemaan varastointikysymyksiä. Vaikuttaakin siltä, että hankintojen kiireysjärjestys määritettiin lopulta Pääesikunnan operatiivisella osastolla pian sen jälkeen, kun pääministeri Ralf Törngrenin hallituksen sisäpiirissä oli tehty päätös perushankintavarojen myöntämisestä.⁶⁰

Kolmivuotiseksi suunnitellun A-ohjelman perushankintojen kokonaissumma nousi kaikkiaan 6,5 miljardiin markkaan, siis noin miljardin alkuperäistä suunnitelmaa suuremmaksi. Ohjelman varainkäyttö muodostui taulukon 4 mukaisesti alkuperäistä suunnitelmaa etupainoisemmaksi kahden lisätalousarvion takia. Koko ohjelmasta 400 miljoonaa kohdentui muihin kuin perushankintamenoihin, minkä vuoksi taulukon kokonaissumma on 6,9 miljardia markkaa.⁶¹ Rahoituksesta noin 4 miljardia kohdennettiin maavoimiin, 900 miljoonaa merivoimiin ja noin 1,7 miljardia ilmavoimiin, jonka rahoitusosuus putosi lähes puoli miljardia suunnitellusta.⁶²

Maavoimien käyttöön hankituilla varoilla luotiin edellytykset panssarintorjuntajärjestelmän kokonaisuudistukselle tilaamalla koesarjat kotimaisesta raskaasta singosta sekä ensimmäiset 1 000 kevyttä sinkoa. Vanhentunutta radiokalustoa korvattiin noin 2 500 pataljoona- ja tulenjohtoradiolla. Käsiasetilannetta kohennettiin muun muassa kotimaahan kohdistetuin lipastilauksin sekä ostamalla yli 70 000 Sten-konepistoolia Britannian maasta. Vaikka määrärahat eivät riittäneet vaikean

Vuosi 1955	3,3 mrd mk
Vuosi 1956	2,6 mrd mk
Vuosi 1957	1,0 mrd mk

Taulukko 4. A-ohjelman rahoitusosuudet vuosina 1955–1957.

Ilmavalvonta ja -puolustus saatiin ajanmukaiseksi, kun A-ohjelman myötä hankittiin ensimmäinen valtakunnallinen tutkaverkko. Kuvassa puolustusneuvosto tutustumismatkalla elokuussa 1959. Tutka VRRVY. Kuva: Artturi Kaltokari / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Air surveillance and air defense systems were updated when the first radar network providing nationwide coverage was purchased using the appropriations from the so-called A-program. Members of the Defense Council pass a VRRVY radar on a field tour in August 1959. Photo: Artturi Kaltokari / Military Museum / Finnish Defense Forces.

ampumatarviketilanteen ratkaisuun, kranaatinheitimmistöille tilattiin ensimmäiset suuret erät kotimaista iskusytytintä. Rannikkokykistön tehoa kohennettiin tilaamalla raskaiden 152 millimetrin Canet-tykkien putkitus. Loppuun kuluneita ajoneuvoja korvattiin noin 300 ajoneuvolla. Talousalan tärkeimmät hankinnat kohdistuivat kalustoon, jota ei olisi pakko-otettavissa talouselämästä. Hankittuihin nimikkeisiin sisältyi muun muassa suuri määrä teltoja.⁶³

A-ohjelman varoilla saatiin lisäksi hankittua kaikkiaan 65 erilaista tutkaa, joilla muodostettiin ensimmäinen valtakunnallinen tutkaverkko. Hävittäjien hankinta sen sijaan jäi lähtökuoppiin. Hintojen nousu, hankintavaikeudet sekä tarve korvata koulukoneet aiheuttivat sen, että varsinaisten hävittäjien hankintaan ei käytännössä jäänyt juuri varoja, vaan alkuohjelman varoilla hankittiin lisää brittiläisiä Vampire-koneita, joita ominaisuuksiensa takia voi pitää lähinnä suihkuharjoituskoneina. Vuoden 1956 lopulla tilatuista Folland Gnat -hävittäjistä maksettiin etumaksu mahdollisesti A-ohjelmaan sisältyvillä varoilla, mutta toimitusten myöhästettyä tulevat maksatukset hoidettiin pääosin vuonna 1957 alkaneen H-ohjelman rahoista.⁶⁴

A-ohjelma mahdollisti myös ensimmäisten laivojen tilaamisen kotimaasta. Ostoslistaan kuului miinalaiva, kuusi raivaajaa sekä kalustolautta. Lisäksi kaksi nopeata vartiovenettä tilattiin Britanniaista. Meripuolustus sai käyttöönsä myös muutamia satoja merimiinoja sekä kunnostettuja torpedoja.⁶⁵

Päätäntä

Materiaalihankintojen käynnistäminen toisen maailmansodan jälkeen osoittautui pitkäkestoiseksi ja vaikeaksi tehtäväksi. Tähän oli ulkoisia ja sisäisiä syitä. Merkittävä osa valtiontalouden menoista kohdentui pitkään sodan seurauksista toipumiseen, ja puolustuksen perushankintoihin oli vaikea kohdentaa resursseja. Niin ikään puolustuksen reunaehdot selvisivät vasta 1950-luvun alussa, kun rauhan- ja sodan ajan kokoonpanot oli vahvistettu ja Pariisin rauhansopimuksessa määritellyn ns. ylijäämämateriaalin kohtalo oli ratkennut eräänlaisessa suurvaltojen hiljaisuusmenettelyssä.

Puolustusvoimien sisäisessä suunnittelussa oli merkittäviä heikkouk-

sia. Ensinnäkin varojen tarve ja käyttöön osoitetut resurssit eivät kohdanneet lainkaan toisiaan. Niin ikään Puolustusvoimat eivät todennäköisesti saaneet kunnollisia perushankintamenokehyyksiä käyttöönsä ennen vuotta 1952. Puolustusvoimien johdolla ei ollut selkeitä mekanismeja, joilla asettaa eri hankkeita tärkeysjärjestykseen. Suunnittelutilanne muodostui erittäin hankalaksi, sillä niin sanottujen kalliiden puolustushaarojen – laivasto- ja ilmavoimien – rakentaminen oli aloitettava lähes tyhjästä. Kestikin kymmeniä vuosia ennen kuin ilmapuolustuksen käytössä oli Pariisin rauhansopimuksen mahdollistama vaatimaton enimmäismäärä taistelukoneita. Herää myös kysymys, oliko Puolustusvoimien johdon ja poliittisten päättäjien välinen keskustelusuhte avoin ja luottamukseen perustuva. Asiakirja-aineisto ei anna tähän suoranaisia vastauksia, mutta ainakin Paasikiven kenties aiheetonkin epäluottamus Aarne Sihvoon nousee voimakkaasti esille hänen päiväkirjoissaan. Aarne Sihvon suhde ylipäällikkönsä ja alaisiinsa olisikin mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde.

Lähdeviitteet

- ¹ Puolustusvoiman komentajan kirje tasavallan presidentille, 7/sal, 25.1.1949, T 23828/Fa 12 sal, Kansallisarkisto (KA); Puolustusvoimain komentajan kirje tasavallan presidentille, 11/sal, 1.2.1949, T 23828/Fa 12 sal, KA.
- ² A-ohjelmasta, ks. esim. Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961. Juva, WSOY 1994, s. 116–118; Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Hämeenlinna, Arvo Karisto 1978, s. 371; Jouko, Petteri: Puolustusministeriö 100 vuotta. Keuruu, Otava 2018, s. 118–124.
- ³ PE:n käsky nro 298/Optsto/20 sal, 22.6.1960, T 26965/F 23 sal, KA.
- ⁴ Puolustusvoimain komentajan johtoesikunnan virallinen nimi oli vuosina 1944–1952 Puolustusvoimain Pääesikunta (Pv.PE) ja 1.12.1952 lähtien Pääesikunta (PE). Artikkelin tiivistämiseksi tekstissä käytetään systemaattisesti nimitystä Pääesikunta.
- ⁵ Mikko Karjalainen, »Demobilisaatio» Suomen puolustusvoimat 1944–1974. (toim. Mikko Karjalainen & al.). WSOY 2009, s. 63–66; Ratinen, Juha: Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään. Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1945 (diss.), Tampere 2018, s. 280–283; Puolustusministeriön ilmoitus nro 1882/K/10./sal, 4.12.1944, T 23828/F 11 sal, KA; Pv.PE:n numeroimaton asiakas, 26.6.1945, »Puolustusvoimain järjestely yleispiirteittäin», T 19572/3, KA.
- ⁶ Pv.PE:n asiakas nro 2612/Järj.1/18/5.9.1945, T 20214/F 3 sal, KA.
- ⁷ Pv.PE:n ilmoitus nro 58/Tväl.1/109 sal, 20.1.1945, T 20214/F 4 sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 50/Tväl.1/109 sal, 18.1.1945, T 20214/F 4 sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 141/Tväl.2.Ase/103 sal, 9.5.1945, T 20214/F 4 sal, KA; Sisäasiainministeriön ilmoitus nro 20118/p, 20.12.1946, T 20214/F 4 sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 560/Järj.2/18/9.5.1946 liitteinen, T 22520/Hh 40, KA.
- ⁸ Visuri (1994), s. 48–51; Tietoja maanpuolustuksesta. Mikkeli 1969, Liite 2: Pariisin rauhansopimus.

- ⁹ Visuri (1994), s. 52–55.
- ¹⁰ Pv.PE:n esittely nro 148/Järj.2/sal, 13.3.1948, T 23828/F 13 sal, KA
- ¹¹ Puolustusrevision mietintö (I osa), 10.3.1949, s. 85 ja 146, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.
- ¹² Sama, s. 38–41.
- ¹³ Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen vuosikymmenen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa (diss.). Joutsa 1996, s. 300–303; inominainen tiivistelmä prikaati 50:n kehitystyöstä, ks. Liimatta, Hannu: Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Itsenäisen Suomen jalkaväkitaktiikan kehittämisen neljä vuosikymmentä (diss.). Keuruu, Otava 2018, s. 427–433; Tervasmäki (1978), s. 259–262; Pv.PE:n muistio nro 48/Järj.2/sal, 8.2.1949, T 26842/F 2 sal, KA; Pv.PE:n muistio nro 10/Op.1/10/sal, 9.3.1949, T 26842/F 2 sal, KA.
- ¹⁴ Pv.PE:n asiak nro 132/Svar.tsto/10 a, 27.2.1950, liite 10, T 24098/F 8, KA. Esimerkiksi jalkaväen ampumatarvikkeiden varausnormeista, ks. Päämajan ase-esikunnan luettelo nro 1489/Ase 1/319 sal, 7.5.1944, T 19052/2, KA.
- ¹⁵ Sama, liitteet 2 ja 15, T 24098/F 8, KA. Esimerkiksi kesän 1944 suurtaistelussa suomalaiset menettivät yhteensä 270 kenttätykkiä. Pääosa menetetyistä tykeistä kuului vaikeasti siirrettävään ja osin vanhentuneella kalustolla varustettuun linnoitustykistöön, Laine, Leo: Taisteluvälihuolto, teoksessa Puolustusvoimien huolto 1918–1986. (Toim. Eino Tirronen & al.). Mikkeli 1988, s. 318–320. Jalkaväen asemenetyksistä, ks. Palokangas, Markku: Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988. Vammala 1991, s. 210–211.
- ¹⁶ Sama.
- ¹⁷ Pv.PE:n ilmoitus nro 132/Svar.tsto/10 a, 27.2.1950, liitteet 2, 4 ja 12, T 24098/F 8, KA.
- ¹⁸ Sama, liite 23.
- ¹⁹ Pv.PE:n muistio nro 58/Svartsto/17 c, 10.10.1950, 12 N, Ulkoministeriön Arkisto; Palokangas, Marko: Suomalaista sotataittoa kehittämässä, teoksessa Puolustusvoimat 100 vuotta (toim. Mikko Karjalainen). Keuruu 2018, s. 121 ja viite 103; Skog, Emil: Sosialisti ja patriotti muistelee. Porvoo, WSOY 1971, s. 282–284; Tervasmäki (1978), s. 304.
- ²⁰ Pv.PE:n muistio nro 31/Svar.tsto/10 sal, 12.5.1949, T 20759/F 1 sal, KA.
- ²¹ Sama.
- ²² MerivE:n ilmoitus nro 68/Op.3/10 a/sal, 1.7.1949, T 20759/F 1 sal, KA; IlmavE:n kirjelmä nro 6/Ye.4/10/sal, 7.7.1949, T 20759/F 1 sal, KA.
- ²³ Valtiovarainministeriön finanssitoimikunnan aloite nro 14355, 15.7.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n saate nro 678/stalpääll/20 c, 27.7.1949, T 21708/F 2, KA.
- ²⁴ Juottonen, Jorma: Määrärahat. Teoksessa Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. (toim. Mikko Karjalainen & al.). WSOY 2009, s. 116–117; Pääesikunnan sotatalousosaston numeroimaton muistio, 26.8.1950, T 23828/F 14, KA; Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo: Kriisinselvittäjä. Valtiovarainministeriön historia, II osa. Helsinki, Edita 2009, s. 354.
- ²⁵ MerivE:n ilmoitus nro 2514/Huolto 1/20 a, 13.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 4510/Tvääl.Yl/20 c, 22.8.1949, T 21708/F 2, KA; IlmavE:n ilmoitus nro 2858/H2/20 c, 15.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 430/Kss.20, 12.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 3022/Lääk.2/20 a, 12.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 3022/Lääk.2/20 a, 12.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 2553/Pion.2/20, 15.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 3048/Viesti 2/20 a, 15.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 3819/Kvääl.1/20, 11.8.1949; T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 5407/Int.K/20a, 15.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 1246/Huolto 1/20 c, 13.8.1949, T 21708/F 2, KA; Pv.PE:n asiak nro 2131/Järj.2/20, 15.8.1949, T 21708/F 2, KA.
- ²⁶ Valtion tilinpäätös vuodelta 1945. Asiakirjat (osa IV). Valtioneuvoston Kirjapaino (VNK), Helsinki 1947, s. 346–347; Valtion tilinpäätös vuodelta 1946. Valtiopäivät 1947. Asiakirjat (osa IV). VNK, Helsinki 1949, s. 344–345; Valtion tilinpäätös vuodelta 1947. Valtiopäivät 1948. Asiakirjat (osa IV). VNK, Helsinki 1949, s. 254–355; Valtion tilinpäätös vuodelta 1948. Valtiopäivät 1949. Asiakirjat (osa IV).

- VNK, Helsinki 1950, s. 360–361; Valtion tilinpäätös vuodelta 1949. Valtiopäivät 1950. Asiakirjat (osa IV). VNK, Helsinki 1952, s. 368–369; Valtion tilinpäätös vuodelta 1950. Valtiopäivät 1951. Asiakirjat (osa IV). VNK, Helsinki 1953, s. 368–369.
- ²⁷ Pv.PE:n saate nro 1809/Hall.os/20 a 1, 25.4.1950 ja saateasiakirjan liitteenä olevat Pv.PE:n osastojen sekä puolustushaaraesikuntien esitykset, T 23828/F 15 sal, KA; Heikkinen & Tiihonen (2009), s. 239 ja 244–245.
- ²⁸ Pv.PE:n kirjelmä nro 76/Op.1/10/Henk./sal, 2.9.1950, T 23828/F 14 sal, KA; Pv.PE:n käsky nro 1/Op.1/D 11 sal, 4.1.1950, T 26862/D 1 OT-sal, KA; Pv.PE:n käsky nro 2/Järj.2/10 OT-sal, 5.1.1950, T 26843/F 1 OT-sal, KA; ytimekäs esitys T-kokoompanosta, ks. Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt, teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944–1974 (toim. Mikko Karjalainen). WSOY 2006, s. 441–443.
- ²⁹ Pv.PE:n kirjelmä nro 76/Op.1/10/Henk./sal, 2.9.1950, T 23828/F 14 sal, KA; Polvinen, Tuomo: J.K. Paasikivi: Valtiomiehen elämäntyö 1948–1956. Juva 2003, s. 93–96.
- ³⁰ Pv.PE:n käsky nro 58/Op.1/OT/10 e sal, 28.3.1951, T 26862/D 1 OT-sal, KA; Pv.PE:n käsky nro 152/Op.1/OT/11 b sal, 17.9.1951, T 26862/D 1 OT-sal, KA; Tervasmäki (1978), s. 271; Tynkkynen (2006), s. 445–446.
- ³¹ Pv.PE:n asiak nro 6/Op.1/10 sal, 18.1.1951, T 26965/F 4 sal, KA.
- ³² Pv.PE:n käsky nro 38/Järj.1/sal, 28.2.1951, T 26838/13 a sal, KA.
- ³³ Alustavan perushankintatoimikunnan kokouspöytäkirja, 9.3.1951, T 26838/13 a sal, KA; Alustavan perushankintatoimikunnan numeroimaton muistio 15.3.1951, T 26838/13 a sal, KA.
- ³⁴ Sama.
- ³⁵ Pv.PE:n käsky nro 3/Perush./OT 17 m sal, 30.4.1951, T 25372/F 2 OT-sal, KA;
- ³⁶ Pv.PE:n asiak nro 56/Tvääl.yl/OT 17 f/sal, 1.8.1951. T 25372/F 2 OT-sal, KA; Pv.PE:n asiak nro 64/Tvääl.Psv/OT 17 f sal, 8.9.1951. T 25372/F 2 OT-sal, KA; IlmavE:n muistio nro 56/Ye.4/OT 17 sal, 18.8.1951, T 25372/F2 OT-sal, KA; Pv.PE:n asiak nro 120/Viesti1/OT/17 sal, 13.6.1951, T 25372/F2 OT-sal, KA; Pv.PE:n asiak nro 66/I/OT, 18.8.1951, T 25372/F 2 OT-sal, KA; Sotateknillisen varikon asiak nro 123/17a 1 sal, 20.8.1951, T 23648/3 sal, KA; MerivE:n luettelo nro 190/Op.2/OT/10 e/sal, 23.8.1951, T 25372/F 2 OT-sal, KA.
- ³⁷ Pv.PE:n asiak nro 45/Int.K/OT sal, 21.6.1951. T 25372/F2 OT-sal. KA.
- ³⁸ Alustavan perushankintatoimikunnan asiak nro 4/Perush./OT 17 m sal, 27.6.1951; T 25372/F 2 OT-sal, KA.
- ³⁹ Mekanismi ei ollut täysin supisuomalainen, sillä vastaavaa ase- ja päiväkohtaista laskentaperustetta oli käytetty esimerkiksi Britanniassa suunniteltaessa operaatioita eri sotatoimialueilla ks. Maintenance in the Field: Volume II 1943–1945, War Office 1961, appendix IV.
- ⁴⁰ Pv.PE:n asiak nro 53/Jv.tsto/OT 17 sal, 14.8.1951, T 20282/F 1 OT-sal, KA.
- ⁴¹ Alustavan perushankintatoimikunnan asiak nro 17/Perush./OT/17 m sal, 4.2.1952. T 25372/F 3 OT-sal, KA.
- ⁴² Pv.PE:n asiak nro 21/Tvääl.Yl/OT 17 sal, 14.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA; Pv.PE:n asiak nro 14/Kväl.os/OT/17 sal, 10.3.1952. T 25372/F 3 OT-sal, KA; IlmavE:n asiak nro 8/Ye.4/OT 17 sal, 15.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal KA.
- ⁴³ Pv.PE:n asiak nro 34/Viesti 1/OT/17 sal, 14.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA.
- ⁴⁴ IlmavE:n ilmoitus nro 8/Ye.4/OT 17 sal, 15.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 14/Kväl.os/OT/17 sal, 10.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 27/Lääk.1/OT 10 c 3 sal, 13.3.1952; T 25372/F 3 OT-sal, KA; Pv.PE:n ilmoitus nro 21/Tvääl.Yl/OT 17 sal, 14.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA; PE:n luettelo nro 38/Pion.2/OT 17e 1 a/sal, 17.3.1953, T 25372/F 3 OT-sal, KA; MerivE:n luettelo nro 44/Op.3/OT/10 f sal, 17.3.1952, T 25372/F 3 OT-sal, KA.
- ⁴⁵ Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen (1950), 1.6.1950, T 26890/Hla 4 sal, KA.
- ⁴⁶ Pv.PE:n katsaus nro 137/op.1/OT/11 a/sal, 6.11.1952, T 26862/F 3 OT-sal, KA
- ⁴⁷ Sama.
- ⁴⁸ PE:n käsky nro 35/Optsto/OT/17 sal, 24.2.1953, T 26839/F 4 OT-sal, KA.

- ⁴⁹ PE:n käsky nro 33/Stal/20 c/sal, 16.2.1953, T 25370/F 1 sal, KA.
- ⁵⁰ Puolustusvoimien tarkastajiston kokouspöytäkirja 14.2.1953, T 25370/F1 sal, KA.
- ⁵¹ PE:n käsky nro 35/Optsto/OT/17 sal, 24.2.1953, T 26839/F 4 OT-sal, KA.
- ⁵² Sama.
- ⁵³ PE:n käsky nro 35/Optsto/OT/17 sal, 24.2.1953, T 26839/F 4 OT-sal, KA; Pv.PE:n asiak nro 137/op.1/OT/11 a/sal, 6.11.1952, T 26862/F 3 OT-sal, KA.
- ⁵⁴ MerivE:n mietintö nro 100/Op.3/sal, 1.6.1950, liite 11, T 26890/Hla 4 sal, KA; PE:n käsky nro 35/Optsto/OT/17 sal, 24.2.1953, T 26839/F 4 OT-sal, KA;
- ⁵⁵ PE:n käsky nro 35/Optsto/OT/17 sal, 24.2.1953, T 26839/F 4 OT-sal, KA.
- ⁵⁶ PE:n käsky nro 100/Järjtsto/OT 10 b sal, 15.12.1952, T 26839/F 3 OT-sal, KA.
- ⁵⁷ PE:n sotavarustetoimikunnan työvaliokunnan pk nro 2, 19.12.1952, liite 1, T 21418/1, KA; Sotavarustetoimikunnan saate nro 32/Svstetsto/10 a sal, 12.2.1953, T 21418/1, KA.
- ⁵⁸ PE:n sotavarustetoimikunnan työvaliokunnan kokouspöytäkirjan nro 2, 19.12.1952 liite 1, T 21418/1, KA; Työvaliokunnan saate, 1.6.1953 ja liitteet I (aseet) ja XI (ilmavoimien erikoishuollon kalusto), T 21418/1, KA.
- ⁵⁹ Sotavarustetoimikunnan työvaliokunnan muistio numero 4, 1.12.1954 ja numeroimaton muistio, 8.4.1954, T 21418/1 sal, KA; Esittely Puolustusvoimain komentajalle, 9.7.1954, Sotavarustetoimikunnan muistio numero 7, liite 1. T 23123/D 2 sal, MPKK. PELOGOS:n tutkimuslupa AQ22324.
- ⁶⁰ Paasikiven päiväkirjat (1986), s. 420.
- ⁶¹ PE:n käsky nro 43/Optsto/OT/17 sa. 5.7.1955, T 25903/F 2 OT-sal, KA, vrt. PE op-os:n numeroimaton selvitys puolustusneuvostolle 30.3.1958, kappale tekijän hallussa.
- ⁶² PE op-os:n numeroimaton esitys »Perushankinnat», 3.6.1957, kappale tekijän hallussa.
- ⁶³ Sama ja Pääesikunnan aselajitoimiston numeroimaton ilmoitus 3.10.1958, T 25370/H12, KA.
- ⁶⁴ PE op-os:n numeroimaton esitys »Perushankinnat», 3.6.1957, kappale tekijän hallussa; PE op-os:n numeroimaton materiaalikatsaus, 15.7.1957, T 25370/Hh 1 sal, KA.
- ⁶⁵ Pääesikunnan operatiivisen osaston numeroimaton asiakirja »Perushankinnat», 3.6.1957, kappale tekijän hallussa. Sama; Pääesikunnan aselajitoimiston ilmoitus 3.10.1958, T 25370/H12, KA.

Slow New Start – Defense Procurements in 1945–1955

Procurement of material for Finland's defense forces after World War II was a slow and protracted effort. The first long-term procurement program was not launched until 1955, a decade after the end of the hostilities. The program budget of 6.5 billion marks was used to upgrade air surveillance assets and improve the army's combat capabilities, albeit to a small extent. Funds were also allocated for the first navy vessels designed and built at Finnish shipyards.

What, then, were the reasons for the delayed launch of the first procurement program ten years after the war's end? To begin with, a significant portion of government spending was allocated for coping with the aftermath of the war. War reparations and other requirements taxed the nation's economy until 1952, and people displaced from the Russian-occupied territories had to be resettled. All this drained resources that could have been used for even the most basic defense procurements. As a result, air and naval defense capabilities in particular were severely degraded.

Finland was also politically far from being on the solid ground during the immediate post-war years, and it was not until the late 1940s that things began to clear up. The Peace Treaty of Paris, signed in 1947 with the former Allied nations, imposed strict limitations on Finland's defense. As far as the army was concerned, the most inflicting proposed article of the treaty concerned the so-called excess material. The Finns were required to destroy or hand over to the former Allied nations all war material that was not needed to equip a defensive force of 41,900 men. Luckily for Finland, the other parties failed to reach an agreement

in the matter, and the material remained under the control of the Finns, but this arrangement was not finalized until 1952. At around that time, a reorganization that defined the wartime and peacetime order of battle of the defense forces was completed, and the defense forces finally had a foundation on which to plan material procurements.

Defense planning also suffered from inherent weaknesses. Across the war years, the defense forces was accustomed to receive all resources that were needed for fighting a war. Things were significantly different in the post-war Finland. A wide gap opened between requirements and appropriations. Moreover, it was not until 1952 that the defense forces was given a defined budgetary framework for the planning of material purchases. On the other hand, the high command lacked mechanisms for purchase prioritization. In an even broader perspective, planning became extremely challenging as technological advances had surpassed the current state of the so-called cost-intensive services, i.e., the navy and the air force, and therefore their build-up had to be started practically from scratch. As a result, it took decades until the air force could boast the modest maximum combat aircraft fleet allowed in the Paris Peace Treaty.

It can also be asked whether the high command and political decision-makers had an open rapport based on mutual trust or not. No clear-cut answer can be gleaned from contemporary documents. However, one factor that emerges from the diaries of President of the Republic J. K. Paasikivi is his – perhaps unfounded – distrust of the commander-in-chief of the defense forces, General Aarne Sihvo.

(s. 1989), filosofian maisteri, kersantti. Työskentelee varastoaliupseerina Sotamuseossa, aiemmin työskennellyt mm. tutkijana Kansallismuseossa. Valmistelee väitöskirjaa suomalaisista panssarintorjunta-asehankinnoista kylmän sodan alkuvaiheesta.

Näkemykset kevyiden aseiden tulivoimasta 1950-luvun Puolustuslaitoksessa

Johdanto

Savuttoman ruudin keksiminen käynnisti 1800-luvun lopulla jalkaväen aseiden nopean kehittymisen ja monipuolistumisen. Kertalaukauskiväärien rinnalle ja sittemmin niitä korvaamaan tuli runsaasti erilaisia uusia asetyyppejä, ensin konekiväärejä ja sittemmin muun muassa automaattikiväärejä, pikakiväärejä ja konepistooleja. Kevyiden aseiden eli jalkaväen kiväärikaliiperisten käsiaseiden ja konekiväärien ohella jalkaväellä oli käytössä monenlaisia raskaita aseita kuten jalkaväkitykkeitä ja kranaatinheittimiä, mutta tässä artikkelissa keskitytään vain ensin mainittujen tulivoimaan.

On laajalti tunnettua, että Suomi ei sotien aikaan ollut kevyiden aseiden ja jalkaväen tulivoiman kehityksen aallonharjalla, poikkeuksena osin konepistoolin varhaisessa vaiheessa. Samoin on hyvin tiedossa, että 1950-luvun loppuun mennessä Suomessa otettiin avosylin vastaan vielä tänäkin päivänä käytössä oleva neuvostoliittolainen rynnäkkökiväärityyppi patruunoineen.¹ Vähemmälle huomiolle on kokonaisuudessaan jäänyt käsitys jalkaväen keveiden aseiden tulivoimasta taistelukentän ilmiönä ja taktiikan tai taistelutekniikan osana, mihin myös aseiden uudistaminen pohjautui.

Taktiikan ja taistelutekniikan keskeisiin elementteihin ovat koko modernin ajan kuuluneet liike ja tuli. Liike liittyy vahvasti myös iskuvoiman käsitteeseen ja lähitaisteluun; yksinkertaisimmillaan iskuvoima on voinut edustaa käsikähmään ryntäävää miesmäärää. Tulen vaikuttavuutta taas

on kuvattu erityyppisillä ilmaisuilla kuten tulen teho tai tulivoima. Tällä tarkoitetaan kykyä aiheuttaa haluttu vaikutus vastustajaan tulenkäytöllä, yleensä tappioiden muodossa. Tulenkäyttö, eli aseiden käyttö ja tulen johtaminen, on tämän tulivoiman hyödyntämistä. Tulivoima tai tulen teho vaikuttavat helposti itse itsensä selittävilta käsitteiltä. Kuitenkin tulivoiman merkityksen määrittely ja mittaaminen, saati riittäväksi katso-
totun tulivoiman saavuttaminen, eivät ole olleet mitenkään yksiselitteisiä asioita.

Tässä artikkelissa lähestytään 1950-luvun käsityksiä kevyiden aseiden tulivoimasta kolmesta näkökulmasta. Aluksi selvitetään jalkaväen kevyiden aseiden tulen yleisluonnetta osana laajempaa taktiikkaa ja taistelun kuvaa ja tarkastellaan sen merkitystä suhteessa muuhun tulivoimaan. Toiseksi tarkastellaan sitä, mistä tämän tulivoiman katsottiin muodostuvan. Huomio kiinnittyy erityisesti tulivoiman kokeelliseen ja ma-
maattiseen mitattavuuteen. Kolmanneksi havainnoidaan, miten tämä

1950-luvun jalkaväen tärkeimmät henkilökohtaiset aseet olivat Suomi-konepistooli ja Ukko-Pekka-kivääri. Varusmiehiä harjoittelemassa Santahaminassa syksyllä 1953. Kuva: Valkola / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Infantrymen's standard-issue weapons were the Suomi submachine gun and the Ukko-Pekka rifle. Conscripts under training in Santahamina in the fall of 1953. Photo: Valkola / Military Museum / Finnish Defense Forces.

tulivoiman laji käytännössä näyttäytyi ohjesääntöjen asettamisessa toiminnan raameissa ja suhtautumisessa erilaisiin aseisiin.

Artikkelin keskeisenä lähdeaineistona ovat olleet aiheesta 1950-luvulla tehdyt tutkimukset. 1950-luvun alussa arvioitiin, että jalkaväen tulivoimaa yleensä oli tutkittu niin teoreettisesti kuin kokeellisestikin varsin vähän.² Todennäköisesti kokonaisvaltaisimman näkemyksen tulivoimasta esitti Sotakorkeakoulussa tykistöoppia opettanut majuri Aarne Pönkänen tutkimuksessaan *Tulivoima maarintaman taisteluissa* vuodelta 1951.³ Vuonna 1954 julkaistu *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* puolestaan perustui sekä Suomessa toteutettujen kokeiluammuntojen tulosten matemaattiseen analyysiin että vertailuun ulkomaisiin tietoihin. Kokeiluista ja ilmeisesti suurelta osin myös raportista vastasi majuri Yrjö Keinonen, myöhempi Puolustusvoimain komentaja. Vuoden 1957 alussa aloitti toimintansa Jalkaväen kevytasetoimikunta tehtävänänsä aseistuksen kokonaisvaltainen uudistaminen, joka johti uusien aseiden käyttöönottoon. Sen toimintaan liittyi aiemman tapaisia vertailuammuntoja eri aseilla. Erityistä kiinnostusta kokeiluihin osoitti tällöin toimikunnan jäsen yemajuri E. V. Järvilehto, joka kirjoitti aihepiiristä useita artikkeleja.⁴

Myös muutamat muut upseerit käsitelivät aseita ja tulivoimaa alan julkaisuissa. 1950-luvulla uudistettiin myös ohjesääntökirjallisuutta ja julkaistiin runsaasti uusia ohjesääntöjä, joissa esitettiin jalkaväen tulenkäytön »viralliset» suuntaviivat.

Jalkaväen tulen luonne ja merkitys taistelussa

1930-luvulla painopiste taktiikassa oli ollut vahvasti liikkeessä ja iskuvoimassa. Tämä tarkoitti jalkaväen tulivoiman jäämistä paljolti toissijaiseksi. Jalkaväen monipuolinen aseistaminen voitiin nähdä haitallisena sen liikkuvuuden kannalta, ja kiväärinkin voitiin nähdä aseena olevan »vain [liikettä ilmentävän] pistimen varsi». Toisaalta ilmapiiri nosti tulivoimasta juuri kevyet aseet keskeiseen rooliin. Ajan väitellyimpiä taktisia kysymyksiä oli kivääriryhmän kokoonpano, johon myös sen aseistus varsinkin pikakiväärin osalta liittyi. Kevyeen aseistukseen liittyvistä kysymyksistä kiinnostunut ye-kapteeni Martti Terä varoittelikin tuolloin liiallisesta kirjaimellisuudesta ja kiinnittymisestä vanhoihin romanti-soituihin käsityksiin lähitaistelusta. Hän korosti, että nykyaikaisella

taistelukentällä iskuvoiman kyky ratkaista taistelu perustui sen kevyiden aseiden tuleen eikä siihen, kuinka monta pistimen kärkeä oli murto- kohdassa viholliseen iskemässä.⁶

Sodanjälkeisenä aikana tuli alkoi vallata taktiikassa laajemmin alaa liikkeeltä. Tämä liittyi ennen muuta epäsuoran tulen lisäämiseen. Puolustustaistelun merkitys kasvoi, ja esiin nousi ajatuksia jalkaväen puolustusryhmytyksen hajautetummasta sijoittelusta. Hyökkäys nähtiin kuitenkin edelleen ainoana tapana saavuttaa ratkaisu, joskin korostaen häikäilemättömyyttä sekä tuli- ja iskuvoiman keskittämistä koukkausten ja muun vastaavan tyyppisen liikkeen sijaan. Pienimpien yksikköjen toimintaa kuvattiin oppaissa aiempaa tarkemmin, ja sinänsä oma-aloitteisuus ja aktiivisuus aina ryhmänjohtajatasolla asti nähtiin tärkeänä. Samalla kuitenkin ajatus merkittävien itsenäisten taktisten ratkaisujen tekemisestä joukkueetasolla jäi taka-alalle. Painopiste oli siis tehokkaassa ja joustavassa toiminnassa komppanian osina, ei taistelun ratkaisemisessa joukkueason taktikoinnilla. Jo sodan jälkeen järjestelmällisesti kerätyissä sotakokemuksissa olivatkin painottuneet ase- ja taistelutekniset yksityiskohdat laajempien taktisten kysymysten sijaan.⁶

Kevyiden aseiden tulivoiman merkityksestä kertoo sen käsittely 1950-lukulaisen taktiikan suuntaviivat määrittäneessä vuoden 1954 Kenttäohjesäännössä. Jalkaväen tulesta käsitellään pääosin raskaiden aseiden tulta, ja kevyet aseet mainitaan suoranaisesti vain iskuportaana toimintaa käsiteltäessä. Tässäkin ne esiintyvät vain muun tyyppisten lähitaisteluaseiden, jopa kylmien aseiden joukossa. Jalkaväen taktiikassa kevyet aseet kuuluivatkin selkeämmin liikkeen tekijäksi tulen sijaan. Puolustuksessa merkitys liittyi lähinnä vihollisen rynnäköön torjuntaan. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että vihollista ei ollut tavoitteiden mukaisesti saatu pysäytettyä raskaiden aseiden tulella ennen sen pääsyä iskemään puolustusasemien sisään.⁷

Ohjesääntötasolla kevyiden aseiden tulivoima tulee esiin ennen kaikkea komppaniatasolta alaspäin. Käsitteet iskuvoima ja tulivoima esiintyvät edelleen rinnakkaisina. Jalkaväen perusyksiköt edustivat nimenomaisesti iskuvoimaa, ja varsinaisen tulitukiportaana muodostivat lähtökohtaisesti konekivääreillä tai raskailla aseilla varustetut yksiköt ja elimet. Toisaalta kiväärikomppanian tulivoima elävää voimaa vastaan todettiin huomattavaksi.⁸ Komppanian kyky toteuttaa kriittinen tehtävänsä eli vihollisen lyöminen lähitaistelussa perustuikin sekä miesvoiman

Ampumataito oli tärkeä ominaisuus tarkkuuden saavuttamiseksi. Konepistooli-ammuntaa sotilaiden ampumamestaruuskilpailuissa Malmilla vuonna 1957. Kuva: Allan Arponen / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Good marksmanship was essential for accurate shooting. Contestants ready to fire submachine guns in the military shooting contest at Malmi in 1957. Photo: Allan Arponen / Military Museum / Finnish Defense Forces.

liikkeeseen että aseiden tulivoimaan. Aseiden tulivoima oli välttämätön joukon iskuvoiman syntymiselle. Joukkueen ajateltiin voivan joutua esimerkiksi hyökkäämään ilman varsinaista tulitukiportaana tukea, tai se saattoi olla riittämätön vastarinnan lyömiseen.⁹

Tutkimuksissa esiintyi myös varsinaisia taktiikan soveltamisen ulkopuolisia näkökulmia jalkaväen tulen merkitykseen. Esimerkiksi Keinosen ja Pönkäsen tutkimuksissa tarkastelun tukena käytettiin jatkosodan tappiotilastoja. Niiden mukaan kevyiden aseiden aiheuttamat tappiot olivat merkittäviä, jopa n. 50% hyökkäysvaiheessa ja asemasodan aikana, mutta putosivat sirpalevaikutusten kasvaessa korkeintaan kolmasosaan, jopa kymmenesosaankin kesän 1944 suurtaisteluissa, joiden Pönkänen totesi osuvan paremmin yhteen amerikkalaisten vastaavien tilastojen kanssa. Ulkomaisista tilastoista nostettiin toisaalta esiin myös Tyynen valtameren alueen taistelut, joiden olosuhteissa ja aseistuksessa katsottiin olleen runsaasti yhtäläisyyksiä Suomeen. Jalkaväen aseistus oli merkittävässä

roolissa, mutta kevyiden aseiden aiheuttamat tappiot jäivät noin kolmasosaan. Näissä yhteyksissä ei oikeastaan tehdä tappioiden jakautumisesta johtopäätöksiä kevyiden aseiden osalta, mutta osuudet näyttävät korostavan muunlaista tulenkäyttöä, mutta myös osoittavan jalkaväen kevyillä aseilla olevan keskeinen merkitys kokonaistappioiden kannalta.¹⁰

Pönkäselle jalkaväen tuli merkitsi lähitaistelutulen kokonaisuutta, josta kevyet aseet nousivat kuitenkin osittain esille. Kevyiden aseiden ominaisuuksia olivat tulen tiheys ja tarkkuus sekä joustava ja nopea käyttö ja liikuteltavuus maastosta riippumatta »moraalisen vaikutuksen» jäädessä pieneksi. Jalkaväen tulta Pönkänen luonnehtii ainoaksi tekijäksi, joka kykenee ratkaisemaan taistelun lähietäisyyksillä.¹¹

Keinosen tutkimuksissa jalkaväen tulen viitekehyyksen muodosti vaatimus toimia tarvittaessa puhtaasti oman tulen varassa. Pönkäsen ajatukset toistuivat monelta osin: jalkaväen tuli oli lähietäisyyksien tarkkaa, erityisesti pistemaaleihin tehoavaa tulta, jonka teho suojassa oleviin maaleihin oli kuitenkin heikko. Haittapuoliksi esitettiin monesti riittämätön ulottuvuus vihollisen syvyyteen sekä tarve keskittää tuliyksiköt tiheästi, mikä osaltaan lisäsi niiden haavoittuvuutta.¹²

Yhden näkökulman tarjosi vielä kenraaliluutnantti Simelius (jalkaväen tarkastaja 1955–1959) todetessaan, että siinä missä suomalaisia maasto- ja muita olosuhteita voitaisiin hyödyntää ja taktiikkaa kehittää niin, että raskaiden aseiden tulen puute voitaisiin osin korvata, jalkaväen kevyiden aseiden tulussa oli saavutettava tasaveroisuus ulkomaiden kanssa. Simeliuksen mukaan kaikissa taistelulajeissa sissitoiminnasta suurtaisteluun iskuportaitten kohtaaminen on väistämätöntä. Tässä parempi tulivoima tarjoaa etulyöntiaseman, ja toisaalta aseistuksen koettu huonomuus edesauttaa taistelumoraalin romahtamista.¹³

Kevyiden aseiden tulivoima nähtiin siis monin tavoin alisteiseksi raskaiden aseiden tulivoimalle, mutta tunnustettiin myös, että sillä oli oma ratkaiseva merkityksensä. Käytännössä ajatus siitä, että tuli ja liike -diktomian jälkimmäinen osa ja näin iskuvoiman lähitaistelu perustui sen tuleen, näyttää tulleen hyväksytyksi, vaikka joitakin jäänteitä vanhoista ajatuksista oli yhä havaittavissa. Tässä suhteessa sillä oli oma osansa taistelun ratkaisevassa vaiheessa. Iskuvoima saattoi joutua toimimaan välillä ilman varsinaista tulivoimaa taktiikassa edustavia tukevia osia. Tällöin kevyiden aseiden tulivoima merkitsi paitsi joukon iskuvoimaa, myös tukevaa tulivoimaa.

Kevyiden aseiden tulivoiman muodostuminen

Kun kevyiden aseiden tulivoimaa ei voitu ohittaa, oli luonnollista, että sen tehokkuutta oli tarve tutkia. Vielä 1930-luvun alussa jalkaväen taktiikkaa koskevaa keskustelua leimasi jopa avoin epäluulo matemaattisten mallien soveltamiseen. Vuonna 1934 suoritettiin kuitenkin metsäaistelukyvyn kehittämisen yhteydessä ampumakokeilu, jossa tutkittiin tulen tehoa suorittamalla ammuksia metsämaastoon tilanteenmukaisesti sijoitettuihin, ihmistä kuvaaviin maaleihin. Eri aseiden tulen tehoa sekä avomuotojen ja maaston vaikutusta siihen arvioitiin vähintään yhden osuman saaneiden maalien määrän perusteella. Ampumakokeilulla ei kuitenkaan ollut suoria vaikutuksia esimerkiksi aseistuksen kehittämiseen.¹⁴

1950-luvulla tulivoimaa pyrittiin mittaamaan kokeellisesti ahkerammin ja laajemmin. Kokeilujen peruseräite oli kuitenkin samantyyppinen kuin jo 1930-luvulla. *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* -tutkimus perustui kevyiden aseiden osalta suomalaisten kokeilujen ja ulkomaisten tietojen perusteella tehtyihin laskelmiin erityyppisten aseiden ja niillä aseistettujen ryhmien maaleihin saamista osumista. Osumien suhdelukuja vertaamalla voitiin verrata aseiden ja eri tavoin aseistettujen ryhmien tulivoimaa.¹⁵

Laskelmia tehtiin myös esimerkiksi laukausten hajonnan vaikutuksesta eri etäisyyksiltä ja eri kokoisissa maaleissa. Simuloimalla näin eri tasoisten ampujien osumatodennäköisyyttä saatettiin esimerkiksi todeta, että hyvä ampuja vastasi kymmentä tavallista ampujaa 400 metrin etäisyydelle ammuttaessa, tai tutkia sarjatuliaseiden sopivuutta yksittäislaukauksiin pistemaaleissa. Lisäksi voitiin havaita sekä yksittäisen ampujan että kivääriryhmän osumien määrän vaikutukset ampumatarvikkeiden kulutukseen. Matematiikassa menttiin käyttöarvoltaan hieman kyseenalaisiinkin sovelluksiin, kun laskettiin käytetyn aseisen tulinopeus ottaen huomioon mahdollisuudet juosta luotisuihkun läpi. Ajatuksena kuitenkin lienee tässäkin ollut ottaa huomioon tämä yhtenä tekijänä tappioiden tuottamisen kokonaiskuvassa.¹⁶

Majuri Järvilehdon 1959 julkisesti esittelemät Kevytasetoimikunnan kokeet olivat luonteeltaan hyvin samanlaisia. Järvilehdolla oli selvä kanta määrittelyihin: tulivoima ja tulen teho olivat hänelle synonyymeja, ja niiden mittarina toimivat »osumat aikayksikössä». Keskiössä olivat yhä

osumat, mutta nyt korostetusti mahdollisimman lyhyen ajan sisällä. Puolustuksessa tätä oli mitattu ampumalla minuutin ajan maaleja eri etäisyyksillä, hyökkäyksessä taas tiettyyn maalimäärään osumiseen käytettyä aikaa simuloimaan puolustajan tuhoamista. Nopeudella pyrittiin estämään sekä vihollisen suojautuminen että toiminta. Järvilehdonkin analyysi keskittyi rynnäkkötilanteisiin ja lähitaisteluun. Aihetta lähestyttiin sekä ase- että ryhmäkohtaisen tulivoiman kautta jälkimmäisen ollessa paljolti myös johdettavissa yksittäisten aseiden tuloksien pohjalta. Kulutettujen patruunoiden määrään suhteessa osumiin kiinnitti myös Järvi-lehto huomiota.¹⁷

Vertailtaessa näiden kahden kokeilu- ja tutkimussarjan lähestymistapaa ja johtopäätöksiä voidaan todeta myöhempien Kevytasetoimikunnan kokeiden – tai ainakin Järvilehdon tekemien johtopäätösten – keskittyneen enemmän osumien määrään, kun taas Keinosen lähestyi asiaa hyvin monin eri osakokein ja johtopäätösin. Keinosen tutkimuksessa esimerkiksi konekiväärien tulenkäyttö muuttui varsin matemaattiseksi myös käytännössä tulialueiden tarjoaman »tappiopotentiaalin» määräytyessä etäisyyden, tulaseman korkeuden, ampumasektorin leveyden ja tulinopeuden funktiona. Sen sijaan Järvilehdolle uudet kevyet konekiväärit vertautuivat kivääriryhmän muuhun aseistukseen niiden tulivoiman muodostuessa kyvystä osua maaleihin pistetulella.¹⁸

Toisaalta Keinosenkin tutkimuksissa tehtiin selkeä ero pistemaalien ampumisen ja aluetulen suhteen. Aluetulella tarkoitettiin ampumista sellaisiin maaleihin, joita ei niiden luonteen tai taistelukentän olosuhteiden vuoksi voida erottaa, ja näin ollen tuli kohdistettiin tiettyyn alueeseen. Tällaisen tulen tehoon vaikutti näiden näkymättömien maalien koon lisäksi tulen tiheys ja jakautuminen, jolloin sen laskettiin olevan riittämätön pysäyttämään simuloitua rynnäkköä. Aluetuli tuomittiin väistämättä tehottomammaksi kuin pistetuli suhteessa patruunamäärään, ja päinvastaiset, kokeellisestikin saadut johtopäätökset tyrmättiin virheellisinä. Näin ollen aluetulta tulenkäytön perusratkaisuna ei selkeästi pidetty järkevänä.¹⁹

Huomiota herättää suomalaisten varsin huoleton suhtautuminen luodin osuman vaikutukseen maalissa. Nykyaikaisia patruunoita käyttävien aseiden alkuajoista lähtien tehon mittaamiseen oli käytetty tunkeutumiskykyä puuhun ja tätä käytännön suorituskykyä vastaavia liike-energiamääriä. Keinosen tutkimusraportissa todetaankin lyhyesti, että luodin

vaikutus on riittävä, koska sen liike-energia riittää tunkeutumiskykyyn kuivaan mäntypuuhun. Tämä saavutettiin normaalien ampumaetäisyyksien puitteissa moninkertaisesti. Tarkempaa määritelmää riittävän vaikutuksen luonteesta ei varsinaisesti annettu.²⁰

Ulkomailla tähän asiaan kiinnitettiin samaan aikaan paljonkin huomiota, kun sotakokemusten perusteella oli todettu, että haavoittuneet kykenivät usein vielä jatkamaan taistelua osuman saatuaankin. Asia oli tiedostettu jo vuosisadan vaihteen siirtomaasodista lähtien, mutta taistelun jatkaminen vielä kuolettavasti haavoittuneenakin oli nähty lähinnä »sivistymättömien kansojen» edustajien piirteeksi. Suomalaisnäkemys-

Myös johtajien ja muiden aiemmin usein vain pistoolein aseistautuneiden sotilaiden katsottiin tarvitsevan tulivoimaiset aseet ainakin itsepuolustusta varten. Upseereita kertausharjoituksissa Malmilla vuonna 1953. Kuva: Valkola / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

It was decided that also commanding officers and other soldiers who had previously carried only pistols would need more powerful weapons at least for self-defense. Officers in refresher training in Malmi in 1953. Photo: Valkola / Military Museum / Finnish Defense Forces.

sissä aihetta sivutaan vain maininnassa pistoolin tehovaatimuksista käsi-kähmässä.²¹ Suomessa siis ajatus tällaisen »tyrmäysvoiman» tarpeesta oli varsin irrallaan tavanomaisesta tulenkäytöstä, ja muuten luotien tehon nähtävästi oletettiin olevan riittävä. Suomessa ei ollut suunnitelmia kehittää kokonaan omanlaisia patruunatyyppejä, vaan käytettiin ulkomail-la jo riittäviksi havaittuja ratkaisuja. Ero suurvaltojen painotuksiin on joka tapauksessa huomiota herättävä.

Sen sijaan enemmän huomiota kiinnitettiin erilaisten suoja-aineiden ja maastoesteiden läpäisemisen kykyyn. Suhteellisen laajasti esitettiin varauksia konepistoolien heikohkosta iskuenergiasta, ja Keinosen koostamassa arviossa tämä liittyi myös suomalaisen peitteisen maaston ja runsaslumisuuden asettamiin vaatimuksiin. Järvilehdon keskeinen johdopäätös myöhemmistä ampumakokeista tuki tätä; konepistoolien heikompi läpäisykyky puihin vaikutti osumien määrään pitemmillä etäisyyksillä metsäammunnoissa.²²

Erilaiset jalkaväen henkilökohtaiset suojavälineet jäivät sen sijaan hie-man vähemmälle huomiolle. Erään poikkeuksen teki Keinosen koostama tutkimus, jossa epäiltiin kypärien ja uudenlaisten suojaliivien jopa tekevän konepistoolin käyttökelttomaksi tulevaisuudessa. Sen läpäisykykyä vastaaviin suojiin epäiltiin muuallakin. Jopa varhaisia rynnäkkökivääreitä epäiltiin liian heikoiksi suojavarusteita vastaan. Järvilehto kuitenkin totesi neuvostoliittolaisen lyhyen patruunan läpäisykykyyn kohdistuneiden epäilyjen osoittautuneen vääriksi.²³

Aiheutettujen tappioiden vaikutusta joukkoon käsiteltiin Keinosen tutkimuksissa; 50 %:n tappioiden minuutissa (kokeiluissa tämä saavutettiin 100 metrin etäisyydeltä) katsottiin olevan kohteen tuhoavia, millä tarkoitettiin sotakokemusten perusteella vihollisen toiminnan, esimerkiksi hyökkäyksen loppumista. 20 %:n tappiot (saavutettavissa kokeissa 200–300 metrin etäisyydeltä) puolestaan olivat luonteeltaan »hidastavia tai häiritseviä». Näin ollen vaikutusperiaatteita, joita on ehkä pikemminkin totuttu soveltamaan ylempien tasojen taktiikassa, sovellettiin myös joukkuetason tulivaikutukseen. Tutkimuksesta saa myös sen vaikutelman, että tässäkin huomio kiinnittyy »kriisivaiheeseen», esimerkiksi rynnäkönnön torjuntaan. Paitsi tappioiden määrän, myös niiden syntymiseen kuluvan ajan huomioon ottaminen viittaisi tähän.²⁴

Esiin nousi myös käsitys tulen »moraalisista» tai »psykologisista» vaikutuksista. Näitä luonnehdittiin kevyiden aseiden tulella vähäisemmiksi

kuin raskaiden aseiden tulella, ja syyksi mainittiin muun muassa »vähäisempi äänivaikutus». Vihollisen toiminnan lamaannuttamisen pakottamalla se suojautumaan katsottiinkin vaativan, että se havaitsi tulenkäyttöön liittyviä ilmiöitä kuten aseiden äänen tai omien taistelijoiden kaatumisen. Huomio kuitenkin kiinnittyi psykologisessakin puolella tappioihin. Merkittävimmät psykologiset vaikutukset saatiin nimenomaan aiemmin kuvattujen ominaisuuksien kautta; tulen tiheys, yllättävyys ja syntyvät tappiot synnyttivät myös psykologisen vaikutuksen. Katsottiin, että kokeneempiin vihollistaistelijoihin vaikutti vain todella tappioita tuottava tuli.²⁵ Tulen vaikutus syntyi vihollisosaston toiminnassa tuotettujen tappioiden ja niiden vaikutuksen muussa joukossa muodostamasta yhteisvaikutuksesta. Psykologiset vaikutukset olivat siis olennaisia, mutta yksityiskohtat nousivat pikemminkin esille omissa tulenkäytössä. Huomionarvoista on, että ajatus tulenkäytöstä, jonka päämääränä oli vihollisen lamauttaminen pelkästään pakottamalla se suojautumaan, ei sisällynyt aikakauden käsityksiin. Lamauttaminen tapahtui pikemminkin tuhoamiseen tähtäävän toiminnan sivutuotteena.

Kevyiden aseiden tulivoiman mittarina toimi siis osumien lukumäärä tiettyssä ajassa. Joukon tulivoima muodostui yksittäisten aseiden ja ampujien kyvystä tuottaa osumia, ja näiden osumien aiheuttamat tappiot vaikuttivat vihollisjoukon taistelukykyyn. Myös luotien läpäisykyky vaikutti erityisesti suomalaisessa maastossa osumien määrään. Kevyiden aseiden tulivoiman hahmottaminen kokeiden pohjalta suuntautui vahvasti alhaalta ylös, yksityiskohtien muodostamasta kokonaisvaikutuksesta. Kokeellinen tarkastelu keskittyi taistelutekniselle tasolle.

Tulivoiman toteuttaminen käytännössä

Teorian ja kokeiden kautta määritellyn riittävän tulivoiman toteuttaminen käytännössä perustui käytettäviin aseisiin, taktiikkaan ja taistelutekniikkaan. 1950-luvun kevytasemallit periytyivät sota-ajalta. Entistä jalkavaen perusasetta eli kertalaukauskivääriä pidettiin kuitenkin tulinopeudeltaan ja muiltakin käyttöominaisuuksiltaan täysin vanhentuneena.²⁶ Hylkäävän tuomion sai myös rintamajoukkojen johtajien ja konekiväärimiesten ynnä muiden aseistaminen pistoolilla.²⁷ Myös lähinnä itsepuolustukseen käytettävien aseiden tuli olla tulivoimaisia,

Käytännön harjoittelu todenmukaisissa oloissa kehitti yksittäisen sotilaan taistelutaitoja. Pikakiväärin miehistä harjoittelemassa Rovajärven leirillä vuonna 1957. Kuva: Allan Arponen / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Practical training under real-life conditions enforced the fighting skills of an individual soldier. An infantryman and his light machine gun at Rovajärvi camp in 1957. Photo: Allan Arponen / Military Museum / Finnish Defense Forces.

vaikka varsinaisesti iskuvoiman tai tulivoiman muodostumiseen taistelussa niillä ei ollutkaan merkitystä.

Jo ennen edellä esiteltyjä kokeiluja vahvan, jopa jalkaväen yleiseen asemaan saavuttaneen konepistoolin rooli nähtiin sen sijaan keskeiseksi nimenomaan sen tehokkuuden vuoksi lähitaistelussa ja rynnäköiden torjunnassa. Keinosen tutkimuksessa korostettiin konepistoolin tehokkuutta lähitaistelussa, pimeässä ja metsässä. Suorastaan ihmeteltiin suurvaltojen luopumista siitä kokonaan, sillä konepistoolilla aseistetun ryhmän tulivoima oli lähietäisyydellä ylivoimainen. Myös Pönkänen päätyi varovaisesti pitämään konepistoolien suurta roolia Suomessa mahdollisesti oikeasuuntaisena juuri maasto-olosuhteiden vuoksi.²⁸

Esitettiin kuitenkin epäileviä ja suorastaan tyrmäviä kantoja konepistoolin soveltuvuudesta jalkaväen pääasialliseksi aseeksi, sillä ei luotettu sen iskuenergian, tarkkuuden tai tehokkaan ampumaetäisyyden riittävyteen.²⁹

Jalkaväen uudeksi perusaseeksi kaavailtiin Suomessa automaattikivääriä, myöhemmin termein rynnäkkökivääriä. Yhden kivääriryhmän taistelijan aseistaminen sotasaaliina saaduista puoliautomaattikivääreistä lisäsi kuitenkin ryhmän tulivoimaa vain hyvin maltillisesti. Uusien automaattikiväärimallien kehittäminen alkoi paljolti sotasaalismallien pohjalta 1955. Keskeisinä ominaisuuksina pidettiin niin tulinopeutta kuin tarkkuuttakin.³⁰

Automaattikiväärit nähtiin jo varhaisessa vaiheessa sekä kertalaukauskiväärien että konepistoolien seuraajiksi. Vaikka konepistoolin käyttökelpoisuutta epäiltiinkin, jo Keinosen koostamissa tutkimuksissa nähtiin myös kehitteillä olevien länsimaisten sarja-automaattikiväärien mahdollistavan »konepistoolimaisen tulinopeuden». Kiväärin- ja pistoolinpatruunoiden välimuotoina pidettyjen uusien patruunoiden nähtiin mahdollistavan tämän, sillä aseiden rekyyli oli tällöin helpommin hallittavissa perinteiseen kivääriin verrattuna. Samaten automaattikiväärikokeissa Keinosen tutkimuksia mukailleen valittiin kevytluotinen ase, ja tehokkaan ampumaetäisyyden vaatimusta lyhennettiin. Jatkoon koemalleista pääsikin sittemmin nimenomaan sarjatuliversio, jonka ongelmaksi nousi hankala hallittavuus.³¹

Neuvostoliittolaiseen kehitykseen tuntui havahduttavan vasta 1950-luvun puolivälin jälkeen. Merkitseväksi on jo aiemmassa tutkimuksessa nostettu Sakari Simeliuksen tutustuminen AK-47-rynnäkkökivääriin virkamatkallaan Neuvostoliitossa 1956. Tämän jälkeen ase ja ennen kaikkea siinä käytetty lyhyt kiväärinpatruuna tuntuu saaneen suhteellisen varauksettoman hyväksynnän, vaikka kokeita ja vertailua aseiden valinnassa tehtiinkin runsaasti ennen kotimaisen version tuotantoon ottamista. Järvilehto tuomitsi sen sijaan selväsanaisesti länsimaisten vastaavien patruunoiden epäonnistuneeksi sen aiheuttaman voimakkaan rekyylin vuoksi varsinkin sarjatulta ammuttaessa. Huomiota herättävää on, että vaikka patruunoiden aiempaa kevyempi paino otetaan huomioon, ei taistelijan mukanaan kantaman patruunamäärän kasvua tulivoiman lisääjänä oteta avoimesti esille.³²

Kivääriryhmän tukiasena eli pikakiväärin ja erillisten tukevien elin-

ten käyttämän raskaan konekiväärin haastajana pidettiin kevyttä konekivääriä. Saksassa oli jo ennen sotaa otettu käyttöön vyösyötteiset konekiväärit sekä ryhmän tukiasena että jalustalta käytettyinä suomalaisia raskaita konekiväärejä vastaavina tukiasena. Uuden asetyypin tärkeimpiä ominaisuuksia oli aiempia aseita suurempi tulinopeus. Keskeisenä muutoksena raskaisiin konekivääreihin verrattuna oli käyttötapa. Vanhat raskaat konekiväärit oli varustettu rajoitinlaitteilla, joiden avulla pitkäkestoista sarjatulta voitiin kohdistaa tiettyyn ennakkoon suunniteltuun alueeseen, ja käyttää jopa epäsuoran tulen ampumiseen tarkoitettuja suuntaimia. Kevyitä konekivääreitä taas ajateltiin käytettäväksi pistemaaleihin nopeilla sarjoilla. Huomionarvoista on, että tätä käyttötavan muutosta ei nosteta esille tietoisesti. Patruunaksi valikoituivat lähtökohtaisesti samat patruunat kuin rynnäkkökivääreissä jo täydennysten helpottamiseksi; Järvilehdon varauamat lännen patruunaan tosin pätivät myös kevyen konekiväärin kohdalla.³³

Ohjesäännöissä ei taktiikan ja taistelutekniikan osalta puututtu pataljoona-komppaniatason iskevien osien tulenkäyttöön – niiden pääseminen rynnäkköetäisyydelle kevyiden aseidensa tulta käyttämättä oli tulitukiportaana toiminnan vastuulla. Poikkeuksen tähän tekivät raskaat konekiväärit, joita voitiin käyttää tukemaan iskuportaana lähitaistelua, mutta jotka silti luettiin tulitukiportaana osaksi.³⁴ Komppanianpäällikön tasolle asti perusyksikön ja joukkueiden kevyiden aseiden tulivoima oli kärjistäen olemassa johtamisen kannalta lähinnä passiivisesti osana iskuvoimaa, jonka varsinaisen käytön johtaminen oli pikemminkin alempien johtajien harteilla. Ohjesäännöissä esitetty suhtautuminen ei kuitenkaan ollut yksiselitteistä. Pönkänen korosti omassa tutkimuksessaan johtamisen olevan tulivoimaksymys myös komppanian tasolla.³⁵ Tätä ei kuitenkaan liene tarpeen pitää ristiriitaisena, vaan enemmänkin osoituksena siitä, miten tulivoima ja iskuvoima kytkeytyivät jalkaväessä vahvasti yhteen.

Joukkueenjohtajan tehtävänä tulitaistelussa oli ohjata ryhmien tulta ja liikettä. Maaliksi voitiin määrittää joko selkeä kohde tai maastonkohta. Aluetulta ei siis ohjesäännöissä hylätty. Huomiota kiinnitettiin tulen siirtämiseen ja rytmittämiseen liikkeen mahdollistamiseksi. Joukkueen kukin ryhmä saattoi edustaa tuli- tai liike-elementtiä käsketyksi tilanteen mukaan. Tulen ja liikkeen käsittely taisteluteknisen tason elementteinä nousee esiin enemmänkin 1950-luvun lopun ohjesäännöissä.³⁶

Kokeilujen perusteella laajempaan koekäyttöön valittua Valmet Oy:n rynnäkkökivääriä esitellään puolustusneuvostolle joulukuussa 1958. Kuva: Allan Arponen / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

After initial experiments, the Valmet-manufactured assault gun was selected for further testing. The weapon is being presented to the Defense Council in December 1958. Photo: Allan Arponen / Military Museum / Finnish Defense Forces.

Ryhmänjohtaja johti tulta osastotulena määräten kohteen, käytettävät aseet sekä tulen nopeuden säännöstellen samalla ampumatarvikkeiden käyttöä. Osastotulen suhteen pidettiin 1950-luvun lopulla olennaisena, että taistelijat ampuivat aluetulta myös käskettyä maalia kohden, vaikka eivät itse erottaisikaan selkeää kohdetta. Aiemmin ampuminen maalia näkemättä oli ollut kiellettyä, ja se on kokonaisuutena hieman ristiriidassa Keinosen johtopäätösten kanssa. Nopeat ja ytimekkäät tulikomennot korostuivat, jotta vaadittava vaikutus saataisiin oikea-aikaisesti. Ryhmän osastotulitoiminta näyttäytyy monilta osin varsin samanlaisena kuin sotaa edeltävässä *Jalkaväen ohjesäännössä*.³⁷

Tulivoiman osa-alueista tarkkuudessa korostettiin laajasti yksittäisen

sotilaan ampumataitoa. Tätä pidettiin paljon tärkeämpänä tekijänä osu-
mien hajonnan pienentämisessä kuin aseiden »käynnin» vaihtelua.³⁸
Perinteinen ampumakoulutus oli edelleen hyvin olennaista, ja »sokko»
aluetuli oli siis toissijainen vaihtoehto.

Tulivoiman vaatimukset yksittäiselle taistelijalle eivät kuitenkaan ra-
joittuneet ampumataitoon. Suomessakin ilmeisen suurta huomiota
herätti yhdysvaltalaisen majuri S. L. A. Marshallin teos *Men Against Fire*,
jossa Marshall esitti, että huomattavan harva, vain joka neljäs jalka-
väkimies todella käyttää asettaan aktiivisesti taistelussa muiden odot-
taessa passiivisina. Suomalainen upseeristo piti tämän asian korjaamista
tärkeänä. Ongelmana voitiin nähdä, että esimerkiksi rynnäkön torjun-
nassa lähietäisyydellä ei saatu aikaan riittävän tarkkaa ja tiheää tulta sen
lyömiseksi. Lääkkeiksi tarjottiin tehokkaasti johdettua yhteistulta, tais-
telijoiden valikoimista sopiviin tehtäviin ja koulutuksen laadusta kiinni
pitämistä, ja toisaalta myös tehokkaiden aseiden katsottiin kannustavan
sotilaita vastuun ottoon tulen käytössä. Ainakin nykyään Marshallin
(hyvin kiistelty) tutkimustulokset liitetään usein ajatukseen väkivallasta
useimmille ihmisille luontaisesti vastenmielisenä taistelutilanteessakin.
Suomessa tällaisesta painotuksesta ei ole viitteitä, vaan passiivisuus näh-
tiin yleisluontoisempana taistelulentän ongelmana.³⁹

Aiempaa suurempaa ryhmän ja yksittäisen taistelijan aseenkäytön
yksityiskohtien painottamista voisikin pitää osittain myös Marshallin
ajatusten siivittämänä. Sodan jälkeen ohjesääntökirjallisuudessa puutut-
tiinkin näihin aiheisiin huomattavasti aiempaa laajemmin. 1950-luvun
lopussa julkaistiin *Lähitaisteluopas*, joka sisälsi yksityiskohtaisia ja varsin
nykyaikaisen oloisia ohjeita aseenkäyttöön aivan lähietäisyyksiltä. Mo-
dernin taistelijan prototyyppi voidaan nähdä jo sodan ajan itsenäisesti ja
rohkeasti toimineissa konepistoolimiehissä niin ohjesääntöjen kuin sota-
kokemustenkin valossa. Kokonaisuudessaan nämä seikat osuvat yhteen
sen kanssa, mitä majuri Järvilehto totesi arviossaan uusien jalkaväen
aseiden merkityksestä: hän näki uudistuksilla olevan mahdollisesti vai-
kutuksia taktiseen ajatteluun yleisemmin, mutta ei taktiikan sovellutuk-
seen. Sen sijaan kyseessä oli taistelutekninen muutos.⁴⁰

Johtopäätökset

Kevyiden aseiden tulivoiman käyttö vakiintui 1950-luvulla selkeästi taistelutekniikan osaksi. Tulivoiman asema kiteytyy paljolti jo Martti Terän 1930-luvulla esittämään luonnehdintaan. Kevyiden aseiden tulivoimasta oli tullut näennäisen ristiriitaisesti iskuvoiman ja liikkeen tärkeimpiä tekijöitä taisteluteknisellä tasolla; se oli korvannut miehen ja pistimen taistelun kriittisimmän vaiheen ratkaisijana.

Käsitys osuu hyvin yksiin myös joukkuetason »taktikoinnista» luopumisen kanssa. Kuten taisteluteknisen tason johtamisesta ylipäättään, kevyiden aseiden tulenkäytöstä oli tullut tässä suhteessa taktisen tason johtamisen kannalta passiivisempi kysymys. Siirtyminen raskaista kevyisiin konekivääreihin oli poistamassa viimeisiä tulitukiportaana kevyitä aseita, ja kaikkien näiden aseiden käyttö alkoi tiivistyä ampujan kykyyn käyttää niitä sekä ryhmän- ja joukkueenjohtajan kykyyn johtaa tulitoiminnan yksityiskohtia. Kevyiden aseiden tulivoimasta tuli yhä selvemmin iskuvoiman ominaisuus, tekijä, jonka käyttöön ei taktisilla ratkaisuilla ollut juuri sijaa itse taistelun aikana.

Tämä ei kuitenkaan millään lailla tarkoittanut, että kevyiden aseiden tulivoima voitiin laiminlyödä. Pikemminkin sen teho piti optimoida yksittäisen taistelijan ampumataidosta ja aloitteellisuudesta lähtien. Vaikka taktista vastuuta oli alemmilta portailta poistettu, taidolliset vaatimukset olivat vain kasvaneet. Lisäksi nähtiin tärkeänä hankkia sopivimmat ja tehokkaimmat mahdolliset välineet. Kun iskuportaan lähitaistelu oli taistelun kriittisin vaihe ja tulivoima lähitaistelun ratkaiseva tekijä, ja kun lähitaistelua ei voinut ratkaista taktisilla ratkaisuilla, kevyiden aseiden tulivoiman tehokas toteuttaminen oli koulutuksen ja kaluston avulla ainoa mahdollinen ratkaisu.

Lähdeviitteet

- ¹ Kevyiden aseiden kehityksestä ja käyttöönnotosta laajasti katso ennen kaikkea Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988. I osa. Yleishistoria*. Suomen Asehistoriallinen Seura ry, Vammala 1991a, passim.; katso myös Liimatta, Hannu: Kotimaisia rynnäkkökiväärejä ja konekiväärejä. *Pääesikunta 100 vuotta*. Liimatta, Hannu (toim.), Pääesikunta, Tampere 2021, s. 246–247.
- ² *Jalkaväen tulen vaikutuksesta*. 1954. Sidottu painos asiakirjasta N:o 260/Jvtsto/5 a 3, s. 2. Keinosen toiminnasta kokeiden järjestäjänä katso myös Liimatta (2021), s. 247. Tässä artikkelissa kokeiluihin ja tutkimukseen viitataan selvyyden vuoksi »Keinosen

- utkimuksena», vaikka sen toteuttamiseen varmasti osallistuivat monet muutkin.
- ³ Pönkäsen tutkimus julkaistiin vasta 1955, mutta käsikirjoitus ei tekijän mukaan olennaisesti enää muuttunut.
- ⁴ Jalkaväen kevytasuonin toiminnan aloittamisesta katso Palokangas (1991a), s. 299–302.
- ⁵ Terä, M.: Tulen teho – taktiikka – asetekniikka. *Tiede ja ase*. Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 5. Helsinki, 1937, s. 238–249; Terä, M.: Jalkaväen asejärjestelmän tutkimus ja tulivaikutuksen kokeilut Suomessa ennen Talvisotaa. *Tiede ja ase*. Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 24. Mikkeli, 1966, s. 59–62; Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2014, s. 24.
- ⁶ 1950-luvun taktiikan yleispiirteistä katso esim. Tynkkynen (2014), s. 109, 266–267, 270, 274–276; Liimatta, Hannu: *Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Itsenäisen Suomen jalkaväkitaktiikan kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018, s. 414.
- ⁷ *Kenttäohjesääntö II Osa* (KO II). 1954. Helsinki 1954, s. 48, 125–126.
- ⁸ *Jalkaväen taisteluopas III osa* (Jv. tst. opas III). *Kiväärijoukkue*. 1947. Helsinki 1947, s. 8–9; *Jalkaväen taisteluopas V osa* (Jvtst-opas V). *Kiväärikomppania*. 1954. Helsinki 1954, s. 9; *Jalkaväen taisteluohjesääntö II osa* (JvO II). *Pataljoonan taistelu*. 1955. Mikkeli 1955, s. 11.
- ⁹ Tulitaistelun käsitteestä yleensä katso Jalkaväen taisteluoppaat, esim. Jv. tst. opas III (1947), s. 33; *Jalkaväen taisteluohjesääntö IV osa* (JvO IV). *Kivääri- ja konekiväärijoukkueen taistelu*. 1957. Helsinki 1957, s. 57–58.
- ¹⁰ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 54–55; Pönkänen, A. A.: *Tulivoima maarintaman taisteluissa*. Mikkeli 1955, s. 94–95.
- ¹¹ Pönkänen (1955), s. 6, 118–120; Pönkäsen tutkimuksen kontekstista ja julkaisusta sekä tämän käsityksistä tulen ominaisuuksista katso myös Tynkkynen (2014), s. 271 ja Liimatta (2018), s. 371.
- ¹² *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 6–7.
- ¹³ Pääesikunnan ak N:o 124/Jvtsto/1 sal 10.9.1958, Ulkomainen kehitys jalkaväessä ja jalkaväkemme sotavalmius, T 25094/F6 sal, Kansallisarkisto (KA).
- ¹⁴ Terä (1966), s. 61–62; Siirtola, Marko: *Metsätaistelukoeluiden alku Uomaalla 1934. Puolustusvoimien Kokeilutoiminta vuosina 1918–1939. Kokeilutoiminnan historialliset juuret, osa 1*. Karjalainen, Mikko (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2021, s. 178–181.
- ¹⁵ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 7–11, 17, 19–20.
- ¹⁶ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 11, 17–19.
- ¹⁷ Järvilehto, E.V., yleisesikuntamajuri: Nykyaikaiset pienikaliiperiset aseet jalkaväen iskuportaan aseina ja niiden vaikutus iskuportaan taisteluun. *Tiede ja ase*. Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 17. Mikkeli, 1959, s. 18, 41–48.
- ¹⁸ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 26–28; Järvilehto (1959), s. 44–49.
- ¹⁹ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 21–22.
- ²⁰ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 11–12; osuman vaikutuksen mittaamisen historiasta laajemmin, katso Ford, Robert: *Weapon of Choice. Small Arms and the Culture of Military Innovation*. Oxford University Press, India 2017, s. 81–82.
- ²¹ Kallio, T.E., yleisesikuntamajuri: Suuntaviivoja nykyaikaisen jalkaväen aseistuksen kehityksessä. *Tiede ja ase*. Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 9. Helsinki, 1951, s. 202; Ford (2017), s. 84–85, 88–90
- ²² Kallio (1951), s. 207–209; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 8–9; Pönkänen (1955), s. 152–153; Järvilehto (1959), s. 48
- ²³ Kallio (1951), s. 207, 209; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 9–10; Järvilehto (1959), s. 42.
- ²⁴ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 22–23.
- ²⁵ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 21, 24–26.
- ²⁶ Pönkänen (1955), s. 164–165.

- ²⁷ Kallio (1951), s. 243; Pönkänen (1955), s. 165.
- ²⁸ *Kiväärikaliiperisten aseiden rakenne* (Kiv.kal. as. rak.). 1947. Helsinki 1948, s. 25–26; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 8–9; Pönkänen (1955), s. 163.
- ²⁹ Kiv.kal. as. rak. (1947), 25–26; Kallio (1951), s. 207; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 9–10; Pönkänen (1955), s. 163.
- ³⁰ *Jalkaväen taisteluohjesääntö V osa* (JvO V). *Kivääri- ja konekivääriryhmän taistelu*. 1958. Mikkeli 1958, s. 10; Palokangas (1991a), s. 296–298. Kiv.kal. as. rak. (1947), s. 16–18; Kallio (1951), s. 205; Pönkänen (1955), s. 164–165.
- ³¹ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 10, 24; Palokangas (1991a), s. 297; Palokangas (1991b), s. 183–184.
- ³² Järvilehto, E.V., yleisesikuntamajuri: Nykyaikaisen kiväärin miehen ja kivääriryhmän aseistuksesta. Ylipainos *Aliupseeri*-lehdestä n:o 11–12 1957 ja n:o 1 1958. Mikkeli 1958, s. 5; Järvilehto (1959), s. 20–21, 25, 39; Simeliuksen tutustumisen merkityksestä katso Palokangas (1991a), s. 298; Liimatta (2021), s. 247.
- ³³ Järvinen, Y.A., yleisesikuntaeversti: Yleissotatieteellinen katsaus vuosien 1949 ja 1950 vaihteessa. *Tiede ja ase*. Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 8. Helsinki 1950, s. 18; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 10, 24; Järvilehto (1958), s. 9–10; Järvilehto (1959), s. 39.
- ³⁴ Jvo II (1955), s. 124–125.
- ³⁵ Pönkänen (1955), s. 199–200.
- ³⁶ Jv. tst. opas III (1947), s. 34; Jvo IV (1957), s. 54–56, 66.
- ³⁷ *Jalkaväen ohjesääntö II, 2* (J.O. II,2). Helsinki 1932, s. 60–65; *Jalkaväen taisteluopas II osa* (Jv. tst. opas II). *Kivääriryhmä*. 1947. Helsinki 1947, s. 42–46; JvO V (1958), s. 64–65, 68–71.
- ³⁸ *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 13–17.
- ³⁹ Kallio 1951, s. 197–198; *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* (1954), s. 22; Pönkänen (1955), s. 58–61, 160–161; Järvilehto (1958), s. 7; Engen, s. 40–41.
- ⁴⁰ J.O. II.2 (1932), s. 40; *Lähitaisteluopas* (Lähtst-opas). 1957. Helsinki, 1957, passim.; Järvilehto (1959), s. 51. Esim. *Jalkaväen taisteluoppaiden* osalta katso aiheesta Tynkkynen (2014) s. 266–267.

Views on Stopping Power of Light Weapons in Finland's Defense Forces in 1950s

After a long hiatus, the late 1950s saw the Finnish defense forces take a big leap forward when it acquired new light weapons such as a light machine gun and an assault gun, both firing new Soviet cartridges. The fielding of these weapons was preceded by extensive tests, and the topic was discussed both in military journals and, more inconspicuously, within the defense forces. At the same time, relevant field manuals were under revision. The article explores various aspects of the introduction into service of the new weapons.

The stopping power of light infantry weapons was to some extent regarded as a secondary factor in the tactical thinking of the 1950s. Its sufficiency was nonetheless deemed a crucial enabler during the decisive moments of battle, when infantrymen took on enemy positions, or in close combat against an attacking force. The stopping power of the current and new weapons was investigated in a series of test firings in the early and late 1950s. Main parameters that were analyzed were the maximum number of hits within a specific period of time at a pre-determined range, although some attention was paid on the ability to penetrate different ballistic shields and protection equipment. On the other hand, the terminal behavior of bullets was left uninvestigated, and the matter was largely dismissed.

As for weapons themselves, old single-shot rifles were not considered for purchase due to their excessively low rate of fire. While it was admitted that although the submachine gun, which had been practically elevated to the position of the standard-issue infantry weapon, had a

good rate of fire, its stopping power and range left much to be desired. Focus was therefore shifted to automatic rifles that were becoming increasingly common abroad and offered both good accuracy and a high rate of fire.

Particular interest was taken in automatic rifles that fired the new intermediate 7.62 mm Nato cartridge and Soviet short cartridges. These weapons soon became known as assault rifles. They were initially seen as successors to war-time German weapons that used light cartridges and were designed to enhance stopping power by increasing the rate of fire yet sacrificing from range and accuracy to an extent. The Soviet cartridge was soon found more promising since weapons designed for the Nato cartridge were considered too unwieldy in combat.

Plans also included the early replacement of the standard light and heavy machine guns with new weapons that would offer better accuracy and a higher rate of fire and would be much easier to handle than the current heavy machine guns. It was decided at an early stage that they would be designed to fire the same cartridges as the new assault guns. At the opposite end of the scale, pistols were considered useless, and the new thinking called for self-defense weapons with stopping power equal to that of the standard infantry weapons.

In the areas of firepower employment and fire control, focus was at and below the platoon level. Increasing attention was paid on weapons handling, not only on marksmanship. The writings of S. L. A. Marshall, who claimed that American soldiers showed an innate tendency to not fire their weapons of their own volition, received considerable attention in Finland's officer corps, and solutions to the problem were discussed in several articles.

Firepower as a concept was widely understood as a capacity of generating a maximum number of hits at an adequate range within the shortest possible time. This could be achieved by a combination of weapons and training. The generation of firepower was not viewed as a major element in tactical-level decision-making; instead, it was described as a sum of several minor factors, but as a critical enabler, nonetheless.

(s. 1983), sotatieteiden tohtori. Kirjoittaja toimii operaatiotaidon ja taktiikan apulaisprofessorina sekä ilmasotataidon historian dosenttina Maanpuolustuskorkeakoulussa. Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtaja.

Reservi suomalaisessa puolustus- suunnittelussa ja sotataidossa vuosina 1917–1966

Autonomian ajan Suomessa reserviä kutsuttiin varaväeksi, mikä on reservin varalla olevan luonteen myötä ymmärrettävää. Reservi tarkoittaa etymologisten juuriensa mukaisesti jonkin panemista tallelle, jonkin pitämistä tallella, jonkin säästämistä, jonkin säilyttämistä tai jonkin varjelemista. Se voidaan ymmärtää jonkin pitämisenä varalla tiettyä tarkoitusta tai määrättyä aikaa varten. Varaväki ryhmitettiin 1800-luvun lopulla hyökkäyksessä ensimmäisten ampumaketjujen perään, ja sitä voitiin käyttää niiden vahventamiseen tai menestyksen hyödyntämiseen. Puolustuksessa varaväki säästettiin odottamattomien tilanteiden varalle kuten torjumaan saarrostaavia vihollisjoukkoja.¹

Tässä artikkelissa arvioidaan, millainen reservin asema oli puolustus-suunnitelmissa ja itsenäisen Suomen sotataidossa vuosina 1917–1966. Artikkelin pohjautuu puolustus suunnitelmien, aikalaiskirjoitusten ja ohjesääntöjen muodostamaan kuvaan reservin merkityksestä. Tarkastelu ei keskity Suomen sotavuosiin 1939–1945, koska reservien käytön arviointi sotavuosina ansaitsee oman erillisen tarkastelunsa. Reservin käytön periaatteita talvi- ja jatkosodassa käsitellään tässä artikkelissa vain kokonaiskäsittelyn eheyden edellyttämällä tarkkuudella.

Reservi itsenäistyneessä Suomessa

Jääkärit tiivistivät oppinsa reservin käytöstä vuonna 1917 julkaistussa *Suomalaisessa Sotilaskäsikirjassa*. Armeijan kokoonpanoon oli sisälly-

tettävä reservidivisioonia, strateginen reservi, ja taktisella tasolla reservin tärkeimpänä tehtävänä oli etummaisena puolustavien tai hyökkäävien joukkojen vahventaminen.² Vaikka jääkärit eivät pukeneet reservin käytöperiaatteita kovinkaan laajasti kirjalliseen muotoon, heidän kokemuksillaan reservin käytöstä tuli olemaan merkittävä vaikutus kehitetäessä suomalaista sotataittoa seuraavina vuosikymmeninä.

Vapaussodassa reservi oli osa kummankin osapuolen sotataittoa, mutta

Reservi odottaa vuoroaan etulinjan takana Heinolan taisteluiden aikana vuonna 1918. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Reservists waiting behind the contact line ready to take their turn during the battle of Heinola in 1918. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

tyypillisenä ongelmana – etenkin punakaartissa – oli voimien keskittäminen ampumaketjuun ja reservin yleinen varaamattomuus. Punakaarti ohjeisti käyttämään reserviä etenkin ratkaisevassa hyökkäyksessä. Kun hyökkäävä joukko oli ehtinyt riittävän lähelle puolustajaa, reservi suunnattiin osaksi »päättävää iskuja», jossa se auttoi hyökkääjiä menestyksen saavuttamisessa. Reserviä käytettiin »lopulliseen rynnistykseen». Sen tehtävänä oli varmistaa hyökkäysvoiman hellittämätön jatkuvuus ja takaa-ajo. Hyökkäys oli tehokkain taistelulaji aloitteen tempaamiseen, vihollisen saattamiseen epäedulliseen asemaan ja voiton saavuttamiseen. Puolustuksessa reservin ryhmitys loi edellytykset puolustuksen vahvistamiseen, odottamattomiin tilanteenvaihteluihin vastaamiseen, hyökkäykseen siirtymiseen ja vihollisen lyömiseen.³

Valkoisessa armeijassa korostettiin voimien keskittämistä, mutta siitä huolimatta myös sen joukot hajaantuivat usein eri suuntiin, minkä vuoksi pääisku saattoi jäädä heikoksi. Taktisella tasolla reserviä käytettiin hyökkäyksessä joko pysähtyneen hyökkäyksen liikkeelle saamiseen tai hyökkäyksen tukemiseen kiertämällä puolustavan vihollisen sivustoihin. Puolustuksessa reservillä vahvistettiin ampumaketjuja, mutta jääkärijoukot käyttivät reserviä myös vastaiskuihin. Reservin taidokas varaaminen ja suuntaaminen olivat leimallisia piirteitä kenraaliluutnantti Carl Gustaf Mannerheimin johtamissa sotatoimissa. Yksi esimerkki hänen tavastaan käyttää reserviä oli se, että hän keskitti vahvimman reservinsä – ruotsalaisen prikaatin ja 2. Jääkärirykmentin – Tampereelle maaliskuun loppupäivinä 1918, vaikka se oli alkujaan varattu Karjalan rintaman myöhempiä operaatioita varten. Mannerheim varmisti ensin voiton Tampereella, vaikka Karjalan rintama olisi tarvinnut kiireesti vahvennuksia. Hän sivuutti avunpyynnöt ja keskittyi ratkaisun hankkimiseen.⁴

Ratsuväki oli perinteinen reservijoukko. Uudenmaan rakuunoita vuonna 1918. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Cavalry was the classic reserve arm. Uusimaa dragoons in 1918. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

Puolustussuunnittelu käynnistyy itsenäisessä Suomessa

Ensimmäisissä saksalaisten johdolla laadituissa vuoden 1918 puolustus-suunnitelmissa reserviksi varattiin korkeintaan kolmannes joukoista. Divisioonalla ei tavallisesti ollut vahvaa reserviä, vaan reservin muodosti usein rykmentistä irrotettu pataljoona. Reserviksi voitiin myös varata komppaniat rykmentin reunimmaisista pataljoonista tai muita pienempiä osastoja. Reservin pienuuteen vaikutti joukkojen vähälukuisuus ja sen aiheuttamat rykmenttien leveät puolustuskaistat. Saksalaisten poistuminen Suomesta vuoden 1918 lopulla supisti entisestään reserviä, koska joukkojen kokonaismäärä väheni.⁵

Ylijohdon reserviksi varattiin ensimmäisissä puolustussuunnitelmissa 1. Divisioonaa ja Vuoristoprikaati. 1. Divisioonaa ryhmitettiin Helsinkiin, ja sen valmistautumissuuntiin kuului myös Ahvenanmaa. Ylijohdon reserviä valmistauduttiin käyttämään ratkaisun hankkimiseen, uhanalaisimpien suuntien vahventamiseen ja maihinnousun torjuntaan. Ensimmäinen uhkasuunta oli itä. Varautuminen useampaan uhkasuuntaan näkyi myös Pohjois-Suomessa, missä reservinä oleva puolikas pataljoona ryhmitettiin Rovaniemelle. Sieltä se voitiin tarvittaessa keskittää myös Ruotsin vastaiselle rajalle. Vuoristoprikaati oli varattu Karjalan kannaksen suunnalle, mutta loppukesästä 1918 lähtien sitä kaavailtiin myös Pohjois-Suomeen, mihin vaikutti mahdollinen Ruotsin uhka. Reservin arvo tunnettiin kenraalimajuri Wilhelm Thesleffin ja eversti Konrad von Redernin ajattelussa: »Olisi suuri sotilaallinen virhe ja sattuman varaan heittäytymistä, jos luovuttaisiin jättämästä varalle reserviä ja sijoitettaisiin se jo alusta alkaen raja-asemiin.»⁶

Reserviajattelu muuttui vuonna 1919 kenraalimajuri Hannes Ignatiuksen johdolla laadituissa puolustussuunnitelmissa. Ylijohdon reservi supistui, sillä kaikki divisioonat sijoitettiin rintamavastuuseen. Ainoa reserviyhtymä oli Vuoristoprikaati, joka ryhmitettiin Viipuriin. Divisioonien reservi muodostettiin irrottamalla sen rykmenteistä yhteensä 2–3 pataljoonaa. Reservinä saattoi olla myös kokonainen rykmentti. Rintamavastuussa olevilla rykmenteillä oli korkeintaan pataljoonan suuruinen reservi. Niillä ei tosin välttämättä ollut laajojen puolustustaistojen vuoksi lainkaan reserviä. Vaikka vahvan rykmenttireservin tärkeyttä korostettiin puolustussuunnitelmissa, niitä ei yksinkertaisesti ollut aina mahdollista varata. Pataljoonalla oli yleensä komppanian suuruinen reservi. Reservejä varauduttiin käyttämään painopistesuunnan vahventamiseen, ratkaisun saavuttamiseen hyökkäämällä tai taaempien puolustuslinjojen miehittämiseen, mikäli puolustus murtui.⁷

Puolustussuunnitelman hyökkäyksellisessä vaihtoehdossa ylijohdon reserviä Karjalan kannaksella vahvennettiin irrottamalla siihen yksi rykmentti Laatokan Karjalaa ja Laatokan rannikkoa puolustavasta 3. Divisioonasta. Huomionarvoista on, että puolustussuunnitelmat laadittiin vuosina 1918–1919 ensisijaisesti rauhan aikaisten joukkojen varaan. Voima muodostui kolmesta divisioonasta ja prikaatista, koska koulutettuja reservejä ei käytännössä ollut. Vuodesta 1919 alkaen kenttäarmeijaan ja sen eräänlaiseksi reserviksi luettiin myös joukot, jotka saa-

tiin kokoon liikekannallepanon jälkeen toteutettavalla koulutuksella.⁸

Kenraalimajuri Paul von Gerich kutsui reserviä 1910- ja 1920-luvun taitteessa varajoukoksi. Varajoukko ryhmitettiin ampumaketjun taakse, ja sen tehtävänä oli vahventaa – tihentää tai pidentää – ampumaketjua tai suojata ampumaketjun sivustoja. Varajoukkoa voitiin hyökkäyksessä käyttää tempaamaan ampumaketju liikkeelle tai etenevän ampumaketjun tulitukena. Varajoukko ryhmitettiin siten, että se pystyi vaikuttamaan nopeasti taistelun kulkuun, mutta samalla olemaan suojassa vihollistulelta. Varajoukkoon tuli sijoittaa kaikki ne sotilaat, joita ei tarvittu ampumaketjussa tuliylivoiman saavuttamiseksi. Varajoukon avulla oli mahdollista temmata aloite. »Varajoukko on olemassa voiton turvaamiseksi ja ratkaisevan iskun antamiseksi, mutta ei tappion torjumiseksi.»⁹

Aikakauden tärkein periaate oli keskittää ylivoima ratkaisukohtaan. Reservi sijoitettiin usein tiiviiseen muodostelmaan hieman linjassa hyökkäävien joukkojen takapuolelle. Painopiste, ylivoima ja ratkaisu pyrittiin hankkimaan siten, että reservinä oleva joukko siirrettiin hyökkäyksen rynnäkövaiheessa osaksi hyökkäävää linjaa.¹⁰

Kenraalimajuri von Gerich arvioi, että varajoukko oli ryhmitettävä puolustuksessa suojaamattomaan sivustaan tai vastahyökkäyksen kannalta otolliseen paikkaan. Hän korosti reservien käyttöä aktiiviseen sivustahyökkäykseen. Kyse oli aktiivisesta vastahyökkäyksestä ennen kuin vihollinen pakotti puolustajan vetäytymään. Varajoukkoa ei saanut sitoa taisteluun liian aikaisin; mieluiten sitä käytettiin vasta vihollisrynnäkön alettua.¹¹ Reservillä ratkaistiin taistelu sekä hyökkäyksessä että puolustuksessa.

Reserviä voitiin käyttää myös defensiivisemmin vihollisen menestyksen rajaamiseen joko reservin liikkuvalla käytöllä tai ryhmittämisellä sulkuasemiin. Reservin avulla voitiin kasvattaa puolustuksen syvyyttä, mitä korostettiin Yleisesikunnan syksyllä 1920 antamissa ohjeissa puolustuksen järjestämiseksi. Yleisesikunta joutui korostamaan reservin tärkeyttä, sillä sen havaintojen mukaan divisioonat olivat noudattaneet suunnitelmissaan lineaaritaktiikan periaatteita, mikä antoi voimansa keskittäneelle viholliselle mahdollisuuden murtautua puolustuksen syvyyteen. Reserviä käytettiin ensisijaisesti vihollisen torjumiseen taaemmissa puolustusasemissa, mutta sitä hyödynnettiin myös murtumisvaarassa olevien puolustusasemien vahventamisessa ja vastahyökkäyksissä.¹²

Reserviä käytettiin puolustuksessa yleensä sitä aktiivisemmin, mitä alemmalla tasolla toimittiin. Komppanian reservi ryhmitettiin lähelle puolustuslinjaa, ja sitä voitiin käyttää tärkeiden maastonkohtien takaisinvaltaamiseen. Pataljoonan ja rykmentin reservit ryhmitettiin hieman syvemmälle selustaan, koska vihollisen arvioitiin pyrkivän koukkaamaan puolustuksen selustaan. Divisioonan reservi keskittyi pysäyttämään murtoon päässeen vihollisen hyökkäyksen sulkuasemassa, minkä vuoksi sen käyttö nojasi valmisteltuun puolustukseen ja huolella valmisteltuun tuliverkkoon. Ratkaisuun ja suurempaan vastahyökkäykseen käytettiin ylijohdon reservejä.¹³

Hyökkäyksessä divisioonat ja prikaatit varasivat reservin odottamattomia tilanteita varten. Alemmilla tasoilla reserviä käytettiin hyökkäyksen kärjen vahvistamiseen. Pataljoona ja komppania varmistivat reservillä hyökkäyksen jatkuvuuden.¹⁴

Neuvostoliitto ainoaksi varteenotettavaksi uhkasuunnaksi

Yleisesikunta otti Venäjän Keskitys (VK) -puolustussuunnitelmat käyttöön vuonna 1921. VK-suunnitelmat korvasivat aikaisemmat liikekannallepano- ja ylösmarssisuunnitelmat. Vaikka ensimmäisenä keskitettävät kenttäarmeijan joukot muodostuivat edelleen kolmesta divisioonasta ja prikaatista, asevelvollisten kouluttamisen myötä oli mahdollista saada kokoon liikekannallepanon avulla yhteensä seitsemän divisioonaa ja prikaati. Uhkakuvissa näyttäytyi aluksi edelleen myös Ruotsi, vaikka Neuvosto-Venäjä muodosti pääuhkasuunnan ja 1920-lukua eteenpäin mentäessä ainoan todellisen sotilaallisen uhan.¹⁵

Vaikka yhtymien määrä kasvoi, reserveistä oli pulaa ensimmäisenä keskitettävissä joukoissa. Karjalan kannaksella divisioonat suunnittelivat ryhmittävänsä kaikki rykmentit etulinjaan, jotta puolustus olisi riittävän tiheä. Tästä syystä divisioonan reservi saattoi muodostua rykmenteistä irrotetuista pataljoonista tai muista osista. Rykmenttien puolustus rakennettiin kuitenkin syväksi, ja rykmenttien reserviä käytettiin taaempien asemien miehittämiseen ja vastahyökkäyksiin syvyyteen rakennettujen asemien välimaastossa. Rykmentin reservi oli pataljoonan tai vähintään komppanian suuruinen. Karjalan kannakselle muodostetun armeijakunnan reservi rakentui yhdestä divisioonasta irrotetusta rykmentistä. Yli-

Jalkaväen tulivoiman runkona olivat konekiväärit. Kuopion suojeluskunta harjoittelemassa iskua viholliseen 1920-luvulla. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Machine guns provided the main punch of infantry units. Men from Kuopio Civil Guard train in offensive tactics in the 1920s. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

johdon reserviksi Viipuriin kaavailtiin jääkäriprikaatia ja divisioonaa, mutta tälläkin divisioonalla voitiin talviaikaan vahventaa Itä-Kannaksen puolustusta. Kesäkaudella reservin tärkeänä tehtävänä oli maihinnousujen torjunta. Myöhemmin liikekannallepanossa muodostuvat divisioonat valmistauduttiin ryhmittämään ensiksi rintaman selustaan reserviksi. Reservin varaamisessa ei ollut merkittäviä eroja hyökkäyksellisten ja puolustuksellisten puolustussuunnitelmien välillä.¹⁶

Laatokan pohjoispuolelle ei riittänyt ylijohdon reserviä. Sinne ryhmitetyin divisioonan reservinä oli rykmentti ja sen vahvennukset. Pohjois-Suomessa rajavartiostot vastasivat pääosin omien reserviosastojensa muodostamisesta. Pohjois-Suomessa puolustuksesta vastaavat lohkot pystyivät varaamaan reserviksi pataljoonan tai komppanian suuruiset osastot.¹⁷ Ylijohdon reservin tarve Pohjois-Suomessa väheni Ruotsin uhan hiipuessa.

Reservin tarvetta arvioitiin useaan otteeseen puolustussuunnitelmia kehitettäessä 1920-luvun alkuvuosina. Myös puolustussuunnitelmissa käytettiin edelleen aika ajoin varajoukon käsitettä. Perusongelmana pysyi se, että »suhteettoman suuri osa joukoista on oltu pakotettu sijoittamaan rintaman miehittämiseen». Sama haaste vaivasi niin rauhan ajan joukoista muodostettavia suojajoukkoryhmiä kuin pääasemaa miehittäviä yhtymiä. Suojajoukkoryhmä tarvitsi vähintään pataljoonan suuruisen reservin, jotta paikallinen vastoinkäyminen ja puolustuksen murtuminen yhdellä rintamanosalla ei uhannut koko suojajoukkoryhmän taistelua. Suojajoukkoryhmissä reservi varattiin ennemmin epäedullisten tilannekehitysten varalle kuin menestyksen hyödyntämiseksi.¹⁸

Puolustusrevisionikomitea arvioi vuosina 1923–1926 valmistelemaansa mietinnössä, että ylijohdon reserviksi tarvittiin vähintään kolme divisioonaa. Ylijohdon reservi edusti noin neljännestä kenttäarmeijan esitetystä kokonaisvahvuudesta, mutta reserviksi varattavat divisioonat

Reservin hyökkäystä voitiin tukea panssarivaunuilla. Kaartilaiset hyökkäämässä Renault-panssarivaunuilla vuonna 1928. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Tanks could be used to support an attack of reserve forces. Guardsmen's advance is supported by a Renault tank, 1928. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

kuuluvat heikommin varusteltuihin nostoväkidivisiooniin. Linjadivisioonat, joilla oli vahvin aselajituki, olivat sopivimpia Karjalan kannaksen puolustamiseen. Puolustusrevisionin ja Yleisesikunnan tahtotiloista huolimatta kenttäarmeijan yhtymämäärää ei pystytty vielä kasvattamaan.¹⁹

Puolustussuunnittelu sai hyökkäyksellisempiä piirteitä 1920-luvun puolivälistä alkaen, kun jääkäriupseereita nousi päättäviin aseisiin. 1920-luvun puolivälin puolustussuunnitelmapäivityksissä reserviksi varattiin Karjalan kannaksen suunnalle 2–3 divisioonaa, joiden tehtävänä oli hankkia ratkaisu vihollisen sivustaan tehtävällä hyökkäyksellä.²⁰ Reservi nähtiin ensisijaisesti ratkaisun mahdollistajana.

Puolustussuunnitelma VK 27:ssä valtaosa kenttäarmeijan voimista keskitettiin Karjalan kannakselle. Joukot mahdollistivat pääoperaatio-suunnalla aktiivisen, aloitteellisen ja hyökkäyksellisen toiminnan. Ylijohton reserviksi varattiin kaksi divisioonaa, kun kenttäarmeijan kokonaisvoima oli seitsemän divisioonaa ja prikaati. Reservin tehtävänä oli valmistautua hyökkäämään sekä suojata puolustuksen oikea sivusta, Viipurin alue ja Suomenlahden rannikko. Näiden voimien lisäksi reserviä valmistauduttiin vahvistamaan vielä Viipuriin mahdollisesti ryhmitettävällä lisädivisioonalla, mikäli Itä-Kannaksella pitäydyttäisiin epäedullisen tilannekehityksen vuoksi hyökkäyksellisten operaatioiden sijaan puolustuksessa.²¹

Suojajoukoille ei ollut edelleenkään osoittaa riittävän vahvaa yleistä reserviä, joka olisi mahdollistanut niiden aktiivisemmän toiminnan. Tämä pakotti suojajoukot puolustukselliseen viivytystaisteluun. Pohjoisemmilla rintamanosilla reservit olivat vähäiset. Laatokan Karjalaan perustetun III Armeijakunnan aluereservi rakentui kolmesta taistelevien joukkojen selustaan ryhmitetystä pataljoonasta. Pohjois-Suomessa pääasiallisen reservin muodostivat kaksi Ouluun ryhmitettävää pataljoonaa. Oulusta ne oli mahdollista rautateitse siirtää halutulle itärajan osalle. Suunnitelmaa kehitettäessä reservi sijoitettiin uudelleen: pataljoona Kajaaniin ja kaksi pataljoonaa Rovaniemelle, mistä näitä strategisia reservejä ei saanut siirtää muualle ilman Päämajan lupaa.²²

Kenttäohjesääntö I:ssä reservi määritettiin vuonna 1927 sellaiseksi osaksi »taisteluvoimaa, jonka johtaja toistaiseksi pidättää taistelusta säilyttääkseen vaikutusvaltansa taistelun kulkuun ja jolla johtaja ratkaisua hakevassa taistelussa aikoo saada ratkaisun». Reservillä varauduttiin odottamattomaan, säilytettiin toiminnanvapaus, ylläpidettiin aloite ja

hankittiin ratkaisu. Hyökkäystaistelussa painopiste muodostui keskittämällä voimat yllätyksellisesti vihollisen heikointa ja arinta kohtaa vastaan. Puolustuksessa reservin ryhmittäminen oli niin ikään keskeinen painopisteen muodostamismekanismi.²³ Alivoimaisuus määritteli sotataitoa: reservi muodosti painopisteen ja yllätyksen kanssa suomalaisen sotataidon kantavat periaatteet²⁴.

Majuri Hannes Olkkonen kirjoitti vuonna 1928, että reservin tehtävänä oli taata hyökkäyksen jatkuvuus, tukea rynnäkköä ratkaisevalla hetkellä ja täydentää murronjälkeinen menestys takaa-ajolla. Johtaja hallitsi taistelua lähettämällä reservinsä kokonaan tai osittain taisteluun »joko liikkeen aikana, saadakseen pysähtyneen hyökkäyksen kulkemaan edelleen, tai vasta ratkaisuhetkenä, vaikuttaakseen yhdistyneillä voimillaan musertavasti». Reservi vaikutti taistelun kulkuun tehokkaimmin kohdistamalla tulensa ja liikkeensä vihollisen sivustaan. Reserviä ei saanut käyttää pieninä paloina etulinjan täydentämiseen. »Sitävastoin voi, reservin ollessa heikompikin, sen keskitetty käyttö oikeassa paikassa, oikeaan suuntaan vaikuttavana ja oikealla hetkellä ratkaista koko taistelun. Reservin käytöllä kaikissa asteissaan tulee olla pääpyrkimyksenä ratkaisun tavoittelu eikä hyökkäysasetelmassa ilmaantuneiden heikkouksien välitön paikkaaminen.»²⁵ Reserviä voitiin käyttää myös miehittämään mahdollisen vetäytymisen ja vastahyökkäysten torjunnan kannalta keskeinen maastonkohta. Puolustuksessa reserviä käytettiin etulinjan vahventamiseen tai vastaiskuihin ja -hyökkäyksiin.²⁶

Defensiivisessä puolustus suunnitelmassa VK 31 korostettiin ylijohdon reservin tärkeyttä: »Meidän on muodostettava strateginen reservi, jolla defensiivi jonain sopivana ajankohtana voidaan muuttaa offensiiviksi.» Tämä ajatus perustui ensinnäkin siihen, että edellytyksiä laajoille hyökkäysoperaatioille ei arvioitu olevan vielä sotatoimien alkaessa. Neuvostoliiton sodankäyntikapasiteetti ja hyökkäysvoima kasvoivat vuosi vuodelta. Toisekseen strategisen reservin tarve kumpusi siitä, että ratkaisu ei syntynyt yksinomaan pysäyttämällä vihollinen pääpuolustuslinjan eteen. Vaikka strategisen reservin merkitystä painotettiin, ylijohdon reservin kokoa ei pystytty merkittävämmiin kasvattamaan. Reserviksi jäi II Armeijakunta ja sen kaksi divisioonaa. Niiden tehtävinä olivat rintaman vahventaminen Länsi-Kannaksella, vastahyökkäysten toteuttaminen, yleiseen offensiiviin siirtyminen, taaemman puolustuslinjan miehittäminen Viipuri–Vuoksi–Saimaa-linjalle tai puo-

lustuksen tukeminen ja vastahyökkäykset Itä-Kannaksella.²⁷

Divisioonien, rykmenttien ja pataljoonien kiväärijoukkojen kolmijakoisuus johti 1930-luvulle mennessä taktiikassa siihen, että yleensä 2/3 voimasta sidottiin taisteluun ja 1/3 muodosti reservin. Kolmijako teki reservin käytöstä kaavamaisista, vaikka toiveissa oli puna-armeijan ylivoiman ja sen säännönmukaiseksi arvioitun hyökkäyksen vaikeuttaminen reservin joustavalla käytöllä. Reserviä tarvittiin menestyksen hyödyntämiseksi hyökkäyksessä. Puolustuksessa reservi varautui vastahyökkäyksiin: valtaamaan menetettyjä alueita. Koska reservejä oli vähän, niille oli käskettävä useita valmistautumistehtäviä. Reserviä tarvittiin myös hallitsemaan uhkia peitteisillä ja omista joukoista avoimilla sivustoilla. Jos ryhmitys nojasi kummallakin puolella naapuriin, reservi voitiin sijoittaa keskustaan, mistä sitä oli nopeinta käyttää kaikkiin suuntiin. Vahva reservi tarvittiin epäselvissä tilanteissa, itsenäisissä tehtävissä sekä vaikeassa maastossa tai hankalissa olosuhteissa.²⁸

Puolustustaistelu oli 1930-luvulla torjuvaa ja puolustusaseman pitävää. Puolustusasemasta ei saanut luopua ilman lupaa. Hyökkääjä torjuttiin keskitetyllä tulella pääpuolustuslinjan eteen, ja pääpuolustuslinja vallattiin tarvittaessa takaisin reservin aktiivisilla vastaiskuilla ja hyökkäyksillä. Vastaisku oli välittömästi, yllättävästi ja heti käytettävissä olevilla joukoilla, etummaisilla reserveillä, tehty hyökkäys pääpuolustuslinjan takaisinvaltaamiseksi tai sen läpi tunkeutuneen vihollisen takaisinheittämiseksi. Vastahyökkäys oli reservin valmisteltu ja tulella tuettu hyökkäys, joka toteutettiin vastaiskun epäonnistuessa. Reservillä oli pystyttävä myös sulkemaan murtokohta määrättyllä linjalla puolustukseen ryhmittymällä: murtoon päässyt vihollinen pysäytettiin viimeistään tukilinjalla. Reservi ponnisti tukilinjasta tai päävastarinta-aseman syvyysuunnaisista – pääpuolustus- ja tukilinjan välillä olevista – sulkulinjoista, jotka rajoittivat murtoja sivusuunnassa. Mikäli reservi hajautettiin, sen käyttö oli pystyttävä keskittämään.²⁹

Hyökkäyksessä reservi suunnattiin taisteluosan perässä murtokohtaan menestyksen turvaamiseksi. Reservi tuki hyökkäyksen jatkuvuutta vahvistamalla etummaisista joukkoja, saarroitus- ja sivustahyökkäyksillä tai takaa-ajolla, joka oli keskeinen osa sisään- ja läpimurron jälkeistä menestyksen hyödyntämistä ja aloitteen ylläpitoa. Reserviä voitiin käyttää myös hyökkäyksen sivustojen suojaamiseen. Viivytystaistelussa ei ollut mahdollista varata vahvoja reservejä, koska viivytyalueet olivat laajoja.

Reservinä ollut kivääriryhmä hyökkäämässä 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo / Puolustusvoimat.

A reserve rifle section attacks in the 1930s. Photo: Military Museum / Finnish Defense Forces.

Maihinnousun torjunnassa puolestaan korostui reservin valmisteltu käyttö ja toiminnan nopeus.³⁰

Puolustus suunnitelmat uudistettiin keväällä 1934, kun Puolustuslaitoksen aluejärjestelmä aloitti kokonaisuudessaan toimintansa ja rauhajan kokoonpano päivitettiin. Hyökkäyksellisessä VK1-suunnitelmassa I Armeijakunta suojasi aluejärjestön perustaman kenttäarmeijan

keskittämisen Karjalan kannakselle, minkä jälkeen II ja III Armeijakunta löivät vihollisen sivustahyökkäyksellään. Laatokan Karjalassa IV Armeijakunnan kaksi divisioonaa ja erillinen pataljoona hyökkäsivät rajan yli vallatakseen Vieljärvi–Säämäjärvi-linjan ja Porajärven. Puolustusellisessa VK2-suunnitelmassa I Armeijakunta suojasi kenttäarmeijan keskittämisen Karjalan kannakselle. Puolustukseen pääasemassa asettuivat II Armeijakunta ja yksi divisioona. Laatokan Karjalassa vihollinen oli määrä pysäyttää IV Armeijakunnan puolustustaistelulla. Pohjois-Suomessa ei odotettu eikä valmistauduttu toimeenpanemaan laajempia operaatioita kummassakaan suunnitelmavaihtoehdossa.³¹

VK1:ssä Karjalan kannaksella oleva reservi muodostui 6. Divisioonasta. Sitä valmistauduttiin käyttämään hyökkäyksen tukemiseen. VK2:ssa reserviksi varattiin

III Armeijakunta, joka ryhmitettiin Viipurin ja Antrean väliselle alueella mahdollisen vastahyökkäyksen pääiskuvoimaksi. Suojajoukoille onnistuttiin nyt muodostamaan vahvempi yleinen reservi. Reservin ytimen muodosti prikaati, mutta se luovutettiin I Armeijakunnan komentajan käyttöön vasta sen jälkeen, kun kenttäarmeijan lopullisesta keskityssuunnitelmasta oli tehty päätös. Laatokan Karjalassa IV Armeijakunnan reservi muodostettiin VK1:ssä jalkaväkirykmentin pääosista. Kyseisestä rykmentistä muodostettiin sekä armeijakunnan että sen asettaneen divisioonan reservi Uomaan ja Pitkärannan väliselle alueelle. VK2:ssa IV Armeijakunnan reservin muodosti Soanlahteen, Värtsilään tai Tohmajärvelle keskitettävä polkupyöräpataljoona.³²

Reservi talvisodan edellä ja sotavuosina

Majuri Valo Nihtilä kirjoitti vuonna 1935 puolustuksen syvyyden tärkeydestä. Vahva reservi oli ryhmitettävä puolustuksen syvyyteen ja sivustoille, vaikka se heikensi mahdollisuuksia tulen keskittämiseen. Pienen reservin vastaiskulla ei voinut vaikeuttaa riittävästi vihollisen ensimmäisen portaan taistelua, vaan reserviä oli käytettävä valmisteltujen tukikohtien miehittämiseen. Ratkaisu oli saavutettavissa voimakkaan reservin käytöllä ensimmäisen portaan hyökkäyksen pysähdytyä ja ennen toisen portaan hyökkäystä. Reservi tuli ryhmittää hajautetusti, mikä paransi suojaa ja yllätysmahdollisuuksia, mutta reserviä tuli käyttää ratkaisuvaiheessa keskitetyksi.³³

Talvisodan edellä everstiluutnantiksi urallaan ehtinyt Valo Nihtilä ehdotti VK1:n poistamista puolustussuunnitelmien joukosta, koska edellytyksiä offensiiville sotatoimien alussa ei ollut. VK2:ta hän ehdotti reservien kannalta kehitettäväksi siten, että reserviksi varattaisiin vain yhden divisioonan voima Karjalan kannaksen pääoperaatiosuunnan selustaan ja yhden heikennetyn divisioonan liikkuvat voimat Pohjois-Suomeen. Pohjois-Suomessa reserviä varauduttiin käyttämään tarvittaessa rykmenttikokonaisuuksina. Ylijohdon reservejä oli tarvittaessa kyettävä käyttämään Laatokan Karjalan suunnassa. Reservejä täydensi suojajoukoista muodostettava divisioona suojajoukkotaisteluiden päätyttyä.³⁴

Suojajoukkokokoonpanoon siirryttäessä Yleisesikunta käski 5.10. 1939, että voimassa oli enää päivitetty VK2-suunnitelma. Sitä oli päivitetty Nihtilän tekemien esitysten mukaiseksi, ja ylimääräisissä harjoituksissa joukot keskitettiin rintamille näiden tarkennettujen suunnitelmien perusteella.³⁵

Ylimääräisten harjoitusten aikana sodanjohdossa käytiin kiivasta keskustelua reservin tarpeesta. Muun muassa II Armeijakunnassa arvioitiin, että »strategista reserviä ei kaivata». Oltiin sitä mieltä, että kaikki Karjalan kannaksen pääoperaatiosuuntaan keskitetyt divisioonat olisi tullut ryhmittää etulinjaan niin puolustuksen vahvistamiseksi kuin ennen kaikkea hyökkäysryhmitymisen lujittamiseksi. Päämaja piti kuitenkin kiinni reserveistään, ja sotatoimi tuli perustumaan strategiseen puolustukseen. Kenttäarmeija koostui talvisodan edellä rauhan ajan joukkojen ja rajavartiolaitoksen muodostamista suojajoukoista sekä yhdek-

Puolustuslinja Summan alueella Karjalankannaksella. Kuva: SA-kuva.

A section of the defensive line in Summa on the Karelian Isthmus. Photo: Finnish Defense Forces.

sästä liikekannallepanossa perustettavasta divisioonasta. Karjalan kannaksella suojajoukkojen pohjalle muodostettiin jo ylimääräisten harjoitusten aikana uusi 1. Divisioona, joka toimi Kannaksen Armeijan reservinä.³⁶

Talvisodassa ylijohdon reserviyhtymiksi varatut 6. Divisioona Kaakkois-Suomessa ja 9. Divisioona Pohjois-Suomessa hupenivat eri rintamille sodan ensiviikkona. Sodan loppua kohden reservi ehtyi miltei olemattomiin, ja voimien täydentämiseksi rintamille keskitetyt kolme täydennysdivisioonaa olivat puutteellisesti varustettuja ja koulutettuja. Ylipäällikön reserviksi jouduttiin lopulta haalimaan eri suunnista pataljoonan kokoisia joukkoja.³⁷ Taistelukentälläkin viimeiset reservit sitoutuivat usein taisteluun, vaikka reservin varaamista korostettiin. Reserviä käytettiin hyökkäyksessä menestyksen hyödyntämiseen sekä puolustuksessa vastaiskuihin ja -hyökkäyksiin. Joukkoja opastettiin ryhmitämään reservi siten, että se pystyi 1930-luvun oppien mukaisesti no-

peaan vastaiskuun sisään murtautuneen vihollisen sivustaan. Karjalan kannaksella pääpuolustuslinjan hallinnasta pyrittiin pitämään kiinni kynsin hampain – voimia säästämättä. Laatokan Karjalassa ja Suomussalmen suunnalla reservit keskitettiin ensisijaisesti hyökkäyskiilojen syvyyteen vihollisen saarrostemiseksi ja yhteyksien katkaisemiseksi. Monin paikoin reservi varattiin myös metsäisiin ja peitteisiin sivustoihin, joiden kautta puna-armeijan epäiltiin koukkaavan.³⁸

Talvisodan päätyttyä Ylipäällikön reserviksi irrotettiin kahden divisioonan ja kahden prikaatin voimat, kun kenttäarmeija ryhmittyi Moskovan rauhan mukaisen valtakunnan rajan sisäpuolelle³⁹. Moskovan rauhan – välirauhan – aikana kenttäarmeijan koko kasvoi, mikä mahdollisti myös ylijohdon reservin vahvistamisen. Puolustusvoimain pääesikunnan liikekannallepano- ja puolustussuunnitelmissa Päämajan alaisuuteen varattiin 2–3 divisioonan ja 2–3 prikaatin voimat. Välirauhan aikana rakennettu puolustussuunnitelma perustui viiteen armeijakuntaan, joiden johdossa olivat rauhan aikana suojajoukkoprikaatit. Näiden prikaatien ympärille muodostettiin kenttäarmeijan 13 divisioonaa, joita täydennettiin kolmella aluejärjestön perustamalla divisioonalla. Näin ollen liikekannallepanossa kenttäarmeijaan perustui kaikkiaan 16 divisioonaa.⁴⁰

Välirauhan aikaisista uudistuksista linnoitusjoukot vapauttivat reserviä. Liikkuvia joukkoja voitiin tämän perusteella ryhmittää linnoitetun puolustusaseman syvyyteen ja syvyyssuuntaisille sulkulinjoille. Näitä reservejä tarvittiin väsyneiden joukkojen vaihtamiseen, heikoiksi osoitautuneiden puolustuslohkojen vahvistamiseen, vastaiskuihin ja -hyökkäyksiin sekä hyökkäyksellisiin operaatioihin.⁴¹

Jatkosota ei uudistanut reservin käytön peruseriaatteita, sillä vahvasti linnoitetulla Moskovan rauhan linjalla – Salpalinjalla – ei koskaan taisteltu. Hyökkäysvaiheessa ylijohdon reserviä käytettiin voimaryhmien muodostamiseen Laatokan pohjois- ja eteläpuolelle. Karjalan armeijalla oli reservinä yksi divisioona. Armeijakunnilla ja erillisdivisioonilla eri rintamanosilla oli yleensä noin rykmentin suuruinen reservi. Taktisella tasolla reserviä käytettiin hyökkäysvaiheessa vihollisen vastahyökkäysten torjumiseen ja takaa-ajoon. Divisioonien reservi hupeni asemasotavaiheessa, kun työvoimasyistä yksi niiden rykmenteistä supistui pataljoonaksi. Niin ikään pääosa linnoitusjoukoista kotiutettiin. Puolustusta leimasivat linjamaisuus ja reservien vähyys. Pääpuolustuslinjan hallin-

nasta pidettiin edelleen tiukasti kiinni etenkin Karjalan kannaksella. Ylijohdon reservi pystytettiin kuitenkin muodostamaan ja sitä vahvistamaan Panssaridivisioonalla, koska rintamalla oli seesteistä kesään 1944 asti. Puna-armeijan suurhyökkäyksen aikana reserveille oli kysyntää, ja reserviä muodostettiin painopistesuuntaan irrottamalla voimaa sivusuunnista.⁴²

Sotakokemuksia reservin käytöstä

Jatkosodan jälkeisinä kuukausina puolustussuunnittelu perustui vielä Neuvostoliiton uhkaan. Puolustusvoimien siirtyessä rauhan ajan kokoonpanoon liikkuvat joukot koottiin kevyeen prikaatiin. Kevyestä prikaatista muodostui ylijohdon käytettävissä oleva reservi ja sodan ajan kokoonpanossa ylijohdon reservin runko. Se valmistautui uhanalaisimpien suuntien vahventamiseen, vastahyökkäyksiin sekä maihinnousujen ja maahanlaskujen torjuntaan. Puolustussuunnittelu oli keskeytyksissä vuosien 1945–1948 välillä: virallinen uhkasuunta kääntyi idästä länteen, mikä tuli heijastumaan myös reservin käyttöajatuksiin. Usea varteenotettava uhkasuunta edellytti vahvaa ja liikkuvaa reserviä.⁴³

Sotakokemukset alleviivasivat reservin tärkeyttä. Reservi oli usein liian pieni, eikä kolmijakoisissa kokoonpanoissa ollut kunnan reserviä. Sotakokemuksissa ja niitä käsittelevissä upseerien keskustelutilaisuuksissa korostettiin puolustuksen syvyyden lisäämistä reservin avulla sekä reservin nopeaa ja häikäilemätöntä käyttöä vastaiskuissa ja -hyökkäyksissä. Tarvittiin syvyydestä suojaa hakeva ja liikkuva reservi. Reservin oikea-aikainen ja -oppinen käyttö oli merkityksellisempää kuin sen koko. Reserviä ei saanut pirstoa jakamalla sitä eri suuntiin, eikä syöttää sitä taisteluun vähän kerrallaan.⁴⁴

Suomalaisten omat ja saksalaisilta saadut sotakokemukset painottivat vahvaa reserviä syvän puolustuksen peruspilarina suurhyökkäyksen torjunnassa⁴⁵. Sotakokemusten alleviivaama reservin tärkeys näkyi ensimmäisissä sotavuosien jälkeisissä ohjesäännöissä. »Toiminnan varmistamiseksi joukon johtaja varaa osan käytettävissä olevista joukoista reserviksi, jota hän käyttää taisteluosan suorituksen kehittämiseen niin, että päämäärän saavuttaminen turvataan. Reservejä on aina varattava ja toimintaan pantujen tilalle on viipymättä muodostettava uusia reservejä.»⁴⁶

Polkupyöriillä reservi liikkui ketterästi ja tarvittaessa myös maastossa. Hämeen jääkäripataljoona etenee pyörin metsässä 1950-luvulla. Kuva: Sakari Salokangas / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Bicycles provided mobility for reserve units, also off-road when necessary. Soldiers of Häme Jaeger Battalion traverse forested terrain with their bicycles in the 1950s. Photo: Sakari Salokangas / Military Museum / Finnish Defense Forces.

Reservi varmisti hyökkäyksessä sellaisen pitkähkön hyökkäysryhmittymisen, jota menestyminen puolustusvalmista vihollista vastaan edellytti. »Reservien käytössä johtavana periaatteena on, ettei sitä panna toimeen liian aikaisessa vaiheessa jonkin vastarinnan murtamiseksi, vaan vasta silloin ja siellä, missä jo on saavutettu menestystä ja missä voiman lisä nopeimmin ja varmimmin johtaa yleistilanteen kannalta ratkaisevaan tulokseen.» Perusratkaisuna oli kevyiden joukkojen varaaminen reserviksi. Sotakokemukset alleviivasivat taaempien reservien moottoroimisen tärkeyttä.⁴⁷

Reservi vastasi lännen uhkaan

Vuonna 1952 voimaan tulleessa Polttoainehankinta-suunnitelmassa Päämajan johtoon varattiin kaksi panssariprikaatia ja kahdeksan prikaa-

tia. Pohjanmaan ja Sisä-Suomen vastuualueiden joukot katsottiin niin ikään ylijohdon reserviksi, mikäli uhka ei kohdistunut näille vastuualueille. Tämä tarkoitti yhteensä viiden prikaatin lisäystä ylijohdon reserviin. Reservin määrä oli noin kolmannes kokonaisvoimasta. Täydessä sodan ajan kokoonpanossa oli kaikkiaan 33 prikaatia, kun mukaan lasketaan kolme jääkäriprikaatia ja kolme täydennysprikaatia.⁴⁸ Ylijohdon reservien käytön suunniteltu painopiste oli joko Pohjois-Suomen tai Etelä-Suomen vastuualueella: kumpaankin valmistauduttiin keskittämään enintään kahdeksan prikaatin voimat. Ylijohdon liikkuvana reservinä toimivat panssariprikaatit valmistautuivat toimimaan kaikissa operaatiosuunnissa, mutta ensisijainen suunta oli Etelä-Suomen vastuualue. Panssariprikaatit ryhmittyivät vähintään 30–50 kilometrin päähän rajasta tai rannikosta, jotta niiden toimintavapaus säilyi. Reservit valmistautuivat puolustuksen vahventamiseen, vastahyökkäykseen, puolustukseen taaemmilla puolustuslinjoilla ja maihinnousun torjuntaan.⁴⁹ Reservien suuri määrä ja käyttöajatus osoittivat, että reservin avulla säilytettiin mahdollisuus toimia useassa uhkasuunnassa ja muodostaa painopiste itärajalle, vaikka sitä ei voitu diplomaattisista syistä puolustussuunnitelmaan kirjoittaa.

Puolustus oli sotavuosien jälkeen ja 1950-luvulla jäykän torjuvaa, vaikka puolustusvyöhykeajattelu alkoi vahvistua ja puolustusaseman syvyys kasvoi. Pääpuolustuslinjan tuli olla taistelun päätyttyä puolustajan hallussa. Reservi oli puolustuksen perusedellytys: ripeästi ja päättäväisesti suoritettut vastahyökkäykset olivat yksi pysäyttävän voiman pääelementeistä. Sulkulinjat muodostivat edullisia lähtökohtia reservin vastahyökkäyksille. Etummaisat reservit osallistuivat ensivaiheen murtojen rajoittamiseen. »Puolustusasemaan ryhmitettyjen yksikköjen puolustusryhmittämisen pitää olla sellainen, että hyökkäävä vihollinen voidaan pitää keskeytymättömän tulen alaisena ja pakottaa jatkuvaan voimia kuluttavaan taisteluun, kunnes sen hyökkäys tyrehtyy ja se on kypsä taempien reservien vastahyökkäyksille.» Sotatoimi ratkaistiin operatiivisen reservin keskitetyillä hyökkäyksillä.⁵⁰

Reservin tyyppikokona oli kolmannes tai neljännes voimasta. Taistelukentällä reservin ryhmittämistä määräiti mahdollisuus välittömään vastahyökkäykseen. Yhtymien ja ylijohdon reservin ryhmittämistä ohjasi puolestaan enemmän toiminnanvapauden säilyttäminen. Reservi pidettiin irti taistelusta, jotta se voitiin ajallisesti ja paikallisesti keskittää

vihollisen painopisteen selvittyä. Suurhyökkäyksen torjunnan oppien mukaisesti yhtymä ryhmitti reservin usein puolustusaseman takaosan puolustuskeskuksiin ja tukikohtiin. Tämä lisäsi puolustuksen syvyyttä. Puolustuksellisesti käytettävän reservin tehtävänä oli kuluttaa ja pysäyttää vihollinen sekä luoda edellytykset ylemmän johtoportaan reservin käytölle. Reservin takapainoinen ryhmitys ei kuitenkaan saanut estää sen käyttöä vastahyökkäyksiin. Hyökkäyksessä reservin käytössä korostuivat menestyksen hyödyntäminen ja ratkaisun saavuttaminen.⁵¹

Reservi 1960-luvulle tultaessa

Vuoden 1957 lopulla hyväksytyssä ja vuoteen 1966 voimassa olleessa Valpuri-suunnitelmassa Päämajan johtoon jäi kahdeksan prikaatia ja panssariprikaati. Prikaateista seitsemän perustettiin Sisä-Suomen maanpuolustusalueella. Tämä antaa vihjeen niiden todellisesta käyttöajatuksesta, vaikka Kaakkois- ja Itä-Suomeen ryhmitettyjen joukkojen varsinaisissa tehtävissä korostettiin edelleen Neuvostoliittoon johtavien yhteyksien turvaamista. Ylijohdon reservien käytön suunniteltu painopiste oli joko Etelä-Suomen tai Pohjois-Suomen maanpuolustusalueella. Kumpaankin näistä valmistauduttiin keskittämään enintään kahdeksan prikaatia. Pohjanmaan ryhmä ja Sisä-Suomen armeija valmistautuivat eri käskyllä irrottamaan yhteensä neljä prikaatia ylijohdon reserviksi, mikäli uhka ei kohdistunut näille maanpuolustusalueille. Reservi oli edelleen noin kolmannes kokonaisvoimasta, sillä prikaateja oli yhteensä 28. Näiden lisäksi olivat erikseen jääkäriprikaateiksi koottavat jääkäripataljoonat. Reservejä käytettiin vastahyökkäyksiin, maahanlaskujen tai maihinnousujen torjuntaan ja puolustuksen vahventamiseen.⁵²

Kenttäohjesäännön yleinen osa (1958) määritteli sotakokemusten hengessä, että yhtymän reservi ryhmitettiin puolustuksen syvyyteen, josta se voitiin tarvittaessa suunnata vastahyökkäykseen. Syntyneet murrot rajoitettiin pitämällä murtoalueen sivustalla olevat puolustusaseman osat ja syvyyteen valmistellut puolustuskeskukset sekä puolustus- ja sulkusemat. Murron syntyessä paikallisia reservejä ryhmitettiin syvyydessä pysäyttämisen kannalta otollisiin aseisiin. Aktiivisia vastaiskuja suunnattiin murtautuneen vihollisen sivustaan. Näillä pientenkin joukkojen nopeilla vastaiskuilla ja -hyökkäyksillä oli hyvät onnistumisen edelly-

tykset. Sen sijaan sellaisella vastahyökkäyksellä oli suuri epäonnistumisen mahdollisuus, joka käynnistettiin hitaasti ja suunnattiin vihollisen kärkeä vastaan, vaikka vastahyökkäysvoima oli suurempi. Prikaatin ja pataljoonan aikaa vieviä vastahyökkäyksiä tuli välttää, koska vihollinen oletettavasti löi ne ylivoimallaan.⁵³

Kun sodankäynnin yleiset periaatteet Suomessa määritettiin vuonna 1958, niiden joukkoon nousi reservin käytön kannalta olennainen va-

Panssariprikaati oli ylijohdon reservin iskuvoimaisin joukko. T-54-panssarivaunu Santahaminassa kalustoesittelyssä vuonna 1961. Kuva: Jaakko Rautio / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

The Tank Brigade was the most potent formation of high command's reserve. A T-54 demonstrates its capabilities in Santahamina in 1961. Photo: Jaakko Rautio / Military Museum / Finnish Defense Forces.

rautuminen odottamattomiin tilanteenkäänteisiin. Sekä epäedulliset tilanteenvaihtelut että menestyksen hyödyntäminen edellyttivät vahvaa reserviä. Reservi mahdollisti voimien keskittämisen ratkaisukohtaan, ja se oli avainasemassa toiminnanvapauden säilyttämisessä.⁵⁴

Jalkaväen kokoonpanojen jaotus kääntyi pääläelleen 1950- ja 1960-luvulla. Siinä missä divisioona ja sen kolme jalkaväkirykmenttiä olivat olleet kolmijakoisia, muodostui perusyhtymäksi vakiintuneesta prikaatista nelijakoinen. Pataljoonasta muodostui niin ikään aidon nelijakoinen. Kun vielä 1950-luvulla pataljoonan iskuvoiman muodosti kolme kiväärikomppaniaa ja konekiväärikomppania, pataljoonassa oli vuodesta 1962 alkaen neljä kivääri- tai jääkärikomppaniaa. Prikaatin ja pataljoonan tuli kyetä itsenäiseen taisteluun: luotiin edellytyksiä puolustuksen porrastamiselle syvyyteen, reservin muodostamiselle ja voimien jousta-

Jalkaväkipataljoonan moottorointi toteutui vasta 1970-luvun alussa. Kuva: Matti Kaltokari / Sotamuseo / Puolustusvoimat.

Motorization of infantry battalions was postponed until the early 1970s. Photo: Matti Kaltokari / Military Museum / Finnish Defense Forces.

valle käytölle. Sen sijaan aiemmin nelijakoisissa komppanioissa ja joukkueissa siirryttiin 1960-luvulla kolmijakoon. Joukkueiden ja ryhmien määrän vähentämistä perusteltiin johtamisen yksinkertaistamisella.⁵⁵

Pataljoonan toiminnanvapauden lisääntymistä rajoitti kokeilu- ja harjoituskokemusten mukaan se, että komentaja joutui nyt käyttämään reserviä yhä useammin alaisten tukemiseen, kun komppanian mahdollisuudet reservin varaamiseen olivat kaventuneet. Ylemmillä tasoilla keskeinen reservin käyttöä rajoittava tekijä oli sen sijaan joukkojen heikko liikkuvuus. Yhtymien moottorointi edistyi hitaasti.⁵⁶

Prikaati varasi yleensä reserviksi pataljoonan: neljäsosan jalkaväkivoimasta. Reservi ryhmitettiin puolustusaseman selustaan tai sulkuasemaan. Reserviä ei yleensä ryhmitetty selusta-asemaan, koska se oli liian etäällä vastahyökkäysten kannalta.⁵⁷ Reserviä käytettiin puolustusasemaan tehtäviin vastahyökkäyksiin, selustaan tunkeutuneen vihollisen lyömiseen tai murron rajoittamiseen. Vastahyökkäysten päämääränä oli vihollisen tuhoaminen ja menetetyn puolustusaseman takaisinvaltaaminen. Vastahyökkäyksellä saavutettua menestystä tuli hyödyntää, ja hyökkäystä voitiin jatkaa edullisessa tilanteessa puolustuksen edessä olevalle suoja-alueelle. Reservin oli pystyttävä siirtymään vaikeuksista vastahyökkäykseen, vaikka sen tehtävä oli puolustuksellinen. Vastavuoroisesti vastahyökkäyksiin valmistautuvalle reserville valmisteltiin puolustuskeskukset, jotka palvelivat prikaatin puolustuksen kokonaisuutta ja murtojen rajoittamista.⁵⁸

Reserviä käytettiin puolustuksellisesti, jos siten voitiin todennäköisimmin saavuttaa ylemmän johtoportaan vastatoimenpiteiden edellyttämä ajanvoitto tai eniten vaikeuttaa vihollisen hyökkäystä. Reservi esti murtautuneen hyökkääjän levittäytymisen ja etenemisen. Se pysäytti vihollisen puolustuskeskuksissaan, tukikohdissaan, varatukikohdissaan tai valtaamissaan maastonkohdissa. Reservin defensiivinen käyttö oli perusteltua myös tilanteessa, jossa vihollinen käytti ydinräjähteitä tai muita taisteluaineita siinä laajuudessa, että vastahyökkäys saastuneen ja vaurioituneen alueen läpi ei ollut tarkoituksenmukaista.⁵⁹ Reservin defensiivisessä käytössä tilaa vaihdettiin aikaan, jotta muut joukot saattoivat lyödä vihollisen. Vastahyökkäyksissä tila voitettiin viipymättä takaisin.

Yhteenvedoa

Reservi saavutti ja säilytti tärkeän aseman suomalaisessa sotataidossa vuosina 1917–1966. Sitä enemmän reserviä kaivattiin, mitä useampia uhkasuuntia oli ja mitä epäselvempi tilanne oli. Reservi takasi toiminnanvapauden sekä mahdollisuuden vaikuttaa sotatoimen ja taistelun kulkuun. Reservi lukeutui suomalaisen sotataidon opilliseen ytimeen.

Talvi- ja jatkosodan vuosina 1939–1944 reservin käyttö oli Karjalan kannaksen pääoperaatiosuunnalla kuitenkin varsin kaavamaisista, koska pääpuolustuslinja pyrittiin kaikissa tilanteissa nopeasti valtaamaan takaisin. Tämä ei ollut kaikissa tilanteissa voimien taloudellista käyttöä, mutta reserviä käytettiin 1930-luvun valtavirta-ajattelun ja ohjesääntöjen kirjausten mukaisesti. Sotakokemuksetkaan eivät olleet reservin käytön suhteen täysin yksituumaisia, sillä 1950-luvulle asti reservi sitoutui osaltaan varmistamaan pääpuolustuslinjan hallussa pysymisen taistelun päätyttyä.

Eri vuosikymmeninä suomalaisissa upseeripiireissä käytiinkin vireää keskustelua reservin pääasiallisesta käyttötarkoituksesta. Puolustustaistelussa keskustelu tiivistyi puolustuksen syvyyden ja lujuuden sekä aktiivisten vastahyökkäysten ja ratkaisun hakemisen väliseen suhteeseen, mikä jakoi mielipiteitä. Keskeisimpänä muutoksena reservin käyttöajatuksissa vuosikymmenten saatossa niin hyökkäys- kuin puolustustaistelussa oli kuitenkin se, että reservin rooli vakiintui ampumaketjun vahventajasta taistelun ratkaisijaksi tai ylemmän johtoportaan operaation mahdollistajaksi.

Lähdeviitteet

¹ Hanska, Jan: *Times of war and war over time – The roles time timing play on operational art and its development according to the texts of renowned theorist and practitioners* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere 2017, s. 206–207; Lalu, Petteri: *Syvää vai pelkästään tiheää – neuvostoliittolaisen ja venäläisen sotataidollisen ajattelun lähtökohdat, kehittyminen, soveltaminen käytäntöön ja nykytilanne. Näkökulmana 1920- ja 1930-luvun syvän taistelun ja operaation opit* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere 2014, s. 18–22 ja 45; Jouko, Petteri: *Tulta päin! Piirteitä sotilaallisesta ajattelusta Ranskassa ennen ensimmäistä maailmansotaa, Tiede ja Ase N:o 74*. Helsinki 2016, s. 36–39 ja 54; Jouko, Petteri: *Mustavalkoisten kuvien miehet – ranskalaisen strategian ja taktiikan kehityspiirteitä*. Teoksessa Tynkkynen, Vesa (toim.): *Tuleva sota – ennustamisen sietämätön vaikeus*. Edita, Keuruu 2017, s. 30–32, 36, 53–54 ja 61; Liimatta, Hannu: *Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja – itsenäisen Suomen jalkaväkitahtiikan kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä* (diss.).

- Edita, Keuruu 2018, s. 26–27; Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2010, s. 101–104 ja 133.
- ² *Suomalainen Sotilaskäsikirja, 5. osa*. Suomalainen sotilajoukko, Berliini 1917, s. 1–10 ja 545–546.
- ³ *Kenttäohjesääntö Suomen Punakaartille: Tiedustelu – Vartiopalvelus – Taistelu*. Punakaartin sotilaskirjasia N:o 1, Helsinki 1917, Fen Ra 3, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto (MPKK K), s. 3 ja 22–25; Hollanti, Juha: *Alivoimaisen taktiikka – Suomalaisen taktisen ajattelun tarkastelu* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere 2019, s. 46–50 ja 58; Hollanti, Juha: *Ajatuksia alivoimaisen taktiikasta – Suomalaisen taktisen ajattelun muutos upseereiden julkisen kirjoittelun perusteella vapaussodasta alueellisen maanpuolustuksen kehittämiseen*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2015, s. 23–24; Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin Päämaja – sodanajan johtoesikunta 1918–1944*. Otava, Keuruu 2019, s. 56.
- ⁴ Karjalainen (2019), s. 56 ja 61–62; Kemppi, Jarkko: *Suomalaisen sotataidon kehittyminen vuosina 1918–1924*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2010, passim; Hollanti (2019), s. 45; Raatikainen, H: *Taktiikka Suomen vapaussodassa, Tiede ja Ase N:o 4*. Helsinki, 1936, s. 12–16, 34 ja 44–45.
- ⁵ Suomen armeijan ylijohdon käsky N:o 1/8.6.1918, T 4343/6, Kansallisarkisto (KA); Arimo, Reino: *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939: I osa ensimmäiset vuodet 1918–1919*. Sotatieteen laitos, Helsinki 1986a, s. 73, 77 ja 85. Rajavartioujoukot osoitettiin Ylipäällikön johtoon 1.9.1918 alkaen, ja niiden muodostamat Sortavalan ryhmä ja Lapin ryhmä vastasivat puolustuksesta Laatokan pohjoispuoleisella alueella.
- ⁶ Suomen armeijan ylijohdon käsky N:o 1/8.6.1918, T 4343/6, KA; Arimo (1986a), s. 98–101.
- ⁷ Yleisesikunnan päiväämätön käsky N:o 444/sal./B/20, T 2855/5, KA; Arimo (1986a), s. 170–171, 176, 180–181 ja 186–189; Arimo, Reino: *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939: II osa Enckellin kausi 1919–1924*. Sotatieteen laitos, Helsinki 1986b, s. 181–184.
- ⁸ Sotaministeriön määräys N:o 427.19.Y.1/1.4.1919, T 26963/1, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 1931/1.10.1919, T 2855/5, KA; Yleisesikunnan päiväämätön käsky N:o 444/sal./B/20, T 2855/5, KA; Arimo (1986a), s. 189; Arimo, Reino: *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939: III osa jääkärien aika 1925–1939*. Sotatieteen laitos, Helsinki 1987, s. 183. Liikekannallepanossa kenttäarmeijan vahvuus kasvoi teoriassa kaksin kertaiseksi: kolmella divisioonalla ja jääkäriprikaatilla.
- ⁹ Gerich, Paul von: *Taktiikan oppikirja I*. Otava, Helsinki 1919a, s. 51–53. Ks. myös Tuunainen, Pasi: *Talven soturit – talvisotataittoa Suomessa 1918–1940*. Gaudeamus, Tallinna 2019, s. 33. Gerich painotti sodan käymisen nopeutta sekä sen voimakkuutta ja tarmokkuutta. Reservin käyttö ei poikennut peruslinjasta.
- ¹⁰ Gerich, Paul von: *Taktiikan oppikirja II*. Otava, Helsinki 1919b, s. 188–190; Arimo (1986a), s. 55. Vain heikompi osapuoli turvautui puolustukseen; siitä oli enemmän haittaa kuin voimasuhteisiin kompensatiota. Ratkaisu tapahtui hyökkäämällä.
- ¹¹ Gerich (1919b), s. 262 ja 280; Gerich, Paul von: *Taktiikan oppikirja I*. Otava, Helsinki 1922a, s. 226; Gerich, Paul von: *Taktiikan oppikirja II*. Otava, Helsinki 1922b, s. 295–300.
- ¹² Yleisesikunnan käsky N:o 208/20.sal./2.3.1920, T 2855/5, KA; Yleisesikunnan päiväämätön käsky N:o 444/sal./B/20, T 2855/5, KA; Arimo (1986b), s. 129.
- ¹³ Yleisesikunnan käsky N:o 208/20.sal./2.3.1920, T 2855/5, KA; Arimo (1986b), s. 132–133.
- ¹⁴ Gerich (1922b), s. 254; Hollanti (2019), s. 52–53; Nenonen, V. P.: *Juhlapuhe Sotakorkeakoulun avajaisissa 3.XI.1924, Suomen sotilas N:o 47; Suomen armeija ja Suojeluskunnat*, Helsinki, 1924, s. 847–850.
- ¹⁵ Yleisesikunnan käsky N:o 80/21.sal./2.2.1921, T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 137/21.sal./15.3.1921, T 2855/9, KA; Arimo (1986a), s. 154; Arimo (1986b), s. 186–187.
- ¹⁶ Yleisesikunnan käsky N:o 137/21.sal./15.3.1921, T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 137/21.sal./15.3.1921, T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 370/21.eritt.sal./16.8.1921, T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 452/21.er.sal./26.9.1921, T 2855/9,

- KA; Arimo (1986b), s. 188, 192–195, 199, 204 ja 216–221. Ks. myös Yleisesikunnan käsky N:o 299/21.sal./25.6.1921, T 2855/9, KA. Voimassa oli myös puolustus-suunnitelma Ruotsin keskityksestä (RK).
- ¹⁷ Yleisesikunnan käsky N:o 137/21.sal./15.3.1921, T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 370/21.eritt.sal./16.8.1921, T 2855/9, KA; Arimo (1986b), s. 221–222, 359, 380 ja 385–388.
- ¹⁸ 2 Divisionon käsky N:o 595/65/21.sal./6.10.1921. T 2855/9, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 33/I/23.sal./18.1.1923, T 2856/6, KA; Yleisesikunnan muistio N:o 224/I/23.sal./14.5.1923, T 2856/6, KA; Arimo (1986b), s. 312–318.
- ¹⁹ Puolustusrevisionin mietinnön I osa, 11.1.1926, T 2861/3, KA; Arimo (1987), s. 65–68 ja 183–185.
- ²⁰ Yleisesikunnan päiväämätön muistio Karjalan kannaksen puolustuskysymyksestä N:o 3/1924, T 2857/3, KA; Yleisesikunnan päiväämätön muistio Suomen sotavoiman uudelleenjärjestelystä N:o 7/1924, T 2857/3, KA; Yleisesikunnan päiväämätön muistio Karjalan kannaksen puolustuskysymyksestä N:o 11/1924, T 2857/3, KA; Arimo (1987), s. 282–283.
- ²¹ Yleisesikunnan suunnitelma N:o 208/VK27/op.sal./5.11.1931, T 17712/1, KA; Arimo (1987), s. 287–289.
- ²² Yleisesikunnan käsky N:o 133/VK27/Op.sal./29.7.1930, T 2861/6; Yleisesikunnan käsky N:o 134/VK27/Op.sal./29.7.1930, T 2861/6; Yleisesikunnan käsky N:o 135/VK27/Op.sal./29.7.1930, T 2861/6; Yleisesikunnan suunnitelma N:o 208/VK27/op.sal./5.11.1931, T 17712/1, KA; Arimo (1987), s. 190–195, 312–313, 317 ja 330–332.
- ²³ *Kenttäohjesääntö I*. Otava, Helsinki 1927, s. 212; *Kenttäohjesääntö II*. Otava, Helsinki 1929, s. 11 ja 21–22; *Kenttäohjesääntö (K. O.), yleinen osa*. Otava, Helsinki 1931, s. 31–36; Tynkkynen, Vesa: Daavid vastaan Goljat – Suomalaiset näkemykset tulevasta sodasta ja talvisodan todellisuus. Teoksessa Tynkkynen, Vesa (toim.): *Tuleva sota – ennustamisen sietämätön vaikeus*. Edita, Keuruu 2017, s. 151–152.
- ²⁴ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen – taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2014, 2. painos (1. painos 1996), 65–66; Liimatta (2018), s. 133. Ks. myös Kesseli, Pasi: *Tykitöstä taistelee tulellaan – tykistötaktiikan kehitys Suomessa itsenäisyysiemme aikana*. Edita, Keuruu 2017, s. 50.
- ²⁵ Olkkonen (1928), s. 178–183.
- ²⁶ Olkkonen (1928), s. 193–194.
- ²⁷ Yleisesikunnan muistio N:o 183/VK27/Op.sal./12.9.1930, T 2861/7, KA; Yleisesikunnan numeroimaton muistio Venäjän ”Suomi-Keskitys” (”S.K”), 25.9.1930, T 2861/1, KA; Yleisesikunnan muistio N:o 184/VK27/Op.sal./12.11.1930, T 2861/7, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 207/VK31/Op./sal./29.8.1931, T 2861/7, KA; Arimo (1987), s. 377 ja 380. VK 31 keskittyi tarkastelemaan sotatoimia Karjalan kannaksella, eikä puolustus suunnitelmaa käsketty ollenkaan yhtymille tai muille joukoille. Puolustus-suunnitelma jaettiin vain Puolustusneuvoston puheenjohtajalle ja Yleisesikunnan päällikölle.
- ²⁸ *Jalkaväen ohjesääntö I*. Otava, Helsinki 1932, s. 110, 186 ja 227; *Jalkaväen ohjesääntö II,1*. Otava, Helsinki 1932, s. 71–73; *Jalkaväen ohjesääntö II,2*. Otava Helsinki, 1932, s. 331–343 ja 366–370; Tynkkynen (2014), s. 29–36; Liimatta (2018), s. 126–133; Tuunainen (2019), s. 79; Hollanti (2019), s. 87.
- ²⁹ *Kenttäohjesääntö II* (1929), s. 13, 134–138, 152–153, 157 ja 187–190; *Jalkaväen ohjesääntö II,1* (1932), s. 72–73, 341–343, 369 ja 385; Tynkkynen (2014), s. 39–41; Liimatta (2018), s. 127–128.
- ³⁰ *Kenttäohjesääntö II* (1929), s. 12, 14, 80–93, 103–104 ja 119–120; *Jalkaväen ohjesääntö II,1* (1932), s. 86–87; *Jalkaväen ohjesääntö II,2* (1932), s. 326–333 ja 366; Liimatta (2018), s. 123–126; Tynkkynen (2014), s. 39, 41–43 ja 57.
- ³¹ Yleisesikunnan käsky N:o 7/VK/Op./sal./3.3.1934, T 2866/1, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 10/VK1/Op.sal./28.2.1934, T 2861/6, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 11/VK2/Op.sal./28.2.1934, T 2866/1, KA; Rajavartiostojen esikunnan käsky N:o 23/VK1/Op.sal./

- 16.7.1934, T 2866/3, KA; Arimo (1987), s. 383–384 ja 404–410.
- ³² Yleisesikunnan käsky N:o 10/VK1/Op.sal./28.2.1934, T 2861/6, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 12/VK1/Op.sal./28.2.1934, T 2861/6, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 13/VK1/Op.sal./28.2.1934, T 2866/3, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 85/VK2/Op.sal./20.6.1936, T 2866/3, KA; Yleisesikunnan käsky N:o 94/VK2/Op.sal./5.11.1938, T 2861/6, KA; IV Armeijakunnan muistio N:o 66/Op./240/6.2.1937, T 2866/1, KA; Arimo (1987), s. 204, 316, 384, 389 ja 397.
- ³³ Nihtilä, Valo: Puolustuksemme järjestyksen ja suorituksen tarkoituksenmukaisuus venäläisten hyökkäysperiaatteet huomioon ottaen, *Tiede ja Ase N:o 3*. Helsinki, 1935, s. 22–28 ja 34–37. Ks. myös: Järvinen, Y. A: Puolustuslohkojen leveydet meikäläisillä yksiköillä ja yhtymillä, *Tiede ja Ase N:o 2*. Helsinki, 1934, s. 93–95.
- ³⁴ Yleisesikunnan käsky N:o 11/VK2/Op.sal/28.2.1934, T 2866/1, KA; Arimo (1987), s. 473–476.
- ³⁵ Arimo (1987), s. 481–490.
- ³⁶ Yleisesikunnan käsky N:o 473/Op.1.sal./5.10.1939, T 26035/6, KA; II Armeijakunnan numeroimaton muistio, 6.11.1939, 4871/2, KA; Arimo (1987), s. 475.
- ³⁷ Puolustusministeriön käsky N:o 568/39.J.J 1.sal./16.10.1939, T 26035/6, KA; Päämajan käsky N:o 165/39/Järj.1.sal./1.12.1939, T 26035/6, KA; Päämajan käsky N:o 223/39/Järj.1.sal./8.12.1939, T 26035/6, KA; Päämajan käsky N:o 301/39/Järj.1.sal./11.12.1939, T 26035/6, KA; Laaksonen, Lasse: *Todellisuus ja harhat – Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940* (diss.). Helsingin yliopisto, Helsinki 1999, passim; Liimatta (2018), s. 278 ja 301; Arimo (1987), s. 475–476; Eversti Niilo Hersalon päiväamätön kirje eversti Woldemar Oinoselle, T 4871/2, KA; Päämajan käsky N:o 199/Op. 1/19.1.1939, T 2865/4, KA; Päämajan käsky N:o 218/Op. 1/21.1.1939, T 2865/4, KA; Päämajan ilmoitus N:o 232/Op. 1/22.1.1939, T 2865/4, KA; Päämajan ilmoitus N:o 287/Op. 1/27.1.1939, T 2865/4, KA; Päämajan ilmoitus N:o 482/Op. 1/13.2.1939, T 2865/4, KA; Päämajan ilmoitus N:o 496/Op. 1/14.2.1939, T 2865/4, KA; 23. Divisioonan ilmoitus N:o 119/III/251 sal./13.2.1940, T 2865/4, KA.
- ³⁸ *Talvisotaopas*. Otava, Helsinki, 1939, s. 85; Tuunainen (2019), s. 63; Hollanti (2019), s. 131 ja 133.
- ³⁹ Päämajan käsky N:o 825/Op. 1/13.3.1940, T 2865/4, KA; Maavoimien esikunnan käsky N:o 1675/III/2/20.3.1940, T 2865/4, KA.
- ⁴⁰ Päämajan käsky N:o 1973/40.Järj.1.sal./10.7.1940, T 2865/4, KA; Päämajan käsky N:o 352/Järj. 2/5.8.1940, T 2865/4, KA; Päämajan käsky N:o 1730/Op. 1/15.8.1940, T 2865/4, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 2325/Op. 1/8.11.1940, T 2865/4, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan päiväamätön suunnitelma N:o 1791/Op.1, T 17712/1, KA.
- ⁴¹ Maavoimien esikunnan käsky N:o 61/Lt. sal./14.6.1940, T 2865/4, KA; Maavoimien esikunnan muistio N:o 2636/III/20b sal./12.7.1940, T 2865/4, KA.
- ⁴² 14. Divisioonan käsky N:o 32/III/1/sal./25.6.1941, T 15707/1, KA; III Armeijakunnan käsky N:o 200/III/3b sal./29.6.1941, T 15707/1, KA; Karjalan Armeijan käsky N:o 1479/Op.1/5a sal./30.6.1941, T 15707/1, KA; IV Armeijakunnan käsky N:o 98/III/201 sal./3.7.1941, T 15707/1, KA; Karjalan Armeijan käsky N:o 94/Op.III/12/L 449/6.7.1941, T 15707/1, KA; IV Armeijakunnan käsky N:o 155/III/201 sal./11.7.1941, T 15707/1, KA; III Armeijakunnan käsky N:o 379/III/3b sal./11.7.1941, T 15707/1, KA; Karjalan Armeijan käsky N:o 593/Op.III/12/L 449/13.7.1941, T 15707/1, KA; Tynkkynen, Vesa: Suunnitelma rauhasta, *Tiede ja Ase N:o 51*. Helsinki 1993, s. 135–154; Suominen, Pertti: *Armeijan silmänä ja korvana – Tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*. Otava, Keuruu 2012, s. 24; Hollanti (2019), s. 139–140, 150 ja 364; Liimatta (2018), s. 262–265, 305–307, 319 ja 330–334.
- ⁴³ Päämajan käsky N:o 1800/Järj.1/2/sal./9.11.1944, T 26035/10; Kevyen prikaatin asiakirja N:o 62/III/61/sal./22.12.1948, T 26965, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 4/Järj.2/sal./3.5.1948, T 26965/19, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 788/Järj.1/4/sal./5.6.1948, T 26965/19, KA; Jouko, Petteri: *Ylijohdon reservi – suomalaisen panssaritaktikan vuosisata*. Edita, Keuruu 2019, s. 59–60 ja 92–93.

- ⁴⁴ Majuri Arvo Aholan alustus reservin suuruudesta, sijoituksesta ja käytöstä suurhyökkäyksen torjunnasta saatujen kokemusten valossa (rykmentissä ja siitä alaspäin) ja siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Kouvolassa 16.5.1945, T 18002/6, KA; Eversti Adolf Ehrnroothin alustus puolustustaistelusta sodanaikaiset kokemukset huomioiden ja siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Lappeenrannassa 10.3.1945, kansio 73, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian tutkimustietokanta (MPKK S), s. 5–6; Jouko, Petteri: Suomalainen prikaati, *Tiede ja Ase N:o* 68. Helsinki, 2010, s. 128–129; Hollanti (2019), s. 364; Liimatta, Hannu: *Suomalaisen pataljoonan taktiikan kehitys jatkosodasta alueelliseen puolustukseen*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1993, s. 15, 24–25 ja 36.
- ⁴⁵ Päämajan kirjelmä N:o 2178/Koul.2/26 sal/1.4.1944, T 7473/5, KA; Wilho Tikanderin kirjeen liitteenä oleva Paavo Talvelan 15.9.1944 kirjoittama muistio eversti David Brucelle, 7.11.1944, RG 226 WN# 13387, The National Archives and Records Administration (NARA); Liimatta (2018), s. 338 ja 400–455; Tynkkynen (2014), s. 65–66; Viljanen, T. V.: *Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjumisen edellytyksiä*. Jouko, Petteri & Elis Turjanmaa (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere 2012, s. 51, 63–86, 94–96 ja 115–120.
- ⁴⁶ *Kenttäohjesääntö, I osa (KO I)*. Pääesikunta, Helsinki 1954, s. 15; *Kenttäohjesääntö, II osa (KO II)*. Pääesikunta, Helsinki 1954, s. 26.
- ⁴⁷ *Kenttäohjesääntö, II osa (KO II)* (1954), s. 16, 26 ja 39; Tynkkynen (2014), s. 62.
- ⁴⁸ Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 1/Op.1/11 sal./4.1.1950, T 26862/3, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 58/Op.1/OT/10 sal./28.3.1951, T 26862/3, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 80/Op.1/11 b/OT/sal./13.6.1952, T 26862/21, KA.
- ⁴⁹ Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 80/Op.1/11 b/OT/sal./13.6.1952, T 26862/21, KA; Kevyen prikaatin esikunnan asiakirja N:o 163/Järj.tsto/OT/11/sal./8.12.1951, T 26862/9, KA.
- ⁵⁰ *Kenttäohjesääntö, II osa (KO II)* (1954), s. 89–93 ja 104; *Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl)*. Pääesikunta, Helsinki 1958, s. 66–69; Liimatta (1993), s. 46; Välimaa, Leevi: Operatiivinen – taktillinen. Teoreettinen tutkielma, *Tiede ja Ase N:o* 12. Mikkeli, 1954, s. 71–72. *Jalkaväen taisteluohjesääntö II osa (JvO II) – Pataljoonan taistelu*. Pääesikunta, Mikkeli 1955, s. 182 ja 215; Hollanti (2019), s. 367 ja 370.
- ⁵¹ Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston numeroimaton muistio valtakunnan puolustusvoimain yleisistä käyttösuunnitelmista, 4.4.1951, T 26965/68, KA; Pääesikunnan asiakirja N:o 180/Optsto/OT/11 b sal/17.12.1957, T 26862/5, KA; Tynkkynen, Vesa & Petteri Jouko: *Towards east or west? Defence planning in Finland 1944–1966*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2007, s. 45 ja 69–70; *Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl)* (1958), s. 20–21, 66 ja 73–77; *Kenttäohjesääntö, II osa (KO II)* (1954), s. 106–107; Hollanti (2019), s. 366; *Jalkaväen taisteluohjesääntö II osa (JvO II) – Pataljoonan taistelu*. (1955), s. 113–114, 138, 173–176, 189–190 ja 215.
- ⁵² Pääesikunnan käsky N:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1956, T 26862/5; Pääesikunnan käsky N:o 181/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1956, T 26862/5; Pääesikunnan käsky N:o 182/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1956, T 26862/5; Pääesikunnan käsky N:o 183/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1956, T 26862/5; Pääesikunnan asiakirja N:o 89/Iptsto/8/sal./14.5.1956, T 25828/6, KA. Liikkuva reservi pienentyi, sillä toinen panssari-prikaateista oli poistettu sodan ajan kokoonpanosta vuonna 1954 ajannukaisen kaluston puutteen vuoksi.
- ⁵³ *Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl)* (1958), s. 78–79; Majuri Arvo Aholan alustus reservin suuruudesta, sijoituksesta ja käytöstä suurhyökkäyksen torjunnasta saatujen kokemusten valossa (rykmentissä ja siitä alaspäin) ja siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Kouvolassa 16.5.1945, T 18002/6, KA; Eversti luutnantti Axel Suvannon alustus Puolustuksen järjestelyn kehityksestä viime sotien aikana ja ehdotuksesta puolustuksen järjestelyksi sotakokemusten pohjalta ja siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Oulussa 6.4.1945, T 18002/6, KA; Eversti Adolf Ehrnroothin alustus puolustustaistelusta sodanaikaiset kokemukset huomioiden ja

- siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Lappeenrannassa 10.3.1945, kansio 73, MPKK S; Eversti Kai Savonjousen alustus puolustustaistelusta meikäläisissä olosuhteissa ja siihen liittyvä upseerien keskustelutilaisuus Lahdessa 2.3.1945, T 18002/6, KA; Majuri Heikki Kuistion päiväämätön alustus Jalkaväen torjunnasta (pataljoonan puiteissa) ja siihen liittyvä upseerikeskustelu Porissa keväällä 1945, T 18002/7, KA; Viljanen (2012), s. 120–121; Hollanti, Juha: *Ajatuksia alivoimaisen taktiikasta – Suomalaisen taktisen ajattelun muutos upseereiden julkisen kirjoittelun perusteella vapaussodasta alueellisen maanpuolustuksen kehittämiseen*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2015, s. 127. Vrt. Rajala (1997), s. 97.
- ⁵⁴ *Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl)* (1958), s. 60–62.
- ⁵⁵ Liimatta (2018), s. 427–438; Liimatta (1993); Hollanti (2019), s. 304–306; Prikaatin määrävahvuustaulukot, 1968, T 26838/35, KA; *Jalkaväen taisteluohjesääntö, II osa (JvO II) – Pataljoonan taistelu* (1955), s. 12; *Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (Pataljoonan taistelu)* (1965), s. 4/I–5/I.
- ⁵⁶ Hyötyläinen, Tapani: *Taktiikkamme kehittäminen taistelu- ja sotaharjoituksissa 1970-luvulta alkaen, Tiede ja ase N:o 50*. Helsinki 1992, s. 88; Rajala, Kimmo: *Suomalaisen sotataidon yleiset periaatteet toisesta maailmansodasta alueelliseen puolustukseen ja vertailu Ruotsiin*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1997, s. 99; Hanska (2017), s. 201 ja 203.
- ⁵⁷ *Kenttäohjesääntö, I osa – yhtymän taistelu* (1963), s. 166, 169, 173 ja 175–176; *Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (Pataljoonan taistelu)*, Pääesikunta 1965, Fen Ra 5, MPKK K, s. 1/X–2/X.
- ⁵⁸ *Kenttäohjesääntö, I osa – yhtymän taistelu* (1963), s. 175–176 ja 193; *Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (Pataljoonan taistelu)* (1965), s. 26/VIII–27/VIII ja 1/X–2/X; Hanska (2017), s. 201 ja 203.
- ⁵⁹ *Kenttäohjesääntö, I osa – yhtymän taistelu* (1963), s. 193; *Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (Pataljoonan taistelu)* (1965), s. 10/VIII ja 27/VIII.

Role of Reserves in Finnish Defense Planning and Doctrines in 1917–1966

The article looks at the perception of the role of reserves in defense planning and military doctrines between the declaration of Finland's independence in 1917 and 1966, exploring the topic as evidenced from defense plans, contemporary writings and tactical manuals. The war years 1939–1945 are given less attention since the importance of reserves during that period would deserve a separate study.

Reserves assumed and subsequently maintained a central role in Finland's military doctrines between 1917 and 1944. Although the operational concept of both combatants in the War of Liberation recognized the importance of reserves, the principles of their employment were still evolving. Not until the early 1920s did established guidelines of maintaining and employing reserve forces emerge as defense planning and writing of field manuals and tactical textbooks got into stride in the newly independent Finland. The more potential threat directions were identified, and possible scenarios recognized, the more reserves were needed to ensure freedom of operation and provide a means of influencing the conduct of operations and battles. It was theorized that in a defensive battle reserves could stabilize a threatening situation and address unforeseen enemy action, while in the offensive their primary role would be to enable the sustainment of an attack. Reserves became a cornerstone of Finland's military doctrine.

The Winter War drained Finland's reserves. During this short conflict in 1939–1940 and throughout the Continuation War in 1941–1944, the employment of reserves in the main area of operations on the Karelian Isthmus generally followed an established pattern because the tactical-

level objective was consistently to retake the lost sections of the main line of defense quickly under all circumstances. This was not an example of the economical use of available forces, but it was in line with the mainstream military thinking of the 1930s and in compliance with the current field manuals. In the north, on the other hand, reserves were more often employed as spearheads during an offensive, tasked with encircling enemy forces and cutting off their supply lines. Wartime experiences of the employment of reserves were somewhat unanimous, which is indicated by the fact that until the early 1950s the doctrine required that reserves be committed to hold the main defensive line after action.

Discussion of the primary role of reserves was lively among the Finnish officer corps for several decades. As regards defensive battle, the focal point was a balance between building deep and strong defenses on one hand and conducting counteroffensive action with the aim of achieving a decisive outcome on the other. In this respect opinions differed. However, an essential doctrinal change that evolved over the decades and affected both offensive and defensive thinking was the transformation of the role of reserves from a supporting element fighting in the line of contact into an asset that would be employed to achieve a decisive impact on a battle or enable operations under direction from higher echelons. Yet the key role of reserves as a force that could be deployed to counter any sudden and unexpected contingency remained unchanged for decades, although it was not until the 1950s that the general principles of conduct of war were laid down in the field manuals.

Mannerheimin adjutantin Ragnar Grönvallin haastattelu 1977

Professori emeritus Ohto Manninen on yksi laajimmin ja monipuolisimmin Suomen sotahistoriaa 1960-luvulta alkaen tutkineista ja kirjoittaneista akateemisista historiantutkijoista. Manninen on kirjoittanut sotahistoriallisista teemoista useita monografioita ja lukemattomia tutkimusartikkeleita sekä toiminut useissa laajoissa tutkimushankkeissa. Vähemmän tunnettu seikka on se, että Ohto Manninen on tutkimusaineistoja kerätessään haastatellut muutamia sotavuosina 1939–1945 Suomen sodanjohdossa toimineita henkilöitä.

Nyt julkaistavan Carl Gustaf Mannerheimin sodanajan adjutantin Ragnar Grönvallin haastattelun Ohto Manninen teki helmikuussa 1977. Haastattelun tavoitteena oli muodostaa kuva adjutanttien osuudesta ylipäällikkö Mannerheimin sota-ajan kirjeenvaihdon hoitamisessa. Haastattelun tietoja Manninen hyödynsi Mannerheimin kotona Kaivopuistossa sijainneen arkiston järjestämisessä.

Mannisen ensimmäiset haastateltavat 1970-luvulla olivat olleet Pohjois-Suomessa vuonna 1941 toimineita upseereita. Haastattelut antoivat täydennystä arkistotiedoille.

Sotien jälkeen kenraalimajuriksi ylennyt Ragnar Grönvall toimi Mannerheimin henkilökohtaisena adjutanttina talvisodan aikana. Jatkosodan hyökkäysvaiheessa Grönvall jatkoi adjutantin tehtävässä yksin, kunnes haavoittumisesta toipunut O. R. Bäckman nimitettiin häntä auttamaan. Nuorempaa adjutanttia Bäckmania Manninen ei haastatellut kasvokkain, mutta kävi hänen kanssaan vuosien mittaan lukuisia keskusteluja tapauksissa ja puhelimesta.

Kenraali Grönvall suostui Mannisen haastateltavaksi kuultuaan yli-

Majuri Ragnar Grönvall tasavallan presidentti Risto Rytin vierailun aikana Mikkeliissä heinäkuussa 1941. Kuva: Aarne Pietinen / SA-kuva.

Major Ragnar Grönvall photographed in Mikkeli in July 1941 when President of the Republic Risto Ryti visited the town. Photo: Aarne Pietinen / Finnish Defense Forces.

päällikkö Mannerheimin arkistonjärjestämisen olevan käynnissä. Grönvall asui Mannisen tavoin Katajanokalla, joten haastattelu toteutettiin Mannisen kotona. Grönvallia oli haastateltu useita kertoja aiemmin sodanajan toiminnasta, mutta hän valitteli, että hänen arkistonsa oli järjestämättä. Grönvall kertoi, että kerran jatkosodan päätyttyä Päämajan uunissa poltettiin papereita. Nämä tuhotut paperit olivat ilmeisesti hyvin pieni osa kertyneestä aineistosta.

Oheinen haastattelu julkaistaan alkuperäisessä muodossa.

Mikko Karjalainen

O.M. *Kertoisitteko ensin omasta adjutantiksi tulostanne ja sellaisena toiminnastanne.*

R.G. Palvelin kesällä 1939 silloisessa Yleisesikunnassa, ja eräänä päivänä aivan äkkiarvaamatta, taisi olla toukokuussa, minut kutsuttiin sotamarsalkka Mannerheimin puheille, ja hän tiedusteli minulta, onko minulla mitään sitä vastaan tulla hänen adjutantikseen. Silloin oli jo sodan tuntumaa taikka pikemmin jonkinlaista sotilaallisen uhan tuntumaa myös meillä täällä Suomessa, ja keskusteltuani jonkun aikaa Mannerheimin kanssa, jolloin hän hyvin ystävällisesti huomautti mm. siitä hyvin antoisasta niin kuin hän itse sanoi ja miellyttävästä yhteistoiminnasta, joka hänellä oli ollut isäni kanssa mm. Suomen asevelvollisuuslakia laatiessa taikka ollessa siinä jonkinlaisena asiantuntijana isäni sen silloin kirjoitti. Nämähän ovat henkilökohtaisesti tässä suuressa yhteydessä melko mitättömiä asioita, mutta sanoisin, että tuolloin minulla oli sellainen respekti, eikä se siitä sen koommin kadonnut, sotamarsalkka Mannerheimia kohtaan, että kyllä minä vähän epäilin, että kuinkas minä siinä työssäni voin pärjätä tykkänään siihen valmistelemattomana. Kuitenkin vastasin sen keskustelun jälkeen, jolloin puhuttiin paljon muustakin, myönteisesti tähän ratkaisuun. Lieneekö siinä ollut takana sekin, että tuolloin olin naimisissa erään Mannerheimin sukulaisen kanssa – en tiedä, mikä tähän minun valintaani johti. Pian sen jälkeen – ennen kuin olin päässyt aivan yksityiskohtia myöten perehtymään tehtävääni, joka alussa oli vallan vaikea, etten sanoisi pirullinen – syytyi talvisota, tai sanokaamme sitä ennen YH ja sitten talvisota.

Silloin kun tämä tapahtui, sotamarsalkka ei vielä ollut ylipäällikkö, vaan hän oli Puolustusneuvoston puheenjohtaja. Hänen sihteerinään oli minun tuttuni ja ystäväni eversti Björkman, joka muuten oli se, joka kutsui minut silloin Mannerheimin puheille mitään etukäteen varoittamatta.

Tälle tielle jouduttuani pysyin sitten talvisodan, välirauhan, jatkosodan aikana. Sitten tuli aselevot ja vasta kesäkuussa -46 Paasikiven jo ollessa presidenttinä vapauduin tästä tehtävästä. Hoidin samalla 1. adjutanttin tehtävät Paasikiven aikana, ja siitä tuli tavallaan tämä sama tehtävä aina vuoteen 1962 oltuani vielä presidentti Kekkonen 1. adjutanttina. Tästä tuli sellainen ura, että liekö harvalla sellaista ollut, ehkei kenelläkään, ja siihen en omasta puolestani pystynyt paljoakaan vaikuttamaan, vaikka minulla oli halu niin kuin yleensä upseereilla saada hiukan vaihtelua työhöni ja elämäni. Tämä paikka, jota jouduin hoitamaan, ei ollut mikään sinekuuri, vaan loppujen lopuksi siinä voimatkin vähän ehtyivät, paitsi että tuli ikää lisää.

Kesällä 1946 tuli puheeksi – hoidin nimittäin siinä syrjässä näitä Mannerheimin tehtäviä, koska tuolloin hän oli yksityishenkilö – ne eivät olleet niin rasittavia – linnasta käsin käyden usein hänen luonansa siellä Kaivopuistossa. Hoidin nämäkin asiat kesään 46 saakka, mutta sitten kun eron hetki tuli, niin Mannerheim sanoi minulle, että olisin mielelläni pitänyt sinut vielä edelleenkin adjutanttina, mutta ymmärrän, että upseerin karriääri on hänen tärkein asiansa – sitä paitsi hänellä on velvollisuutensa myös perhettään kohtaan – ja tee nyt minulle sellainen palvelus, että valitset jonkun sellaisen henkilön seuraajaksesi, jonka tiedät minun hyväksyvän ja jonka kanssa tulen toimeen. Tähän minun täytyi vastata, että tämä valinta on minulle henkilökohtaisesti lähes ylivoimainen tehtävä, koska tässä työssä en ole niin tarkkaan perehtynyt armeijan upseeristoon, mutta oletan, että puolustusvoimain komentaja tunnontarkasti apulaistensa avulla tulee suorittamaan tämän tehtävän.

Siellä oli useita ehdokkaita. Nimiähän ei tällaisessa näin arkaluonteisessa asiassa viitsi ruveta latelemaan, enkä sitä paitsi minä niin tarkkaan niitä muistakaan, mutta lopullinen valinta osui – ei suinkaan minun tahdostani – silloiseen eversti tai everstiluutnantti Lindemaniin, jota en ennestään tuntenut.

O.M. *Missä vaiheessa tuli nuorempi adjutantti?*

R.G. Talvisodan työt ja toimet olivat erittäin rasittavia, jouduin suorittamaan ne yksinäni, ja sen verran minulla oli myös ambitiota noin nuorena majurina ollessani, etten viitsinyt myöskään pyytää siihen mitään muuta apua kuin sen työlleni melko vähäisen avun, minkä koulu-neuvos Mandelin ja sittemmin kapteeni Georg Enckell suorittivat ollen silloin talvisodan aikana niin sanoakseni sihteerinä – Mandelin tosin vain aika ajoittain – mutta Enckell sittemmin jatkuvasti – mutta kuinka pitkälle, sitä minä en muista. Toista adjutanttia ei silloin ollut, ja jotenkin pystyin hoitamaan ne moninaiset tehtävät, jotka Mannerheim katsoi adjutantille kuuluvan.

Sitten tuli välirauha niin kuin tiedetään ja vasta – en muista milloin – pyysin apua, puolustusvoimain komentajalle ja ilmoitin tämän tietysti myös lähimmälle päällikölleni marsalkalle. Sain erinomaisen rintamapuseerin, kerran haavoittuneen, silloisen muistaakseni hänkin kapteenina Rafael Bäckmanin. Tämä oli jatkosodassa [1942]. Pääasia minulle oli että sain luotettavan työtoverin, jonka kanssa saatoin noin osapuilleen jakaa tehtävät ja myöskin joskus päästä perhettäni katsomaan, joka ei ollut lainkaan mahdollista talvisodan aikana, en nähnyt perhettäni kertaakaan, mutta jatkosodan aikana minulla oli jopa jokunen lomakin Bäckmanin ansiosta. Tämä hoiti tuolloin kaikki meille kuuluvat tehtävät yksin ja nähdäkseni menestyksellä, sillä marsalkka oli häneen erinomaisen tyytyväinen.

Nordlund tulee kuvaan silloin, kun nämä molemmat sodat oli sodittu ja marsalkasta tuli elokuussa 44 tasavallan presidentti. Tuolloin presidentin adjutanttien tehtäviä hoitivat everstiluutnantti Söderström ja silloinen majuri Nordlund. Tultuani linnaan tässä yhteydessä, siis marsalkan mukana, niin siellä oli ennestään kaksi adjutanttia, Bäckman ja minä tulimme lisäksi siihen, jolloin yhteensä olisi tullut neljä, mutta Söderström väistyi siitä tehtävästä. Hänellä oli muitakin asioita tiedossa, ja silloin jäimme kolmisiin sinne, Nordlund kolmantena. Tämä ei ollut ulkonaisesti katsottuna miellyttävää aikaa eikä liioin työskentelyn osalta, sillä marsalkan ja Nordlundin välit eivät olleet samanlaiset kuin Bäckmanin ja minun ja hänen välinsä. Piakkoin sitten Bäckman lähti jatko-opiskeluun, muistaakseni Sotakorkeakouluun, ja minä jäin sinne Nordlundin kanssa kahden toistaiseksi. En muista, kuinka kauan hän sitten siellä oli ja milloin tuli hänen seuraajansa, erinomainen adjutantti Jouko

Suninen [1948 presidentin adjutantiksi]. – Sunisen nimi tuskin kuuluu-
kaan näihin asioihin, kun kysymys on yksinomaan marsalkasta.

O.M. *Adjutantien tehtävät?*

R.G. Jos minä rupean luettelemaan näitä adjutanttien tehtäviä, niin teiltä loppuu aika ja nauhat ja kaikki muukin ja minä tässä sitten vanhenen, sillä marsalkalla oli sellainen erikoinen tapa, että adjutantti piti asua hänen mukanaan, elää hänen mukanaan, työskennellä hänen mukanaan ja hoitaa kaikki ne tehtävät – sanoisinko kaikki nuo pikkusasiat – joskus eivät ne kaikki olleet niinkään pieniä, mutta joka tapauksessa kaikki ne asiat, jotka hän omassa asemassaan aivan oikein katsoi kuuluvan toisille. Että kyllä yhdelle miehelle siellä riitti työtä. Ja kahdellekin, olisi riittänyt useammallekin, mutta näiden tehtävien luetteleminen ja klassifisoiminen on sula mahdottomuus näin ulkomuistista, sillä se kosketteli siis kaikkea, kaikki yhteydet esimerkiksi ulospäin.

Ylipäällikön yhteydet muihin henkilöihin jopa hänen sukulaisiinsakin niin sodan aikana – adjutantti hoiti nämä. Hän ei ottanut koskaan tai ani harvoin vastaan mitään puhelinsoittoja tai käyntejä sellaisissa asioissa, jotka hän katsoi, että olivat sodan aikana sivuseikkoja koskien hänen omaa yksityiselämäänsä. Joten nämäkin yhteydet aina hänen sisäriinsa saakka adjutantit hoitivat hänen käskystään ja pyynnöstään, samoin kuin koko kirjeenvaihdonkin muutamia aivan yksityisiä kirjeitä lukuun ottamatta, jotka myöhemmin ovat ilmaantuneet – jotka hän on kirjoittanut, pitkiäkin, hyvin rakkaassa suhteessa sisarensa Evaan, joka oli kreivi Louis Sparren puoliso ja joka oli hänen aivan erikoisessa suosiossa omaistensa joukossa.

Tämä menee kovin pitkälle, mutta ehkä siinä on jotakin kiinnostavaa, joten haluan sen painottaa, että tämä eläminen marsalkan luona sekä sotien aikana että osittain taikka suurimmalta osalta, ainakin Bäckmanin kohdalta, myöskin välirauhan aikana, niin se kyllä piti siinä olevan miehen aisoissa ja kurissa. Ja yhtämittäisessä työssä aivan vuorokauden ajoista tykkänään riippumatta. En minä väitä, ettei siellä joskus nukutukin ja olihan niitä aikoja, jolloinka työtä ei ollut niin paljon, mutta kyllä minulla on jälkepäin se kuva omasta elämästäni, että en minä silloin paljon ajatellut omaa itseäni enkä voinutkaan ajatella, enkä myöskään omaisiani, joiden luo sitä mielellään olisi joskus päässytkin – sodan aikana kuitenkin turhaan.

O.M. Oliko näin välirauhan aikana vai oliko silloin normaali elämän tahti?

R.G. No välirauhan aikana minä sain sen suunnattoman helpotuksen, että sain asua perheeni luona kotona, mutta Bäckman sen sijaan joutui asumaan marsalkan luona milloin Tamminiemessä, milloin myöskin Kaivopuistossa hänen yksityisasunnossaan, jossa Bäckmanille oli varattu huone [tarkoittaa 1944–46].

Minä työskentelin tietenkin kaiket päivät marsalkan luona, mutta yöt sain viettää melko vapaasti kotonani. Tämä oli juuri se talvisodan ja jatkosodan välinen suhteellisen rauhallinen aika. Sanon nimenomaan suhteellisen, sillä yhtäpäätä tuntui jatkuva painostus Kremlin taholta, joka aiheutti myöskin meille vähäpätöisille työntekijöille aivan ylimääräisiä vaivoja esimerkiksi juuri viikonloppujen aikana, jolloinka en tiedä tahallisesti vai tahtomatta nämä ikuiset painostukset milloin missäkin poliittisessa asiassa sanoisinko puhkesivat kukkaan. Tämän minä muistan niin tarkkaan, koska tänä kesänä vietin osan lomastani silloisen morsiameni luona maalla Tenholassa, ja harva oli se viikonloppu, jolloinka ei marsalkka olisi kutsunut minua työhön Helsinkiin yhtäkkiä ja pikaisinta kulkutapaa käyttäen, nimittäin autolla. Tästä ei pidä suinkaan vetää sitä johtopäätöstä, että näiden suurten asiain ratkomisessa minulla olisi ollut jotain tärkeätä osaa. Minä hoidin vain sen osan Mannerheimin työstä, jonka hän kulloinkin tehtäväkseni asetti.

O.M. Oliko päiväjärjestyksessä erikoinen kirjeenvaihdon esittelyaika? Oliko adjutantilla oma esittely johonkin aikaan päivässä?

R.G. Työskentelyhän oli sen tapaista, että asuttiin ja elettiin Mannerheimin kanssa; eihän meillä ollut mitään esittelyaikoja, vaan esittely tapahtui tai saattoi tapahtua osittain milloin asiat vaativat pikaisia toimenpiteitä minun taholtani taikka Bäckmanin taholta, niin saattoivat tapahtua vaikka sanokaamme aamukahvin yhteydessä, mutta mieluummin marsalkka ei käyttänyt ruoka-aikoja tämänkaltaisiin asioihin, sillä muutenkin hänen edesvastuunsa, jonka hän syvästi tunsikin ja joka painoi häntä valtavasti, oli senlaatuinen, että hän koetti saada ruoka-ajat myös sodan aikana eikä yksinomaan välirauhan aikana sellaisiksi, että puhuttiin vallan toisista asioista, usein hänen matkoistaan, hänen kokemuksistaan siihenastisesta elämästään ja sellaisista hupaisista asioista, joista hän saat-

toi kertoa mitä hausimpia anekdoottejakin. Mutta mitä esittelyyn tulee, se oli kyllä adjutanttien kohdalta ihan pitkin päivää, milloin siihen vain oli tilaisuus ja mitä moninaisimpia asioita koskien.

O.M. Muiden osalta näkyy ainakin marraskuussa 40 laaditun erityinen lista, milloin kunkin piti tulla esittelylle.

R.G. Mitä muiden esittelyyn tulee, niin tietenkin oli aina silloin määrätty aika, mutta ei niin kiinteätä työskentelytapaa voinut missään tapauksessa noudattaa sotien aikana, jolloinka tapahtumat rintamalla ja politiikassa, suurpolitiikassakin, aiheuttivat sen, että milloin oli tarve, niin kutsuttiin asianomainen marsalkan puheille. Tämähän oli juuri meidän adjutanttien tehtävänä muun muassa, joten siis sotien aikana ei voitu noudattaa mitään kiinteätä päiväjärjestystä muuten kuin aterioiden kohdalta, jotka yritettiin saada suunnilleen samoihin aikoihin. Sillä marsalkka oli jossain määrin, tietenkin vanhana miehenä ja terveydeltään aika lailla kärsineenä, riippuvainen myös ruuasta ja siitä vähäisestä levosta, minkä nämä ateriat joskus soivat ja irtaantuminen niistä raskaista asioista, jotka jatkuvasti sotien aikana häntä painoivat – olkoon että meillä oli menestystä tai mitä enimmäkseen – ei voi sanoa enimmäkseen – tai vastoinkäymisiä, niin vastuu ei siinä koko aikana helpottunut.

Joten minä haluaisin mainita, että mitään sellaista kiinteätä esittely-aikaa ei ollut, mutta olihan siinä nyt päivän mittaan sellaisia kiteentyneitä tapoja, sanokaamme esimerkiksi se, että näistä asioista huolehtiva eversti sodan aikana, tappioista huolehtiva eversti, hän oli aina illalla kaikkien muiden esittelyjen jälkeen ja esitti marsalkalle näitä surullisia lukuja, jotka juuri tuona aikana esitettyinä tai milloin hyvänsä ovat niitä asioita, jotka painoivat ylipäällikköä eniten, sillä hän katsoi itsensä myös siitä jossain määrin – ei ehkä nyt välittömästi niin välillisesti – olevansa vastuussa; tämä vain kerrottuna yhtenä esimerkkinä siitä, että olihan tuolloinkin ajoittain sellaisetkin esittelyajat, jotka pitivät paikkansa ehkä vuodenkin tai vähemmän aikaa.

O.M. Jatkosodan aikana Kekoni oli marsalkan yhdysmies hallitukseen, talvisodan aikanahan Walden oli yhdysmies. Oliko Kekonilla mitään tekemistä?

R.G. Talvisodan aikana Kekoni oli siellä ainakin osittain oltuaan alussa jossakin muualla, niin marsalkka kutsui hänet Päämajaan luoksensa,

joten hän kuului siihen hyvin suppeaan pieneen seuraan, joka ruokaili myös marsalkan kanssa sitten Mikkelin pommituksen jälkeen Otavassa. En muista, että hän olisi ollut Mikkelissä vielä, mutta pommituksen jälkeen siirtyi se osa, joka kuului marsalkan lähimpään ympäristöön Päämajassa, Otavaan, ja siellä minä muistan selvästi, että Kekoni oli mukana, mutta ei hänellä siinä ollut varsinaista tointa, mutta hänestä oli suuri apu noina erittäin synkkinä aikoina siinä mielessä, että hänellä oli aivan erinomainen muisti ja hän oli suurenmoinen kaskujen kertoja. Kuulostaa ehkä näin rauhan aikana jälkepäin omituiselta, mutta tällä asialla oli suuri merkitys noissa oloissa varsinkin aterioitten aikana, mutta myös muualla kun tavattiin, niin Kekoni loi oman kuvansa kaikkiin työtovereihin eikä vähiten esimieheensä Mannerheimiin, joka mielellään kuunteli näitä hänen juttujaan, silloin kun ne pysyivät sanoisinko määrätyn hienostelun puitteissa. Kekoni nimittäin visusti tiesi, mitä käyttää ruokapöydässä, mutta josta hän usein kahdenkeskeisessä keskustelussa saattoi luopua, ei kuitenkaan missään määrin ylen määrin.

Näin ollen haluaisin sanoa, että Kekonilla, olkoon että hänen vaikutuksensa varsinaiseen sodankäyntiin ei tuolloin ollut, niin kuin ei meidänkään adjutanttien, millään tavalla tärkeä. Niin hänen asemansa ja olonsa siellä päämajassa Otavassa oli tältä osin myös tai oli tärkeä juuri tältä kohdista, josta äsken mainitsin, ja aina siihen saakka, kunnes hänen oma poikansa kuoli, joka tietenkin antoi hänenkin välittömälle iloiselle toverilliselle luonteelleen melkein pä kuolettavan iskun ainakin toistaiseksi.

Talvisodan aikana oli Rudolf Walden marsalkan luottamusmiehenä Helsingissä. Siis hallituksen ja tasavallan presidentin luona, sitten jatkosodan aikana niin kuinka kävikään, niin Kekoni sai tämän tehtävän, olkoon että Rudolf Walden jatkoi tässä samassa asiassa, niin että heitä oli kaksi täällä Helsingissä, mutta työkin oli, tapahtumat sen laatuissa, että kyllä marsalkka tarvitsikin kaksi luottamusmiestä tässä tehtävässä ja jakoi sitten nämä eri asiat heidän kanssaan – sanoisinko suuren taiteilijan tavoin. Muutenkin, sanokaamme se tässä yhteydessä, marsalkka oli luonteeltaan – niin kummalliselta kuin se kuulostaakin – tavallaan myös boheemi, ainakin hänellä oli aivan suunnaton taito hetkessä tai lyhyessä ajassa improvisoida, ja näin ollen työskentely hänen luonaan – sitäkin on tavattoman vaikea määrittellä, koska hän aina toimi tilanteen mukaan, olkoon tämä tilanne sitten sotilaallinen tilanne tai sanokaamme siviili-

Mannerheim ja majuri Grönvall Mikkeliissä 24.9.1941. Kuva: sot.virk. K. Sjöblom / SA-kuva.

Mannerheim and Grönvall in Mikkeli on September 24, 1941. Photo: Military Specialist K. Sjöblom / Finnish Defense Forces.

tilanne taikka mikä tilanne hyvänsä, vaikka hyvin arkisissa asioissakin, niin ruokatilanne jos sellaiseksi voi sanoa, niin hän toimi aina improvisoiden. Aina sen mukaan, mitä tarve vaati hänen mielestään.

Näin ollen en pysty erittelemään, mitä tehtäviä – tässä ainakaan – tutkimatta arkistoa taikka minun omia muistiinpanojani taikka papereitani – en pysty oikein erottamaan, mitä asioita kenraali Walden ja mitä asioita Kekoni hoiti täällä Helsingissä. Mikään selvä työnjako siinä tuskin oli paitsi että minä luulisin, että tärkeimmät ja vastuunalaisimmat tehtävät, lähinnä yhteydenpito tasavallan presidenttiin, hoiti etupäässä Walden.

O.M. *Olivatko tasavallan presidentti ja ylipäällikkö yleensä suoraan tekemisissä keskenään?*

R.G. Yhteistyöskentely niin hallituksen kuin tasavallan presidentinkin kanssa pakostakin vei siihen, että puhelinta tärkeimmissä asioissa ei voinut käyttää, olkoon että minä en tiedä, että mitään puhelinkuuntelua olisi ollut siinä mielessä. Mutta puhelinkuuntelua oli sanoisinko viranomaisen toimesta muitten asiain takia, joten puhelinta Mikkelin ja Helsingin välillä täytyi käyttää sangen varoen. Tämänhän marsalkka tiesi, joten kaikki tärkeimmät arkaluontoisimmat asiat sovittiin sillä tavalla, että joko tasavallan presidentti yleensä joidenkin hallituksen jäsenten kanssa tuli Mikkeliin, tai marsalkka matkusti Helsinkiin tapaamaan heitä silloin, kun se oli mahdollista hänen työskentelynsä johdosta ja sen tilanteen mukaan, mikä kulloinkin vallitsi rintamilla. Usein hän ei päässyt lähtemään. Jostushan oli rauhallisempiakin aikoja – näin vuoron perään käytiin niin talvisodan aikana, jolloin Rytin oli pääministerinä, kuin jatkosodan aikana; Niin yhteistoiminta oli tärkeimmissä asioissa tällaisten molemminpuolisten käytien varassa, jotka veivät yleensä sen päivän, joka niihin oli asetettu.

Tällaisia käyntejä muistan ties kuinka monta ja tiedän kokemuksistani, että ne käsittelivät silloin kaikkein tärkeimpiä sekä poliittisia että sotilaallisia ratkaisuja – mm. silloin, kun tuli Churchillin marsalkalle osoitettu kirje, niin sehän aiheutti matkan Helsinkiin, jolloinka kirjeen sisältö ja suunniteltu vastaus käsiteltiin hallituksen istunnossa, jossa olivat läsnä tasavallan presidentin lisäksi myöskin meikäläisistä kenraali Airo ja minä. Tämä oli siis marsalkan työskentelytapa, ja sekin oli tavaltaan tilanteen mukaan, niin kuin kaikki hänen toimintansa, improvisoitua. Sain tehtäväkseni ottaa yhteyttä Helsinkiin, sopiko tulla tänne tai lähteä sinne näin asian yksinkertaisesti selittäen, taikka silloin sen hoiti Helsingistä käsin Walden tai Kekoni.

O.M. *Oliko kenraali Heinrichs äskeisessä tapauksessa Karjalan armeijassa?*

R.G. Kenraali Heinrichsillä oli monta tärkeää tointa ja tärkeää tehtävää, mutta minä en näin ulkoa uskalla sanoa, milloin hän oli Yleisesikunnan päällikkönä Päämajassa ja milloin hän oli ns. Karjalan armeijan komentajana. Mutta jos hän olisi ollut Päämajassa silloin, kun Churchillin kirje tuli, niin luullakseni hän olisi ollut mukana myös tässä valtioneuvos-

ton istunnossa, ainoa istunto missä minä olen henkilökohtaisesti ollut läsnä.

Lisättäköön tähän, että näistä marsalkan alaisista kenraali Heinrichillä oli aivan erikoinen asema, hän oli ehkä tärkein luottamusmies marsalkan näkökulmasta katsoen tässä äsken mainitsemassani kirjavassa joukossa. Tämä kävi ilmi myös niistä sanonnoista tai siitä kielenkäytöstä, jota marsalkka käytti, kun hän puhui kenraali Heinrichsistä, hänen tehtävistään ja hänen suorituksistaan, ylipäänsä hänestä sotilaallisena johtajana. Mitään mairittelevia lausuntoja en hänen suustaan ole kuullut. Ylipäänsä kesken tehtävien suoritusta hänellä ei ollut tapana mitään ylis-tävää lausuntoa antaa. Eikä aina jälkeensä silloin, kun hän katsoi asiakseen esittää kiitoksen jollekulle.

O.M. Mandelin hoiti hyväntekeväisyyspuolta?

R.G. No hän hoiti, hänellä oli siinä hyvin merkittävä asia – niin kuin sodan aikana on Punainen risti erittäin etualalla varsinkin, jos Mannerheimista on puhe, sillä hän kiinnitti siihen erityistä huomiota, ehkä kaikista sen aikaisista sotilasjohtajista eniten huomiota juuri sodan humanitaarisuuteen puoliin, siis sotavankien kohteluun ja myös omien joukkojen ylläpitoon jne. ja vihollisten edustajien arvokkaaseen kohteluun jne. Nämä asiat menivät osittain Punaisen Ristin ja osittain Mannerheimin lastensuojeluliiton kautta, jossa Mandelin oli. Niin että hänellä oli tärkeä asema tässä niin kuin äsken mainitsin. Ja niin ollen hän joutui olemaan varsin lyhyitä aikoja Päämajassa, ja hän matkusteli Helsingin ja Mikkelin väliä ja myös Helsingin ja Tukholman väliä näissä kaikissa asioissa, ja omalla alallaan marsalkka piti häntä hyvin kyvykkäänä henkilönä.

Mandelinilla oli omat erikoisuutensa – mutta eiköhän niitä ole itse kullakin – ja niistä jonkun kerran saattoi syntyä aikamoinen leikin-laskukin mm. sen minä hyvin elävästi muistan: Siinä pienessä piirissä tuolla Mikkelissä talvisodan aikana syötiin jokin ateria, niin Mandelinilla oli tapana syödä tuollaista niin kuin sotilaat kutsuivat faneerileipää ja niin äänekkäästi – eihän sitä hiljaa voi syödä – ja marsalkka usein huomautti hänelle istuessaan siinä pöydässä, että kyllä kouluneuvoksenkin sopisi syödä jotain muuta taikka sitten niin hiljaa, että mekin pystymme puhumaan tässä näin pöydän ääressä. Ja tällaisia letkauksia hän mielellään antoi milloin millekin ja mielellään juuri Mandelinille, sillä hän luotti häneen näissä asioissa, hän piti suuressa arvossa hänen tekemänsä työtä,

mutta hän näki myös näitä muutamia hänen erikoisuuksiaan, ei yksinomaan faneerileivän syönnissä.

O.M. *Georg Enckell?*

R.G. Muistaakseni kapteeni Enckell oli ulkomaanosastolla, ja sieltä sitten marsalkka poimi hänet lähinnä minun pyynnöstäni, sillä tämä kirjeenvaihto, joka talvisodan aikana jo oli valtava, niin sehän paisui sitten jatkosodan ajaksi aivan ylivoimaiseksi minulle. Näin ollen meillä oli semmoinen summittainen työnjako. Minä hoidin kotimaisen kirjeenvaihdon ja Enckell kielitaitonsakin perusteella ulkomaisen kirjeenvaihdon. Koska Enckellillä oli aika suuri perhekin, niin marsalkka katsoi, että silloinen tässä arvossa olevan upseerin palkka oli niin mitätön, että marsalkka maksatti minun kauttani hänelle kuukaudessa määrätyn pienen lisän, joka nyttemmin mainittuna tuntuisi naurettavalta. Tämän työnsä Enckell suoritti hyvin tunnontarkasti. Hänhän oli työteliäs mies niin kuin hänen isänsäkin kenraali, tunnontarkka mies ja toistan sen vieläkin niin kuin hänen isänsäkin erinomaisen kielitaitoinen ja tällä tavalla näissä asioissa erittäin käyttökelpoinen.

Sodan aikana en muista hänen käyneen missään ulkomailla, mutta sen sijaan kyllä kenraali kävi – hänen isänsä – Englannissakin ja suoritti eräitä erittäin tärkeitä tehtäviä, mutta sotien jälkeen Enckell kävi Ruotsissa [itse asiassa ainakin jo 1943 ja 1944] ja niin tiheään, että hän loppujen lopuksi jäikin sinne. Se kuulunut hänen jokapäiväiseen työhönsä.

O.M. *Oliko kenraali Enckell nimenomaan Mannerheimin asialla, kun hän matkusti Englannissa ja Sveitsissä ja kai Italiassa?*

R.G. Nimenomaan marsalkan lähettämänä ja ellen erehdy, niin juuri aseitten ja ammusten, tykkien ja sellaisten hankinnan merkeissä. Hänellä oli luullakseni jopa sängen hyviä yhteyksiä näissä maissa, ja hänellä oli sellainen maine, ettei jokainen olisi pystynyt näihin tehtäviin tai niitä onnellisesti suorittamaan, sikäli kuin noissa oloissa ylipäätään onnistui.

O.M. *Teidän omat muistikirjanne ja paperinne?*

R.G. Minun täytyy myöntää tässä, että päivät olivat sotien aikana niin työntäyteisiä, että silloin kun ne joskus loppuivat enimmäkseen ennen keskiyötä, mutta joskus ei vielä tuolloin, niin sitä oli niin väsynyt, ettei mitään päivittäisiä muistiinpanoja mitenkään voinut tehdä. Sen sijaan

yrityn kerätä materiaalia niiltä ajoilta milloin mitäkään sattui käsiini. Valokuvaajat usein lähettivät minulle omat sarjat niistä kuvista, jotka olivat sotien aikana ja sotien välissä ottaneet. Joten minulla on aikamoinen kuvasato eikä vähiten siltä matkalta, joka oli aika mielenkiintoinen, jonka marsalkka teki kiitoskäyntinä Hitlerin ja Göringin luo. Niin että kuvasatoa minulla on aika lailla hallussani arkistossani, mutta päivittäisiä muistiinpanoja ei ole – ajoittaisia muistiinpanoja on ja aika paljon. Myös sellaista materiaalia, jota en katsonut yksityismateriaalina velvollisuudekseni luovuttaa Bäckmanille, joka tuolloin oli intendenttinä marsalkan museossa ja jolle luovutin aikamoisen osan siitä virallisesta ja puolivirallisesta aineistosta, joka oli kertynyt kassakaappiin ja arkkuihini.

Näin ollen saanen ehkä jatkaa: niin omat tietoni taikka muistini pönkittäminen päivittäisillä merkinnöillä on sula mahdollisuus, sen sijaan luulisin, että varsinkin nämä tärkeimmät tapahtumat ovat niin syöpyneet mieleeni, etten minä niissä en ainakaan pääasioissa erehdy.

Minähän olen joutunut näitten – mitä siitä nyt tulee – jatkosodan päättymisestä näitten vuosikymmenien aikana sekä kirjoittamaan, esitelmöimään että myöskin sanelemaan jostain määrätystä asiasta ne muistikuvat, joita minulla niiltä ajoilta on, jotenka aika paljon on kertynyt mm. Yleisradion arkistoon sellaista materiaalia, joista olen tuntikausia puhunut mutta joka nykyoloissa tuntuu olevan senlaatuista, ettei sitä kuuntelijoille ja katselijoille esitetä.

O.M. *Missä vaiheessa nämä on saneltu?*

R.G. Pitkin vuosikymmeniä. Kyllä minä kerrankin jouduin pyynnöstä puhumaan Lapin sodasta tai nk. Lapin sodasta. Tämä oli muistaakseni keväällä, ja luvattiin että syksyllä se esitettäisiin, mutta en minä ole nähnyt enkä kuullut mitään siitä ainakaan omasta osuudestani.

O.M. *Olisiko mahdollista saada tähän Mannerheim-arkistoon näitä teidänkin muistelmianne?*

R.G. Kyllä minulla on jäljennöksiä luullakseni kaikesta siitä, mitä olen milloin missäkin julkaissut. Mutta en ole päässyt vielä niin pitkälle, ja ajattelin juuri tässä yhteydessä kysyä Teiltäkin neuvoja, että olisin saanut arkistoni käyttökelpoiseen kuntoon siten, että siitä helposti olisi kaikkea löydettävissä. Nyt ne on vaan ne asiakirjat päällekkäin milloin missäkin kansissa tai laatikoissa. Tähän työhön en ole vielä kuin osittain vasta

päässyt, jotenka niiden esiin kaivaminen ei ole aivan hetken työ, vaan se vaatii minulta aika paljon ponnisteluja, ja joskus täytyy tähänkin tietysti varata aikaa ja voimia.

Apu olisi teknillistä laatua siinä mielessä, että haluaisin tietää, kuinka tällaisia asiakirjoja yleensä säilytetään noin pitemmän päälle, jotta niihin pääsisi noin äkkiä käsiksi, milloin tarve vaatii. Tämä on minulle terra incognita. Sillä en tiedä, pitäisikö olla kansiossa, pystyssä tai makuulla, jossain pahvikuoressa tai millä tavalla, jotta ne olisi käyttökelpoisessa kunnossa. Tämä on minun tämänhetkinen ongelmani, enkä sitä omin päin ole pystynyt ratkaisemaan. Mutta ehkäpä jos näen kuinka se on Valtionarkistossa järjestetty, ja luulisin, että se ehkäpä on kaikkein parhaiten järjestetty, niin siinähan silloin selviäisi tämäkin kysymys. Mannerheimilla oli samantapainen pulma. Hän yleensä pinosi nämä eri kuoriin eri kansiin nämä hänen asiansa, ja koska hänellä tuolloin oli erinomainen muisti, niin saattoi, jos saan tässä pienen syrjähyppyn tehdä, Richard Faltinin tavoin löytää juuri sen pinon kirjoituspöydältä tai jostain kaapista, jonka alta sitten löytyi määrätty asiakirja, jota toinen olisi saanut hakea elämänsä loppuun saakka siitä huoneistosta löytämättä.

Tämä sama ominaisuus oli myöskin tämän Eva Mannerheimin puolisolla kreivi Louis Sparrella. Käydessäni kerran Tukholmassa hänen luonaan, hän oli tuolloin jo lähes 100-vuotias tai ei 100, mutta siinä yli 90 vuotta vanha, ja saattoi siitä tuolistaan, jossa hän mieluummin istui nousematta ylös pyytää jostain tavattoman korkeasta pinosta hakemaan jonkin määrätyn karttapiirroksen jostakin Itä-Karjalasta ja muusta. Hän tiesi kyllä, missä kaikki asiakirjat olivat ja kirjat, mutta ei hänelläkään ollut tuon parempaa järjestystä. Tämä näyttää vaivaavan kaikkia niitä, jotka eivät ole tällä alalla erikoistuneet. Näin ollen olen suuressa toivossa saada tässä suhteessa arvokasta apua.

Luettelointi ei auta. Tätäkin keinoa olen yrittänyt, mutta kun ei tiedä, missä mikin on, vaikka siinä on pitkät luettelot. Viittaus ja asiajärjestys. Mutta nythän me olemme vallan syrjässä. No ei vallan syrjässä, sillä tähän on nimenomaan dosentin päättehtävä tässä yhteydessä.

O.M. Sitten kysymys saapuvasta postista. Helsingissä ilmeisesti saapui hänelle kotiin osa postia ja Pääesikuntaan osa postia?

R.G. Silloin kun hän oli Puolustusneuvoston puheenjohtajana ennen talvisodan alkua, kaikki virkaposti tietenkin tuli hänen sihteerilleen, ja

niitä oli kaksi, toinen oli silloinen eversti Airo ja silloinen ehkä majuri Björkman. Heidän kauttaan hän sai kaikki virallisen postinsa muokattuna tai valmisteltuna ja diaarioon vietynä, sillä tuolloin oli myöskin vielä sellaiset ajat, että silloin vielä kaikki tuleva ja menevä posti pystyttiin viemään diaarioon, joka ei sitten talvisodan aikana millään ollut mahdollista, joten sitä käsiteltiin niin kuin meillä oli tapana sanoa, tavallaan niin kuin nyrkkipostina, olkoon että sisältö saattoi olla kuinka tärkeä tahansa, niin suurin osa Mannerheimin postista näinä vuosina näitten kahden sodan ja välirauhan aikana oli senlaatuista, ettei sitä koskaan ei kukaan ihminen pystynyt luetteloimaan, sillä siinä oli niin moni, joka joutui sitä käsittelemään. Mitä tuohon varsinaisiin virallisiin asiakirjoihin tulee, niin tietenkin ne on jossakin diaarioissa nekin. Mutta kansalaispostia ei voinut viedä mitenkään, sillä sitä täytyi käsitellä aika suurella nopeudella, muuten kaikki asiat vanhenivat, ja sitähän oli kaikkein eniten juuri minun osallani ja niin kuin Bäckmanin, samoin kuin Enckellin.

Ja osittain myöskin tämän kanslianeuvoksen [Mandelinin] kohdalla, josta niin paljon on tässä puhuttu, mikäli koski hänen alaansa. Yleensä-hän työskentelytapa oli se, että minä esitin kaikki – tuolloin siis varsinkin talvisodassa ja sitä ennen ja sen jälkeenkin esitin kaiken postin marsalkalle, joka oli sitä luonnetta se posti, että hänen ratkaisunsa jollain tavalla tarvittiin, mutta pääosa meni ilman muuta siis adjutanttien välityksellä kaikille niille, jotka hoitivat kuka mitäkin asiaa. Osittain se esitettiin marskille, pieneltä osaltaan kansalaispostiin nähden, no ehkä se on liikaa sanottu, hän oli kyllä siihen tavattomasti kiinnostunut varsinkin talvisodan aikana, jolloin mielipiteet maailmassa vaikuttivat – ehkei nyt vaikuttanut ratkaisuihin – mutta kuitenkin mielialaan ja sen kautta meidän sotaan myöskin täällä Suomessa. Se oli valtava posti, muttei se pienentynyt sitten välirauhan aikana paljoakaan, tuskin ollenkaan, ja sitten se vain lisääntyi jatkosodassa, ja kertominen näiden kirjeiden kohtalosta yksityiskohdittain veisi niin kuin alussa sanoin ylettömän paljon aikaa eikä siitä olisi mitään tärkeätä tulosta.

O.M. *Siis adjutantit hoitivat myöskin yksityispostin?*

R.G. Kyllä, adjutantit hoitivat tavallaan kaiken postin ja jakoivat sen sitten näille, sanoisinko Enckellille ja yleensä kaikille toimihenkilöille ja kaikille aina Yleisesikunnan päällikköä myöten, mikäli nyt ei posti tullut varsin virallista tietä, jotenka meillä oli siis sen postin käsittelemiseen

käytettävissä jos sanoo sen vallan liioitellusti, niin suuri osa Suomen kansaa. Puhumattakaan niistä, jotka olivat kiinteästi toimessa Päämajassa.

O.M. *Sitten toinen esittely tapahtui siinä vaiheessa, kun kirje oli lähdössä. Kuinka suuri osa siitä sitten esiteltiin?*

R.G. Vaikea mitään numeroita, mutta kyllähän me omin päin me adjutantit kirjoitimme valtaosan näyttämättä ylipäällikölle, koska tiesimme kokemuksen perusteella hänen tapansa vastata ja hänen halunsa vastata, sillä hän halusi, mikäli aika riitti, vastata jokaiselle kansalaiselle, joka toi hänelle enimmäkseen surunsa ja murheensa, ja näitä tällaisia vastauksia aika ajoittain näytettiin hänelle milloin ennen lähtöä milloin lähdön jälkeen, ja tällä tavalla pidettiin hänet tietoisena siitä, mitä tälläkin alalla tapahtui, ja hän oli hyvin siitä mielissään, ja mikäli aika vain riitti, niin kyllä hän näihinkin usein aivan mitättömiinkin asioihin, jotka saattoivat koskea nukkea ja hevosia, ties minkälaisia asioita, niin kyllä hän niihinkin kiinnitti omalta osaltaan sen verran huomiota, kun aika vaan riitti. Silloin kun sotatoimet olivat täydessä käynnissä, koko hänen valtava energiansa ja työmahdollisuutensa oli näissä asioissa kiinni, niin tietenkin nämä tällaiset asiat oli pakko sivuuttaa. Jokin esimerkiksi valokuvapyyntö oli pakko sivuuttaa hänelle koskaan sitä näyttämättä.

O.M. *Entä presidenttiaikana, jakautuiko arkisto silloin?*

R.G. Kyllä. Se jakautui silloin myöskin, sillä silloinhan oli jo aselepo solmittu tai ... silloinhan oli käytettävissä myöskin siis linnan työntekijät, jotka hoitivat silloin sen osan postia, joka tavallaan kuului heille, sano-kaamme kansliapäällikkö ja linnanvouti, ne nyt oli vallan linnaa koskevia asioita, mutta kyllä kaikki posti silloinkin meni adjutanttien kautta, mutta meillähän oli silloin enempiä voimia, ja enemmän aikaa sitä käsitellä ja jakaa, ja silloinhan suuri osa tästä tuli diaarioonkin, mutta kansalaispostihan jatkoi samanlaisena käsittelytavaltaan kuin mitä siihenkin mennessä, olkoon että näistäkin osia vieritettiin silloisen kansliapäällikön niskoille.

O.M. *Onko Mannerheimin presidenttiarkisto vielä presidentinlinnassa?*

R.G. Minä olen vakuuttunut, että siinä on aika suurikin arkisto, joskaan hän ei joutunut siinä niin kauan toimimaan, niin siinä oli kyllä kirjeenvaihto niin valtava, että kyllä siinä on täytynyt kertyä, mutta onko niiltä

ajoilta enää linnassa jäljellä tätä arkistoa vai onko se luovutettu tai kenties hävitetty, mitä nyt en usko, niin on sitä jossakin tallella.

O.M. *Käsittääkseni sitä vielä ei ole Valtionarkistolle luovutettu?*

R.G. Se on hyvin mahdollista, ja siinä tapauksessa sen täytyy olla linnan arkistossa, joka muutenkin on aika suuri ja josta minä olen vakuuttunut, että tämä nykyinen kansliapäällikkö on valmis sitä esittämään ja ehkä Valtionarkistollekin luovuttamaan silloin, kun se aika on käsillä.

O.M. *Kansalaisposti meni diaarioiden ulkopuolella ja tämä virkaposti meni Päämajan osastojen kautta, sieltähän ne käskyt lähtivät, mutta postisähkeistä on luettelo, mistä syystä?*

R.G. Tuohon kysymykseen en pysty muistini perusteella vastaamaan, sillä tietämäni mukaan muut henkilöt hoitivat tämän asian. [Postisähke] oli erittäin käyttökelpoinen, sillä muoto oli sellainen että – tämä oli marskin keksintöä tai ainakin perintöä häneltä, ties kuka sen oli keksinyt – tämä oli tuollainen käyttökelpoinen nopea tapa, jolloin mitään suuria töitä tekemättä saattoi aikaansaada sen vaikutuksen vastaukselle niin kuin oli tarkoituskin, yleensä joku sellainen – siis tyydyttämään kysyjää taikka sitä, jota onniteltiin jonkun asian takia. Marskillä olikin erittäin käyttökelpoinen tapa, sellainen typistetty tapa kirjoittaa sähkeensä, jossa ei liikoja sanoja käytetty, verbit yleensä jätettiin pois, jota minä olen sitten koko sen jälkeisen elämäni ajan myöskin harrastanut suurella menestyksellä, sillä jättämällä puolet sanoista pois saa sen saman ehkä vielä kiinteämmän vastauksen tai jollain tavalla tyylytellymmän taikka keskitetymmän vastauksen aikaan kuin kirjoittamalla ihan kielisääntöjen mukaisen sähkeen. Nämä sähkeet ja postisähkeet olivat omaa luokkaansa, jotka hyvin palvelivat tarkoitustaan. En ole sen tapaista tavannut missään muualla. Ja sitten hänellä oli sen lisäksi tällaisia pieniä teknillisiä tempuja kuin sellainen muistaakseni Gallen-Kallelan sommittelema, sanosimme sitä vaakunaksi, sellaisen pienen lapun, jollaisen liimasimme sitten kirjeen kääntöpuolelle, joka piti sen kirjeen oman liiman lisäksi suljettuna, joka heti ilmaisi vastaanottajalle mistä viesti tulee.

O.M. *Tapahtuiko postin lähetys Päämajan postin kautta, vai oliko siinä jokin suora ...?*

R.G. Ei kyllä meillä oli aivan oma – tai tietenkin kaikkihan me kuu-

luimme Päämajaan – mutta me jotka työskentelimme marsalkan lähiympäristössä niin ei meidän kirjeitämme mihinkään osastolle lähetetty, vaan ne menivät, menivätkö ne nyt komendanttuurin kautta, ihan omia teitään. Siis niitä ei enää sen jälkeen käsitelty missään muualla, ei edes diarioitu missään, vaan postikirjan kautta ne menivät maailmoille. Sanon nimenomaan maailmoille, sillä meillä oli paljon myös ulkomaista korrespondenssia. Tietysti valtaosa Suomeen. mutta paljon meni Ruotsiin minunkin kirjeitäni. Ja Norjaan, Tanskaan, etupäässä Pohjoismaihin, mutta muuallekin. Sittemmin myöskin Saksaan.

O.M. Mainsitte vieneenne Bäckmanille Mannerheim-museoon papereita. Kai kävi niin, että kun Päämaja siirtyi, niin kaikki vanhat paperit jäivät tänne Helsinkiin, ei niitä suinkaan otettu mukaan tällaista kansalaiskirjeistöä?

R.G. Sen laatuiset asiakirjat ja muutenkin mikä vanhaa arkistoa, joka ei ollut ajankohtaista, se jäi sille paikkakunnalle missä se oli syntynyt. Helsingiläinen jäi tänne ja mikkililäinen jäi sodan päättymiseen saakka sinne. Minulla oli henkilökohtaisesti siellä sellainen harmaa kenttäkassakaappi, johon oli tehty sellainen kassakaappi, että sitä voitiin pitää pystyssä eikä kirstuna ja näin ollen minä säilytin kaikki asiakirjat siinä, mutta eihän se mihinkään riittänyt – minulla oli siellä mapit ja hyllyt jne. – mutta eihän se mihinkään riittänyt, minun täytyi aina sitä mukaa kuin se täyttyi, niin purkaa sieltä vanhaa ja panna uutta tilalle, jotta minulla olisi jokapäiväinen arkisto niitten asioiden kohdalla, jotka olivat vielä käsittelevävaiheessa tai jollain lailla vireillä, mutta muun minä sitten pakkasin sellaisiin – juu minulla oli sitten jatkosodassa sellainen peltinen lukittavissa oleva kirstu – sinne minä niitä sysäsin ja mikäli ne eivät siihen mahtuneet, niin pakkilaatikkoihin. Ei näitä niin monta minulle kertynyt, mutta oli minulla vielä – ne piti johonkin haalia Mikkelistä tuonne linnan – niitä oli sitten linnan kassaholvissa jokunen ja sitten osittain minun asunnossani jne. ja näistä minä sitten niitä. Minä en koskaan päässyt sellaiseen pisteeseen, sillä linnassakin minulla oli noina vakavina aikoina Paasikiven adjutantina ja myöskin sitten Kekkonen adjutantina niin paljon työtä, että tällaiseen arkiston seulomiseen ja siitä asiakirjojen poimimiseen aikani ei riittänyt millään, vaan sellaisinaan ne sitten toimitettiin Bäckmanille, ja Bäckman väitti, että hän siellä nyt intendenttinä saattaisi voida niitä vähän nyt käsitellä ja pistää niitä sitten mihin ne

mikin kuului. Tämä oli ne jäännökset, mitä oli jäänyt sitten, ehkä vielä talvisodan ajalta, mutta joka tapauksessa jatkosodan ajalta, sellaista arkistomateriaalia, joka pysyi ja kuului minun hoiviini. Muu on sitten vielä osittain tärkeämpää laatua, niin sehän joutui sitten Päämajan arkistoon. Sen kohtalosta en paljoakaan tiedä lukuun ottamatta juuri tätä äsken mainitsemaani Stella Polaris -juttua, jonka pääpiirteissään tunnen, mutta en ihan yksityiskohtia myöten. Ehkä Te tiedemiehenä, nyt rauhanaikaisissa oloissa ihmettelette tätä kevytmielistä käsittelyä, mikä osui näitten osittain hyvinkin tärkeitten asiakirjojen kohdalle, mutta se oli sodan ja silloisten olojen sanelemaa eikä huolimattomien ihmisten aikaansaannosta, sillä niitä ei marskin ympärillä löytynytkään.

O. M. *Oliko Stella Polaris -papereissa myöskin Mannerheimin?*

R. G. En oikein usko. Minulla on se kuva, että mikäli niitä oli, niin ne oli senlaatuisia asiakirjoja, jotka kuuluivat Päämajan arkistoon, mutta ei tätä hänen omaa arkistoaan, jota te nyt seulotte ja käsittelette, niin niitä asiakirjoja en usko. Sen sijaan olen tällä hetkellä tai nykyään jo melko varma siitä, että Grensholmassa, siis hänen veljensä, hänen edesmenneen veljensä jälkeläisten, siis Grensholman kartano, jossa vieläkin on hänen veljenpoikansa Jagmästare Augustin Mannerheim isäntänä.

Jägerskiöld on koettanut saada käsiinsä joka ainoan paperilapun, jolla olisi ollut jotain yhteyttä Mannerheimiin, ja siinä hän ei ole tietenkään sataprosenttisesti onnistunut, mutta äskettäin oli minulla juuri pitkä keskustelu osittain näistä asioista tämän Evo Mannerheimin kanssa, joka on naimisissa insinööri Björn Weckmanin kanssa ja joka asuu Porvoossa. Hän kertoi juuri, että hänellä on siellä huostassaan sellaisia mielenkiintoisia Mannerheimin käsikirjeitä hänelle siis veljentyttäreilleen Augustinin sisarelle vanhemmalle sisarelle, jotka olisivat minulle hyvin mielenkiintoisia lukea myöskin. Minä sanoin, että tulen mielelläni sinne joskus niitä lukemaan, hän sanoi, että tule. Sanoin, että sinähän et ole antanut niitä Jägerskiöldille, niin hän nauroi ja sanoi että enkä anna koskaan, mutta kyllä hän on saanut lukea he. Tällaista arkistoa on vielä talletettuna Porvoossakin puhumattakaan Ruotsissa olevasta Grensholmasta. Tähän nyt sellainen viittaus kylläkin, että toivon, että te ette nyt ihan näinä päivinä ota sitä varteen näitä asioita tutkittaessa, mutta ehkä sitten joskus tuonnempana. Sillä se näyttää nyt siltä, että sellaisia asioita, joita Evo Weckman ei ehkä nyt halua. Mutta minä sen

nyt siinä mielessä teille esitän, että kyllä Jägerskiöld nekin on lukenut. Ja ehkä kopioinutkin.

O.M. *Onko nämä sodan jälkeen viety Grensholmaan?*

R.G. Saattaa olla, että joku meni sanokaamme välirauhan aikanaikin varmuuden vuoksi, en ole siitä varma, mutten ihmettelisi, jos niin olisi tapahtunut; mutta joka tapauksessa sitten sodan jälkeen, ehkä sodan loppuvaiheissa ja sen jälkeen, jatkosodan tarkoitan.

O.M. *Mannerheim poltti papereita?*

R.G. Kyllä, minä en pysty näin lyhyesti luomaan sitä tunnelmaa, joka vallitsi heti sen hävityn sodan jälkeen, jolloinka ei tiedetty edes, kuinka kauan tämä maa pysyy itsenäisenä, onko kysymys tunteista vai päivistä vai vielä pitemmästä ajasta. Niin silloin marski myöskin ajatteli, että kyllä hänen huostassaan ja minun huostassani on asiakirjoja, jotka noissa oloissa tutkittuina saattaisivat johtaa mihinkin. Hänellä oli mm., minä otan jonkin esimerkin siitä arkistosta, oli mm. Göringiltä saamansa käsikirje, joka oli vastaus hänen kirjeeseensä, joka kosketteli hänen puola-laisten sukulaistensa ja tuttaviensa ehkäpä oli belgialaistenkin, jotka olivat saksalaisten [internointi] internaattileirissä, joita hän pyysi Göringiä, jos mahdollista vapauttamaan tai joka tapauksessa heidän kovaa kohtaloansa lievittämään. Niin tämä Göringin vastauskirje oli, jollen minä erehdy, se oli kai kuusi sivua pitkä ja hyvin yksityiskohtainen ja päättyi sitten siihen toteamukseen, että aika oli ennättänyt näitten humanisten toimenpiteitten edelle ja liittoutuneet ovat pommittaneet näitä seutuja ja myöskin sitä parakkia tai mikä rakennus se mahtoi olla, johon nämä hänen [Mannerheimin] tuttavansa oli internoitu, ja rakennus ja sen asukkaat menivät sen tien, jota hän, siis Göring, suuresti valittaa ja toivoo, että Mannerheim myöskin ymmärtää, että hänen tehtävänsä, niin mie-luisa kuin se alun pitäen oli ollut, on päättynyt tähän. Minä pidin sitä erittäin mielenkiintoisena kirjeenä siinä mielessä, että sehän ei kosketellut politiikkaa eikä mitään ... vaan se kosketteli – ei sanallakaan – vaan se kosketteli yksinomaan humanitaarisia toimenpiteitä ja Göringkin oli antanut itselleen niin paljon vaivaa ja aikaa, että hän oli aikaansaanut sellaisen kuusisivuisen tekeleen tällaisesta maailmanmenoa ajatellen mi-tättömistä asioista.

Tämä oli yksi niitä, ja olihan niitä samantapaisia. Oli niitä Örnulf

Tigerstedtin kirjoja siitä tapauksesta, kun satoja puolalaisia upseereita ammuttiin niskaan ja kaadettiin samaan joukkohautaan ja josta sitten saksalaiset syyttivät venäläisiä ja venäläiset saksalaisia. Olihan niitakin asiakirjoja, ja ne menivät kyllä pesään minun toimestani marskin käsystä. Ja sentapaista, mutta en minä henkilökohtaisesti siinä joutunut polttamaan paljonkaan, enkä minä sitä tänä päivänä kadu muuta kun sen Göringin asiakirjan kohdalta, sillä se oli psykologisesti minusta mielenkiintoisin asiakirja ja nähdäkseni täysin vaaraton. Mutta se meni siinä samassa jupakassa, jolloin marski oli väsynyt, sairas ja ehkä vähemmän harkitseva kuin tavallisesti oli.

O.M. *Olikohan tämä jo Mikkelissä vai vasta Helsingissä?*

R.G. Minunhan pitäisi muistaa se. Se oli sellainen avoin tulipesä. Olisiko nyt ollut Sairilassa. Tuota minä en uskalla varmuudella tällä hetkellä, mutta kyllä minä siihen pääsen joskus, jos se on kiinnostavaa. Minä kallistun siihen, että se tapahtui Mikkelissä. Ja tämä tuhotyö oli kooltaan aika vaatimatonta. En minä muista, että siinä olisi mennyt mitään muuta sellaista, mitä jälkeenpäin olen katunut. Joskaan en silloin niissä oloissa mitään voinut. Olisin ehkä voinut, mutta en ruvennut siinä vastaan väkäämään, kuten tapanani joskus oli. En muista tosiaan muita kun tämän paljon puhutun Göringin kirjeen.

O.M. *Johtuiko tämä sitten ihan lähettäjän henkilöstä?*

Eihän siinä eikä näissä Katynin upseerimurhissa ollut mitään ...?

R.G. No Mannerheimillahan ei ollut siinä osaa eikä arpa. Meidän hallituksemme oli lähettänyt sinne Örnulf Tigerstedtin yhtenä tutkijana. Minullakin oli se kirja, ja minäkin sen poltin. Se oli juuri kun ei tiedetty, mihin nämä kirjat tai kirje sitten joutuu ja mitä niiden avulla sitten yritetään todistaa. Ilmeisesti Göringin kirjeen kohtalo johtuu siitä, että Mannerheim tietenkin tiesi, että hän oli ollut virallisessa yhteydessä Saksan johtomiesten kanssa, eikä siinä ollut mitään salaamista. Se oli olosuhteitten pakosta. Otetaan nimittäin apua paholaiselta, kun taistellaan pirua vastaan. Se on hyvin inhimillinen juttu. Varsinkin pienen maan kohtalo on se, että sen täytyy hankkia apua mistä hyvänsä, ja talvisodassa seisottiin yksinään, ja tässä sodassa meillä oli mahtava tuki niin sotilaallinen kuin mitä sotatarpeisiin ja elintarvikkeisiin tulee. Niin mahtava tuki kuin silloin siltä suunnalta oli saatavissa. Mutta kaikki nämä yhtey-

det ovat, kuten jälkeenpäin monasti on huomattu, sellaisia aiheita, jotka kuten tässä Pekka Hiekkalankin kirjoituksessa tehdään numeroa, jollei muuten, niin istuttamalla Mannerheimin tai jonkun hänen apulaisensa viereen Hitlerinkin kuva, joka ei kuulu tähän asiaan. Ja muulla tavalla. Eiköhän tämä ollut siis Mannerheimin perimmäinen vaikutte, eikä hän sitä niissä oloissa pitkälle pystynyt harkitsemaankaan, mutta koetetaan nyt hävittää sellaisia asiakirjoja, joista saattaa tulla vahinkoa hänelle ja hänen maalleen ennen kaikkea, sillä ensi kädessä hän aina ajatteli maataan.

O.M. *Oliko tämä ainoa tällainen tilanne?*

R.G. Minun kohdaltani se oli ainoa ja kokonaan improvisoitu tilanne. Istuttiin muistaakseni iltagrogin ääressä siellä, joka marskilla oli tapana juoda, sillä hän sanoi lääkäri oli sanonut, että hänen täytyy saada sisäänsä aika paljon nestettä, näin ollen hän joi tuollaisia hyvin lieviä grogeja yhden tai pari illassa munuaistensa takia. Se oli sellainen hyvin improvisoitu tilaisuus ja minun kohdaltani ainoa, jossa asiakirjoja hävitin. En tiedä, saiko Bäckman esimerkiksi tehtäväkseen samantapaisia asioita tai joku muu.

O.M. *Hänen arkistossaan ei ole yhtään hänen vaimonsa kirjeitä. Nehän hän on voinut polttaa jo paljon aikaisemmin, tai sitten ne ovat siellä Grensholmissa?*

R.G. Se on arkaluontoinen asia tälläkin hetkellä. Sillä niin kuin tekin tiedätte, niin tämä hänen avioliittonsa oli ainakin loppuosaltaan erittäin onneton ja johti siihen myöskin, että näiden hänen molempien tyttäriensä kohtalot muodostuivat aika raskaiksi ja vähemmän ... ymmärrätte mitä tarkoitan ja tämä kaikki nähdäkseni johtui siitä, että hän oli niin paljon tunnontarkka henkilö, että hänelle ennen kaikkea oli palvelus. Ja kenenkä palveluksessa hän sitten olikaan, hän koetti suorittaa sen mahdollisimman tunnontarkasti ja asianomaista maata hyödyttäen. Ja niin oli hänen asianlaitansa Venäjällä ensimmäisessä maailmansodassa ja Japanin sodassa jne., joten hänelle tosin ei jäänyt paljon aikaa käytettäväksi perheensä piirissä. Hän oli aina pois, milloin missäkin sodassa, ja tämä ei voinut olla vaikuttamatta tähän perhepiirin onneen ja viihtyvyyteen. Nythän minä puhun sellaisista asioista, joista minulla ei ole mitään tietoa, ja niistähän ei pitäisi mitään puhua, mutta pitkäaikainen oloni

hänen luonaan ja hänen vaikenemisensa – täydellinen vaikenemisensa – näistä asioista osoittaa sen, minkä minä tässä äsken sanoin ja minua ei ihmetyttäisi lainkaan, jos tällaista hänen ja hänen vaimonsa välistä kirjeenvaihtoa ei olisi edes olemassakaan. Mutta tämä ei estänyt, että kun vaimo sitten kuoli heidän erossa ollessaan, niin sanomalehteen, ainakin Hufvudstadsbladetiin, ilmestyi sellainen kuolinilmoitus, jota minä en ole ikinä unohtanut, olkoon, etten minä silloin Mannerheimistä tiennyt paljon mitään. Minä luulen, että näitten asiakirjojen haku hänen kotoaan tai Grensholmasta saattaa olla turha työ, mutta sittenkin ehkä suoritettava.

O. M. *Osallistuitteko asiakirjojen keruuhun Muistelmia varten?*

R. G. Hän pyysi ja pyysi monta kertaa. Mutta siinä minä sanoin, että minä olen varma siitä, että marsalkka ymmärtää, että tämä minun jokapäiväinen työni täällä presidentti Paasikiven luona se on raskasta, ja näissä oloissa se on erittäin raskasta, ja siihen minulta kuluu kaikki päivät ja osa öitäkin ja minä en jaksa tällä haavaa tässä tilanteessa toteuttaa marsalkan pyyntöä osallistua tähän keräilytyöhön ja vielä vähemmän kirjoittamiseen, josta hän muuten minun kanssani monta kertaa puhui, puhui myös siitä, kuka voisi hänen puolestaan tehdä hänen sanelunsa mukaan tai hänen muistiinpanojensa varassa, kuka sen voisi tehdä. Kerrankin oli sellainen suunnitelma, että Frans G. Bengtsson tekisi sen. Lähinnä siinä mielessä, että silloin kielenkäyttökin tulisi sellaiseksi, että ruotsia taitavat lukisivat sen suuremmalla nautinnolla kuin ehkä Mannerheim itse tai joku muu apulainen siihen pystyisi. Kahdenkeskisissä keskusteluissa oli puhe tästä Bengtssonista, ja marski oli erittäin hänen kannallaan, sillä ilmeisesti hän ihaili hänen tyyliään yhtä paljon kuin minä, tyyliään ja tapaa kirjoitella melko leikiten vakavistakin asioista, mutta täsmällisesti. Mutta tähän ehdotukseen Mannerheim minun sanomattakin loppujen lopuksi noin huokaillen sanoi jotain sen tapaista, että eihän tällaista itsenäistä tiedemiestä ja kirjailijaa voi vaivata tämäläisillä asioilla. Sehän on sula mahdollisuus, jättäkäämme tämä ajatus. Sananmukaisesti nämä eivät ole ehkä hänen sanansa, mutta asiallisesti ne ovat sitä.

Materiaalia muistelmiin piti kerätä sieltä täältä. Milloin Mannerheim jotain kirjallista aikaansai, olkoon että hänellä oli moniakin apulaisia, siis teknisiä työntekijöitä, niin jokaiseen asiakirjaan – pitkään ja lyhyeen

hän aina lopullisesti painoi oman leimansa. Ja näin ollen minulla on semmoinen omakohtainen kokemuskin niistä sadoista, ehkä tuhansistakin asiakirjoista, jotka minä jouduin hänen puolestaan kirjoittamaan – kun ottaa kaikki pikku paperit lukuun, niin niitä tulee näin monia – niin yhden ainoan hän hyväksyi sellaisenaan, ja se oli päiväkäskykohdan, ja siitä minä olin erittäin ylpeä. Mutta se oli ainoa. Muihin hän aina lisäsi jonkin sanan, pyyhki toisen pois. Melko vähäpätöisiä korjauksia näin pintapuolisesti katsoen, mutta kun näki lopputuloksen, niin ne aina olivat asiallisia. Hän oli tälläkin alalla taituri.

Jos menemme siihen päiväkäskyyn, joka syntyi silloin, kun talvisota päättyi. Marsalkka oli tuolloin Inkilässä. Hän oli sairaana, Kekoni oli sairaana, hänen vävyensä Michael Gripenberg – erittäin loistava ja miellyttävä apulainen hänkin noina aikoina – hänkin oli sairaana. Tuosta joukosta minä olin ainoa terve. Se päiväkäsky oli mitä suurinta porukkatyötä. Ja alku – ensimmäinen versio – oli kyllä sen laatuinen, jos minä niitä konsepteja olisin säilyttänyt – mitä minä luulen, että ei tehty, minä en tiedä, joutuivatko ne Kekonille, Gripenbergille, tai joutuivatko ne ehkä minulle. Kun neljästä miehestä kolme oli sairaana ja neljäs niistä oli tässä mielessä ehkä vähäpätöisin, niin kyllä se ensimmäinen teksti oli, ellei nyt ala-arvoinen, niin kuitenkin niissä oloissa vähemmän paikallaan julkaistavaksi. Silloin minä muistan ihan elävästi, kun marski teki kyllä rivi riviltä tärkeitä korjauksia ja joskin hän oli kuten kerroin sairaana tuolloin, ehkei nyt niin vakavasti, mutta kamalassa influenssassa, hän ei voinut. Siinä muodossa, kun se julkaistiin, niin kyllä siinä oli tärkein tekijä Mannerheimin osuus, noissa oloissa ja yleensä ainakin, sillä ei hän sellaista tekstiä hyväksynyt omanaan, johonka hän ei ollut täydellisesti tyytyväinen ja tämä oli niin luonnollista, ettei sitä kukaan ottanut pahaksi, vaikka tulikin korjauksia, mutta yleensähän nämä hänen apulaisensa yrittivät tehdä asiat niin hänen mielensä mukaisiksi ja myöskin hänen tyyliensä mukaisiksi, ettei nyt yleensä niin paljon korjauksia ollut. Enkä minä muista myöskään sellaista asiakirjaa syntyneen, jossa olisi ollut niin monta vaihetta kuin tässä nyttemmin tunnetussa ja ehkä arvossa pidetyssäkin päiväkäskyssä.

O. M. *Muistelmien kuvaus Mannerheimin erosta toukokuunsa 1918 osuu oikeastaan täysin nappiin sen kuvauksen kohdalla, mutta siinä on lukuisia semmoisia yksityiskohtavirheitä, jotka johtuvat siitä, että tämä henkilö, joka on laatinut pohjamateriaalin, ei ole tiennyt asioita eikä marski ole voinut muistaa enää näitä yksityiskohtia, vaan välittää vain tunnelman.*

R. G. Tämä käy täysin yksiin sen käsityksen kanssa, mikä minulla on hänen toimintatavastaan. Sitä ei käy mitenkään kieltäminen, ettei hän olisi jättänyt jälkeensä sellaisiakin kirjoituksia, joissa on tällaisia, jollei nyt mitättömiä niin kuitenkin pieniä virheitä. Minäkin olen osunut sellaisiin, ja se johtuu lähinnä siitä, että hänellä ei ollut tiedemiehen rauhaa eikä tiedemiehen aikaa näitä sorvatessaan, vaan hänen täytyi tyytyä paljon puutteellisempiin oloihin ja vaikeampaan työskentelyyn ja vähäisempään materiaaliin, sillä kiireessä ei aina kaikkea saatu esille, ja tämä nyt on minun puolustukseni hänen virheittensä kohdalta, olkoon että se näyttää vähän subjektiiviselta, mutta minä luulisin, että tässä on tämän asian totuus. Hän teki virheitä, ei tahallisesti, mutta olosuhteitten pakosta, jos näin yleisesti saa sanoa.

(s. 1953), filosofian tohtori, Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen ja Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimituskunnan jäsen sekä Seuran pro gradu -palkintotoimikunnan puheenjohtaja.

Retki Lapin sodan taistelupaikoille

Seuran jäsenretki syyskuussa 2023 suuntautui Lapin sodan taistelupaikoille etupäässä läntisen Lapin alueella, ja siihen osallistui yli 30 henkilöä. Painottuminen Länsi-Lappiin johtui siitä, että pääosa taisteluista käytiin siellä. Taisteluja käytiin myös itäisessä Lapissa, mutta niiden tarkastelu jäi tämän retken ulkopuolelle. Retki oli Seuran hallituksen jäsenen majuri (evp) Lassi Piiraisen suunnittelema, johtama ja opastama, ja se sisälsi neljä päivää täysipainoista ohjelmaa. Retki alkoi Oulusta, jonne matkalaiset tulivat eri puolilta Suomea. Siellä odottivat Lassi Piirainen ja matkatoimisto Kososen linja-auto, jolla seuraavien päivien aikana risteiltiin Oulun ja Käsivarren välisellä alueella, vaihtelevassa säässä ja alkavan ruskun värittämissä maisemissa.

Taustaa

Neuvostoliiton kanssa solmitun aseleposopimuksen (4.9.1944) ehtoihin sisältyi vaatimus Suomessa olleiden yli 210 000 saksalaisen sotilaan karkottamisesta 15.9.1944 mennessä. Suurin osa saksalaisjoukoista kuului 20. Vuoristoarmeijaan, joka vastasi koko Pohjois-Suomen rintamasta. Suhteet Saksaan katkaistiin 14.9., minkä jälkeen saksalaiset joukot alkoivat vähitellen vetäytyä pohjoiseen. Aluksi se sujui sopuisasti suomalaisten kanssa laaditun aikataulun mukaisesti, ja tuota vaihetta onkin kutsuttu valesodaksi. Suomeen saapui 22.–23.9.1944 Neuvostoliiton johtama Liitoutuneiden valvontakomissio, ja se puuttui asiaan jyrkkäsanaisesti uhaten Suomea miehityksellä, elleivät suomalaiset ryhdy todellisiin taisteluihin saksalaisia vastaan. Suomen oli aloitettava sotatoimet.

Tutustumiskohteet 11.–14.9.2023. Kartta: Tapio Koskimies (karttapohja Google Maps).

Tour itinerary, September 11 to 14, 2023. Map: Tapio Koskimies (base map Google Maps).

Saksalaisten karkottamistehtävään siirrettiin suomalaisjoukkoja, ja niitä johtamaan määrättiin syyskuun lopulla III Armeijakunnan esikunta, jonka komentaja oli kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo. Hän aloitti toiminnan räväkästi Tornioon tehdyllä maihinnousulla, joka onnistui hyvin, tosin mukana oli myös hyvää onnea. Sen jälkeen seurasi useita

taisteluja Tornionjokilaakson ja Länsi-Lapin alueilla saksalaisten vetäytyessä melko järjestyneesti ja suomalaisten pyrkiessä koukkauksilla estämään ja motittamaan näitä. Taistelut jatkuivat lokakuun lopulle saakka, jolloin sotatoimet hiljenivät asemasodaksi. Merkittävä vaihe oli Rovaniemen valtaus lokakuun puolivälissä ja siihen liittynyt kauppalan lähes täydellinen tuhoaminen, jonka saksalaisjoukot toimeenpanivat vetäytyessään.

Retken kulku

Lapin sodan tarkastelu aloitettiin Oulusta, koska sieltä alkoi sodan ensimmäinen suurempi sotilasoperaatio eli maihinnousu Tornioon. Maihinnousujoukkojen kuormaus- ja lähtösatama oli Oulun Toppila. Paikalla on tapahtumaan liittyvä muistomerkki, jonka äärellä saatiin asian tunteva alustus maihinnousun taustoista, siihen osallistuneista joukoista sekä kuljetusjärjestelyistä.

Suomalaisjoukkojen yllättävä maihinnousu suunnattiin 1.10. Tornioon, saksalaisten selustaan. Operaation kärkenä oli everstiluutnantti Wolf H. Halstin komentamaa JR 11. Samaan aikaan kaupungissa aloitettiin paikallisen suojeluskuntapiirin masinoima aseellinen toiminta, jolla kaupunki saatiin lähes kokonaan suomalaisten valvontaan jo hiekan ennen maihinnousujoukkojen saapumista. JR 11:n jälkeen kaupunkiin tuli lisää joukkoja usean päivän ajan. Maihinnousuun liittyen ja sen jälkeen käytiin taisteluja myös Kemin alueella, jonne 15. Prikaati hyökkäsi Oulun suunnalta. Ankaria taisteluja käytiin Karihaarassa, jossa tuli paljon tappioita mm. Erillisosasto Pennaselle/Petsamolle, joka oli sodan alkaessa jo valmiiksi Kemissä suojaamassa tehtaita.

Tornion ja Kemin alueiden taisteluihin perehdyttiin Tornion Kivirannassa ja Kemin Karihaarassa olevien muistomerkkien luona sekä Tornion rautatieasemalla ja Raumonjoen maisemissa. Retkeläiset saivat monipuolisen ja kattavan selostuksen alueella käydyistä taisteluista. Toisen retkipäivän kohteena oli Rovaniemi, jossa aluksi tarkasteltiin kauppalan länsipuolella olevan Vennivaaran alueen taisteluja kauppalaan lännestä päin lähestyneiden suomalaisjoukkojen ja saksalaisten välillä. Rovaniemen Arktikum-keskuksessa perehdyttiin Rovaniemen hävitykseen museossa olleiden erittäin havainnollisten pienoismallien avulla. Saatiin

Suomalaisjoukkojen maihinnousu Tornioon lokakuun alussa 1944. Valokuva Lassi Piiraisen esittelytaulusta. Kuva: Tapio Koskimies.

Landing of Finnish troops in Tornio in early October 1944. Photo of Lassi Piirainen's information board. Photo: Tapio Koskimies.

Arktikum-keskuksessa oleva pienoismalli Rovaniemen tuhoista. Puurakennuksista jäivät vain savupiiput pystyyn. Kuvan alareunassa vasemmalla hotelli Pohjanhovi rauniot. Kuva: Tapio Koskimies.

A scale model of Rovaniemi after destruction in the Arktikum science center. Chimneys are all that remain from the town's wooden buildings. The hulk of Hotel Pohjanhovi is in the lower left corner of the photo. Photo: Tapio Koskimies.

mm. se tieto, että suurin osa puutalovaltaisen kauppalan tuhoista olisi aiheutunut rautatieasemalla olleen ammusjunan räjähdysen syyttämistä tulipaloista.

Saman päivän aikana tutustuttiin vielä Norvajärvellä olevaan saksalaiseen sotilashautausmaahan, jonne on 1950-luvulla koottu ja haudattu yhteensä noin 2 700 lähinnä Pohjois-Suomessa kaatunutta saksalaista sotilasta. Norvajärven rannalla honkien keskellä on 1960-luvun alussa rakennettu vaikuttava mausoleumi. Toinen saksalaisten sotilaiden hau-

tausmaa Suomessa on Honkanummella, Vantaalla. Suurin osa Suomen rintamalla kaatuneista saksalaisista on kuitenkin haudattu rajan takana Petsamossa ja Sallassa oleville suurille kenttähautausmaille.

Lapin sodan aikana sekä Suomi että Saksa menettivät lähes 1 000 sotilasta kaatuneina tai kadonneina. Suomalaisia sotilaita haavoittui noin 2 900 ja saksalaisia noin 2 000.

Norvajärven hautausmaan ulkopuolella tutustuttiin myös norjalaisten muistomerkkiin. Pysäköintialueen vieressä on vuonna 1994 pystytetty muistomerkki lähes 200 norjalaiselle vapaaehtoiselle, jotka kaatuivat jatkosodan aikana Sallan ja Kiestingin rintamasuunnilla Saksan Waffen-SS-joukkojen riveissä.

Kolmantena retkipäivänä jatkettiin matkaa pohjoiseen Muonioon ja Käsivarren alueelle. Muoniossa tarkasteltiin alueella lokakuun lopulla 1944 käytyjä taisteluita. Päivän pääkohteena oli Järämän linnoitusalue.

Norvajärven saksalainen sotilashautausmaa. Kuva: Tapio Koskimies.

The German military cemetery at Norvajärvi. Photo: Tapio Koskimies.

Saksalaisten Sturmbock-linjan taisteluasemia. Kuva: Tapio Koskimies.

Defensive fighting positions in the Germans' Sturmbock line. Photo: Tapio Koskimies.

Siihen kuuluu pieni museo sekä maastossa olevat saksalaisten vahvat puolustusasemat, jotka tunnetaan nimellä Sturmbock-linja. Asemat ovat verrattain hyvin säilyneet, ja Kilpisjärven-tietä lähimpänä olevat osat on entistetty merkittäväksi matkailunähtävyydeksi.

Sturmbock-linja ylittää koko Käsivarren poikki, ja sitä täydentävät Norjan puolelle jatkuvat Eisbär-linjan asemat. Saksalaiset aloittivat Sturmbock-linjan rakentamisen jo keväällä 1944 ja saivat sen valmiiksi vasta lokakuun lopulla, kun 7. Vuoristodivisioonan joukot miehittivät asemat. Linnoitusketjun oli tarkoitus turvata Saksan 20. Vuoristoarmeijan pääjoukkojen vetäytyminen Norjan puolelle. Sturmbock-asemissa ei koskaan varsinaisesti taisteltu, koska saksalaisten perässä alueelle edenneet suomalaiset arvioivat puolustusasemat liian vahvoiksi eivätkä yrittäneet niiden valtaamista. Tähän vaikutti myös se, että Moskovan välirauhansopimuksen (19.9.1944) mukaan Suomen puolustusvoimat oli palautettava rauhanaikaiseen kokoonpanoon ja vahvuuteen 4.12.1944 mennessä. Kaikki reserviläiset kotiutettiin marraskuun loppuun mennessä. Siilas-

vuon joukkoihin jäi vain kantahenkilökuntaa ja varusmiehiä, joten varsinaiseen sodankäyntiin ei enää ollut mahdollisuuksia. Tammikuussa 1945 saksalaiset irtautuivat Sturmbock-aseamista ja vetäytyivät Norjan puolelle.

Neljäs ja viimeinen retkipäivän teemana oli Rovaniemen Ounasvaaran alue, joka oli jatkosodan aikana Saksan armeijan, varsinkin ilmavoimien eli Luftwaffen leirialuekäytössä. Siellä olleiden rakenteiden kuten majoitusparakkien, korsujen ja puolustusasemien jäänteitä on yhä maastossa nähtävissä. Ounasvaaran saksalaisaikaan tutustuttiin verkkopoh-

Retkeläisiä Järämän museon edustalla. Kuva: Osmo Suominen.

The tour in front of the museum in Järämä. Photo: Osmo Suominen.

Retkeläisiä perehtymässä Rovaniemen Ounasvaaran saksalaisaikaan. Kuva: Tapio Koskimies.

The tour examines remnants of German structures on Ounasvaara, Rovaniemi. Photo: Tapio Tapio Koskimies.

jaisella opastuksella numeroitujen rastien kohdalla (linkki aineistoon: <https://blogi.eoppimispalvelut.fi/latu/saksalaisaika-ounasvaaralla/>). Saksalaiset rakensivat Ounasvaaralle myös urheilukentän ja nimesivät sen sotamarsalkka Erwin Rommelin mukaan (Sportsbahn Feldmarschall Rommel). Siellä järjestettiin jalkapallo- ja jääpallo-otteluita suomalaisten ja saksalaisten välillä. Kenttä tunnetaan tänä päivänäkin nimellä Rommelin kenttä ja se on suosittu ja paljon käytetty urheilupaikka. Retki oli kokonaisuudessaan onnistunut ja kompakti katsaus Lapin sotaan, joka on edelleen melko pintapuolisesti tunnettu vaihe Suomen toisen maailmansodan aikaisessa historiassa. Mukana olleet olivat tyytyväisiä näkemäänsä ja kuulemaansa. Siitä kiitos ja kunnia kuuluu ennen kaikkea Lassi Piiraiselle, jonka huolellisesti valmistellut ja asiantuntevat opastukset sekä erittäin havainnolliset karttataulut sisälsivät sopivassa määrin fak-tatietoa ja asettivat tapahtumat luontevasti laajempaan kontekstiin.

(s. 1966), filosofian tohtori, sotahistorian ja sotataidon historian dosentti, historian yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopiston Joensuu-kampuksella. Julkaissut tutkimuksia muun muassa Vietnamin sodan esihistoriasta, sotilaallisten innovaatioiden leviämisestä, sotataidosta (erityisesti mottitaktiikasta), sotilasjohtamisesta, sotilasmaantieteestä, arktisesta sodankäynnistä sekä lukuisista muista sotahistorian erityiskysymyksistä. Kirjoittaja on bibliofiili, jonka talvisotakirjakokoelmassa on jo noin 2500 nidosta.

Lievää pudotusta – katsaus vuoden 2022 sotahistorialliseen kirjallisuuteen

Tämä on jo 15. kirjallisuuskatsaus, joka on tarkoitettu palvelumuodoksi Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsenille ja muillekin alan tutkimuksesta ja tietokirjallisuudesta kiinnostuneille. Katsaukseen on jälleen valikoitu pääasiassa Suomen sotahistoriaan liittyvää tai suomeksi kirjoitettua yleistä sota- ja sotilashistoriaa tai sodan oheisilmiöitä käsitteleviä painettuja tietoteoksia ja tutkimuksia. Rajauksiin en ole tehnyt muutoksia. Siksi en edelleenkään ole kelpuuttanut lehtikirjoja ja dramatisoituja, vähimmäskään määrin kaunokirjallisuutta muistuttavia teoksia, joita ilmestyi vuoden 2022 aikana muutamia. Esimerkkinä niistä voidaan mainita Rauno Jääskeläisen *Laguksen nuolet: Panssaridivisioonan miehet jatkosodassa* (Readme.fi), joka on kyllä lennokas kertomus, mutta täynnä keksittyjä vuorosanoja. En ole ottanut mukaan Kolmatta valtakuntaa tai geopolitiikkaa sivuavia teoksia, ellei niissä ole merkittävässä määrin sotahistoriaa. Sen sijaan mukana ovat lentokonetyypit ja puolustustarviketeollisuus. Nykyaikaisesta sodankäynnistä on käsitelty sellaisia teoksia, joissa pääpaino on sotilaallisissa tekijöissä, esimerkiksi sotilaskoulutuksessa ja kylmän sodan kuumissa hetkissä.

Teosten luokittelu on ajoittain ollut vaikeaa. Selkeästi johonkin aika-kauteen liittyvät elämäkerralliset teokset ovat niiden yhteyksissä, kun taas elämäkerrat pääasiallisesti henkilöhistoriassa. Mannerheim-ristin ritareita koskevat teokset olen sijoittanut Mannerheim-otsikon alle.

Uusintapainokset eivät varsinaisesti kuulu katsauksen piiriin, mutta mainittakoon niistä muutama. Mika Kuljun uudistettu laitos tietoteoksesta *Lapin sota 1944–1945* (Readme.fi) ilmestyi ensimmäisen kerran

vuonna 2013 Gummeruksen kustantamana. Siinä hän tuo esiin, että erikoisoloissa käydystä Lapin sodasta on kirjoitettu paljon vähemmän kuin talvi- ja jatkosodasta. Kulju valottaa myös saksalaisen historiankirjoituksen näkökulmaa.

Ilkka Linnakon ja Sonja Bäckmanin *Hangon motti 2* (Länsi-Uudenmaan sotahistoriallinen yhdistys) on merkittävästi laajennettu ja uudistettu laitos alun perin vuonna 2017 ilmestyneestä teoksesta. Siinä käsitellään vuosia 1940–1941 eli välirauhaa ja jatkosodan alkuvaiheita Hangon rintamalla. Osansa saavat osapuolten evakuoinnit, neuvostoliittolaisten toiminta Hangossa, suomalaisten linnoittaminen (Harparskoglinja) sekä Hankoniemen saaristossa käydyt taistelut. Mukana on myös yksittäisten henkilöiden muistelmia. Aiempaa suurikokoisempi teos on monipuolisesti kuvitettu.

Akateemisista väitöskirjoista muokataan edelleen ajoittain populaareja kansanpainoksia. Sellainen on Seija Aunilan ja Jukka-Pekka Heiskasen *Kotien salainen armeija – naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina* (Atena), joka on alun perin Aunilan diskurssianalyttinen, nykykulttuurin tutkimuksen alaan kuuluva väitöstutkimus *Kuinka naistenlehdestä tuli osa sotapropagandaa: Naisihanteen muodostuminen ja muokkautuminen Kotiliesi-lehdessä toisen maailmansodan aikana* (Jyväskylän yliopisto).

Varsinkin paikalliset julkaisut ovat saattaneet jäädä tämän kirjoittajalta huomaamatta. Yksi paikallisjulkaisuista oli aivan vuoden 2021 lopulla ilmestynyt suomussalmelaisen Vesa Rannikon toimittama, satakunta sivua pitkä kirjanen *Kuolemanrata: Kenttärata Hyrynsalmi–Kuusamo 1942–44: Natsi-Saksan ratahanke Suomessa* (Tekijä). Rannikko on ollut muutenkin aktiivinen kansantajuisten Ylä-Kainuun ja Koillismaan sotahistoriaan liittyvien pienkustanteiden julkaisija. Vuosina 2020–2021 hän toimitti teokset *Talvisota Puna-armeijan silmin: Vallankumouksesta Raateentielle* sekä *Suomussalmen sotaopas: Taistelupaikat ja tapahtumat 1917–1944*. Molemmat ovat laajuudeltaan vajaat sata sivua, ja niissä on myös yleisempää politiikan ja sotahistorian käsittelyä.

Uusin virtaus sotahistoriallisissa teoksissa on mustavalkoisten valokuvien värittäminen. Tällainen on Ilkka Enkenbergin *Talvisota – päiväpäivältä* (Readme.fi), joka on väritetty ja laajennettu laitos aiemmasta teoksesta. Lisäksi on ilmestynyt teoksia, joissa on yhdistetty osia aiemmista teoksista, kuten Ilkka Enkenbergin vuosina 2013–2014 Readme.fi:n

kustantamat teokset *Talvisota päivä päivältä* ja *Jatkosota päivä päivältä*, jotka on julkaistu paksuna teoksena *Suomi sodassa: Päivä päivältä* (Readme).

Digitalisaatio vaikuttaa myös sotahistorian julkaisukäytäntöihin. Tämä koskee toistaiseksi varsinkin kansainvälisiä kustantajia. Toki Suomessakin julkaistaan kohtalaisessa määrin e-kirjoja ja äänikirjoja, mutta harvoin niin, ettei niitä olisi lainkaan painettu. On hyvä muistuttaa lukijoita, että *Sotahistorialliset aikakauskirjat* digitoidaan viiveellä. Tätä kirjoitettaessa Sotahistoriallisen Seuran sivuilla ovat vapaasti ladattavissa numerot 1–40 eli neljän vuosikymmenen ajalta. Sotahistoriallisen Seuran jäsenet saavat joulukuussa painetun aikakauskirjansa vuosittaisena jäsenetuna. Lisäksi niitä on ostettavissa Helsingin Kruununhaassa sijaitsevasta Tiedekirja-kirjakaupasta (Snellmaninkatu 13).

Osa tieteellisistä ja muista kuten aselajeihin keskittyvistä seuroista on viime vuosina alkanut julkaista vuosikirjojaan ja aikakausjulkaisujaan pelkästään tai lähes yksinomaan sähköisessä muodossa. Niitä saattaa kuitenkin olla pieniä määriä saatavissa myös painettuina, mutta näissä tapauksissa kappalehinnat ovat nousseet korkeiksi. Näin on käynyt esimerkiksi Jalkaväen Säätiön julkaisemalle *Jalkaväen vuosikirjalle*. Voi hyvin olla, että näissä oloissa kukaan sotahistoriaentusiast ei kohta enää kerää täydellisiä sarjoja, ainakaan painettuina.

Varsinkin painetun tietokirjallisuuden myyntiluvut ovat viime vuosina sakanneet. Kirjakauppaliiton tilastoista selviää, että suurimpien kirjakauppojen myynti laski kalenterivuonna 2022 kaikkiaan 18 prosenttia. Tuo kehitys on viimein alkanut näkyä myös suomalaisten sotahistorianimekkeiden vähenemisenä. Kovin suuresta pudotuksesta ei kuitenkaan ole vielä tässä vaiheessa kyse. Tässä katsauksessa esiteltujen nimekkeiden kokonaismäärä 109 (sisältäen 17 venäläistä julkaisua) on 6 prosenttia pienempi kuin vuoden 2021 lukema (116, joista 14 venäläistä).

Eniten nimekkeitä on tullut ulos omakustanteina, etenkin Books on Demandin kautta. Varsinaisista kaupallisista kustantajista aktiivisimpia ovat jälleen olleet tutut Docendo, Atena, Ketterät Kirjat, Koala-kustannus sekä Readme.fi. Minerva on jäänyt edellä mainittujen kustantajien taakse. Myöskään isot perinteiset kustannustalot eivät ole palanneet entiselle paikalleen. Sen sijaan kustantajina ovat jälleen ahkeroineet erilaiset yhdistykset.

Vaikka nimekemäärä on hieman laskenut, vuoden 2022 sotahisto-

riallinen kirjatarjonta ei tarjoa suuria yllätyksiä. Valtaosa uudesta kirjallisuudesta koskettaa yhä edelleen toisen maailmansodan ilmiöitä. Selkeää vähennystä on kuitenkin väitöskirjojen määrissä. Ilmasotahistoriaa on sen sijaan jälleen ilmestynyt kohtalaisen runsaasti.

Ruotsin ja autonomian aika

Dmitry Leonidovich Chugainovin *Charles XII's Karoliner – Volume 1: The Swedish Infantry & Artillery of the Great Northern War 1700–1721* (Helion & Company) sivuaa osittain Suomea, koska karoliinien joukoissa palveli myös suomalaisia. Hän käsittelee kirjassaan Ruotsin suurvallan jalkaväen ja tykistön käyttämiä univormuja ja päähineitä suuren Pohjan sodan aikana. Chugainov nostaa erityisesti esiin upseerien, aliupeerien ja rivimiesten univormujen leikkauksissa, tyyleissä, koristeissa ja arvo-merkeissä 1700-luvun alussa tapahtuneita muutoksia. Sotilasperinteiden alaan kuuluvassa teoksessa on runsaasti väripiirroksia sekä valokuvia säilyneistä univormuista. Samaa aihepiiriä on käsitellyt Anders Larsson teoksessaan *Karolinska uniformer och munderingar åren 1700–1721 samt vissa handgrepp och exercis* (Jengel). Larsson laajentaa tarkastelun myös kaikkien maavoimien aselajien asepuukujen materiaaleihin ja värimaailmoihin sekä moniin muihin yksityiskohtiin, kuten aseistukseen ja ampu-matarvikkeisiin. Mukana ovat luonnollisesti suomalaiset joukot, varsinkin maakunnalliset rykmentit.

Karoliiniupseerit ja suuren Pohjan sodan aika ovat pääosassa myös Timo Sotavallan henkilöhistoriallisessa teoksessa *Miekkamiehiä: Karoliiniupseerien ja heidän perheidensä elämää 1700-luvulla* (Books on Demand). Sotavalta keskittyy kuuteen upseeriin ja heidän perheisiinsä. Suomalaisia heistä olivat Henrik Spåre (1664–1747) ja Johan Norberg (1682–1763), liivinmaalaisia Georg Johann Tyrohl (1675–1716) ja Johann Michael Hillebrandt (1716–1792) sekä ruotsalaisia Carl Palmroth (1702–1766) ja Nils Bergström (1692–1751). Heidän mukanaan lukija pääsee muun muassa suomalaisten kuuluisille taistelukentille Suomeen, Baltiaan, Ukrainaan ja Norjan tuntureille. Kirjasta käy ilmi suhdeverkostojen merkitys virkataloissaan eläneille sotilasperheille.

Hattujen sota (Siltala) -teoksensa esipuheessa Teemu Keskisarja muistuttaa, miten vähän Hattujen sodasta (1741–1743) on tosiasiallisesti kir-

joitettu Suomessa. Keskisarjan teos on jälleen tiimityön tulosta: hänellä on ollut apuvoimia keräämässä aineistoa. Työryhmä pyrki erityisesti kartoittamaan yksilötason kertomuksia, jotka avautuvat muun muassa päiväkirja-aineiston avulla. Keskisarja nostaa tekstissään esiin epäonnistumisia ja vaikeuksia – varsinkin perääntymistä, kulkutauteja ja huolto-ongelmia – sekä kuvaa muutenkin aikakauden ihmisten elämän haasteita. Hän korostaa sodasta erikoisuuksia ja järjettömyyksiä. Keskisarja jatkaa omassa tyylijajissaan ja kirjoittaa räväkkää tekstiä.

Johan Fredrik Aminoff: kustaviaani kahdessa valtakunnassa (Otava) on Charlotta Wolffin laatima aatelismiehen ja upseerin elämäkerta Kustaa III:n ajan Ruotsissa 1700-luvun jälkipuoliskolla ja autonomisessa Suomessa 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Suomalaissyntyinen päähenkilö (1756–1842) osallistui Kustaan sotaan (1788–1790) everstiluutnanttina, mutta osoitettuaan kykynsä hänet ylennettiin everstiksi (ja myöhemmin vielä kenraalimajuriksi). Hän komensi Porin prikaatia pariin otteeseen. Ruotsin hovissa kreivi Aminoff oli kuninkaan luotettuja, mutta sai salaliittoepäilyjen vuoksi vankilatuomion. Päästyään vapaaksi hän hoiti Riilahden-sukukartanoaan ja teki uuden uran virkamiehenä muun muassa Turun akatemiassa. Wolff tarkastelee päähenkilöään sekä kustavilaista ja autonomian aikaa eurooppalaisessa viitekehyksessä.

Otto von Fieandt – Suomen sodan legenda (Tekijä) on Lauri Hietaniemen laatima, otsikossa mainitun kohdehenkilön (1762–1823) elämäkerta sekä kuvaus Suomenselän alueella Keski-Suomessa ja Pohjanmaalla Suomen sodassa (1808–1809) käydyistä sotatoimista. Piippua polttanut sotilassukuun kuulunut päähenkilö tunnetaan monissa kansantarinoissa ja on niin ikään yksi J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* henkilöahhoista. Majuri (myöh. eversti) von Fieandin osasto suojaasi menestyksekkäästi pääarmeijan vetäytymistä Ruotsiin 1808. Hänen johdollaan käytiin eräänlaista sissisotaa tukeutuen paikalliseen väestöön, joka kärsi ryöstöistä, nälästä ja taudeista. Varsinkin Perhon varaston valtaus venäläisiltä kesäkuussa 1808 on kuuluisa tapaus, jota koskeva näytelmä on teoksen liitteenä. Hietaniemi on pohtinut lähteinään käyttämiensä SKS:n kansanperinteen arkistoon tallennettujen kansantarinoiden luotettavuutta.

Suomalaisten itsenäistymisvaiheet yleisesti ja paikallisesti

Kriget 1918 i dåtida dagstidningar (Books on Demand) on Hans Björknäs in Suomen sisällissotasta laatima teos, jonka pääaineistona ovat olleet sanomalehdet. Erilaisia puoluekantoja edustaneet lehdet kirjoittivat ajankohtaisista asioista suomeksi ja ruotsiksi. Vuodenvaihteessa 1917–1918 ilmestyi myös ruotsinkielisiä vasemmistolehtiä. Lehdistökirjoittelussa oli propagandistisia sävyjä. Björknäs taustoittaa sotatapahtumat varsin laajasti ja käsittelee myös poliittista kehitystä sodan alla ja sen aikana.

Tuomas Hoppu käsittelee kirjassaan *Sisällissota 1: Vilppulasta Tampereen porteille* (Vastapaino) Tampereen ympäristössä käytyjä Hämeen rintaman taisteluiden vaiheita sekä niihin osallistuneiden punaisten ja valkoisten joukkojen taustaa. Maantieteellisesti mukana ovat Ruovesi, Vilppula, Orivesi, Vesilahti ja Lempäälä. Teos on trilogian ensimmäinen osa, joka kuvaa ruohonjuuritasolla tapahtumia aina siihen saakka, kun punaiset vetäytyivät Tampereelle ja saartorengas sulkeutui. Hopulla on tasapuolinen tarkastelutapa, jossa korostuvat inhimillinen näkökulma ja yksilöiden kokemukset. Hänen tekstissään nousevat esiin maakunnalliset erityispiirteet ja sotilaiden erilaiset ammattiryhmät. Hänen tarkastelunsa keskiössä on noin satamiehinen, sepistä kokoonpantu helsinkiläinen punainen komppania. Kummallakin osapuolella oli kurinpidollisia ongelmia, ja vangiksi joutuneiden kohtalot saattoivat määräytyä sattumanvaraisesti.

Koivisto 1917–1918: Viipurin ja Pietarin puristuksessa (Books on Demand) on Juha O. Luukan tietoteos, jossa hän käy läpi Suomen itsenäistymisvaiheen ja sen jälkeisen ajan tapahtumia varsinkin Koiviston pitäjässä ja laajemmin Etelä-Kannaksella. Kerrontaa värittää paikkakuntalaisten muistitieto vuoden 1918 tapahtumista. Itsekin koivistolais-taustainen Luukka ottaa kantaa sisällissotatutkimuksessa yleiseen terrorikeskusteluun ja pohtii valtiorikosoikeuksien langettamien kuolemantuomioiden laillisuutta. Punaiseen terroriin noilla alueilla vaikutti erityisen väkivaltainen punapäällikkö Heikki Kaljunen. Luukka osoittaa, että terrori oli pitäjän rajoja laajempi ilmiö ja että valkoiset toteuttivat puhdistuksia suunnitelmallisesti ja järjestelmällisesti.

Maria Lähteenmäen toimittaman kokoomateoksen *August Wesley: Maanpakolaisen elämä* (Työväen historian ja perinteen tutkimuksen

seura) päähenkilö on amerikansuomalainen sosialisti August Wesley (1887–1941/1942). Pääpaino on Wesley'n levottomissa vaiheissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä siirtolaisyhteisössä Yhdysvalloissa. Suomeen tultuaan hän oli punakaartin johtohahmoja. Punaisten tappion jälkeen Wesley pakeni Neuvosto-Venäjälle ja palveli muun muassa Muurmannin legioonassa. Syksyllä 1919 hän siirtyi Viroon ja toisen maailmansodan aikana jälleen Neuvostoliittoon. Vaiherikkaan elämän eläneen Wesley'n jäljet katoavat Leningradiin vuonna 1941.

Touko Perko korostaa vihapuheen ja agitoinnin merkitystä tietoteoksessaan *Kaksi vapaussotaa: Viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1919* (Atena). Teos perustuu pitkälti vihaa lietsoneen lehtikirjoittelun ja aikalaismuistelmien analysointiin. Perko osoittaa teoksessaan, että kauan jatkunut aktiivinen maalittaminen ja uhkaava puhe nostattivat puolin ja toisin osapuolten taisteluhenkä ja johtivat sisällissotaan. Kova kielenkäyttö oli jatkunut viimeistään vuoden 1905 suurlakosta lähtien, ja äänenpainot kovenivat 1910-luvulle tultaessa. Vihapuhe ei lakannut vihollisuuksien päättymiseen, vaan valkoiset voittajat Suomessa ja Neuvosto-Venäjälle paenneet punaiset hautoivat ajatuksia väkivaltaan turvautumisesta. Perko kuvaa myös terrorin eri muotoja sekä purkaa muutenkin sisällissotaa ja sen taustaa koskevia myyttejä. Hän myös hahmottaa analogioita vuoden 1918 ja vuonna 2022 alkaneen Ukrainan sodan välillä.

Uutta aikaa ei uhreita luoda: Lääkäri Martti Johannes Siiralan päiväkirja 1914–1918 (Siltala) on Seppo Siiralan toimittama lähdejulkaisu ensimmäisen maailmansodan ja Suomen sisällissodan vuosilta. Toimittaja on kirjoittajan pojanpoika. Teoksessa on Samu Nyströmin laatima johdanto. Päiväkirjan pitävä lääkäri Martti Johannes Siirala (1889–1948) teki ensimmäisen päiväkirjamerkintänsä elokuussa 1914. Hän purki päiväkirjansa sivuille tuntojaan ja pohdintojaan sekä maailman että Suomen tilanteesta. Siirala todisti Helsingin katutaisteluita, ja vuonna 1918 hänet kutsuttiin Suomenlinnaan hoitamaan sairaita punavankeja. Päiväkirjan sivuilta heijastuvat myös huhut ja pula-aika. Päiväkirjan ohella kirjassa on runsas kuvitus ja liiteaineisto.

Hilma, punalesken tarina (Docendo) on Ulla Sirénin laatima teos yksilön selviytymisestä sodan poikkeusoloissa keväällä 1918. Kirjoittajalla on ollut käytössään autenttisia muistiinpanoja. Padasjokelaisen Hilma Freiströmin (1883–1971) Jalmari-aviomies (1884–1918) teloitettiin, ja

hän menetti myös lapsensa. Päähenkilö pääsi kuitenkin pakenemaan Pälkäneelle, missä hän sisarensa avulla tekeytyi valkoiseksi ja lotaksi. Hilma vaikenä taustastaan. Kirjassa keskeisiä teemoja ovat henkinen vahvuus, häpeä, pelko ja viha.

Samuli Tuhkasen *Punavalkoinen Uusikirkko: Uusikirkko ja Kanneljärvi 1918* (Tekijä) on nimensä mukaisesti esitys ensimmäisen maailmansodan, vallankumousten ja vuoden 1918 tapahtumien heijastumisesta maatalousvaltaisen kannakselaispitäjän elämään. Kirjoittaja on käyttänyt laajasti arkistoaineistoa. Kirjassa olevista luetteloista käy ilmi, kenen joukoissa pitäjän miehet seisoivat. Tuhkanen toteaa muun muassa, että kolmasosa paikallisen punakaartin jäsenistä oli talollisia ja että pitäjän 226 uhrista peräti 148 kuoli teloitettuina. Kirjan liitteinä on luettelot valkoisten ja punaisten joukoissa palvelleista, tuomion saaneista sekä tavalla tai toisella surmansa saaneista uusikirkkolaisista.

Huittinen 1917–1918 (Tekijä) on Ari Vallinin paikallishistoriaa ja sotahistoriaa yhdistävä teos, joka sai alkunsa Huittisten kansanopistolla pidetyistä luennoista. Kirjoittaja on aikaisemmin julkaissut tekstejä sisällissodan historiasta Kokemäenjokilaaksossa. Tällä kertaa vuorossa on ollut Satakunnan Huittinen ja sen asujaimiston kohtalot. Vallin on selvittänyt varsin seikkaperäisesti yhteiskunnalliset murroskohdat ja käy muun muassa läpi sitä, miten punaisten tuomioihin vaikuttivat merkittävästi paikallisten suojeluskuntien lähettämät lausunnot.

Pekka Nevalaisen postuumisti julkaistu kokonaisesitys *Lunastamaton Viena – suomalaiset siirtomaaherroina 1918–1920* (SKS) tarkastelee heimosotien aikaa kolonialismin kontekstissa. Sen keskiössä on Vienen Karjalan alue, jonne suomalaiset vapaaehtoiset tekivät heimosotaretkiä. Suomalaiset hallitsivat valtaosaa Vienen alueesta (pois lukien itäisimmät osat). Tuo irredenta muodosti Nevalaisen tulkinnan mukaan Suomen epävirallisen siirtomaan, josta suomalaiset ajattelivat hyötyvänsä taloudellisesti ja jota piti voimaperäisesti kehittää. Teoksessa käsitellään paitsi Vienen tapahtumahistoriaa myös laajemmin Suomen ulkopoliittikkaa Itä-Karjalan suhteen.

Nivalan pojat heimosodissa 1918–1922 (Nivala-Seura) on Pekka Vaaran teos nivalalaisista heimosotureista. Kirja on jatkoa Vaaran useille teoksille Vienen Karjalan sotahistoriasta. Ihanteiden vallassa olleet Nivalan nuorukaiset lähtivät auttamaan heimoveljiä ja vapauttamaan rajantakaisia alueita. Heitä osallistui kevästä 1918 talveen 1922 Petsamon, Itä-Kar-

jalan ja Viron retkille kaikkiaan 38, joista menehtyi kaksi. Vaara käy tapahtumia läpi retki retkeltä sekä esittää henkilökuvia. Vaara kirjoittaa, että nivalalaisten sankariajatukset jäivät toiseksi ja idealismi karisi, kun retkeläiset joutuivat nälästä ja vilusta kärsien toimimaan vaikeissa maasto-oloissa ja kohtamaan ylivoimaisia vastustajia. Muita Vaaran kirjassaan käsittelemiä teemoja ovat aktivismi, karelianismi, nationalismi ja herännäisyys. Vaara ei unohda myöskään heimosotia seurannutta itäkarjalaisten pakolaisuutta.

Suomi ja Saksa

Hitler ja Suomi – Pohjolan luonnonvarat Natsi-Saksan suunnitelmissa (Tammi) on Janne Könösen teos, jossa hän käy läpi Suomen vaiheet vähäisestä reunavaltiosta Hitlerin Saksan liittolaisvaltioksi. Könönen analysoi, miten Saksan johto arvioi Suomen poliittisen, sotilaallisen ja taloudellisen merkityksen omalta kannaltaan. Talvisota muodosti käännekohdan Hitlerin ajattelussa. Sen jälkeen hän tuki suomalaisia ja seurasi Suomen ja Skandinavian maiden kehitystä. Saksan sotapönnistelut edellyttivät kaivannaisia (varsinkin rautamalmia ja nikkeliä), joita oli saatavissa Pohjoismaista, myös Suomesta (Petsamosta). Samalla Suomen asevoimat olivat saksalaisille tärkeitä ja marsalkka Mannerheim puolestaan keskeisin johtohahmo.

Jussi Lehmuksen tietoteoksen *Suomen taistelu bolsevismia vastaan* (Docendo) aiheena on eräs episodi Suomen sotapropagandan historiasta. Pohjana ovat Päämajan tiedotusosaston heinäkuussa 1943 käskemät tekstit suomalaisten joukkojen suoriutumista jatkosodan hyökkäysvaiheessa. Ne ovat säilyneet kirjan tekoa koordinoineen eversti Kalle Lehmuksen jäämistössä. Niistä oli tarkoitus koota kustannusliike Volk und Reich Verlagin pyytämä saksankielinen kokoomateos, joka korostaisi suomalaisten sotilaiden sankarillisuutta. Tekstejä laativat monet tunnetut suomalaiset sotilaat, joista osa oli Mannerheim-ristin ritareita. Kun Saksan menestys kääntyi, kirjahanke haudattiin. Kirjoittajan mukaan historiankirjoituksemme saattaisi muistuttaa propagandistisia tekstejä, mikäli Natsi-Saksa olisi selviytynyt toisen maailmansodan voittajaksi.

Näkökulmia talvisotaan

Armas Härkösen teoksen otsikko *Talvisota Ilomantsissa* (Books on Demand) kuvaa täysin teoksen sisällön. Ilomantsi on kuin suuri sotahistoriallinen ulkomuseo, jossa on sekä talvi- että jatkosodan taistelupaikkoja nykyisten rajojen sisäpuolella. Härkönen tuntee aiheensa, koska hän on paikkakunnalla asuvana toimittajana kirjoittanut siitä suuren määrän artikkeleita. Päälähteenä hän on hyödyntänyt sotapäiväkirjoja (joista hän on julkaissut katkelmia) ja haastatteluja. Ilomantsissa alivoimaiset ja osin heikosti varustetut suomalaiset onnistuivat pysäyttämään neuvostojoukkojen etenemisen Koitajoen vesistölinjalle ja vakiinnuttamaan rintamat joulukuussa 1939. Etenemis- ja vastahyökkäysvaiheen jälkeen taistelut muuttuivat partiosodaksi. Rauhan tultua neuvostojoukot vetäytyivät uuden rajan taakse. Rauha vei kolmasosan pitäjän maa-alueesta. Kirjassa on runsaasti yksityiskohtia sotatoimista ja siviiliväestön onnistuneesta evakuoinnista.

Talvisodan verisin päivä (Books on Demand) on Erkki K. Laitisen tietoteos, josta selviää, että talvisodassa oli kaksi sellaista päivää, jolloin suomalaiset kokivat erityisen suuria menetyksiä: 23.12.1939 ja 6.3.1940. Ensiksi mainittuna päivänä he käynnistivät Karjalan kannaksella Hölmön tölväys -nimellä tunnetun katastrofaalisen vastahyökkäyksen, jossa kaatui runsaat 650 miestä. Kovimmat tappiot tulivat kuitenkin viikkoa ennen sodan päättymistä. Tuona käännteentekevänä päivänä 6.3.1940 sai surmansa 800 miestä. Voimat alkoivat olla lopussa. Suomalaisten onneksi Neuvostoliiton johto ilmaisi juuri tuossa vaiheessa olevansa vihdoin valmis rauhanneuvotteluihin. Laitinen keskittyy 15 joukko-osastoon, jotka kärsivät tuona kyseisenä päivänä suuria tappioita. Alueellisesti ne taistelivat Kuhmossa, Kollaanoella, Kitilässä (erityisesti Petäjäsaarella), Vuoksen saarilla, Taipaleenjoella ja Viipurinlahdella. Osansa saavat myös niiden komentajat.

Kiannan kirous: Neuvostojoukot Suomussalmella 1939–40 (Books on Demand) on Väinö Monosen yleisesitys puna-armeijasta ja sen toiminnasta Suomussalmella talvisodassa. Hän taustoittaa aluksi neuvostojoukkojen kehityksen ja talvisodan, mutta kirjan pääosassa on puna-armeijan hyökkäystoiminta suomalaisia puolustajia vastaan Kainuun pohjoisosissa. Suomalaisten vastarinta tuli neuvostojoukoille yllätyksenä, ja lisäksi alueen maasto ja talviset olosuhteet muodostuivat niille vakavaksi

haasteeksi. Neuvostosotilaat kärsivät, mutta suhtautuivat kohtaloonsa fatalistisesti. He kärsivät kovia tappioita, minkä vuoksi Mononen toteaa, että Kiannan kirous lankesi heidän päälleen.

Sieltä täältä jatkosodasta ja Lapin sodasta

Hyökkäys Ilomantsista – taistellen takaisin 1944 (Books on Demand) on tuotteliaan Pentti Hakulisen tietoteos, joka on Karjalan Armeijan toimintaa jatkosodassa käsittelevän kirjasarjan neljäs osa. Tässä kirjassaan Hakulinen kuvaa varsinkin Ryhmä Oinosen joukkojen etenemistä jatkosodan alussa yhteistoiminnassa saksalaisen 163. Divisioonan kanssa Kuolismaan ja Tolvajärven kautta Itä-Karjalaan ja Karhumäkeen saakka. Jälkimmäisessä osassa pääosassa ovat puolestaan suomalaisten vetäytyminen ja viivytystaistelut Maaselän kannakselta länteen. Lopuksi Hakulinen palaa lähtöpisteeseensä, Ilomantsiin, jossa käytyjä jatkosodan viimeisiä suuria taisteluita hän niin ikään tarkastelee.

Ari Rautalan teos *Jatkosota Stalinin kanavalla – taistelut suomalaisin ja venäläisin silmin* (Minerva) on laaja kokonaisuus Maaselän kannaksen sotatoimista vuosina 1941–1944. Rautala tarkastelee aihettaan molempien osapuolten kannalta, minkä on mahdollistanut se, että hänellä on ollut käytössä kummankin osapuolen arkistomateriaalia. Suomalaiset saivat vallattua Poventsan joulukuussa 1941. Puna-armeija pyrki häätämään suomalaisia muun muassa tulvittamalla. Neuvostojoukot pyrkivät seuraavina vuosina useaan kertaan ottamaan takaisin tuon Stalinin kanavan suulla sijaitsevan tärkeän asutuskeskuksen. Muuten asemasodan vuosina käytiin partiosotaa ja yritettiin vanginsieppauksia. Suomen joukot jättivät alueen vasta kesällä 1944. Rautala ottaa huomioon myös eri aselajien toiminnan ja linnoittamisen.

Linnoittaminen

Salpa-asemaa (myös Salpalinja) on tutkittu toistaiseksi yllättävän vähän, vaikka se oli niin suuri rakennushanke. Joitakin paikallisia näkökulmia on nostettu esiin artikkelien muodossa. Linnoitustöitä tehtiin myös Pohjois-Karjalassa Kesälahden rajapitäjässä, joka on nykyisin osa Kiteen

kaupunkia. Varsinaisesti Salpa-asema Kesälahden kohdalla oli Kerimäellä. Kesälahdella Pyhäjärven ja Puruveden väliselle kannakselle valmistellut linnoitteet toimivat Salpa-aseman etuasemina. Keijo Luukkaisen lehdykkä *Siltä varalta: Varustelutöitä Kesälahdella 1940 ja 1944* (Kesälahti-Seura) käy karttojen avulla läpi linnoituskohteiden sijainteja Kesälahdella. Luukkainen innostui aiheesta maastossa kulkiessaan.

Aleksi Rikkisen ja Emil Kastehelmen *Sturmbock – tutkimusmatka Lapin sodan linnoitteisiin* (Atena) on kuvaus kirjan kirjoittaneen parivaljakon maastoretkistä Suomen käsivarren alueella. Lukijalle käy selväksi, etteivät tunturimaaston olosuhteet ole olleet helpoimmasta päästä, ja arkistoissakin on saanut tehdä salapoliisityötä. Rikkinen ja Kastehelmi kartoittavat umpeenkasvanutta Lapin sodan merkittävintä puolustusasemaa, jonka saksalaiset rakensivat vankityövoiman avulla vuoden 1944 aikana, mutta jota (kuten myös vähemmän tunnettua Eisbär-linjaa) tarvittiin tositoimissa vain vähän. Kenttätöissään kirjoittajat hyödynsivät muun muassa laserkeilausta ja kohtasivat toisinaan räjähteitä. Näyttävästi kuvitetun teoksen keskiössä ovat Sturmbockin syntyvaiheet ja sotilaallinen merkitys.

Lääkintähuolto

Läpiammutut – haavoittuneiden hoito talvi- ja jatkosodassa (Docendo) on Atso Haapasen populaari tietoteos suomalaisesta lääkintähuollosta viime sodissa. Haapanen kuvaa haavoittuneiden hoitoketjuja sotien poikkeusoloissa, jotka koettelivat monta kertaa lääkintähenkilökunnan jaksamista. Sodan alla suomalaiset saivat vain vaivoin täydennettyä lääkintämateriaalivarastonsa. Teoksessa käydään läpi myös lääkintähuoltomuodostelmien organisaatiot ja toiminta sotavuosina. Haapanen vie lukijansa sairausautoihin, -juniin ja -lentokoneisiin, joukkosidontapaikoille, lääkintävarikoille, lääkintäkomppanioihin sekä kenttä- ja sotasairaaloihin. Lisäksi hän käsittelee hermonsä menettäneiden sotilaiden hoitoa sekä lääkehoitoa seuranneita lieveilmiöitä.

Tiedustelua

Mikko Porvalin *Syvärin takana – Päämajan kaukopartio-osasto Vehniäinen 1941–43* (Atena) perehdyttää lukijansa tiedustelun ja kaukopartiotoiminnan maailmaan. Kyseessä on jatko-osa teokselle *Kohti itää* (Atena 2021). Aineistonaan Porvali on hyödyntänyt monipuolisia arkistolähteitä, etenkin tiedustelupäiväkirjoja sekä sotavankikuulusteluja. Niitä on säilynyt erityisesti Osasto Vehniäiseltä (sittemmin Erillinen Pataljoona 4:n 1. komppania). Jatkosodan hyökkäysvaiheen päätyttyä suomalaiset alkoivat lähettää tiedustelupartioitaan Aunuksen suunnalle ja Äänisjärven taakse. Osasto Vehniäistä johti majuri Johannes Vehniäinen. Teoksessa tarkastellaan yksikön toimintaa – partioita, johtamista ja tietojen vaihtoa liittolaisten kanssa – päivä päivältä kevääseen 1943 saakka. Tarkasteluperiodin loppua kohti tultaessa tiedustelutoiminnassa alkoi korostua radiokuuntelu. Porvali ottaa huomioon niin ikään isomman kuvan sekä sotavankien kohtalot.

Karkurit

Rintamakarkurit – Eino Hietarinne, yksi monista (Minerva) on Tuija Saarinen-Härkösen tietoteos karkuruusilmioistä, joka sai varsinkin jatkosodassa laajat mittasuhteet: karanneiden määrä nousi yli 30 000 mieheen. Saarinen-Härkönen pohtii karkureiden erilaisia motiiveja, heidän tekojensa seuraamuksia sekä laajentaa käsittelyään myös karkuruuden vaikutuksiin heidän perheisiinsä. Karkuruus kytkeytyi laajasti vuoden 1918 jakolinjoihin. Hän on valinnut päähenkilökseen isoisänsä, maalari ja rintamakarkuri Eino Hietarinteen (1905–1943), joka oli menettänyt kansalaisluottamuksensa. Ennen sotavuosia hän oli toiminut muun muassa pirtun salakuljettajana. Omaisten suhtautumisessa karkuruuteen on näihin päiviin jatkunutta vaikenemista, salailua ja häpeän tunteita.

Sotavangit

Seppo Alajoutsijärven teos *Sotavankeus ja saksalaiset jatkosodan sotavankileireillä Itä-Lapissa 1941–1944* (Atrain & Nord) pureutuu nimensä

mukaisesti Pohjois-Suomessa toimineiden sotavankileirien heikosti tunnettuun historiaan. Saksalaiset perustivat ensimmäiset leirinsä jo kesällä 1941. Kemin Ajoksessa oli koko Lapin pääleiri, jolla oli lukuisia alaleirejä lähinnä eri työkohteiden läheisyydessä. Kaiken kaikkiaan Lapissa oli miltei sata saksalaisten sotavankileiriä, joista Alajoutsijärven tarkemmassa käsittelyssä ovat 13 Itä-Lapissa ja luovutetuilla alueilla sijainnutta leiriä. Osa Kemijärven leireistä liittyi Sallan radan rakentamiseen. Saksalaisille tyypillinen järjestelmällisyys näkyi myös leirien organisaatiossa, mutta olot leireillä ja vankien kohtelu olivat ankaria. Vaikka kaikista leireistä ei ole säilynyt asiakirjoja, paikallinen muistitieto on paikannut tuota puutetta.

Partisaanit

Kari Kallonen ja Tuure Neitola keskittyvät tietoteoksessaan *Partisaanisota: Sotarikokset, siviiliuhrit ja toisiaan vastaan sotivat suomalaiset* (Readme.fi) neuvostoliittolaisten partisaanien toimintaan Suomen rajaseudulla jatkosodan vuosina. Partisaanit surmasivat nimenomaisesti siviiliväestöä, eikä siitä koitunut heille oikeudellisia seuraamuksia. Näkökulmissa on suuri ero: siinä missä Venäjällä partisaaneja on pidetty kunnioitettuina sotasankareina, Suomessa heidät on nähty pelkkinä sotarikollisina. Siviilien surmaamiseen syyllistyi osin myös entisiä, rajan taakse paenneita suomalaisia punaisia, joita oli myös desanttien ja puna-upseerien joukossa. Tekijät ovat koonneet luettelon suomalaistaustaisista neuvostopartisaaneista.

Henkilöhistoria ja kirjekokoelmat

Jorma Haverisen isästään laatima *Tuomas Haverisen taistelujen tie: Rukajärvi 1941–1944* (Books on Demand) kertoo 14. Divisioonan korpi-sotatoimista jatkosodassa. Kohdehenkilö (1921–2009) toimi sotavuosien ajan Jalkaväkirykmentti 10:n I pataljoonan 1. komppaniassa. Tuo pataljoona oli usein kenttävartiopuolustuksessa, mikä tarkoitti myös runsasta partioimista. Joukkoyksikköä käytettiin vaativiin tehtäviin, kuten tuhoamisretkille Muurmannin radalle Maj-Guban aseman maastoon

sekä Jeljärven huoltokeskukseen. Haverinen oli mukana myös yli kaksi viikkoa kestäneessä Jyskyjärven vanginsieppauspartiossa.

Svenolof Karlssonin toimittama *Från tonårssoldat till krigsveteran Gösta Karlsson* (Scriptum) kertoo purmolaisella maatilalla kasvaneesta suomenruotsalaisesta sotaveteraanista, joka sai palvelukseenastumismääräyksen 19-vuotissyntymäpäivänään 20.9.1941. Teos pohjautuu sittemmin Luodon kuntaan muuttaneen Karlssonin (s. 1922) omiin päiväkirjamerkintöihin, joissa hän kuvaa päivittäin kokemuksiaan ja sisäisiä tuntojaan. Hänet sijoitettiin Jalkaväkirykmentti 61:n tykkikomppaniaan (14. komppaniaan) Syvärille. Kaksi vuotta kului siellä, mutta kesällä 1944 hän otti osaa torjuntataisteluihin Tienhaarassa Karjalan kannaksella. Kirjan erikoisuutena ovat väritetyt sota-ajan kuvat.

Kirjeitä Rukajärveltä: Korpikapteeni Urho Kemppaisen sotataival (Tekijä) on Aaro Kemppaisen metsänhoitajaisästään Urhosta »Urista» (1914–1978) laatima elämäkerrallinen teos, jonka pohjana ovat kohdehenkilön ja tämän Eila-vaimon (1918–2011) sota-ajan kirjeet. Sotatapahutumien ohella teoksessa sivutaan nuoren parin ensimmäisiä yhteisiä vuosia. Naimisiin he menivät toukokuussa 1942. Talvisodassa päähenkilö soti joukkueenjohtajana ja komppanianpäällikkönä Suomussalmella Kenttätäydennysprikaatin IV pataljoonan 1. komppaniassa. Jatkosodassa hän johti vuoteen 1943 saakka Jalkaväkirykmentti 31:n 8. komppaniaa. Tuo paltamolaiskomppania taisteli Pläkkäjässä, Omeliassa Ondajoella ja Tsirkka-Kemijoella. Sodan lopulla Kemppainen toimi esikunta- ja koulutustehtävissä Rukajärvellä ja Käkisalmissa. Alaistensa arvostama päähenkilö ylennettiin kapteeniksi vain 26-vuotiaana elokuussa 1941.

Muistelmia Petsamon talvi- ja jatkosodasta v. 1939–1945 sekä muistamisen arvoista asiaa aikaisemmaltakin ajalta (Väyläkirjat) on Uno Kyrön (1917–1993) muistelmateos, jonka on toimittanut julkaisukuntoon hänen pojantyttärensä Taina Kyrö. Ivalosta kotoisin ollut kersantti Kyrö toimi Petsamon suojeluskunnassa jo 1930-luvulla. Talvisodassa hän palveli Osasto Pennasessa. Hän kertoo muistelmissaan muun muassa Yläluostarin ja Kornettijoen taisteluista sekä punailmavoimien toiminnasta. Kyrö otti henkilökohtaisesti sotavangeiksi neuvostoliittolaisen pommikoneen miehistön. Kyröllä oli mukanaan oma kamera, jolla otettuja kuvia on kirjan kuvituksena. Sotakokemuksiensa ohella Kyrö käsittelee myös omaa perhe-elämäänsä ja sota-ajan lieveilmiöitä.

Tarja Lappalaisen populaarielämäkerran »*Ottakaa ryssiltä aseet*» –

kenraali *Uno Fagnäs*in sodat (Docendo) aiheena on värikkään elämän elänyt jääkäriupseeri. Fagnäs (1894–1980) aikoi aluksi lääkärin uralle, mutta lähti Pfadfinderinä Saksaan. Hän sai sotakokemusta Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n 1. komppanian riveissä Latviassa. Suomeen vuonna 1918 palattuaan Fagnäs toimi päällikkö- ja komentajatehtävissä Valkoisessa armeijassa ja osallistui sotatoimiin Pirkanmaalla ja Kannaksella. Sotien välillä hänen uransa oli monipuolinen. Talvisodassa hänen komentamansa Jalkaväkirykmentti 64 taisteli aluksi Suomussalmella (josta kirjan otsikon lainaus on peräisin) ja myöhemmin Laatokan Karjalassa. Vuosina 1940–1943 Fagnäs palveli divisioonien komentajana Uhtualla ja Maaselän kannaksella alaisinaan muun muassa Mauno Koivisto ja Lauri Törni. Sotien jälkeen hän toimi sotilasläänien komentajan tehtävissä vuoteen 1954 saakka. Lappalainen kuvaa kohdehenkilöään vaatimattomaksi persoonaksi, joka sotilasjohtajana luotti alaistensa osaamiseen.

Päivi Lehtonen-Palmqvistin kirjekokoelma *Terve Esteri! Eino Lehtosen sotapolku 1939–44 kenttäpostin kertomana* (Books on Demand) seuraa hänen marxilaislähtöisen alikersantti-isänsä vaiheita talvi- ja jatkosodassa. Kirjan pohjana ovat päähenkilön (1917–1985) Esteri-siskolleen (1920–1957) sotavuosina lähettämiä kenttäpostikirjeitä. Lehtonen-Palmqvistin kommentaarit asettavat kirjeissä mainitut tapahtumat oikeisiin yhteyksiinsä. Kirjassa kuvataan laajasti sota-ajan arkea ja mielialojen muutoksia yhden tavallisen rintamasotilaan näkökulmasta sekä kotirintaman kuulumisia. Lehtonen palveli talvisodassa Erillinen Pataljoona 32:n 1. komppaniassa sekä jatkosodassa 11. Kaasunsuojelukomppaniassa ja 1. Rajajääkäripataljoonassa Kannaksella, Syvärillä, Aunuksessa ja Loimolassa.

Juha Matikaisen kirja *Kadonnut poika: Luutnantti Pertti Mettomäen matka Parkanosta Jäämeren rannalle* (Ketterät Kirjat) kertoo Pohjois-Norjaan haudatun luutnantti Pertti Mettomäen vaiheista. Kohdehenkilö (1922–1944) palveli luutnanttina Jalkaväkirykmentti 11:ssä Lapin sodassa. Hän katosi ja ilmeisesti menehtyi 22.10.1944 sotavankeudessa vain 21-vuotiaana. Matikainen käy läpi Mettomäen elämänvaiheet Parkanossa. Hän oli ollut suojeluskuntalainen ja talvisodan vapaaehtoinen. Matikainen kuvaa myös päähenkilönsä äidin sinnikkäitä yrityksiä selvittää poikansa kohtalo. Teos edustaa samalla parkanolaista paikallishistoriaa.

Pioneeriveljekset – Vilho, Väinö ja Aimo Karttunen talvi- ja jatkosodassa (Books on Demand) on Antti Maunukselan koskettava teos polvijärveläisestä Karttusen perheestä, joka menetti jatkosodassa kolme poikaa. Vilho ja Aimo olivat olleet suojeluskuntalaisia. Vilho (1917–1941) palveli talvisodassa 28. Pioneerikomppaniassa Kannaksella. Jatkosodassa hän toimi Pioneeripataljoona 35:n 1. komppanian riveissä ja kaatui kersanttina sulutustehtävissä Karpinassa 13.12.1941. Väinö (1920–1942) kuului jatkosodan Pioneeripataljoona 13:n 2. komppanian II joukkueeseen, joka toimi 1941 Kannaksella ja Laatokan Karjalassa sekä myöhemmin Syvärillä. Hän kohtasi sankarikuoleman Pertjärvellä 17.4.1942. Veljeksistä nuorin Aimo (1922–1942) komennettiin Jalkaväkirykmentti 53:n pioneerijoukkueeseen Kiestinkiin. Hän menehtyi Kangasvaarassa 3.5.1942 miinan huolimattoman käsittelyn seurauksena. Teos on paitsi henkilöhistoriaa, myös hyvä kuvaus pioneerien erilaisista tehtävistä viime sodissa.

Karjalan miehet ja Pärmin Pirut (Books on Demand) Jarmo Mäntykankaan sukukronikka sotavuosilta. Se rakentuu pitkälti sotapäiväkirjojen ja kirjeiden varaan. Kirjoittajan ruokolahtelainen isä Tauno Kurronen (1911–1987) palveli talvisodassa taistelulähetinänä Jalkaväkirykmentti 31:n II pataljoonan 4. komppaniassa (tammikuusta 1940 lähtien Jalkaväkirykmentti 4:n II pataljoonan 4. komppania) Keski-Kannaksella. Hänen jatkosotansa alkoi linnoitustykistössä Syvärillä ja jatkui mitausaliupseerina Kenttätykistörykmentti 11:n 6. patterissa ja sen jälkeen II patteriston esikuntapatterissa. Kirjoittajan setä alikersantti Onni Kurronen (1916–1941) kuului ns. »Pärmin Piruihin». Hän kaatui Karhumäessä 9.12.1941.

Suomalaiset SS-vapaaehtoiset

André Swanström on viime vuosina osallistunut niihin keskusteluihin, joissa on esitetty väitteitä suomalaisten SS-miesten osallistumisesta julmuuksiin. Nyt hän on julkaissut elämäkerran *Valkoisen uskon soturi – Jääkäri, pappi ja SS-mies Kalervo Kurkiala* (Atena). Päähenkilö (1894–1966) toimi Suomen SS-pataljoonan yhteysupseerina ja sotilaspastorina. Kurkiala oli tulisieluinen mies, jonka ajattelussa leimaa antavina piirteinä olivat Venäjän-vastaisuus, uskonnollisuus ja isänmaallisuus. Swanström

käsittelee päähenkilönsä jääkäriajan sekä osallistumisen itsenäisen Suomen sotiin ja poliittiseen toimintaan lapuanliikkeessä ja IKL:ssä. Sotavuosina Kurkiala ihaili kansallissosialismia, minkä vuoksi kirjoittaja luonnehtii kohdehenkilöään fasistiksi ja äärioikeistolaiseksi.

Kolmen rintaman mies Seppo Tiilikainen talvisodassa, SS-Viking-divisioonassa ja Tali-Ihantalassa (Minerva) on Heikki Tiilikaisen henkilöhistoriallinen teos, joka perustuu soanlahtelaistaustaisen merimiehen päiväkirjoihin ja kirjeisiin sekä asiakirjoihin. Matkustaessaan Saksaan Tiilikaisella (1922–1944) oli jo sotakokemusta talvisodasta taistelulähetinä Erillinen Pataljoona 22:n esikuntakomppaniassa Laatokan Karjalassa. Saksassa tapahtuneen koulutusvaiheen jälkeen hän taisteli Ukrainassa. Tiilikainen kuvaa itärintaman sotateoimia ja SS-pataljoonan arkea. Palattuana Suomeen hän taisteli Tali-Ihantalassa. Hän kaatui 2.7.1944 korpraalina Antrean Kavantsaassa Jalkaväkirykmentti 25:n 7. komppanian riveissä.

Nykyaikaiset upseerielämäkerrat

Nykyaikaisia upseerien autobiografioita ei ole viime vuosina liiemmin ilmestynyt. Siinä mielessä poikkeuksen muodostaa eversti evp Hannu Aikion *Kabulin vanhin ranger: Suomalaisen upseerin tarina Sodankylästä Kabuliin ja niiden välillä* (Tekijä). Se on mielenkiintoinen kuvaus kirjoittajan (s. 1954) värikkästä ja monivaiheisesta palvelusurasta. Aikio oli ollut varusmiehenä kotipaikkakuntansa Sodankylän silloisessa Lapin jääkäripataljoonassa ja valmistui Kadettikoulusta 1977. Hänellä oli lukuisia kansainvälisiä tehtäviä. Nuorena upseerina hän kävi Rangerkurssin Yhdysvalloissa alkuvuonna 1978. Lisäksi hän palveli muun muassa sotilasasiamiehenä Norjassa ja Kiinassa. Urallaan Aikio toimi oppilaana, opettajana ja johtajana sotakouluissa sekä kotimaassa että ulkomailla, viimeisimpänä Afganistanissa 2016–2017. Aikio kertoo kirjassaan palvelusajoistaan ja esimiehistään.

Kylmän sodan varusmiehenä (Väyläkirjat) on kuvaus kenttäpiispa Pekka Särkiön (s. 1963) varusmiesajasta. Everstin poika ja teologian ylioppilas Särkiö, jolle varuskuntaelämä oli entuudestaan tuttua, astui palvelukseen Sodankylän Jääkäriprikaatissa syksyllä 1982. Teksti perustuu hänen pitämäänsä päiväkirjaan. Särkiö kävi kyllä RUK:n, mutta toimi

sen jälkeen pappiskokelaana. Hän tekee teräviä havaintoja Puolustusvoimien varusmieskoulutuksesta nostaten esiin pennalistisia käytäntöjä. Siitä huolimatta kirjoittajan armeija-ajan muistot ovat pääsääntöisesti positiivisia.

Mannerheimiana ja Mannerheim-ristin ritareita käsittelevät teokset

Paavo Haavikon *Suuri marsalkka: Kuvia C. G. E. Mannerheimin elämästä ja toiminnasta 1886–1947* (Art House) on aiemmin julkaisematon, vuonna 1991 valmistuneen kuusiosaisen televisiosarjan käsikirjoitus Mannerheimin (1867–1951) elämästä. Marsalkka innoitti modernistikirjailija Paavo Haavikkoa suuresti. Haavikolle Mannerheim näyttytyi draamahenkilönä, jolle hän antoi merkittävän roolin näytelmissään *Airo ja Brita* sekä *Hitlerin sateenvarjo*. Martti Anhavan toimittamana kirjana julkaistu käsikirjoitus oli tekeillä vuodesta 1984 lähtien. Haavikko teki yhteistyötä Jörn Donnerin, Anssi Mänttärin ja TV 2:n Reima Kekäläisen kanssa. Käsikirjoitus koostuu vuoropuheluista, kirjesitaateista ja monologeista.

Isäni oli Mannerheim-ristin ritari (Docendo) on Simo Holopaisen teos, josta käy ilmi, että sota jätti fyysisten vammojen ohella jälkensä myös ansioituneiden sotilaiden mieliin. Sotakokemukset tulivat Mannerheim-ristin ritareiden uniin vielä pitkään aseiden vaikenemisen jälkeen. Holopainen käy lehtiartikkelien tyyliin läpi useiden tunnettujen ritareiden – varsinkin kaukopartiomiesten – myöhempiä vaiheita heidän lastensa ja lastenlastensa silmin. Kirjan kohdehenkilöinä ovat Lassi Kokko, Paavo Suoranta, Hans Wind, Onni Määttänen, Lauri Heino, Lennart Oesch, Toivo Honkaniemi, Väinö Hämäläinen, Jaakko Rytöniemi sekä Lauri Äijö.

Mikko Karjalainen ja Toni Mononen ovat julkaisseet teoksen *Mannerheimin sotataito* (Otava), jossa he käyvät läpi Mannerheimin vaiheita ja suoriutumista sotilasjohtajana kaikkiaan viidessä sodassa. Kirja on pitkän aikavälin kehityskertomus. Mannerheim osallistui sotiin eri rooleissa, kentällä ja esikunnissa. Hän otti osaa jo Venäjän–Japanin sotaan (1904–1905). Ensimmäisessä maailmansodassa hän komensi Venäjän armeijan ratsuväkiyhtymiä, mutta Suomeen palattuaan hän komensi senioriikäisenä ylipäällikkönä kokonaisia armeijoita. Mannerheim kerrytti

kustakin niistä kokemusta. Teoksessaan Karjalainen ja Mononen avaavat kohdehenkilönsä koulutustaustaa sekä sotataidollisen johtamiskokemuksen kertymistä. He näkevät Mannerheimin toiminnassa painopisteajattelua, tulenkäytön korostamista ja saarrostimispyrkimyksiä, jotta sotatoimet toteutettaisiin mahdollisimman pienin tappioin.

Antti Tuurin laatima *Mannerheim-ristin ritarit* (Otava) on jälleen yksi matrikkeliteos aiheestaan niiden pitkässä ketjussa. Tuuri taustoittaa Vapaudenristin ritarikuntaan kuuluvan kunniamerkin historian. Se myönnettiin ansioista, neuvokkuudesta ja urheudesta 191 sotilaille. 1. luokan ritareita tuli vain ylipäälliköstä sekä kenraali Erik Heinrichsistä. Kahdesti 2. luokan ristin saivat kenraalimajuri Aaro Pajari, eversti Martti Aho, kapteeni Hans Wind sekä lentomestari Ilmari Juutilainen. Tuurin teos antaa kasvot Marskin ritareille, joista kustakin on teoksessa elämäkertatiedot. Lisäksi Tuuri on kuvannut ne olosuhteet, joiden perusteella heille myönnettiin korkea kunniamerkki.

Marsalkan muskettisoturit – Mannerheimin henkivartiointi 1918–1946 (Docendo) on Mikko Tynin teos Mannerheimin henkilösuojauksesta valkoisen kenraalin ajoista aina hänen presidenttikautensa loppuun. Kirjasta käyvät ilmi marsalkan henkeä ja turvallisuutta suojanneiden henkivartijoiden henkilöllisyydet. Valtaosalla heistä oli (rikos)poliisin tai reservialiuupseerin tausta, ja monet olivat myös olleet suojeluskuntien jäseniä. Kokoonpanot elivät jatkuvasti: Henkivartijoiden keskimääräinen palvelusaika oli 13 kuukautta. Tyni nostaa esiin ne tapaukset, jolloin Mannerheimiin kohdistui todellisia uhkia. Keväällä 1943 desantin suunnitelman toteutus oli lähellä onnistua, mutta epäonnistui, kun Mannerheimin turvajärjestelyt oli alettu hoitaa aiempia improvisointeja ammattimaisemmin. Henkivartijoiden työtä vaikeutti se, että heidän piti pysyä näkymättöminä, koska ylipäällikkö suhtautui vastahakoisesti henkilösuojaukseen. Tynillä on kirjoitustyössään ollut arkistolähteiden ohella käytössään useiden entisten henkivartijoiden päiväkirjoja ja valokuvia.

Ritari Nils Katajaisen lentäjätaival (Koala-Kustannus) on muistakin lentävistä ritareista kirjoittaneen Harri Mustosen viimeisin elämäkerta menestyksekkäästä hävittäjä-ässästä, joka oli ennen sotia ansioitunut purjelentäjä ja olympiatoivo. Helsinkiläinen vääpeli Nils »Nipa» Katajainen (1919–1997) oli ainoa reserviläistaustainen ohjaaja, jolle myönnettiin joulukuussa 1944 Mannerheim-risti (numero 170). Hän kuului

Lentolaivue 24:n vahvuuteen ja lensi Brewster Model 239 ja Messerschmitt Bf 109 G -koneilla saavuttaen niillä yhteensä 35 pudotusta. Jatkosodan alussa Katajainen oli myöhemmin sankarikuoleman kokeneen Mannerheim-ristin ritarin luutnantti Lauri Nissisen siipimies. Katajaisella oli itselläkin runsaasti epäonnea lentäjänurallaan. Hän muun muassa romutti kaksi »Mersua» ja haavoittui vakavasti heinäkuussa 1944. Mustonen kuvaa kohdehenkilöään peräänantamattomaksi sotilaaksi.

Reino Myllymäki on kirjoittanut elämäkertateoksen *Paavo Kahla – tähyistäjäritari vailla vertaa* (Ilmailumuseoyhdistys/Ketterät Kirjat), jonka päähenkilö on lohtajalaistaustainen metsäylioppilas ja tiedustelukoneen tähyistäjä. Kahla (1918–1944) oli koulutettu tähyistäjäksi Kauhavalla juuri parahiksi ennen talvisotaa. Hän oli vänrikkinä Lentolaivue 14:ssä lentäen Fokker C.X. -koneilla 50 tiedustelulentoa Karjalan kannaksella. Jatkosodassa hän palveli Lentolaivueissa 14 ja 16 ja lensi yli 250 lentoa. Huhtikuussa 1942 Kahla sai ansioistaan Mannerheim-ristin numero 54. Sotavuosien aikana hän selvisi täpärästi useista kiperistä paikoista, mutta hänen hyvä onnensa päättyi 23.10.1944 kotiuttamisen kynnyksellä. Kapteeni Kahlan ja hänen ohjaajanaan toimineen kersantti Jouko Liinamaan kone ja ruumiit löytyivät vasta marraskuussa Kittilän luoteispuoleisesta tunturimaastosta. Teoksen liitteenä ovat Kahlan lennot, ohjaajat sekä konetyypit.

Birger Ek ja hänen SB-2-lentueensa (Ilmailumuseoyhdistys/Ketterät Kirjat) on Kauko Peltosen teos ruotsalaissyntyisestä Rolf Birger Ekistä. Kymissä syntynyt Ek (1911–1990) varttui Loviisassa. Kadettikoulusta valmistuttuaan hän toimi aluksi merilentäjänä Santahaminassa, kunnes siirtyi 1938 Bristol Blenheim -kalustoa käyttäneen Lentolaivue 44:n riveihin. Hän teki talvisodassa 29 sotalentoa. Ennen jatkosotaa Ek aloitti Tupolev SB-2 -kalustolla lentäneessä Lentolaivue 6:ssa. Jatkosodan vuosina hän palveli lentueen päällikkönä ja kehitti pommitustekniikoita sukellusveneitä ja pinta-aluksia vastaan sekä toimi Riiassa saksalaisen Luftflotte 1:n yhteysupseerina 1942–1943. Helmikuussa 1943 Ek nimettiin Mannerheim-ristin ritariksi (numero 106). Oltuaan esikunta-tehtävissä Suomessa hänet komennettiin maaliskuussa 1944 sotilasasiemieheksi Tukholmaan ja 1948 Lontooseen. Teoksen liitteinä on asiakirjakatkelmia merilentotoiminnasta.

Paikallisnäkökulma, vapaaehtoinen maanpuolustustyö ja veteraanikirjat

Keski-Pohjanmaan Sotilaspojat: Kertomuksia ja kiltatoimintaa (Keski-Pohjanmaan Sotilaspoikien Perinnekilta) on Juha Erosen toimittama teos, joka sisältää nimensä mukaisesti pohjalaisten sotilaspoikien kertomuksia viime sotien ajalta sekä heidän Haapajärvellä tapahtuneen kiltatoimintansa kuvausta vuosilta 1995–2022. Toimittaja on itsekin entinen sotilaspoika, ja hänen Margit-vaimonsa kuului pikkulottiin (lottatytöihin), joiden kanssa sotilaspojat tekivät yhteistyötä. Suojeluskuntien poikatyö alkoi vuonna 1927. Sotilaallista koulutusta annettiin 12–16-vuotiaille pojille. Koulutukseen kuului muun muassa kansalaistaitoja, liikuntakasvatusta ja maastoharjoituksia. Sotavuosina annettiin myös aseellista koulutusta. Tuolloin sotilaspojat toimivat varsinkin lähetti-, (kunnia)vartiointi-, ilmavalvonta- sekä desanttien takaa-ajotehtävissä. Lisäksi he osallistuivat keräyksiin ja talkoisiin. Suurimmillaan poikaosastojen jäsenmäärä oli runsaat 70 000 poikaa eri yhteiskuntaluokista.

Seppo Kataja kokosi vimpeliläisten sotaveteraanimatrikkelin jo vuonna 1993. Siitä hänelle jäi käyttämätöntä haastattelu- ja muuta aineistoa, jota hän on voinut hyödyntää teoksessaan *Vimpeliläiset talvi- ja jatkosodassa* (Tekijä). Viime sodissa vimpeliläiset palvelivat lähinnä Kannaksella pioneerijoukoissa, talvisodassa 32. Pioneerikomppaniassa sekä jatkosodassa vuoteen 1942 saakka Laatokan Karjalassa ja Aunuksessa Pioneeripataljoona 1:n 3. komppaniassa ja 3. Siltakomppaniassa. Jatkosodan loppuvaiheessa vimpeliläiset jaettiin eri pioneerijoukkoihin. Lisäksi heitä palveli myös jalkaväessä eri rintamanosilla. Katajan tekstin pohjana ovat sotapäiväkirjat. Lopussa Kataja on listannut paikkakunnan sankarivainajat, haavoittuneet, sotavangit, vimpeliläissyntyiset upseerit sekä luettelon sotiin osallistuneista yli 900 vimpeliläisestä miehestä ja naisesta.

Historian palasia: Orimattilasta, sota-ajalta ja veteraanitoiminnasta, Kirvusta, Karjalasta, Lapista, Inkerinmaalta (Tekijä) on Pertti Laaksosen teos, jossa on kotiseutu- ja paikallishistoriaa, jota kohtaan kirjoittaja on aktiivisesti pyrkinyt herättämään nykyisten orimattilalaisten kiinnostuksen. Laaksosen käsittelyssä osansa saavat muun muassa veteraanit, sankarivainajat, sotakokemukset rintamalla ja kotirintamalla, uskonnolliset kysymykset sekä muistomerkkihankkeet.

Sirkku Rainion kokoama *Artjärven sankarivainajat* (Tekijä) on matrikkeliteos päijäthämäläisen, nykyisin Orimattilan kaupunkiin kuuluvan pitäjän 88 kaatuneesta. Talvi- ja jatkosodassa Artjärven miehet sotivat eri rintamosilla, talvisodassa varsinkin Jalkaväkirykmentti 6:ssa Kannaksella ja jatkosodassa Jalkaväkirykmentti 25:ssä Kannaksella ja Itä-Karjalassa. Valtaosa teoksesta käsittää sotavaiheiden kuvauksia, joiden lomaan on lisätty kulloisessakin vaiheessa kaatuneet. Osansa saavat myös sankarivainajien perheet.

Narvilta Kriville ja Käkimäkeen: Lappilaisten sotataival 1939–1945 (Lapin Tl veteraaniperinne ry) on Markku Vainion kokoama, yli 600 sivun pituinen veteraanikirja Rauman Lapin miesten ja naisten sodanaikaisesta toiminnasta rintamalla ja kotirintamalla. Heidän joukossaan oli muun muassa Jalkaväkirykmentti 8:n («Tuntemattoman sotilaan rykmentti») riveissä palvelleita sotilaita. Kirjassa kuvataan paitsi taisteluja myös rintaman arkea, joka avautuu varsinkin kirjeenvaihdon avulla. Kirjeissä heijastuvat varsinkin lomien odotus ja ikävä. Kirjassa on historiaosuuden lisäksi henkilömatrikkeli. Sotiin osallistuneista 700 lappilaisesta kaatui 90.

Väitöskirjat

Työleirien saaristo: Työleirijärjestelmä Suomessa vuosina 1942–1944 (Turun yliopisto/Readme.fi) on teologian tohtori Pekka Niirasen toinen, tällä kertaa poliittisen historian oppiaineeseen tehty väitöstutkimus. Laajaan ja monipuoliseen alkuperäisaineistoon pohjautuvassa tutkimuksessa Niiranen haastaa vallitsevaa kuvaa kotirintaman yksituumaisuudesta sotaponnistelujen hyväksi. Vaikka kaikkien panosta tarvittiin, kaikki eivät olleet halukkaita osallistumaan, eikä talkoohenki kantanut. Työvelvollisuudesta kieltäytyneitä varten perustettiin Puolustusvoimien alainen kurikomppania ja naisia varten puolestaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alainen työmuodostelma (kuri- tai työleiri), jotta nämä saatiin tuottavan työn pariin. Leireillä vietettiin yleensä minimissään neljä kuukautta, vuonna 1943 perustetuilla erikoistyöleireillä vuosi (viimeiset vapautuivat niiltä vuoden 1944 lopulla). Erillisiä leirejä perustettiin myös sellaisille naisille, joiden mainetta, elintapoja, siveellistä kuntoa tai käytöstä pidettiin kyseenalaisina. Monilla

heistä oli myös rikosrekisteri. Naiset joutuivat leireille, jotta he eivät olisi voineet lietsoa työhaluttomuutta. Vaikeiksi katsottuja naisia passitettiin erikoisleireille metsätöihin ja turpeen nostoon. Romaneja sijoitettiin niin ikään lyhyeksi ajaksi kolmelle työleirille etnisen taustansa vuoksi. Poliittisten näkemysten vuoksi ei leireille joutunut, mutta valtaosa leireille määrättyistä edusti työväkeä. Kokonaisuudessaan leireille lähetettiin vuosina 1942–1944 vähintään 2 500 henkeä. Niiranen luo kuvan koko työleirijärjestelmästä, joka liittyi kotirintaman mobilisointiin. Hän nostaa esiin Urho Kekkosen roolin leirijärjestelmän kummina.

Tuuli Matilan *Seeing the war through a Finnish lens: Representation and affect in the World War II photographic heritage* (Oulun yliopisto) on arkeologian väitöskirja, jonka otsikko alaotsikkoineen kuuluu suomeksi *Kuvallinen kulttuuriperintömme. Tunne- ja representaatiotutkimus suomalaisista toisen maailmansodan valokuvista*. Opinnäytetyössään Matila tarkastelee sitä, miten nykyisin vapaasti käytettäviä SA-kuvia («virallista sotavalokuvakokoelmaa») voidaan hyödyntää kulttuuriperintönä ja »näiden kuvien potentiaalia isänmaallisen sotatulkinnan kriittisessä tarkastelussa». SA-kuvia näkee museoissa, ja harrastelijat ovat julkaisseet niitä usein sosiaalisessa mediassa. Yhtäältä Matila analysoi visuaalisten metodien avulla sota-ajan kuvallisia representaatioita ja selvittää sitä, mitkä ovat vallitsevia käsityksiä sota-ajasta. Toisaalta hän turvautuu fenomenologian apuun selvittäessään katsojien kokemuksia kuvista. Hän tuo käsittelynsä myös kansallisen identiteetin, maskuliinisuuden ja stereotyyppien käsitteet. Matilan mukaan kyseisissä kuvissa rakennettiin isänmaallisessa hengessä propagandistisia sotanäkymiä. Suomen museoissa on tähän saakka pyritty välttämään vaikeiksi kuviksi katsottujen otosten esillepanoa. Matilan mielestä kuvien avulla voidaan haastaa tutkimuksen tulkintoja esimerkiksi suomalaisten miehityshallinnon luonteesta Itä-Karjalassa sekä sotilaallisesta yhteistyöstä saksalaisten kanssa ja näiden natsi-ideologiasta. Tekijä korostaa erityisesti, että tunteilla on keskeinen asema osana valokuvien katselukokemusta. Hän on joutunut pohtimaan eettisesti kuvien julkaisua. Työ on ladattavissa verkosta osoitteesta <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526232799.pdf>.

Suurteokset

Nykyisin varsinaisessa nahkaselkéisessä suurteoskategoriassa ilmestyy enää harvakseltaan teoksia. Sellainen on kuitenkin vuonna 2022 päivänvalon nähnyt Riku Kauhasen ja Olli Kleemolan *Pommitettu Suomi* (Amanita), jossa kuvataan kotialueen pommituksia ja ilmapuolustuksen järjestelyjä viime sodissa. Kirja rakentuu neljän osan varaan: väestönsuojeluun, talvisodan pommituksiin, jatkosodan pommituksiin sekä ilmapuolustukseen. Kauhasen on kirjoittanut kolme ensimmäistä lukua ja Kleemola puolestaan viimeisen. Kauhasen luvuissa nousevat esiin siviilien evakuoinnit ja väestönsuojat, kaupunkikohtaiset pommitukset sekä erilaiset pommitusvaiheet uhreineen ja tuhoineen. Kleemola tarkastelee osuudessaan ilmavoimien toimintaa, ilmavalvontaa ja ilmatorjuntaa. Isokokoisessa ja 400-sivuisessa arvosteoksessa on runsaat 300 valokuvaa ja joukko Tapani Tuomasen konepiirroksia.

Ilmapuolustus

Tuotteliaan ilmailu- ja ilmasotahistorioitsijan ja Suomen Sotahistoriallisen Seuran pitkäaikaisen aktiivitoimijan Carl-Fredrik Geustin erittäin laajasti kuvitettu historiateos *Ilmavoimien kuvaustiedustelu 1939–1945* (Koala-Kustannus) valittiin Ilmailumuseoyhdistyksen vuoden 2022 ilmailukirjaksi. Teoksen aiheena on Suomen ilmakeuhustoiminta viime sodissa. Geustin mukaan lähtökohdat olivat vaatimattomat, mutta vasta sodan aattona Suomen ilmavoimat oli saanut hankittua uutta lentokoneja kamerakalustoa, jolla kyettiin ottamaan korkealta tarkkoja kuvia. Teoksessa on runsaat 300 kuvaa. Kirjan tekemisen mahdollisti se, että valokuvausteknikko Kauko Kippo piilotti ilmakeuhusta-aineiston, joka pysyi piilossa vuoteen 1995. Kapteeni Armas Eskola oli jo kesällä 1939 tehnyt salaisia ilmakeuhuslentoja itärajan taakse. Sotien aikaisissa toimeksiannoissa korostuivat erityisesti neuvostojoukkojen ryhmitykset ja siirrot sekä niiden käyttämät rautatiet ja lentokentät. Kesällä 1944 kuvattiin puna-armeijan joukkojen keskittyksiä, mutta kuvien pohjalta ei ylemmissä johtoportaisissa tehty ilmeisiä johtopäätöksiä, minkä vuoksi Neuvostoliitto kykeni aloittamaan yllättäen suurhyökkäyksensä. Kuvia otettiin myös pommitusmaalien määrittämiseksi. Lisäksi tehtiin karttatuo-

tannon pohjaksi kartoituskuvauksia. Geust toteaa myös, että korkeuksissa vallinneet ääriolosuhteet olivat vaikeita niin tekniikalle kuin henkilöstölle.

Martti Hiltusen omakohtainen teos *MiG-21-tyyppikursseilla Neuvostoliitossa vuosina 1962–1978: Lentotekniikkaa, koulutusta ja konsultaatioita 35 vuoden ajalta* (Tekijä) tarkastelee MiG-21-konehankintoihin liittyntä koulutusta ja konetyypin lentotekniikkaa. Yli sadalle ilmavoimien lentoteknisen henkilöstön edustajalle annettiin eri koneversioihin liittyvää koulutusta kaikkiaan kolmessa vaiheessa: vuonna 1962 Kirgisiassa, 1974 Kubanissa sekä 1978 Krasnodarissa. Niiden lisäksi oli vielä erilaisia tehdaskonsultaatioita eri paikkakunnilla Neuvostoliitossa.

Rysky taivaalla: Saab 35 Draken Suomessa 1972–2000 (Ketterät Kirjat) on Jukka Hoffrénin teos, jossa käydään läpi ruotsalaishävittäjän vaiheet Suomen ilmavoimien käytössä. Koneiden kokonaismäärä oli 50 kappaletta. Kylmän sodan loppuvuosina Drakeneita oli siis enemmän kuin MiG-21-torjuntahävittäjiä, minkä vuoksi niillä oli aivan erityinen rooli maamme ilmapuolustuksessa. Draken oli omana aikanaan niin kehittynyt länsimainen konetyyppi, että sillä voitiin lentää kaikenlaisissa sääolosuhteissa. Drakenien käyttöönotto vaikutti myös ilmataistelutoppiin: suomalaiset lentäjät alkoivat harjoitella ruotsalaisilta omaksuttuja kaartotaisteluja.

Lentokoneinsinööri, insinöörieverstiluutnantti Jyrki Laukkanen teos *Valmet Vinka & Redigo* (Koala-Kustannus) dokumentoi otsikon suomalaisvalmisteisten koneiden historian. Valmet L-70 Vinka otettiin viiden vuoden kehitystyön jälkeen 1980 palvelukäyttöön 91 Saab Safirin tilalle ja oli Ilmavoimien koulukoneena runsaat neljä vuosikymmentä. Vuonna 1989 Valmet myi Ilmavoimille alun perin koulukoneeksi tarkoitettun L-90 TP Redigon yhteyskoneeksi. Sen kehitystyö kesti seitsemän vuotta, ja Redigot olivat käytössä yli 20 vuotta. Laukkanen oli Ilmavoimien edustajana ja projektikoealentäjänä molemmissa konehankkeissa. Koe-lentoasiaa täydentää osaltaan Erkki Ikosen muistelmateos *Koealentäjänä lentokonehankkeilla: Erkki Ikosen 1850 lentoa Valmet L-90 TP Redigolla* (Ketterät Kirjat). Ikonen siirtyi vuoden 1989 alussa Tiedustelulentolaivueen komentajan tehtävästä Valmetin koealentäjäksi. Ikonen käy läpi uransa aikaisia sattumuksia sekä sarjatuotantoon edenneen Redigon viestiponnisteluja 1990-luvun alkupuoliskolla.

Jyrki Laukkanen on julkaissut teoksen *F/A-18 Hornet Suomen ilma-*

voimissa (Koala-Kustannus). McDonnell Douglasin/Boeingin Hornetit tulivat käyttöön vuosien 1995 ja 2000 välillä. Konetyyppi oli ajanmukainen ja suorituskykyinen. Laukkanen pitää Hornetia hyvänä ja luotettavana ja odotuksia vastanneena hävittäjänä Suomelle. Myös mahdollisuus sen asejärjestelmien päivittämiseen on ollut tärkeää. Hornetit korvataan kuluvan vuosikymmenen lopulla Lockheed Martin F-35A Lightning II -koneilla. Näin ollen Hornetien taival Suomen ilmavoimien hävittäjinä kestää noin 35 vuotta. Kirjoittaja osallistui virkaurallaan Hornet-hankkeeseen sen alusta lähtien.

Aiemmin mainitun Paavo Kahla -elämäkerran lisäksi Reino Myllymäki on kirjoittanut tietoteoksen *Hävittäjälentokone 1912–1918: Leikkikalusta sodankäynnin välineeksi* (Ketterät Kirjat). Se kertoo hävittäjäkoneiden alkuvaiheista 1910-luvulla, varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana, kun ymmärrettiin, että tarvittiin kyky ampua alas vastustajan tiedustelulentokoneita, tykistön tulenjohtokoneita ja ilma-laivoja. Myöhemmässä vaiheessa hävittäjiä tarvittiin pommikoneiden torjuntaan ja hävittäjien keskinäisiin ilmataisteluihin. Myllymäki käy läpi tekniset ratkaisut sekä lentolaitteen, moottorin ja asejärjestelmän innovaatiot kuten vetopotkurin, tähtimoottorin ja ilmajäähdytteisen konekiväärin tahdistimet. Koneet olivat etupäässä puurakenteisia kaksitasoja, joita valmistettiin sekä yksi- että kaksipaikkaisina. Osansa saavat brittiläiset, ranskalaiset, saksalaiset sekä itävaltalais-unkarilaiset konetyypit.

Ahti Saarinen on kirjoittanut 660-sivuisen teoksen *Lentämisen aikoja, missä Olli Mustonen, Topi Vuorimaa ja Ape Carlsson kulkivat, lensivät, sotivat ja kouluttivat: Ilmasotaa ja jatkokoulutusta Parolassa, Tyrvännöllä, Siikakankaalla, Vesivehmaalla ja Kauhavalla 1939–1944* (Tekijä). Kyseessä on *Lentämisen aikoja* -trilogian 3. osa, jossa pureudutaan paitsi kolmen hävittäjälentäjän vaiheisiin myös täydennyslentolaivueiden ja Lentolaivue 34:n sodanaikaiseen toimintaan. Teoksen päähenkilöt ovat Olli Mustonen (1914–1983), Topi Vuorimaa (1917–2004) ja Albert »Ape» Carlsson (1906–2000). Lisäksi kirjassa kerrotaan Eka Magnussonista, Paavo »Napu» Mannilasta, Henrik Elfvingistä, Jaakko Hyvösestä ja Eero Aromaasta. Osansa saavat Saarisen kirjoille tyypilliseen tapaan kohdehenkilöiden biografiat, lentotiedot, ilmataistelukertomukset ja kirjekatkelmat sekä heidän yksiköidensä vaiheet jatkosodassa. Teoksessa käydään niin ikään läpi erilaisia konetyyppejä ja varsinkin otsikossa

mainittuja ja paikkoja vaihtaneita lentotukikohtia, joista Vesivehmaa oli jatkosodan vuosina tärkein Ilmavoimien hävittäjäohjaajien jatkokoulutuspaikka. Kohdehenkilöiden tehtävät vaihtelivat, ja heillä oli rooli ohjaajien täydennyskoulutuksessa.

Ilmailuhistorioitsija Kari Stenman on julkaissut kaksi teosta: *FINNISH ACES – Their Planes and Units 1939–1945* (MMP/Stratus) ja *Pommitus- ja tiedustelulentäjät Suomen ilmavoimissa 1939–1945* (Koala-Kustannus). Ensiksi mainittu teos käsittelee suomalaisten hävittäjä-ässien käyttämiä koneita ja lentoyksiköitä. Stenman muistuttaa, että vain jotkin saksalaiset hävittäjälentäjät pystyivät toisessa maailmansodassa parempiin suoriin kuin suomalaiset ässät. Suomalaiset pystyivät merkittäviin ilmaistelu-suorituksiin, vaikka heillä oli käytössään sekalaisia koneita, jotka olivat vielä laadullisesti alivoimaisia neuvostokoneisiin nähden. Samalla teos muistuttaa kansainvälistä lukijakuntaa suomalaisten osallistumisesta toiseen maailmansotaan. Kuvat on piirtänyt Artur Juszcak. Jälkimmäinen on puolestaan järkälemäinen ja erittäin laajasti kuvitettu (runsaat tuhat valokuvaa) matrikkeliteos, jossa esitetään tiiviissä muodossa henkilö- ja palvelustiedot jokaisesta sellaisesta suomalaisesta pommituslentäjästä, joka teki vähintään yhden sotalennon viime sodissa. Heitä on kaikkiaan yli tuhat. Omina ryhminään ovat pommitus- ja tiedustelukoneiden ohjaajat, tähytäjät sekä ampujat/sähkötäjät. Stenman lähtee liikkeelle pommituslennoston tärkeimpien historiallisten vaiheiden kuvauksella. Liitteisiin hän on listannut komentajia, lentävät Marskin ritarit sekä erilaisia tilastotietoja.

Laivastohistoria ja rannikkojoukot

Kai Varsion *Valtamerten turvaajat: Risteilijöiden synty ja kehitys* (Sotalaivakirjat) on neljäs osa *Merten rautakyljet, sotalaivojen synty ja levinneisyys* -kirjasarjassa. Nyt puheena oleva osa kertoo risteilijöiden tarinan. Risteilijät kehitettiin 1800-luvun lopulla, ja niitä käytettiin 1990-luvulle saakka. Ne olivat nopeita sotalaivoja, jotka suunniteltiin itsenäiseen ja pitkäkestoiseen toimintaan avomerillä. Alustyyppin määriä yritettiin rajoittaa kansainvälisillä sopimuksilla. Eri laivastoilla oli yhteensä runsaat 1 200 risteilijää, jotka edustivat 440:tä eri luokkaa. Varsio on väitellyt siitä, miten postimerkeistä on tulkittavissa merisotataidon

kehitystä. Hän käyttääkin kuvituksena risteilijäpostimerkkejä.

Elämää rannikkolinnakkeilla: Ainutlaatuinen kadonnut elämänmuoto (AtlasArt) on Ove Enqvistin tietoteos. Hän pysyttelee Heikki Tiilikaisen kanssa vuonna 2012 julkaisemansa teoksen *Tykkien ja ihmisten saaret* (Tammi) aihepiirin parissa. Nyt puheena oleva teos on ilmestynyt Sotilasperinteen Seuran julkaisusarjassa numerolla 11. Enqvistillä on ollut käytössään haastatteluja sekä Rannikkotyökistön perinneyhdistyksen perinnekeräysten monipuolista aineistoa. Kymmenillä rannikkolinnakkeilla, pienoisvaruskunnissa, elettiin aina 1990-luvulle saakka pitkälti luonnon armoilla ja jatkuvassa valmiudessa. Enqvist kuvaa tuota omintakeista ja heikosti tunnettua tiiviin yhteisöllistä elämänmuotoa. Hän luonnehtii linnakeyhteisöjä »eräänlaisiksi sotilaallisiksi suurperheiksi», jotka koostuivat kantahenkilökunnan edustajista perheineen, siviilityöntekijöistä ja varusmiehistä. Linnakkeilla oli omat koodistonsa, ja ne olivat erikoisia palvelupaikkoja sotilaille ja varusmiehille. Linnakkeilla vietettiin ajoittain kuukausia käymättä mantereella.

Harri V. Hietikon tietokirja *Someri – Jatkosodan saaritaistelu* (Readme.fi) keskittyy Viipurinlahden suulla sijaitsevan ja sotilaallisesti tärkeän Somerin pienen ulkosaaren hallinnasta 8.7.–9.7.1942 käytyihin saari- ja meritaisteluihin, joihin osallistuivat Suomen laivaston pääosat saksalaisten tukemina. Rannikkojoukkojen tukena oli myös ilmavoimia. Kaikkiaan puolitoista vuorokautta kestänyt taistelu päättyi suomalaisten voittoon. Somerin sinnikkäät suomalaispuolustajat onnistuivat upottamaan neuvostoaluksia sekä torjumaan niiden merijalkaväen maihinnousuyritykset ja tuottamaan niille suuret tappiot. Yhtenä ratkaisujen avaimena oli juuri puolustushaarojen ja aselajien onnistunut yhteistoiminta. Hietikko on havainnut Somerin taistelusta useita nykyisten joint- eli yhteisoperaatioiden piirteitä. Pieni saari ei juuri tarjonnut suojaa, koska saarella oli vain vähän painanteita ja kallioperä voimisti kranaattien sirpalevaikutusta. Lisäksi osapuolet olivat selkä merta vasten.

Rautatiehistoriaa

Tauno Hovatan *Rata Salmiin ja Aunuksenlinnaan* (Tekijä) kuvaa asemosodan aikana 1942–1943 Uuksusta Aunuksen Mäkriään jatkettua rataosuutta. Salmin Uuksuun oli valmistunut rautatie vuonna 1934.

Sotilaallisiin tarkoituksiin – lähinnä huollon tarpeisiin – tehdyn 111 kilometrin pituisen jatkoradan rakentamiseen osallistui Päämajan johdossa noin 3 500 miestä. Urakka kesti kahdeksan kuukautta. Rautatie-liikennettä jatkettiin siihen saakka, kunnes neuvostojoukot tekivät maihinnousun Tuulokseen juhannuksena 1944. Kirjan lähtökohta on henkilökohtainen: Hovatan juuret ovat salmilaiset, ja hän sai idean kirjansa kirjoittamiseen käydessään isänsä kotiseudulla.

Maailmansodista ja sisällissodista eri näkökulmista läheltä ja kaukaa

Brittiläisen tuotteliaan populaarisotahistorioitsija Antony Beevorin viimeisin teos *Venäjän vallankumous ja sisällissota* (WSOY) keskittyy erityisesti vuosiin 1917–1920, vaikka sota päättyi varsinaisesti vasta vuonna 1922. Hän taustoittaa teoksensa vallankumoushistorialla. Beevorin tekstissä lukuissa erilaisissa tehtävissä olleet yksilöt seikkailevat vaikeaselkoisten tapahtumien virrassa. Heidän kauttaan Beevor tuo lukijoiden eteen Venäjän sekavan, monisäikeisen ja poikkeuksellisen verisen historian, jolla on ollut kauaskantoisia vaikutuksia. Kirjasta selviävät muun muassa harjoitetun terrorin ja julmuuksien laajuus sekä ulkovaltojen puuttuminen Venäjän sisällissotaan. Sotaa käytiin erittäin laajalla alueella aina Ukrainasta Siperiaan. Aihe kytkeytyy monissa kohdin Suomen itsenäistymiskehitykseen. Kirjassa on eräänlaista luettelomaisuutta, koska Beevor vyöryttää valtavasti henkilöiden nimiä.

Elämäni asekauppiaana – Willi Daugsin uskomaton elämä Suomessa (Into) on Matti Blomqvistin elämäkertateos saksalaisesta asekauppiaasta ja -tehtailijasta Daugsista (s. 1893–?), joka oli paennut syytteitä Suomeen vuonna 1937. Syytteet olivat vakavia, koska Daugs oli myynyt ja välittänyt aseita muun muassa juutalaisten kanssa. Häntä odotti kuolemantuomio Natsi-Saksassa, koska hän oli piilotellut asekaupoista saamiaan varoja ulkomaille. Suomessa Daugs omisti muun muassa huomattavan osuuden Tikkakosken asetehtaasta sekä Vanajalinnan kartanon. Daugsilla ja Risto Rytillä oli ristiriitoja, ja kesällä 1944 Daugs pakeni Ruotsiin ja vuonna 1949 edelleen Amerikkaan, jonne hänen jälkensä päättyivät.

Peter Englundin teos *Marraskuu 1942 – kohtalonkuukausi tavallisten ihmisten silmin* (WSOY) korostaa jälleen tavallisia ihmisiä sodassa sekä sotatapahtumien merkitystä heidän elämilleen. Englundin kertojina on

ollut 39 toisen maailmansodan eri paikoissa ja rooleissa kokenutta sotilasta ja siviiliä, joiden muistiinpanoihin, kirjeisiin ja päiväkirjamerkintöihin hän on voinut tukeutua. Kirjan perspektiivi on aikarajauksen kapeudesta huolimatta todella laaja. Rajaus on kuitenkin osuva, sillä marraskuu 1942 oli monin tavoin käännekohta niin itärintamalla, Pohjois-Afrikassa, Atlantilla kuin Tyynellämerelläkin. Vuoden 1942 lopulla käytyjen merkittävien taisteluiden seurauksena Saksan, Japanin ja muiden akselivaltioiden tappio alkoi jo häämöttää horisontissa. Yksi Englundin kertojista on Syvärillä Jalkaväkirykmentti 61:ssä sotinut suomenruotsalainen nuorukainen Kurt West. Kirjan lukemista häiritsevät jossain määrin käänösongelmat.

Aikakauteni vanki: Panssarikomendantin muistelmat 1939–1950 (Koala-Kustannus) kertoo sotilassukuun kuuluneesta saksalaisesta panssariupseerista Hans von Luckista, joka taisteli monilla sotanäyttämöillä. Alun perin 1989 ilmestyneet von Luckin (1911–1997) muistelmat on julkaistu useilla kielillä. Päähenkilö osallistui Saksan sotaretkiin Puolasta lähtien niin lännessä kuin idässäkin. Neuvostoliitossa hän kävi Moskovan porteilla, mutta sai komennuksen Rommelin joukkoihin Pohjois-Afrikkaan. Siellä von Luck komensi panssaripataljoonaa. Tappion jälkeen hän oli hetken johtajareservissä ja sittemmin Normandiassa maihinnousujoukkoja vastassa. Toisen maailmansodan lopulla von Luck jäi neuvostojoukkojen vangiksi ja joutui viideksi vuodeksi sotavankileireille. Suomentaja Raimo Malkamäki on avannut alaviitteissä terminologiaa sekä kirjannut niihin täsmäntäviä lisätietoja paikkojen uusista nimistä, kalustosta ja henkilöistä.

Kaksoisagentit – Normandian maihinnousun suuri vakoiluoperaatio (Atena) on tiedusteluhistorian teemoihin erikoistuneen ja palkitun brittiläisen tietokirjailijan Ben MacIntyren teos yhden toisen maailmansodan käännekohdan – 6.6.1944 toteutetun Normandian maihinnousun – taustalla vaikuttaneista vakoilutapahtumista. Jännityskirjaa muistuttavasta teoksesta selviää, että liittoutuneet olivat onnistuneet kääntämään puolelleen vihollisen vakoilijat, jotka syöttivät saksalaisille pajunköyhtä suurmaiheinnousun suuntautumisesta Calais’hen tai Norjaan. Tässä auttoi kuuden monikansallisen ja erikoisen, peitenimillä tunnetun vakoilijan ryhmä. Erään vakoilijan todellisen identiteetin MacIntyre tuo julkisuuteen ensimmäistä kertaa.

Leena Niemen kirjailijanimellä Maria Huhta kirjoittama teos *Norjan*

miehitys ja tuhon jäljet (Väyläkirjat) käsittelee Suomessa tähän saakka varsin heikosti tunnettua aihetta, vaikka kyseessä onkin naapuri- maamme. Norjan tapahtumat ovat jääneet sivuun muiden sotänäyt- tämöiden kehityksestä. Huhta käy kirjassaan läpi Norjan vaiheet Saksan keväällä 1940 tapahtuneesta miehityksestä lähtien. Osansa saavat myös muun muassa merisotatoimet brittien laivastoa sekä arktisia saattueita vastaan sekä laajat linnoitustyöt Norjan rannikoilla. Tekijä kuvaa myös sodan vaikutuksia siviiliväestöön ja luontoon.

Matriikkelit

Kari Huhtalan »*Velvollisuutenani on ilmoittaa, että...*» – 1939–1945 *menehtyneet merivoimien upseerit* (Merisotakoulu) on jatkoa tekijän aikaisemmin julkaisemille upseerimatrikkeliteoksille. Nyt puheena oleva teos julkaistiin Merisotakoulun vuosipäiväjuhlassa 18.10.2022. Se on samalla ensimmäinen osa Merisotakoulun tuoreessa julkaisusarjassa. Huhtalan teos tuo oman lisänsä merivoimien sodanaikaiseen historiaan. Lisäksi siinä käydään läpi puolustushaaran upseerikoulutusta ja joukkoja itsenäisyyden alkuajoista viime sotiin. Keskiössä ovat kuitenkin 272:n sodissa kaatuneen tai muulla tavoin kuolleen merivoimien upseerin kohtalot. Kirja on ladattavissa verkosta osoitteesta <https://www.lukusali.fi/index.html?p=Merisotakoulu&i=346a7d86-0285-11ed-9a3f-00155d64030a>

Sotataidon historiaa

Sotataidon klassikot -sarjassa julkaistiin tammikuussa 2022 Ermei Kannisen *Ranskalaisten ylijohdon tiedustelun järjestely ja sen tuottamat tulokset ennen saksalaisten hyökkäystä vuonna 1940* (Maanpuolustuskorkeakoulu). Mikko Karjalaisen toimittaman kokoomateoksen pohjana on kapteeni (sittemmin kenraaliluutnantti) ja frankofiili Kannisen Sotakorkeakoulussa vuonna 1954 tekemä diplomityö, jossa hän perehtyi ranskalaisten sotilaalliseen tiedustelutoimintaan toisen maailmansodan alkuvaiheissa. Kanninen käy läpi tiedusteluhenkilöstön tehtäväkenttää sekä kokonaisuuden että yksittäisten tiedustelu-upseerien kannalta.

Rauhan aikana tiedustelutietoja hankitaan puolustusasiamiehiltä sekä asiakirjatiedustelun ja salaisen asiamiestiedustelun keinoin. Parhaat tulokset tuotti Ranskan tapauksessa viimeksi mainittu. Sodan syyttyä keinovalikoimaan tulevat lisäksi lentotiedustelu, tähystystiedustelu, sotavankikuulustelu, kuuntelutiedustelu ja asiakirjasieppaukset. Kanninen ottaa myös kantaa tiedustelutiedon luotettavuuteen ja jakamiseen erilaisten päätöksentekijöiden käyttöön. Mikäli sodanjohto ei saa, huomioi asianmukaisesti tai usko tiedustelutietoihin, seuraukset voivat pahimmillaan olla katastrofaaliset. Teoksessa on myös taustoittavia osuuksia. Mikko Karjalainen avaa artikkelissaan Kannisen persoonaa ja upseerintyötä. Valmiuden kehittämisen näkökulmasta kirjoittava Petteri Jouko puolestaan luonnehtii Kannista alueellisen puolustusjärjestelmän kehittäjäksi. Lopuksi Tommi Koivula pohtii yleisesti tiedusteluhistoriaan liittyviä esteellisyys- ja salaamisnäkökulmia.

Työ on ladattavissa verkosta osoitteesta

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/183550/Kanninen_klassikko_10_verkkoversio.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Puolustustarviketeollisuus

Heikki Roiko-Jokela, Tapio Roiko-Jokela ja Joni Markkanen ovat laatineet teoksen *Valtion ruutitehtaasta osaksi pohjoismaista konsernia: Vihtavuoren ruutitehdas 1922–2022* (Nammo Vihtavuori Oy), joka käsittelee suomalaisen ruutiteollisuuden historiaa. Laukaassa Keski-Suomessa on valmistettu ruutia jo reilun vuosisadan ajan. Itsenäisyyden alussa tehdas perustettiin palvelemaan maanpuolustusta sekä tarjoamaan huoltovarmuutta. Valtio oli pitkään ruutitehtaan enemmistöomistaja. Ruutitehtaasta, joka on nykyisin osa kansainvälistä Nammo-konsernia, on kehittynyt tunnettu vientibrändi, jonka laadukkaille tuotteille on ollut suurta kansainvälistä kysyntää niin sotilas- kuin siviiliasiakkaiden (varsinkin urheiluampujien ja metsästäjien) joukoissa. Vihtavuori tuottaa edelleen tasalaatuisia ruutituotteita myös Puolustusvoimille sekä puoli- ja valmisteita ampumatarviketeollisuuden tarpeisiin.

Kylmä sota

Pekka Turusen poliittista ja sotahistoriaa yhdistävässä teoksessa *Kylmää rauhaa – Kekkonen, sotilastiedustelu ja Tšekkoslovakian miehitys* (Atena) korjataan yleistä käsitystä siitä, että Tšekkoslovakian kevään 1968 kriisin aikana Suomessa oltiin lähellä sotilaallista yhteenottoa Neuvostoliiton kanssa. Muun muassa Kotkan edustalla olevalla Kirkonmaan rannikkolinnakkeella oltiin muistikuvien mukaan jo valmiina tulittamaan neuvostolaivaston aluksia. Turunen osoittaa tämän kuitenkin valemuistoksi. Muutenkin osa aikalaisista on kuullut asioita muilta ja olettaa muistavansa asiat tietyssä valossa. Tapahtumat Tšekkoslovakiassa huolestuttivat kyllä suomalaisia, mutta monet aikalaiset muistavat Puolustusvoimien kohottaneen tuolloin valmiutta maa- ja merirajoilla. Turunen kuitenkin osoittaa uskottavasti, että muisti tekee tepposet, sillä maamme sotilastiedustelulla oli realistinen kuva uhan laadusta. Se auttoi paineen alla työskennellyttä Suomen poliittista johtoa luovimaan noina vaikeina aikoina.

Nykyaikainen sodankäynti

Vuoden 2022 merkittävin tapahtuma oli monille Venäjän 24. helmikuuta aloittama »sotilaallinen erikoisoperaatio», eli laajamittainen hyökkäys Ukrainaun. Vaikka Itä-Ukrainassa on käyty sotaa jo vuodesta 2014 lähtien, Ukrainan sodasta ehdittiin tuoreeltaan julkaista teoksia. Ilkka Enkenbergin laajasti kuvitettu *Ukrainan sota: Taistelu vapaudesta* (Readme.fi) on yleisesitys aiheesta. Enkenberg kuvaa Venäjän hyökkäyksen alkuvaiheita eri näkökulmista. Hän vetää konfliktista yhteyksiä Suomen talvisotaan, mutta ottaa huomioon myös Venäjän asevoimien heikon suoriutumisen ukrainalaisia vastaan. Teoksessa on kronologisia yhteenvetoja.

Venäjää ja Ukrainaa neljän vuosikymmenen ajan seuranneen Markus Leikolan esseeteos *Sodan ja rauhan kronikka* (Aula) taustoittaa sodan. Leikola tekee päiväkirjapohjaisessa reportaasissaan tarkkoja huomioita Venäjän ja Ukrainan suhteista sekä ylipäättään Itä-Euroopan kehityksestä. Leikola korostaa maiden läheisiä historiallisia yhteyksiä ja näkee hyökkäyksen mullistavana tapahtumana, josta ei ole paluuta entiseen.

Pertti Koistisen & Ilpo Salosen toimittama *Ukrainan sota ja maailma sen jälkeen* (Vastapaino) on kokoomateos, jossa yhteiskuntatieteilijät ja humanistit kirjoittavat Ukrainan sodan kontekstissa ihmisten kärsimyksestä, sovituksista ja toivosta. He pohtivat aihetta yleisemmin ja globaalimmin. Kirjoittajat haluavat Ukrainan kohdalla laajentaa keskustelua kapeasta sotilaallisesta turvallisuudesta muihin näkökulmiin; he korostavat muun muassa ympäristönäkökohtia ja tarvetta poliittisten järjestelmien uudistumiseen, jotta kestävä rauha ja sovinto olisivat mahdollisia.

Keir Gilesin kirja *Venäjän sota jokaista vastaan – ja mitä se sinulle merkitsee* (Docendo) tarkastelee Putinin Venäjän vihamielistä toimintaa varsinkin Ukrainaa, länsimaita ja mitä tahansa vastaan. Tuossa salaisessa »sodankäynnissään» venäläiset ovat jo vuosikymmenien ajan hyödyntäneet laajaa keinovalikoimaa, joka ei yleensä ole kansainvälisen oikeuden näkökulmasta sallittua. Siihen on kuulunut myrkytyksiä, salamurhia, vaaleihin sekaantumista ja muuta hakkerointia sekä vakoilua. Pohiessaan Venäjän päämääriä Giles käy läpi erilaisia hybridisodan, hybridi-, informaatio- ja kybervaikuttamisen sekä propagandan muotoja. Hän muistuttaa, että Venäjän toiminta ei ole muuttumassa, koska Venäjä pyrkii kasvattamaan valtaansa keinoja kaihtamatta myös tulevaisuudessa.

Washington Postin toimittaja Craig Whitlock on laatinut teoksen *Afganistanin sota – Pentagonin salaiset paperit* (Docendo), jossa hän nostaa esiin Yhdysvaltojen puolustushallinnon vaiettuja päätöksiä ja suunnitelmia kahden vuosikymmenen ajalta. Kirjan nimestä tulevat mieleen Daniel Ellsbergin *New York Timesin* kautta vuonna 1971 paljastamat Vietnamin sodan päätöksentekoon liittyneet asiakirjat, kuuluisat Pentagonin paperit. Whitlockin teos nostaa valokeilaan Yhdysvaltojen johdon tekemät epäonnistuneet Afganistan-ratkaisut, kun nämä yrittivät kansakunnan rakentamista ottamatta huomioon kohdemaan kulttuuria. Yhdysvaltojen johtajat uskoivat voittavansa sodan, vaikka heiltä puuttuivat toteuttamiskelpoiset suunnitelmat eikä Afganistanin korruptoitunut paikallishallinto kyennyt edistämään demokratiaa maasaan. Afganistanin sotaan uhrattiin valtavasti resursseja. Kaksi vuosikymmentä kestänyt sota päättyi kuitenkin Yhdysvaltojen ja länsimaiden nöyryyttävään vetäytymiseen elokuussa 2021.

Carl-Fredrik Geust käy jäljempänä läpi Venäjällä ilmestynyttä ja Suomeen tavalla tai toisella liittyvää sotahistoriallista kirjallisuutta. Relevanttien venäläisten julkaisujen nimekemäärä on toistaiseksi pysynyt aiemmalla tasolla, ja aikakauskirjan toimituskunta on muutenkin katsonut järkeväksi jatkaa venäläisten sotahistoriallisten julkaisujen esittelyä, koska itäisessä naapurimaassamme on alettu kirjoittaa uusiksi historiaa. Geustin arvioimissa teoksissa heijastuvat uudet propagandistiset tulokset. Toki on syytä pitää mielessä, että vuonna 2022 ilmestyneet venäläiset kirjat on pääasiassa kirjoitettu jo ennen Ukrainan sotaa.

(s. 1944), diplomi-insinööri, tekniikan tohtori hc. Keskeisimmät ilmailu- ja sotahistorialliset kirjat: *Punailmavoimat talvisodassa* (2020), *Red Wings in the Winter War* (2020), *Vlasovin armeija – Stalinin sotilaat Suomen palveluksessa* (2017), *Taistelu Suomenlahden ulkosaarista* (yhdessä Antero Uiton kanssa, 2016), *Mannerheim-linja – Talvisodan legenda* (yhdessä Antero Uiton kanssa, 2016). Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen 2000–2016.

(Sota)historia politiikan apuvälineenä Venäjällä

Venäjän 24. helmikuuta 2022 aloittaman Ukrainan sodan jälkeen venäläisten suhtautuminen oman maansa sotahistoriaan on muuttunut miltei järkyttävällä tavalla. Presidentti Putin viittaa puheissaan toistuvasti Venäjän suurenmoiseen ja kunniakkaaseen sotahistoriaan. Kansainvälisen tutkimusyhteistyön pyrkimys tasapuolisuuteen ja tietojen vaihtoon korvataan nyt Venäjän ikuisen sotakunnian ja lujien sotapäällikköiden ylistyksillä, eturivissä Pietari Suuri ja Stalin.

Tutkittavien aiheiden kirjo supistuu, eikä poikkeamia Kremlin julistamasta yleisestä linjasta juuri sallita, kuten jo aikaisemmissa kirjallisuuskatsauksissa todettiin. Esimerkiksi Stalinista on tullut lähes erehdyttömät sotapäällikkö, joka ei tehnyt mitään strategisia virhepäätöksiä tms. Eri puolilla Venäjää pystytetään uusia Stalin-patsaita, mitä pidettiin vielä jokin aika sitten täysin mahdottomana. Käsitys Lavrenti Berijasta on muuttunut pahamaineisen NKVD:n hirmuvallan johtajasta Neuvostoliiton ydinaseprojektin kunniakkaaksi päälliköksi.

Historiallinen kuva Venäjän vähemmistökansallisuuksista on myös muuttumassa kielteiseen suuntaan. Kansallisuudeltaan venäläisten johtoa-asemaa korostetaan joka suhteessa. Ukraina nähdään ikuisena vihollisena, eikä ymmärretä Baltian ja Itä-Euroopan valtioiden kielteistä suhtautumista puna-armeijan »vapautustoimintaan» vuosina 1944–1945.

Venäläisten kirjojen hankkiminen on vaikeutunut posti- ja maksuliikenteen keskeytyksen jälkeen. Koska kirjoja ilmestyy myös sähköisessä muodossa, internet-yhteyksien vielä toimiessa on mahdollista seurata itänaapurin julkaisutoimintaa ainakin rajoitetussa mittakaavassa. Kansalliskirjaston Slavica-osastolle tulee eri kanavia pitkin jonkin verran

uutuuskirjoja. Huomattava määrä kirjoja jäänee kuitenkin tuntemattomiksi, vaikka tätä katsausta varten on pyritty tarkistamaan myös tärkeimpien kustantajien uutusuetteluita ja arvosteluja. Tässä suhteessa yleistilanne muistuttaa vuoden 1917 vallankumouksen jälkeistä aikaa, kun kaikki Venäjän ja muun maailman väliset tieteelliset yhteydet olivat keskeytyneet.

Pietarin pommitukset

Suomessa asunut, nyttemmin Karjalan kannaksen sotamuseon johtaja Bair Irincheev toimitti 616-sivuisen dokumenttikirjan *Železnyj dožd nad Leningradem – artobstrely i avianaljoty v dokumentah MPVO NKVD* [Terässade Pietarin yllä – tykistötulitukset ja ilmapommitukset NKVD:n ilmasuojeluasiakirjoissa] (Karjalan kannaksen sotamuseo, Viipuri). Sen keskeisenä osana ovat aikaisemmin julkaisemattomat ilmasuojeluviranomaisten päiväkohtaiset vaurioilmoitukset ajalta 8.9.–4.12.1941 ja yhteenvedonomaisesti Leningradin saarron kaikilta 29 kuukaudelta.

Aineiston perusteella voi katsoa, että kirja ei kuulu katsauksen piiriin, koska yhtäkään pommitusta tai tulitusta ei tunnistettu suomalaisten tekemäksi – mutta juuri tämän takia lieneekin syytä mainita tämä teos. Kuvituksena on SA-kuvia (mm. kaukokuva pommiräjähdyksestä Pietarissa 9.9.1941 ja Mannerheim tarkkailemassa Pietaria Mainilasta 17.9.1941) sekä suomalaisia lehtileikkeitä Leningradin tilanteesta syksyllä 1941. Venäjänkielisen *Severnoje slovo* -sanomalehden leike (nro 19/1942) on väärin tunnistettu – kyseessä ei ole miehitysviranomaisten Virossa julkaisema samanniminen lehti, vaan Suomessa julkaistu sotavankilehti.

Pohjan sota

Moskovan Jauza-kustantamo julkaisi 640-sivuisena korupainoksena *Severnaja vojna 1700–1721* [Pohjan sota 1700–1721] -ensyklopedian, joka sisältää yli 900 aakkostettua, varsin tiivistettyä artikkelia. Esimerkiksi Pultavan taistelu 27.6./8.7.1709 käsitellään kahdella aukeamalla ja Gangutin (eli Riilahden) meritaistelu 26.–27.7./6–7.8.1714 yhdellä aukeamalla. Värikuvaliitteinä on suuri määrä aiheeseen liittyviä venä-

läisiä ja ruotsalaisia maalauksia. Kirjan liitteenä on myös vuosien 1698–1721 gregoriaanisen ja juliaanisen kalenterin mukainen kronologia.

Pohjan sodan ensyklopedian toimituskunnan jäsen Aleksandr Bespalov julkaisi myös itse kirjoittamansa kirjan *Severnaja vojna 1709–1721 – krah švedskogo velikoderžavija* [Pohjan sota 1709–1721, Ruotsin suurvallan tuho] (Vetše, Moskova), jonka otsikko ilmaisee kirjan aiheen. Myös Suomessa väitellyt Aleksei Škvarov julkaisi *Velikaja Severnaja vojna* [Suuri Pohjan sota] -nimisen kirjan (Lomonosov, Moskova).

Viipurin linnan museossa järjestettiin 6.–10. lokakuuta 2021 Uudenkaupungin rauhan 300-vuotismuistoseminaari, jonka aineisto julkaistiin *Granitsa Nishtadtskogo mira – Liniia Petra Velikogo* [Uudenkaupungin rauhan raja – Pietari Suuren rajalinja] -nimisenä, kaksiosaisena niteenä. (Dmitrii Bulanin-kustantaja, Pietari). Esitelmissä käsiteltiin mm. rauhanneuvotteluja ja rajakysymyksiä, Ahvenanmaan tilannetta, sotavankien, ortodoksimunkkien ja inkeriläisten vaiheita, rauhan kunniaksi pystytettyjä muistomerkkejä sekä Venäjän alaisuuteen siirtyneitä Viipuria, Käkisalmea ja Sortavalaa. Viipurin linnan museon tutkija Julija Mošnik kertoi, miten käsite »Pietari Suuren raja» tuli Suomessa yleiseen tietoisuuteen talvisodan rauhanteon yhteydessä ja kun Molotov ja Paasikivi toistuvasti viittasivat Pietari Suureen. Värikuvaliitteinä on muotokuvien ja karttojen lisäksi nykykuvia eri paikoissa säilyneistä rajakivistä.

Autonomian aika ja ensimmäinen maailmansota

Inon linnakkeesta julkaistiin 472-sivuinen korupainos *Fort Ino* (Liki, Pietari), joka sisältää Ove Enqvistin 20-sivuisen kirjoituksen linnakkeesta siltä ajalta, kun se oli Suomen hallussa. Venäjän armeija rakensi vuosina 1909–1916 Uudenkirkon Inoon tulivoimaisen linnakkeen, jonka tykki-varustus oli mittava: peräti 8 kpl 305 mm:n (12 tuuman) tykkejä sekä lukuisia pienempikaliiperisia tykkejä. Suomen sisällissodassa linnake antautui 14.5.1918, mutta se ehdittiin räjäyttää ennen kuin suomalaiset saivat sen haltuunsa. Suomalaiset löysivät tuhotusta linnakkeesta huomattavan määrän ampumatarvikkeita ja korjauskelpoisia tykkejä, joista yksi vain lievästi vaurioitunut 12 tuuman patteri siirrettiin Kuivasaareen. Tarton rauhassa 14.10.1920 Suomi lupasi olla linnoittamatta Inoa. Jatkosodassa Inoon pystytettiin tähystystorni, josta käsin otettiin kauko-

valokuvia Itämeren laivaston liikkeistä. Kirjan liitteenä on mielenkiintoisia värikuvia tämän hetken rauniolinnakkeesta.

Venäläisen ilmatorjunnan tutkija Aleksei Laškov on kirjoittanut kirjan *Stanovlenije PVO Otešestva. Organizatsija zaššity vozdušnyh rubežej ot Baltijskogo do Belogo morej (1912 – natšalo 1930-h godov)* [Isänmaan ilmapuolustuksen synty. Itämeren ja Vienanmeren välisen ilmarajan puolustuksen järjestäminen (1912–1930-luvun alku)] (T8, Pietari). Ensimmäisessä maailmansodassa ilmahyökkäyksiltä suojeltavia kohteita Luoteis-Venäjällä olivat Pietari, Kronstadt sekä Suomen ja Baltian sotatilat. Venäjän sisällissodassa punaisten vihollisia olivat sekä valkoiset että interventiojoukot. Suomen vastaisella raja-alueella suomalaiset ns. heimojoukot suorittivat toistuvia hyökkäyksiä, ja Kronstadtissa puhkesi kapina vuonna 1921. Koska viholliset suorittivat myös ilmahyökkäyksiä, nuoren Neuvostovaltion ilmapuolustus oli suurten haasteiden edessä. Vasta 1920-luvun loppupuolella alkoi ilmapuolustuksen pitkäjänteinen rakennuskausi Leningradin sotilaspiirissä ja Itämeren laivastossa.

Karjalan kannas

Karjalan kannaksen kotiseutututkija Jevgeni Balašov kiinnostui jo 1980-luvun alussa Kannaksella olevien Suomen vapaussodan muistokivien taustasta. Tämän innoittamana hän on laatinut kirjan *Graždanskaja vojna v Finljandii – Karelskij perešejek 1918* [Sisällissota Suomessa – Karjalan kannas] (Ostrov-Gjuil, Pietari) päälähteenään Leningradin puoluearkistoon kätketty punapakolaisten muistelmakokoelma, jonka julkaisemishanke keskeytyi 1930-luvulla.

Tuottelias Balašov julkaisi myös omakustannekirjan Karjalan kannaksen sotavankileireistä: *Roty vojennoplennyh na Karelskom pereshejke 1941–1942* [Sotavankikomppaniat Karjalan kannaksella 1941–1942]. Kirjassa käsitellään mm. sotavankien työpanoksia ja luetellaan Kannaksen leireissä eri syistä kuolleet sotavangit. Balašov kirjoitti lisäksi artikkelin Mannerheim-linjasta Viipurin linnan museon *Viipurin historian lehtiä* -sarjan 5. osaan. Neuvostoliiton sanomalehdissä ilmoitettiin jo 8.12.1939, että Suomen pääpuolustuslinja (jota tällöin kutsuttiin Maginot-Kirk-linjaksi) oli murrettu, mutta tämä virheellinen tieto katosi pian julkisuudesta. Vasta 23.12.1939 mainittiin seuraavan

kerran taistelu Suomen pääpuolustuslinjasta, jota nyt nimitettiin Mannerheim-linjaksi.

Inkeriläissyntyinen Andrei Pjukkenen (Antti Pyökkönen) julkaisi Venäjän keisarikunnan ratsumestari Yrjö Elfvingrenin elämäkerran *Georg Elfvengren: belyj vojn* [Yrjö Elfvingren – valkoinen soturi] (Gjol, Pietari). Raudun ratkaisutaistelussa huhtikuussa 1918 Elfvingren johti 1. Karjalan rykmenttiä ja toimi syksyllä 1919 muun muassa Pohjois-Inkerin väliaikaisen »hallituksen» johtajana. Liittyttyään kenraali Wrangelin johtamaan bolševikkivastaiseen ROVS-yhteisöön hän lähti 1925 salateitse Neuvostoliittoon, missä joutui OGPU:n vangiksi ja teloitettiin 10.6.1927.

Petroskoin yliopiston väitöstutkija Denis Popov julkaisi heimosotia käsittelevän kirjan *Finskij izlom – Finskaja interventsija v Karelii v 1918–1920 godah* [Suomalainen murtuma – Suomen interventio Karjalaan vuosina 1918–1920] (Karjalan Kannaksen sotamuseo, Viipuri). Lehtitietojen perusteella kirjoittajan näkökohta on varsin Suomi-vastainen.

Talvisota

Venäjällä on syntynyt myytti, että Puna-armeijan jalkaväki teki talvisodassa etupäässä Kannaksella toistuvia itsemurhayrityksiä koettaessaan murtaa harvinaisen vahvaa Mannerheim-linjaa. Myyttiin viitaten on kysytty: miksi ei kierretty murtamatonta Mannerheim-linjaa? Sergej Birjuk on laatinut aiheesta teoksen *Pehota Stalina v Zimnej vojne: obojti Liniju Mannergejma* [Stalinin jalkaväki talvisodassa: Mannerheim-linjaa kierretään] (Jauza, Moskova). Birjuk toteaa, että todellisuudessa Mannerheim-linjan kiertoyrityksiä tehtiin jatkuvasti. Erityisesti painotetaan Laatokan pohjoispuolella hyökänneiden 56. ja 75. Divisioonan sekä »sankarillisen» 24. Moottoroidun ratsuväkidivisioonan taisteluita. »Kai-kista titaanisista ponnistuksista huolimatta» nämä yritykset kiertää Mannerheim-linja johtivat suuriin tappioihin (kuten Suomessa hyvin tiedetään).

Suuri isänmaallinen sota

Venäjän Tiedeakatemian Pietarin historian laitos järjesti 16.–17.6.2021 kansainvälisen konferenssin Suuren isänmaallisen sodan syttymisen 80-vuotispäivän kunniaksi. Esitelmät julkaistiin kesällä 2022 ilmestyneenä kirjana *Severnyj rubež, 1941* [Pohjoinen rajalinja, 1941] (ROSSPEN, Moskova).

Esitelmissä käsiteltiin muun muassa Leningradin väestön mielialaa kesällä 1941 Neuvostoliiton »erikoispalveluiden» asiakirjojen mukaan, Karjalan linnoitusalue (KaUR) Leningradin suojana, Leningradin sotilaslääkintää vuonna 1941 – talvisodan kokemuksia ml. asioita, joista ei otettu oppia, Viipurin evakuointia kesällä 1941 sekä Pohjois-Venäjän alueiden (kuten Komi, Jenisej, Jamal-Nenets) vaiheita. Allekirjoittaneen esitelmä jatkosodan synnystä sai konferenssijulkaisussa koukeroisen otsikon »Suomen liittyminen sotaan Neuvostoliittoa vastaan Itämerellä 22.–25.6.1941 suoritettujen sotilasoperaatioiden jälkeen». Otsikossa ei saanut mainita jatkosotaa eikä talvisotaa kutsua »Suomen suureksi isänmaalliseksi sodaksi», koska tätä ei ole »tieteellisesti» todistettu.

Aikaisemmissa kirjallisuuskatsauksissa mainittu suomentaitoinen tutkija Leonid Karankevitš julkaisi kakkostoimittajansa Vjatšeslav Nikitinin kanssa 520-sivuisen niteen *Šturm Vyborga – Hronika bojev na Karelskom perešejke 18.–20.6.1944* [Viipurin rynnäkö – Karjalan kannaksen taistelukronikka 18.–20.6.1944], joka päättyy Viipurin valloitukseen 20.6.1944. Kuten kirjasarjan edellisissä osissa, käydään tässäkin pikkutarkasti läpi mainittujen kolmen päivän sotatoimia Karjalan kannaksella. Ilmasodan tarkastelu alkaa jo 17.6. neljän päivän ilmasotatoimia käsittelevän osion ollessa yli 80 sivun mittainen. Omakustanteena julkaistun kirjasarjan neljässä edellisessä osassa on käsitelty Kannaksen suurhyökkäystä 9.–20.6.1944 peräti 2061 sivulla, joilla on runsaasti valokuvia, karttoja sekä puna-armeijan yksiköiden päiväkohtaisia tappioluetteloita. Kolmen ensimmäisen niteen toisena toimittajana toimi Dmitri Kozunenکو.

Karjalan tasavallassa on alettu näkyvästi kunnioittaa Karjalan rintaman joukkojen ja miehitetyn alueen väestön taistelua ja vastarintaa vihollista ja miehittäjiä vastaan. Belomorskissa (Sorokassa) perustettiin suurella rahalla vuonna 2020 Karjalan rintaman museo. Kirjeenvaihtaja Juri Šleikin on laatinut Karjalan rintaman eri vähemmistökansallisuuk-

sia edustavien sotilaiden pienoiselämäkertakokoelman *Natsional'nyj bataljon Karelskogo fronta* [Karjalan rintaman kansallinen pataljoona] (Ostrova, Petrozavodsk).

Asiakirjakokoelmia

Tiedeakatemian historian laitoksen tutkija Aleksandr Rupasov on toimittanut Leningradin kaupungin kehitystä ennen Suurta isänmaallista sotaa [siis myös talvisodan aikana] esittelevän asiakirjakokoelman *Leningrad nakanune Velikoi Otechestvennoi voiny 1938–1941* [Leningrad Suuren isänmaallisen sodan aattona 1938–1941] (Avrora, Pietari). Se on jatkoa vuosina 2019–2020 julkaistulle viisiosaiselle asiakirjakokoelmalle *Leningrad. Vojna. Blokada*. [Leningrad. Sota. Saarto]. Aikaisemman kokoelman niteinä ilmestyivät: 1. *Gorod-front* (Rintamakaupunki), 2. *Doroga žizni* (Elämän tie), 3. *Proryv blokady* (Saarron murto), 4. *Snjatiije osady* (Piirityksen purku) ja 5. *Pobednyje zalpy* (Voiton laukaukset).

Suomen kannalta kiinnostavin on 4. osa, jossa kerrotaan muun muassa merilentäjien toiminnasta vuonna 1944 Itämeren laivaston ilmapvoimien komentajan kenraalieversti Mihail Samohinin selostamana, Viipurin hyökkäysoperaation päiväkohtaisesta suunnittelu- ja valmistelu-aikataulusta sekä Leningradin saarrosta suomalaisten TK-miesten kirjoituksissa. Merilentäjien vuoden 1944 toiminnan kuvaus sisältää kevään pommihyökkäykset Kotkan ja Haminan satamiin, Syvärin voimalaitospadon tuhoamisen 20.–21.6.1944, it-risteilijä Nioben upotuksen 16.7.1944 ja saksalaisten mairinnousun torjumisen Suursaassa 15.9.1944.

Osa 5 sisältää mielenkiintoisen selostuksen vuonna 1945 avatusta Leningradin saarron museosta. Muutama vuosi tämän jälkeen kaupungin sodanaikainen johto pidätettiin ja useita henkilöitä teloitettiin ns. Leningradin jutussa. Museo suljettiin, ja laaja esinekokoelma hajotettiin ja tuhottiin. Samaan aikaan lakkautettiin myös Lotinanpellossa *Svirskaia pobeda* (Voitto Syvärillä) -museo. Vasta vuonna 1988 Leningradissa avattiin uusittu museo, jossa on esitetty myös talvisota ja saarron aikainen johto.

Artikkelikokoelmia

Pietarin valtionyliopiston uuden ja uusimman historian tiedekunnan tuottelias johtaja Vladimir Baryšnikov on jo pitkään järjestänyt Sankt-Peterburg i strany severnoj Jevropy (Pietarin ja Pohjois-Euroopan maat) -nimisiä, poikkitieteellisiä konferensseja. Vuonna 2022 ilmestyi konferenssijulkaisu nro 23, jonka sisällöstä mainittakoon artikkelit Helsingissä 3.–5.3.1917 surmatuista venäläisistä upseereista ja matruuseista, Mannerheimista ja ukrainalaisista emigranteista talvisodan aikana, suomalaisten hyökkäyksestä (Itä-)Karjalaan 1918, Ruotsin ja Venäjän rauhanneuvotteluista 1716–1718, Itämeren laivaston sotavalmiudesta kesällä 1941 sekä hyökkäyksestä Leningradiin kesällä 1941 kenraali Erfurthin kuvaamana.

Vuotuiset Pietari ja Pohjois-Euroopan maat -konferenssit ovat yleensä olleet aidosti kansainvälisiä tapahtumia, joissa on ollut esitelmöitsijöitä kaikista Pohjoismaista ja Saksasta ja jotka ovat käsitelleet varsin monipuolisesti Pohjois-Euroopan ja Pietarin kulttuurivaihtoa eri aikakausina. Keskusteluilmapiiri on ollut hyvin avoin, ja siellä on vaihdettu sivistyneesti tietoja ja käsityksiä hyvinkin kiistainalaisista asioista kuten talvisodan ja jatkosodan syntyvaiheista, Suomen osuudesta Leningradin saartoon, kaukopartioiden ja partisaanien toiminnasta, yhteistoiminnasta vihollisen kanssa jne. Kirjoitushetken tilanteen vuoksi katson aiheelliseksi todeta tämän muuten itsestään selvän asian.

Viipurin linnan museo on jatkanut *Stranitsy vyborgskoj istorii* [Viipurin historian sivuja] -nimisen artikkelikokoelman julkaisemista. Vuoden 2022 alussa ilmestyi 292-sivuinen viides osa, joka sisältää 22 artikkelia (mm. kaksi suomalaisten tutkijoiden laatimaa artikkelia) lähinnä kulttuurihistorian alalta, mutta myös useita sotahistoriallisia artikkeleita.

Sotahistoriallinen osio sisältää muun muassa Jevgeni Balašovin yllä mainitun artikkelin Mannerheim-linjasta sekä artikkelin generalissimus Aleksandr Suvorovin vuonna 1791 suunnittelemaasta puolustuslinjasta Kaakkois-Suomessa. Suvorovin suurisuuntaisesta suunnitelmasta tuli pian tarpeeton, sillä Suomen sodassa 1808–1809 koko Suomi siirtyi Venäjän keisarikunnan hallintaan ja Tornionjoesta tuli Ruotsin uusi itäraja. Samalla »Venäläisestä Suomesta» eli Uudenkaupungin ja Turun rauhansopimuksissa (1721, 1743) Venäjälle luovutetusta Kaakkois-Suomesta tuli »Vanha Suomi», joka liitettiin suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812.

Lopuksi

Tuottelias uuspatrioottinen kirjailija Aleksandr Širokorad näkee naapurimaiden 1000-vuotista kanssakäymistä kuvaavassa pamflettikirjassaan *Finlandija i Rossija – 1000 let mira i voiny* [Suomi ja Venäjä – 1000 vuotta rauhaa ja sotaa] (Vetše, Moskova) enemmän sotaa kuin rauhaa – ja tähän olivat syyllisiä ensin ruotsalaiset ja sitten suomalaiset!

Venäjällä elokuussa 2023 julkaistut yläasteen historianopetuksen uudet yltiöisänmaalliset ohjelmat ja oppikirjat kaikesta päätellen korostavat kielteisiä kehitystrendejä. Samainen kehitys leviää ilmeisesti myös korkeakoulujen opetus- ja tutkimusohjelmiin. Yliopistoissa ja korkeakouluissa kerätään opettajien ja opiskelijoiden allekirjoituksia presidentti Putinille osoitettuun tukikirjeeseen koskien »sotilaallista erikoisoperaatiota» Ukrainassa. Näin ollen paine akateemisen vapauden lopettamiseksi on kova eikä toisinajattelijoille ole sijaa.

Liitteet

Liite 1. Kannakselta Venäjän armeijaan värväytyneet kotikunnan mukaan. Lähde: Tuomas Hoppu, henk. koht. tiedonanto 4.8.2020.

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Ampuja, Nikola	Viipuri	10.09.1896	1914
Arvelin, Artturi	Viipurin mlk.	18.05.1898	1917
Baronin, Georg	Viipuri	13.04.1895	1916?
Dobroslavsk, Vladimir	Viipurin mlk.	26.06.1898	joulukuu 1916
Fabricius, Woldemar	Viipuri	10.01.1895	toukokuu 1915
Gustafsson, Väinö	Viipuri	05.08.1893	maaliskuu 1915
Holm, Hjalmar	Viipurin mlk.	25.07.1887	syyskuu 1914
Holm, Karl	Viipurin mlk.	10.12.1883	syyskuu 1914
Hovi, August	Lavansaari	07.01.1890	lokakuu 1914
Husso, Aito	Viipuri	01.03.1892	lokakuu 1914
Hyypiä, David	Viipurin mlk.	26.06.1892	maaliskuu 1916
Ikävalko, Otto	Antrea	09.04.1894	syyskuu 1916
Junnola, Anton	Viipurin mlk	15.04.1896	tammikuu 1915
Jääskeläinen, Tuomas	Räisälä	12.12.1892	syyskuu 1914
Kaartinen, Alfred	Viipuri	15.09.1887	?
Kinnunen, Aleksandr	Viipurin mlk.	16.03.1884	syyskuu 1914
Kokko, Johannes	Uusikirkko	-	elokuu 1914
Kosonen Väinö	Viipurin mlk	05.02.1895	syyskuu 1914
Kuortti, Uuno	Viipurin mlk	28.05.1894	syyskuu 1914
Mustonen, Kaarle	Muolaa	05.07.1892	lokakuu 1914
Naumanen, Armas	Viipurin mlk	20.06.1893	syyskuu 1914
Niemelä, Kosti	Käkisalmi tai Viipuri	08.05.1893	elokuu 1914
Niukkanen, Sulo	Kirvu?	17.10.1895	1915?
Nokelainen, Anton	Viipurin mlk	21.05.1891	syyskuu 1914
Paasto, Oskar	Viipuri	21.12.1894	syyskuu 1914
Piiparinen, Robert	Kirvu	20.05.1880	marraskuu 1914
Pyysing, Antti	Viipurin mlk	28.04.1888	marras-joulukuu 1914
Pöljö, Otto	Kirvu	10.04.1891	1914
Pönnkä, Karl	Viipurin mlk	15.01.1892	1914?
Ristoff, Nikolai	Viipuri	27.07.1881	1914
Roivas, Juho	Viipuri	30.10.1891	1914

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Seppänen, Juho	Kivennapa	22.04.1891	1915 tai 1916
Seppänen, Mikko	Kivennapa	07.11.1889	lokakuu 1914
Simonen, Väinö	Kirvu	10.07.1895	syyskuu 1914
Sinilaakso, Otto	Viipurin mlk	02.05.1888	syyskuu 1914
Sirén, Josef	Muolaa	19.03.1883	syyskuu 1914
Sivori, Ilmari	Viipuri	22.03.1894	helmikuu 1915
Soikkeli, Otto	Antrea	08.11.1886	syyskuu 1914
Stackelberg, Berndt	Viipuri	11.04.1899	joulukuu 1916
Stackelberg, Berndt	Viipuri	20.02.1887	kevät 1916
Tarkiainen, Karl	Viipuri	25.06.1880	syyskuu 1914
Tiusanen, August	Viipurin mlk	30.03.1892	syyskuu 1914
Toivonen, Matti	Terijoki	12.10.1890	1916?
Tossavainen, Villiam	Viipurin mlk	11.08.1892	syyskuu 1914
Tukiainen, Oskar	Viipuri	17.10.1877	syyskuu 1914
Tuominen, Linus	Kivennapa	19.03.1886	syyskuu 1915
Wahrt, William	Viipuri	14.02.1894	1916
Valtonen, Jalmari	Viipuri	01.06.1895	1914
Viskari, Uljas	Viipurin mlk	15.10.1894	syyskuu 1914
Åman, Georg	Viipuri	04.05.1887	1914 tai 1915
Åman, Lennart	Viipuri	10.02.1894	maaliskuu 1915

Liite 2. Kannakselta jääkäreiksi lähteneet syntymäkunnan mukaan lueteltuina. Lähde: *Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975*. Sotatieteen laitoksen julkaisu XIV. Jääkäriliitto, Helsinki 1975.

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Airola, Pekka	Kaukola	10.05.1894	helmikuu 1916
Alfthan, Isak	Viipuri	16.08.1888	maaliskuu 1915
Aromaa, Niilo	Viipuri	29.07.1892	kesäkuu 1916
Artursson, Niilo	Viipuri	11.11.1896	syyskuu 1915
Aschan, Valter	Valkjärvi	28.10.1891	helmikuu 1916
Autio, Juho	Kaukola	21.10.1889	marraskuu 1915
Einola, Aksel	Viipuri	27.09.1894	tammikuu 1916

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Elsterberg, Urho	Antrea	28.04.1895	marraskuu 1915
Grotenfelt, Erik	Viipuri	24.07.1891	maaliskuu 1915
Halonen, Olof	Antrea	04.09.1899	tammikuu 1916
Hanikka, Tuomas	Kaukola	18.02.1898	joulukuu 1915
Hautakoski, Väinö	Kirvu	16.04.1981	marraskuu 1915
Henttinen, Juho	Räisälä	12.05.1891	marraskuu 1915
Hinz, Ivar	Viipuri	22.08.1898	syyskuu 1916
Holm Adolf	Viipuri	08.05.1891	marraskuu 1915
Huhtanen, Johannes	Kivennapa	24.08.1892	syyskuu 1917
Häkli, Juho	Kaukola	19.11.1892	marraskuu 1915
Häsä, Albert	Pyhäjärvi Vpl.	21.08.1896	elokuu 1916
Iisakkala, Väinö	Viipurin mlk.	20.01.1890	marraskuu 1915
Ikonen, Simo	Jääski	23.12.1896	joulukuu 1915
Inkinen, Samuli	Kirvu	17.12.1894	maaliskuu 1915
Isakson, Selim	Uusikirkko	19.11.1892	maaliskuu 1915
Jaakonsaari, Juho	Kirvu	31.01.1894	maaliskuu 1916
Jankko, Arvo	Jääski	21.05.1885	maaliskuu 1916
Jantunen, Esaias	Kirvu	28.08.1893	helmikuu 1916
Jukarainen, August	Viipurin mlk.	30.07.1887	lokakuu 1915
Junkkari, Antti	Räisälä	09.08.1886	joulukuu 1915
Kaija, Risto	Kirvu	17.01.1892	tammikuu 1916
Kaija, Vilho	Kaukola	27.05.1889	lokakuu 1915
Kakko, Ville	Uusikirkko	22.07.1894	lokakuu 1915
Kantonen, Aleksander	Viipuri	18.01.1893	syyskuu 1915
Karlsson, Kaarle	Viipurin mlk.	14.12.1891	syyskuu 1915
Klink, Felix	Kivennapa	06.10.1897	helmikuu 1916
Kohonen, Onni	Viipuri	23.01.1897	tammikuu 1916
Kokki, Johan	Viipuri	19.08.1896	maaliskuu 1916
Komonen, Juho	Käkisalmi	29.11.1893	marraskuu 1915
Kopra, Paavo	Kirvu	16.07.1891	helmikuu 1916
Korhonen, Aarne	Pyhäjärvi Vpl.	16.11.1891	marraskuu 1915
Korte, Juho Matinpoika	Kaukola	22.04.1891	lokakuu 1915
Korte, Juho Sipinpoika	Kaukola	24.12.1893	marraskuu 1915
Korte, Vilho	Kaukola	16.03.1895	helmikuu 1916

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Kovasin, Armas	Viipuri	11.02.1892	lokakuu 1915
Kuhmu, Ville	Kaukola	13.03.1892	lokakuu 1915
Kuisma, Toivo	Antrea	29.04.1885	helmikuu 1915
Kunttu, Antti	Säkkijärvi	23.12.1890	lokakuu 1915
Kutilainen, Lauri	Kaukola	21.05.1895	joulukuu 1915
Köping, Nikolai	Viipuri	27.09.1897	marraskuu 1915
Laakso, Antero	Viipuri	10.05.1895	maaliskuu 1916
Lahtinen, Uuno	Johannes	14.04.1894	lokakuu 1915
Liiri, Aleksander	Viipurin mlk.	10.03.1893	syyskuu 1915
Lindroos, Väinö	Viipuri	25.09.1896	marraskuu 1915
Longi, Johannes	Muolaa	20.06.1895	joulukuu 1915
Läheniemi, Veikko	Räisälä	22.06.1893	lokakuu 1915
Malinen, Matti	Viipuri	28.11.1896	maaliskuu 1916
Matikainen, Armas	Kaukola	25.08.1895	marraskuu 1915
Mervi, Karl	Viipuri	27.04.1892	joulukuu 1915
Murto, Onni	Viipuri	27.06.1895	marraskuu 1915
Mäntylä, Ludvig	Terijoki	27.04.1895	tammikuu 1916
Niukkanen, Matti	Kirvu	14.09.1893	maaliskuu 1916
Närvänen, Jussi	Muolaa	22.09.1895	lokakuu 1915
Oesch, Karl	Pyhäjärvi Vpl.	08.08.1892	helmikuu 1915
Oivo, Ragnar	Viipuri	02.01.1896	marraskuu 1915
Olander, Gustav	Viipuri	04.06.1891	marraskuu 1915
Ollikka, Martti	Kirvu	14.02.1882	joulukuu 1915
Paavilainen, Jalmari	Kaukola	08.06.1895	helmikuu 1916
Paavilainen, Johan	Kaukola	05.12.1894	helmikuu 1916
Paavilainen, Toivo	Kaukola	06.07.1895	helmikuu 1916
Patjas, Johannes	Kirvu	07.07.1895	joulukuu 1915
Pekki, Jooseppi	Valkjärvi	19.12.1897	helmikuu 1916
Pekki, Mikko	Valkjärvi	12.12.1890	helmikuu 1916
Pelkonen, Lauri	Pyhäjärvi Vpl.	02.09.1894	tammikuu 1916
Pesonen, Yrjö	Kirvu	12.01.1899	tammikuu 1916
Pessi, Simo	Kaukola	09.03.1892	marraskuu 1915
Poikulainen, Juho	Kivennapa	18.02.1888	lokakuu 1915
Rovio, Kaarlo	Hiitola	11.10.1896	marraskuu 1915
Ruuska, Juho	Kaukola	12.07.1892	helmikuu 1916
Ruuth, Edvard	Viipuri	25.12.1894	maaliskuu 1916

<i>Nimi</i>	<i>Kunta</i>	<i>Syntymäaika</i>	<i>Värväytymisaika</i>
Ryyppö, Matti	Valkjärvi	09.08.1889	joulukuu 1915
Räihä, Antti	Kirvu	12.08.1890	huhtikuu 1916
Saarenheimo, Juho	Muolaa	30.07.1896	tammikuu 1916
Sihvo, Armas	Kaukola	04.09.1889	lokakuu 1915
Sihvo, Ilmari	Pyhäjärvi Vpl.	20.05.1895	lokakuu 1915
Sihvo, Tauno	Kaukola	05.06.1887	maaliskuu 1916
Silvamaa, Hjalmar	Kaukola	16.11.1894	helmikuu 1915
Sjöberg, Bror	Viipuri	02.04.1895	syyskuu 1915
Sjöblom, Uuno	Johannes	21.03.1892	marraskuu 1915
Sjöström, Ove	Viipuri	27.05.1890	joulukuu 1915
Snellman, Johan	Viipuri	10.08.1888	helmikuu 1915
Standertskjöld, Berndt	Viipuri	02.08.1890	tammikuu 1916
Suni, Emil	Antrea	08.06.1893	tammikuu 1916
Suni, Yrjö	Antrea	20.07.1890	maaliskuu 1916
Suokas, Aapro	Sakkola	23.02.1895	helmikuu 1916
Suuronen, Antti	Kaukola	20.04.1888	marraskuu 1915
Suuronen, Armas	Kaukola	28.02.1896	joulukuu 1915
Syrjäläinen, Väinö	Viipuri	31.03.1895	lokakuu 1916
Tallberg, Vilho	Viipuri	07.09.1895	marraskuu 1915
Tammisalo, Hjalmar	Viipuri	10.10.1896	helmikuu 1916
Tattari, Vilho	Kaukola	07.10.1893	marraskuu 1915
Teivonen, Väinö	Viipuri	24.02.1897	maaliskuu 1916
Teräväinen, Kalle	Viipuri	02.04.1887	lokakuu 1915
Tojkander, Väinö	Viipuri	01.12.1896	maaliskuu 1916
Tukia, Viljo	Kaukola	01.01.1894	maaliskuu 1916
Vainio, Väinö	Hiitola	16.10.1892	lokakuu 1915
Vakkilainen, Juhana	Viipuri	28.10.1896	tammikuu 1916
Varonen, Aarne	Käkisalmi	20.01.1897	helmikuu 1916
Veijalainen, Juho	Kirvu	20.06.1892	joulukuu 1915
Wihtol, Harry	Viipuri	13.05.1896	helmikuu 1916
Virolainen, Joel	Muolaa	11.06.1894	marraskuu 1915
Viskari, Martti	Sakkola	20.11.1882	helmikuu 1916
Vuontela, Aku	Kirvu	03.11.1895	tammikuu 1916
Örn, Guy	Viipuri	01.12.1886	maaliskuu 1916

Toimintakertomus vuodelta 2022

Koronaviruspandemian (COVID-19) vaikutukset seuran toimintaan

Seuran toiminta alkoi normalisoitua kolmantena pandemiavuonna. Esi-
telmä- ja seminaaritilaisuuksissa palattiin jälleen lähitilaisuuksiin, joskin
hyvien kokemusten perusteella esitysten tallentamista sekä YouTube-
julkaisemista jatkettiin säännöllisesti. Pandemiatilanne vaikutti edelleen
matkoihin ja retkiin, joissa pidättäytyttiin kokonaan ulkomaan tar-
jonnasta. Seuran hallitus seurasi tilannetta aktiivisesti ja sopeutti toi-
mintaa kulloinkin vallitsevan tilanteen ja viranomaisohjeistusten mukai-
seksi. Lähtökohtina olivat viranomaismääräysten ja -suositusten tinki-
mätön noudattaminen sekä vastuullisuus ja varovaisuus jäsenistön ikä-
rakenne huomioon ottaen.

Vuosikokous

Seuran vuosikokous pidettiin keskiviikkona 23. maaliskuuta etäkokouk-
sena ja siinä käsiteltiin sääntömääräiset asiat edellisen vuoden osalta.

Jäsenmaksut

Vuosikokous vahvisti hallituksen esityksestä vuoden 2022 jäsenmaksuksi
33 euroa.

Hallitus ja toimihenkilöt

Seuran puheenjohtaja ja hallitus valittiin seuran vuosikokouksessa 23.
maaliskuuta.

Seuran hallitus vuonna 2022

Apulaisprofessori Mikko Karjalainen (puheenjohtaja)
Dosentti Pasi Tuunainen (varapuheenjohtaja, kirjallisuustoimittaja)
Suunnittelija Pertti Räisänen (rahastonhoitaja)
Tietohallintojohtaja Jukka Heikkilä (jäsen sihteeri, kotisivuvastaava)
Tietokirjailija Johanna Pakola (matkasihteeri)
Filosofian maisteri Riitta Blomgren (Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimituskunnan puheenjohtaja)
Yhteiskuntatieteiden maisteri Antti Kalliola (viestintävastaava, sihteeri 1.7. alkaen)
Filosofian maisteri Lauri Haavisto
Dosentti Jussi Pajunen
Majuri evp. Lassi Piirainen
Dosentti Juuso Säämänen
Sotatieteiden tohtori Heidi Ruotsalainen
Valtiotieteiden tohtori Otto Aura

Seuran toimihenkilöt vuonna 2022

Sihteeri: sotatieteiden maisteri Mikael Tammissalo (30.6. saakka)
Verkkoesitelmien tuottaja: diplomi-insinööri Kalle Huhtala
Palkitsemistoimikunnan puheenjohtaja: sotatieteiden tohtori Max Sjöblom
Pro gradu -palkintotoimikunnan puheenjohtaja: filosofian tohtori Tapio Koskimies

Seuran tilin- ja toiminnantarkastajat vuonna 2022

Varsinainen tilintarkastaja: kauppatieteiden lisensiaatti, KHT Seppo Pitkänen
Varatilintarkastaja: kauppatieteiden maisteri, KHT Jani Mantila
Toiminnantarkastaja: oikeustieteiden kandidaatti Petteri Snell
Toiminnantarkastajan sijainen: kommodori evp. Aulis Minkkinen

Jäsenistö

Vuoden päättyessä seurassa oli 1171 jäsentä. Uusia jäseniä hyväksyttiin 60, päättäneitä jäsenyyksiä oli yhteensä 101 kappaletta.

Seuran jäsenistölle postitettiin vuonna 2022 kaksi varsinaista jäsenkirjettä, joissa tiedotettiin laajemmin seuran toiminnasta. Jäsenkirjeet

lähettiin sähköpostitse noin 90 %:lle jäsenistöstä. Lisäksi jäsenistölle lähettiin muita tiedotteita sähköpostitse. Myös seuran verkkosivuja ja Facebook-sivua käytettiin tiedotuskanavana.

Seuran toiminta vuonna 2022

Hallituksen kokoukset

Seuran hallitus kokoontui vuoden 2022 aikana yksitoista kertaa, joko etä- tai hybridikokouksina.

Esitelmätilaisuudet

Seura järjesti vuoden 2022 aikana yhteensä kuusi esitelmätilaisuutta.

Kevätkaudella 2022 verkkoesitelmien julkaisemista jatkettiin YouTube-kanavalla seuraavasti:

- 11.2.2022: Filosofian tohtori Elina Virtanen: Jääkäri liikkeen naiset
- 8.4.2022: Emil Kastehelmi & Aleks Rikkinen: Sturmbock ja Eisbär, saksalaiset linnoitteet Käsivarren Lapissa
- 3.6.2022: Valtiotieteen tohtori Jukka Pesu: Rauhanturvaaminen ja kriisinhallinta osana suomalaista sotilaallista maanpuolustusta

Syyskaudella 2022 esitelmien ja seminaarien osalta palattiin lähitilaisuuksiin Tieteiden talolle. Kaikki esitykset tallennettiin ja julkaistiin edelleen seuran YouTube-kanavalla. Syyskauden 2022 tilaisuudet:

- 22.9.2022: Filosofian tohtori, professori Petteri Jouko, Filosofian tohtori, dosentti Juuso Säämänen & Sotatieteiden tohtori, dosentti Jussi Pajunen: Paneelikeskustelu Jatkosota vuonna 1942
- 2.11.2022: Kapteeni, sotatieteiden maisteri Santtu Kauppinen: Päämajan partiotiedustelu Lapissa – Osasto Paatsalon kaukopartiokokemuksia vuosilta 1941–1944
- 14.12.2022: Everstiluutnantti, sotatieteiden tohtori Mika Jääskeläinen: Pääkaupunkiseudun puolustus suunnittelun haasteet viime sotien jälkeisinä vuosikymmeninä

Vuoden 2022 aikana videoluentoja katsottiin yli 85 000 kertaa eli yli kaksinkertaisesti ensimmäiseen videoluentojen vuoteen 2021 verrattuna. Katseluaikaa kertyi lähes 24 000 tuntia. Kaikilla videoluennoilla oli hyvä katsojamäärä, mutta selkeästi eniten katselukertoja, yli puolet kaikista, kertyi muutamalle viime sotien aiheita käsitteleville esityksille.

Katsojamääriin vaikuttaa omalla logiikallaan YouTuben suosittelualgoritmi. Katselumäärät nousevat selkeästi vuodenvaihteeseen ja laskevat siitä kesän hiljaiseen kauteen. Tallenteista tiedotetaan sähköpostin lisäksi seuran sosiaalisen median kanavilla. Seuran uusista jäsenistä suuri osa on ilmoittanut videoluennot liittymisen syyksi. Seuran YouTube-kanavalla on 1 300 tilaajaa.

Seminaarit

Vuoden aikana järjestettiin kaksi maakuntaseminaaria, 11.6. Mikkelissä (yhteistyössä Sodan ja rauhan keskus Muistin kanssa) teemalla Päämaja sodankäynnin johdossa ja 3.9. Kajaanissa teemalla Talvisota Kainuussa.

Matkat ja retket

Seura järjesti 15.7. päivätretken Hamina Tattoo -tapahtumaan. Kainuun maakuntaseminaarin yhteydessä järjestettiin Kajaanin tilaisuutta seuraavana päivänä sunnuntaina 4.9. Kuhmon talvisotakerros. Sunnuntaina 9.10. järjestettiin Hietaniemen hautausmaalla Helsingissä tiedusteluteemainen kävelykerros.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen aikakauskirja n:o 42 ilmestyi joulukuussa. Kirjan toimituskuntaan kuuluivat filosofian maisteri Riitta Blomgren, apulaisprofessori Mikko Karjalainen, eversti (evp.) Pasi Kesseli, filosofian tohtori Tapio Koskimies, filosofian maisteri Johanna Palokangas ja dosentti Pasi Tuunainen. Aikakauskirjan tekemiseen on saatu taloudellista tukea Maanpuolustuksen kannatussäätiöltä.

Muu toiminta

Seura palkitsi 18. kerran ansioituneita sotahistorian alan pro gradu -tutkielmia. Kaatuneiden muistosäätiö tuki taloudellisesti gradukilpailun järjestämistä. Gradupalkintotoimikunnan puheenjohtajana toimi filosofian tohtori Tapio Koskimies sekä jäsenenä sotatieteiden tohtori, eversti (evp.) Max Sjöblom, dosentti Pasi Tuunainen ja filosofian maisteri, everstiluutnantti Markus Wahlstein.

Vuonna 2022 palkinnot jaettiin seuraavasti:

1. palkinto (3 000 euron stipendi) kahdelle tutkielmalle:
 - FM Jenna Saarenketo: *Suomen lotat Kolmannen valtakunnan vieraina. Lottien kokemuksia palkinto- ja virkistysmatkoilta Saksaan vuosina 1943–1944*. Turun yliopisto, humanistinen tiedekunta, kulttuurihistorian oppiaine.
 - YTM Severi Grönroos: *Kaukana kaatuneet. Rauhanturvaajien kuolemien käsittely Suomessa 1964–2011*. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, historian oppiaine.

3. palkinto (1 000 euron stipendi) tutkielmalle:
 - FM Hilda Tolonen: *(Toinen) nainen kansallisessa sotakertomuksessa. Lukion oppikirjojen esitys naisesta osana itsenäisen Suomen sotahistoriaa 1984–2018*. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, historian oppiaine.

Seura on jäsenenä Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry:ssä ja Tieteellisten seurain valtuuskunnassa.

Talous

Seuran tilinpäätös oli 13 244,24 euroa alijäämäinen. Vuonna 2021 saadun testamenttilahjoituksen loppuosuus 1 476,18 euroa saatiin vuonna 2022.

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry
Krigshistoriska Samfundet i Finland rf

Suomen Sotahistoriallisen Seuran tärkein päämäärä on tukea aatteellisesti ja taloudellisesti sotahistoriallista tutkimustyötä ja harrastusta. Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Se toimii myös ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijoiden yhdyselimenä. Seura järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja, sotahistoriallisia retkiä ja matkoja sekä harjoittaa julkaisu- ja toimintaa.

Seuran puheenjohtaja on majuri, ST Jussi Pajunen ja varapuheenjohtaja dosentti, FT Pasi Tuunainen. Seuran sihteerinä toimii YTM Antti Kalliola ja rahastonhoitajana suunnittelija Pertti Räisänen. Jäsenasioista vastaa jäsensihteerinä, tietohallintojohtaja Jukka Heikkilä. Sotahistoriallista aikakauskirjaa toimittaa toimituskunta, jonka puheenjohtaja on FM Riitta Blomgren.

Suomen Sotahistoriallinen Seura perustettiin vuonna 1944 Sotamuseon kannatusyhdistykseksi.

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry. on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenseura.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran postiosoite:
PL 65, FI-00101 HELSINKI
sähköpostiosoite: sshs@sshs.fi (puheenjohtaja)
kotisivut: <http://www.sshs.fi>
<https://www.facebook.com/SSHSry>

Seuran henkilöjäsenen jäsenmaksu on 30 euroa, kannattavan henkilöjäsenen jäsenmaksu 30 euroa, ainaisjäsenmaksu 450 euroa, yhteisöjäsenen jäsenmaksu 30 euroa ja kannattavan yhteisöjäsenen 300 euroa.